

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Pintér Tibor

Dunaszerdahely nyelvi helyzete

ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola
Magyar Nyelvtudományi Doktori Program

Témavezető:

Dr. Kiss Jenő MHAS., egyetemi tanár

A bizottság elnöke: Dr. Hajdú Mihály DSc., professor emeritus

Opponensek: Dr. Bodó Csanád PhD., egyetemi tanársegéd

Dr. Vörös Ottó CSc., főiskolai tanár

A bizottság titkára: Dr. Navracsics Judit PhD., egyetemi docens

A bizottság további tagjai: Dr. Bokor József CSc., egyetemi tanár

Dr. Zelliger Erzsébet CSc., egyetemi docens

Dr. Posgay Ildikó PhD., egyetemi docens

Budapest

2008.

*„Dunaszerdahely a
tolerancia városa. Az a
város, ahol jó megértésben
magyar, szlovák, roma,
zsidó és vietnami él
együtt.”*

(Ravasz József)

Táblázatok és ábrák jegyzéke

1. táblázat: Szlovákia lakosságának nemzetiségi megoszlása 1910 és 2001 között	18
2. táblázat: Szlovákia lakosságának anyanyelv szerinti megoszlása 1970 és 2001 között	20
3. táblázat: Szlovákia magyar és nem magyar népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint 2011-ben	21
4. táblázat: A magyar, a szlovák és a roma lakosság anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása Szlovákiában 2001-ben	22
5. táblázat: A magyar nyelvű lakosság megoszlása nemzetiség szerint Szlovákiában 1991-ben és 2001-ben	23
6. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság megoszlása anyanyelv szerint Szlovákiában 1991-ben és 2001-ben	23
7. táblázat: A szlovákiai magyarok számának eltérései anyanyelv és nemzetiség szerint 1970-ben, 1991-ben és 2001-ben	23
8. táblázat: A magyar és szlovák nemzetiségű lakosság felekezeti megoszlása Szlovákiában 1991-ben és 2001-ben	24
9. táblázat: A magyarok lakta települések megoszlása a települések etnikai típusai szerint 1991-ben és 2001-ben	27
10. táblázat: A települések és a magyar lakosság megoszlása a magyarlakta településeken élő magyarok száma szerint 1991-ben és 2001-ben	27
11. táblázat: A magyarlakta városok és falvak megoszlása a települések etnikai típusai szerint 1991-ben és 2001-ben	28
12. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság megoszlása Szlovákiában biológiai korcsoportok szerint 1991-ben és 2001-ben	29
13. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság megoszlása Szlovákiában ötéves korcsoportok szerint 1991-ben és 2001-ben	29
14. táblázat: Dunaszerdahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben	34
15. táblázat: Dunaszerdahely város lakosságának felekezet szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben	35
16. táblázat: A kutatásban rész vett adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása	63
17. táblázat: Szlovák adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása	65
18. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvi háttere	66
19. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)	69
20. táblázat: Szlovák adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata	73
21. táblázat: Szlovák adatközlők kisközösségi nyelvhasználata	75
22. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken	76
23. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken	77
24. táblázat: Szlovák adatközlők etnikai identitástudatának mértéke	78
25. táblázat: Cigány adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása	83

26. táblázat: Cigány adatközlők anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása	84
27. táblázat: Cigány adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)	84
28. táblázat: Cigány adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata	87
29. táblázat: Cigány adatközlők kisközösségi nyelvhasználata	91
30. táblázat: Cigány adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken	93
31. táblázat: Cigány adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken	94
32. táblázat: Cigány adatközlők etnikai identitástudatának mértéke	97
33. táblázat: A cigány nemzetiségű és romani anyanyelvű lakosság aránya Szlovákiában	105
34. táblázat: A lakossága nemzetiségi megoszlása 1970 és 2001 között Nyékvárkony községben	107
35. táblázat: A malomhelyi cigányok nyelvválasztási szokásai	111
36. táblázat: A malomhelyi és dunaszerdahelyi cigányok nyelvválasztása	127
37. táblázat: Zsidó adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása	147
38. táblázat: Zsidó adatközlők anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása	148
39. táblázat: Zsidó adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)	149
40. táblázat: Zsidó adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata	152
41. táblázat: Zsidó adatközlők kisközösségi nyelvhasználata	156
42. táblázat: Zsidó adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken	158
43. táblázat: Zsidó adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken	159
44. táblázat: Zsidó adatközlők etnikai identitástudatának mértéke	164
45. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása	171
46. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata	173
47. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők kisközösségi nyelvhasználata	175
48. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyelvhasználati szintereken	176
49. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken	177
1. ábra: Dunaszerdahely földrajzi fekvése	8
2. ábra: A Dunaszerdahelyi járás településeinek nemzetiségi összetétele 2001-ben	30
3. ábra: Dunaszerdahely lakosságának nemzetiségi megoszlása 1991-ben és 2002-ben	34
4. ábra: Dunaszerdahely lakosságának felekezeti szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben	36
5. ábra: A koiné típusú szlovákiai magyar nyelvváltozatok sajátos szókincsének összetevői	43
6. ábra: A ht-lista elemeinek eloszlása régiók szerint 2007-ben	55
7. ábra: A HUMOR-ba leadott határon túli magyar helységnevek számának eloszlása	56
8. ábra: A romani nyelv dialektuscsoportjai és dialektusai	85

9. ábra: A Dunaszerdahelyen élő romungró közösség nyelvhasználata az egyes generációk szerint	87
10 ábra: Dunaszerdahely, Nyékvárkony és Malomhely földrajzi fekvése	102
11. ábra: A Malomhelyen élő cigányok nyelvhasználata az egyes generációk szerint	111
12. ábra: A cigány lakosság anyanyelv szerinti megoszlása Magyarországon 1893–2003 között	120
13. ábra: A Magyarországon beszélt romani és beás nyelvek százalékaránya az egyes korcsoportokban 2003-ban	120
14 ábra: A dunaszerdahelyi és malomhelyi romani-párú kétnyelvűek – a beszédhelyzet formalitásától függő – nyelvválasztásának modellje	125
15. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása	172
16. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata	173
17. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők kisközösségi nyelvhasználata	175
18. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyelvhasználati szintereken	176
19. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken	178

1. Előszó

Doktori disszertációm Dunaszerdahely városát érintő szociolingvisztikai kutatásaim szintézise. Kutatásaimat a Magyar Tudományos Akadémia szlovákiai kutatóállomásaként működő Gramma Nyelvi Iroda belső munkatársaknt kezdtem: a kutatás kezdeti szakaszában a szükségeltetett szakmai támogatást az iroda munkatársai adták. A kutatás lezárultával, az eredmények feldolgozását és a disszertáció megírását már a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében működő Kísérletes Nyelvészeti Osztály fiatalkutatójaként végeztem el. A két intézetben folytatott szakmai tevékenységemet a disszertáció három – a téma szempontjából megalapozott, a témába beleillő – alfejezete jegyzi: a Gramma Nyelvi Irodában eltöltött éveim egyik tevékenységeként született meg a szlovákiai magyar nyelvhasználatot reprezentáló kiadványok bemutatása, valamint a malomhelyi cigányok nyelvhasználatát feldolgozó alfejezet, az MTA Nyelvtudományi Intézetének kutatójaként pedig a cigányok diglossziájáról szóló fejezet.

A disszertáció több személy szakmai és baráti támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg. Elsőként köszönettel tartozom témavezetőmnek, *Kiss Jenőnek*, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet vezetőjének segítő tanácsaiért és útmutatásáért. Köszönettel tartozom *Lanstyák Istvánnak* (Comenius Egyetem, Pozsony – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely); *Szabó Mihály Gizellának* (Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely), *Bartha Csillának* és *Szalai Andreának* (MTA Nyelvtudományi Intézet, Kísérletes Nyelvészeti Osztály), valamint *Menyhárt Józsefnek* (Konstatntin Filozófus Egyetem, Nyitra – Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Gramma Nyelvi Iroda), akik hasznos tanácsokkal segítették munkám egyes fejezeteinek megírását.

Köszönet illeti minden adatközlőmet segítőkészségükért. Az adatközlők gyűjtésében nyújtott segítségért külön köszönet illeti Kornfeld Ferencet, *Steckler Rudolfot* és *Füleky Ilonát*.

Végezetül köszönöm feleségemnek, *Márkus Katalinnak* és fiamnak *Martinnak*, hogy mindvégig támogattak munkám elkészítésében.

2. Bevezetés

Munkámban megkísérlem bemutatni egy dél-szlovákiai kisváros, Dunaszerdahely nyelvi képét, az ott élő etnikai csoportok nyelvének egymásra hatását, azt a nyelvi helyzetet, amelyet a városban számszerű kisebbségben élő szlovákság, az állami szinten politikailag hatalmi kisebbségben, de a városban számszerű többségben magyarság, és más etnikumok (cigányok és zsidók) teremtenek, valamint folyamatosan alakítanak – mindezt az aktuálpolitika árnyékában. A politika hatással van a többnyelvű beszélőközösségben élő emberek mindennapi nyelvhasználatára, hiszen ha az informális nyelvhasználatot nem is, de a formálisak közül a hivatalosat erősen befolyásolja, befolyásolhatja. Legjobb esetben ez a hatás az államigazgatási és más hivatalos szinterek nyelvhasználatát érinti: másként az írott és másként a beszélt nyelvet, illetve néha a familiáris nyelvhasználatra is kihat. Természetesen egy hosszabb ideig tartó külső kényszer nemcsak a hivatalos, hanem az informálisabb nyelvhasználatot is érinti. A nyelvhasználati szinterekhez kötődő nyelvhasználatot befolyásolja az idő is (a változó politikai elit hozzáállása egy adott állam vagy közösség nyelvhasználatához). Az 1993. január 1-je óta létező Szlovák Köztársaság életében a kisebbségi nyelvhasználatot főként nyelvtörvényekkel próbálják – többkevesebb sikerrel – szabályozni, úgy, hogy a nyelvhasználat befolyásolásakor mindenk fölé helyezik az államnyelvet – a szlovák nyelvet¹.

Dunaszerdahely nyelvi repertoárját elsősorban a város földrajzi fekvése, másodsorban (és az előzővel összefüggésben) korábbi gazdasági (és mezőgazdasági) jelentősége határozza meg. Különlegessége, hogy évszázadok óta több etnikum lakja (magyarok, szlovákok, cigányok), s mellettük a rendszerváltozás után megjelent egy jelentős mennyiségű kelet-ázsiai közösség – amely sajnos a népszámlálási statisztikákból nem mutatható ki (lásd www.statistics.sk).

A nyelvhasználat leírásakor a szinkrón állapotot veszem figyelembe (kutatásaimat 2001 és 2007 között végeztem), ez azonban az okok és más összefüggések kimutatásához nem elegendő, így a nyelvi változások ismertetésében néhol látszólagos idő-vizsgálati eredményeket is közlök. Ezt elsősorban a nyelvcsere folyamatának illusztrálására használom, mivel a nyelvcserét egyetlen nyelvi-nyelvhasználati metszetből nehéz

¹ A Szlovák Köztársaság alkotmánya a következőképpen határozza meg az állam területén használatos nyelvek státusát: „A Szlovák Köztársaság területén a szlovák nyelv minősül államnyelvnek. Az államnyelven kívüli más nyelvek hivatalos érintkezésben történő használatát törvény szabályozza.” („Na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk. Používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku ustanoví zákon.”) (A Szlovák Köztársaság Alkotmánya 1. fejj., 1. rész, 6. cikkely)(fordítás tőlem).

kimutatni – valós diakrón vizsgálatot azonban nem folytattam (mert nem álltak rendelkezésemre korábbi adatok), így egyedüli módszerként ez a lehetőség kínálkozott.

A disszertációban leírtak nem csupán az általam végzett kutatás eredményeit tükrözik, hanem egyben annak a 25 évnek a tapasztalatait is, amelyet születésemtől kezdve a városban töltöttem. Ez idő alatt dunaszerdahelyi lakosként megismertem a város és az azt alkotó etnikumok nyelvhasználatát: mindezt nemcsak kívülállóként, hanem ismerősök és barátok révén az egyes közösségek részeként is.

1. ábra: Dunaszerdahely földrajzi fekvése (forrás: <http://googlemaps.com>)

2.1 A disszertáció szerkezete

Munkám három részre tagolódik: az elsőben általános képet rajzolok a szlovákiai magyar beszélőközosségről, röviden összefoglalom annak nyelvhasználati jellemzőit (anyanyelv, nemzetiség, település- és társadalomszerkezet, valamint vallási hovatartozás). Munkám Csallóköz központjában található város nyelvhasználatáról szól, így fontosnak tartom,

hogy még a bevezető részben szóljak a város nyelvi képét meghatározó hivatalok, intézmények nyelvéről, a könyvtár, az iskolák és a hitélet nyelvéről. Az utóbbi különösen fontos, mivel a vizsgált közösségek között külön szerepet kap a dunaszerdahelyi zsidóság is. A vizsgált közösségeket (szlovák², cigány, zsidó) etnikai csoportokként határoztam meg, bár a dunaszerdahelyi zsidóságnál nem hagyhatom azonban figyelmen kívül az életük jelentős részét átító vallásosságát. Annál is inkább, mivel vallási szertartásuk nyelve eltér a dunaszerdahelyi mindennapok folyamán használt nyelveiktől (nem így a többi közösség életében), azonban vallási szertartásaik révén a héber, valamint részben a jiddis nyelv mindmáig nyelvi repertoárjuk része (a héber és jiddis nyelv ismeretének mértéke generációkhoz köthető).

Az egyes etnikumok konkrét nyelvhasználatának megismerése előtt fontosnak tartom bemutatni a szlovákiai nyelvpolitikai és nyelvi helyzetet. Összefoglalom az 1993 óta született nyelvtörvényeket, s ennek keretében kitérek a hivatalos nyelvhasználat írásos és szóbeli vetületeire is. Itt nem hagyhatom figyelmen kívül a hivatalos jogszabályok alkotta lehetőségek kihasználásában részt vevő és a szlovákiai magyar kisebbség jogi-közigazgatási nyelvvaltozatának nyelvi tervezési folyamatait irányító dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda ezirányú munkásságát, mivel a szlovákiai magyar jogi-közigazgatási terminológia megalkotásában kivételes szerepet játszik.

Egy közösség létét, nyelvét a kultúrán kívül leginkább az oktatás nyelve befolyásolja. A Dunaszerdahelyen megvalósuló oktatáspolitikának két aspektusa érvényesül: mivel a városban jelentős szlovák kisebbség él, illetve mivel a város Szlovákia része, így természetes, hogy Dunaszerdahelyen szlovák tanítási nyelvű oktatási intézményrendszer is működik. A város többségi lakosságát azonban a magyarság alkotja, ezért nem meglepő, hogy a szlovák iskolahálózat mellett kiépült magyar anyanyelvű oktatási hálózattal is rendelkezik. Érdekességként megemlítem, hogy egészen a II. világháború végéig Dunaszerdahely zsidóságának külön oktatási rendszere volt, ez azonban a II. világháborút követő zsidó létszámcsökkenésnek, valamint a háború utáni politikának köszönhetően leépült és megszűnt. Így a dunaszerdahelyi zsidók a háború után a szlovák (és magyar) oktatási rendszerbe kapcsolódtak be (mivel a jogfosztottság éveiben,

² Érdekes a cigány ~ roma etnonímia magyar nyelvű közösségekben történő használata, valamint a két névvel kapcsolatos érzések és ellenérzések manifestálódása. Köztudott, hogy a magyar nyelvű közösség ódzkodik a *cigány* szó használatától, mivel az pejoratív, talán dehonosztáló jelentéseket vett fel (lásd például az Értelmező kéziszótár 2. kiadásának cigány és roma szócikkét), s helyette inkább egyre gyakrabban a *roma* szót használja – ezzel azonban valószínűleg csak azt éri el, hogy egy idő után a roma szó is hasonló jelentésárnyalatokat vesz fel. A magyar és nemzetközi romológia (ciganisztikai) szakirodalomban ellenben mindkét szó használatos, sőt újabban a cigány kifejezés egyre nagyobb teret nyer (lásd például Bartha 2007). Munkámban ezt a vonalat követem és etnonimaként a *cigány* szót használom.

1945–1948, magyar iskola nem működhetett Szlovákiában) – mint ahogy azt a zsidók nyelvhasználatáról szóló fejezetben látni fogjuk, ez nagyban befolyásolta és mindmáig befolyásolja nyelvhasználatukat, nyelvi identitásukat. Más a helyzet a cigányok oktatásával, mivel cigány nyelvű oktatás – egy-két kivételes próbálkozást leszámítva – Szlovákiában nem valósulhat meg. Szlovákiában (ahogy Magyarországon sem) a cigány nyelven történő oktatásnak nincs kiépült hálózata (bár a magyarországi NAT tartalmaz cigány felzárkóztató programot és kisebbségi nyelvre, irodalomra, valamint népismeretre vonatkozó kerettantervet, amely országos megvalósulása már más kérdéseket vet fel), így a dunaszerdahelyi cigányok – a zsidósághoz hasonlóan – magyar és/vagy szlovák nyelvű oktatásban vesznek részt. A dunaszerdahelyi cigányok oktatásának bemutatásakor kitekintek egy, a város melletti kompakt cigány közösség, a malomhelyi cigányok oktatási helyzetére, s a két csoporttal kapcsolatos tapasztalataimat, eredményeimet összevetem.

Még az első részben kap helyet a szlovákiai magyar nyelvhasználatot reprezentáló kiadványok (Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz, Wordject-project, ht-lista, szótárak) rövid bemutatása: mint a szlovákiai magyarság nyelvének reprezentatív kiadványai. Ez az alfejezet csupán részben kötődik a dunaszerdahelyi regionális nyelvhasználatához, mivel az az egész szlovákiai (valamint az erdélyi, kárpátaljai, vajdasági és részben a muravidéki, őrési és drávaszögi) magyarság nyelvhasználatát képviseli. Fontos tudni azonban, hogy vizsgálatom helyszíne majdnem 90 %-ban magyar többségű város, így a dunaszerdahelyi magyarság nyelvhasználatára a szlovákiai magyarságra általában jellemző tulajdonságok érvényesek (ezekre példákat lásd Lanstyák 1998a, 2000a: 158–234).

Munkám második részében ismertetem a kutatás folyamatát: bemutatom a kutatásban részt vett adatközlőket, a kutatásban használt módszereket, illetve beszámolok az adatgyűjtés tapasztalatairól. A dunaszerdahelyi beszélőközösség tagjai mindennapi beszédprodukciónk során általában legalább két nyelvet használnak. A többnyelvű közösségben élők nyíltan vagy kevésbé nyíltan véleményt fogalmaznak meg saját, de főleg környezetük nyelvéről. A nyelvi attitűdök közvetve hatással vannak nyelvhasználatukra, bizonyos helyzetekben befolyásolhatják azt (például más anyanyelvű, kétnyelvű beszélővel kezdeményezett beszédben vagy köszönésben). A nyelvi és etnikai identitástudat kétnyelvűek esetében nem feltétlenül fedi egymást (esetünkben ez leginkább a cigány és zsidó lakosságra érvényes). Vizsgálatomban kitérek az egyes nemzetek etnikai identitástudatára is.

A harmadik részben foglalkozom a dunaszerdahelyi szlovákok, cigányok és zsidók nyelvhasználatával. Kérdőívek és interjúk segítségével vizsgáltam a saját nyelvtudás

értékelését, illetve a nyelvelsajátítás színterét, az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználatát, az adatközlők kisközösségi nyelvhasználatát, valamint az adatközlők nyelvhasználatát a kevésbé és az erősen központosított nyilvános színtereken (bővebben lásd a **3.1 A kutatás színterei** című fejezetben).

Vizsgálatomban igyekszem a nyelvhasználati színtereknek minél szélesebb skálájával foglalkozni. A kutatásban használt kérdőívet úgy állítottam össze, hogy a benne szereplő kérdések és színterek érintsék az aktív és passzív egyszemélyes nyelvhasználatot (pl. gondolkozás nyelve, spontán monológok, olvasás és kultúra nyelvé), a családi, kisközösségi nyelvhasználatot, majd a formálisabb, kevésbé és erősebben központosított nyelvhasználatot. A cigányok nyelvhasználatával foglalkozó fejezetben foglalkozom a diglosszia kérdésével is (**6. A magyarországi és szlovákiai cigányok diglossziája: pro és kontra**), a magyarországi, szlovákiai szakirodalom idevonatkozó felvetéseivel, amelyek a magyarországi és szlovákiai cigányok kétnyelvűségét kritika, illetve pontosabb elemzés nélkül a fishmani „kétnyelvűség diglossziával” modellel azonosítják (vö. Halwachs 2004: 7–9, Kovalcsik 1998: 61, Matras 2002: 238–239, Réger 1988: 159–160, Szalai 2007a: 22). A diglossziára vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom alapján e nézeteket két eltérő cigány közösségen próbálom szemléltetni, pontosítani, valamint a hozzáférhető szakirodalom alapján elvégezhető általánosítás után a magyarországi és szlovákiai cigány közösségekre kiterjeszteni. Az általam vizsgált két cigány közösség (romungró és lovári) eltérő szociális körülmények között, eltérő társadalmi helyzetben él: a dunaszerdahelyi gádzsók (nem cigányok) között elszórtan élő magyar cigányok vagy romungrók és egy Dunaszerdahely melletti szeparált telep, Malomhely kompakt lovári cigány közössége. Bár a malomhelyi cigányok nem Dunaszerdahelyen, hanem Dunaszerdahely vonzáskörzetében két falu közötti telepen élnek, de mivel kisebb-nagyobb mértékben érintkeznek a város lakóival (valamint a városban található hivatalokkal és az egészségüggyel), helyük van ebben az elemzésben. A diglossziát érintő fejezetben arra szeretném felhívni a kutatók figyelmét, hogy a(z) (elsősorban) magyarországi és szlovákiai cigányok kétnyelvűségének megítélésekor a lehető legszorosabban támaszkodjanak a nyelvi, nyelvhasználati adatokra, a csoport társadalmi körülményeire, s csupán gondos vizsgálat után hozzanak ítéletet a vizsgált közösség nyelvhasználatáról (a más szerzők által megfogalmazott nyelvi helyzet kritikátlan átvételét nem tartom helyesnek). Mivel ezek a közösségek nem azonos nyelvi és társadalmi körülmények között élnek, így az általuk használt nyelvek diglossziás elrendeződése lehetséges: ez azonban nem feltétlenül a fishmani modellt jelent, mivel a fishman által leírtak nem minden esetben felelnek meg a Közép-európai nyelvi helyzetnek.

A cigányok nyelvhasználata mellett kiemelt figyelmet szentelek a dunaszerdahelyi zsidók nyelvhasználatának. A közösség nyelvhasználatában kiemelt szerepet kap a látszólagosidő-vizsgálat, mivel a közösség nyelvi repertoárjában lezajlott változások bemutatása kutatásaimat megelőző vizsgálatok hiányában csupán így mutathatóak be. Az évszázadok óta itt élő zsidó közösség életére és nyelvhasználatára vízvázalasztóként hatott a II. világháború. Nemcsak a világháború, hanem az azt követő évek is rányomták hatásukat a túlélők és visszatértek nyelvhasználatára, s ez a hatás mind a mai napig érezteti következményét. E csoport nyelvhasználatára nemcsak a mindennapi (familiáris és közösségi) és a hivatalos nyelvhasználat van hatással, hanem például vallási szertartásaik nyelve is. Ez a nyelvhasználati szintér olyannyira befolyással van a zsidó közösség nyelvi repertoárjára, hogy mindmáig aktívan használják mind a jiddis, mind pedig az újhéber (ivrit) nyelvet. A két nyelv használata azonban nem azonos minőségű és mennyiségű. A jiddist már csak az idősek beszélik: főleg a városba látogató idős rokonokkal, barátokkal, mivel a dunaszerdahelyi idősek nem beszélik az ivritet, viszont az idelátogatók egy része nem beszél magyarul és/vagy szlovákul. Az ivrit szintén a kapcsolattartás egyik nyelve, ezt főként a fiatalok beszélik, akiknek ma már lehetőségük és módjuk van ennek tanulására és gyakorlására.

Munkám végén konkrét nyelvi változókon bemutatom az egyes közösségek magyarnyelv-használatára mennyire követi a magyar standard vagy a szlovákiai magyar köznyelv normáit, továbbá hogy az egyes közösségek nyelvére milyen mértékben van hatással a szlovák és a magyar nyelv. Itt próbálom meg bemutatni azt is, hogy a funkcionális értelemben vett anyanyelvükre mennyire van(nak) hatással a környezetükben beszélt más nyelv(ek). Az anyanyelv meghatározásakor Tove Skutnabb-Kangas (1997: 13–14) elméletéből indulok ki, aki az anyanyelv definiálásakor négy különböző kritériumot határoz meg: *származás* (az elsőként elsajátított nyelv), (külső és belső) *azonosulás* (a nyelv, amellyel a beszélő azonosul vagy amellyel a beszélőt mások azonosítják), *nyelvtudás foka* (a legjobban ismert nyelv), *funkció* (a legtöbbet használt nyelv). A fentiekből Skutnabb-Kangas szerint a következő lehetőségek állhatnak fent:

„1, Egy személynek több anyanyelve is lehet, különösen a származás és az azonosulás szempontjából, de a többi kritérium alapján is;

2, Ugyanannak a személynek más-más lehet az anyanyelve a különböző definíciók szerint;

3, A definíciók alapján (kivéve a származás szerint) egy személy anyanyelve élete során akár többször is változhat;

4, Az anyanyelv-definíciókat a nyelvi emberi jogokkal kapcsolatos tudatosság foka alapján hierarchikus sorrendbe állíthatjuk. A társadalmi tudatosság e fokának alapján mérhetjük fel, hogy – kimondva vagy kimondatlanul – mely definíciókat használják a társadalom intézményei.”

Dunaszerdahely beszélőközösségeire általában érvényes a több anyanyelv birtoklása, bár ezt a beszélők az anyanyelvet az elsőként elsajátított nyelvvel azonosítják. Vizsgálatomban az adatközlők *legtöbbit használt nyelv*ével foglalkozom, mivel a környezeti nyelvek hatása ezen mutatható ki a legjobban.

2.2 A szlovákiai magyar nyelvváltozatok rövid áttekintése

A szlovákiai magyar beszélőközösséggel foglalkozó, a kétnyelvű nyelvhasználatot érintő szociolingvisztikai kutatások az előző század kilencvenes éveinek elején kezdődtek a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának oktatói kezdeményezésében. Elsősorban Szabómihály Gizella és Lanstyák István nevét kell megemlíteni, akik révén a szlovákiai magyarságot érintő kutatások nemzetközi viszonylatban is ismertté és elismertté váltak (lásd Lanstyák 1990, 1991, 1993a/1998, 1993b/1998, 1994a/1998, 1994b/1998, 1995a/1998, 1995b/1998, 1995c, 1996a/1998, 1996b/1998, 1998a, 2000a, 2000b, 2002a, 2002b, 2002c, 2006; Szabómihály 1998, 1999, 2000a, 2000b, 2002a, 2002b; Lanstyák–Szabómihály 1997, 2002, 2005; Lanstyák–Simon 1998; lásd még Sándor 2000, 2004). A mai kutatási eredmények az említett kutatók mellett számos kutató tollából származnak (elsősorban Sándor Anna, Vançoné Kremmer Ildikó, Menyhárt József, Kožík Diana, Presinszky Károly, valamint Török Tamás és Bauko János).

A szlovákiai magyar nyelvhasználat legrészletesebb bemutatása Lanstyáktól származik (lásd Lanstyák 1998a, 2000a). Értelmezésében a szlovákiai magyar beszélőközösség által használt nyelvváltozatok két réteget alkotnak: ide tartoznak egyrészt a földrajzi-dialektális megosztottságú magyar standard szlovákiai változata, és a nyelvjárások, valamint a regionális köznyelvek, másrészt pedig a nyelvváltozatok vertikális síkú megosztottsága, a regiszterek (vagy funkcionális stílusok). Az utóbbiakon belül elsősorban a koinészerű mindennapi beszélt nyelvet és a szaknyelveket különbözteti meg (vö. Lanstyák 2000a: 153). A szlovákiai magyar beszélőközösség számára a magyar standard szlovákiai változata sajátos szociolektus, amely az írásbeliség fő hordozója, s amelyet elsődlegesen az iskolázott beszélők formális beszédhelyzetekben, mindenekelőtt

írásban használnak. Ennek megfelelően nagy és nyílt presztízsű, a nyelvhasználatnak gyakorlatilag minden színterén használatos nyelvváltozat. Ez a nyelvváltozat sajátos helyzetéből adódóan csekély mértékben kontaktusváltozat, szinte teljesen azonos a magyarországi magyar standard nyelvváltozattal. Különbségek csupán néhány regiszterében találhatók, elsősorban a közigazgatási vagy a jogi szaknyelvből vett kifejezésekben. Ezek az eltérések szinte kivétel nélkül lexikális eredetűek, nagy részük tükörfelfejtés (pl. *egészségügyi központ* 'rendelőintézet', *mezőgazdasági szövetkezet* 'termelőszövetkezet'), de előfordulnak köztük tükörjelentések is (pl. *kerület* 'a magyarországi megyéhez hasonló közigazgatási egység'; *iskolázás* 'tanfolyam, átképzés'), valamint néhány tükörszó (pl. *kenő* 'hal-, zöldség-, túró- stb. krém'; *hozzáadottérték-adó* 'általános forgalmi adó') és (a szlovákban) idegen eredetű közvetlen kölcsönszó (pl. *deratizáció* 'patkányirtás', *exkurzió* 'tanulmányi kirándulás') is (vö. Lanstyák 2000a: 154). Nyelvi szempontból a standard fő jellemzője, hogy – szemben a többi dialektussal – normája kodifikált.

A szlovákiai magyar standard nyelvváltozat nem azonos a magyar nyelv Magyarországon használt standard változatával: mivel kontaktusváltozat, a magyarországi standard és egy másik nyelv – esetünkben a szlovák nyelv – hatása alatt fejlődött, létrehozva ezzel a magyar nyelv egyik állami változatát (esetünkben a magyar nyelv szlovákiai változatait). A *szlovákiai magyar standard nyelvváltozat* földrajzilag és társadalmilag egyaránt tagolatlan, nagy presztízsű dialektus, melyet főként a műveltebb beszélők használnak. Lanstyák István a szlovákiai magyar standard nyelvváltozat és a mindennapi beszélt nyelvváltozat közötti viszonyt a ferguson-i értelemben vett diglossiahelyzethez hasonlítja (vö. Lanstyák 1993a/1998, 1994a/1998). A *mindennapi (beszélt) nyelv* alatt Lanstyák a főként informálisabb beszédhelyzetekben használatos nyelvváltozatot érti: ez az a koiné jellegű nyelvváltozat, amelyet a nyelvjárási háttérrel nem rendelkező beszélők használnak. Ez a változat földrajzilag kevésbé, társadalmilag viszont jóval tagoltabb: ennek jele, hogy a beszélők társadalmi hovatartozásától függően eltérő mértékben jelentkeznek benne nemstandard szóképzési elemek, illetve nyelvtani jelenségek (Lanstyák 2000a: 156). A nyelvjárási beszélők informális beszédhelyzetekben vernakuláris nyelvváltozatukat, az anyanyelvjárást használják, formális helyzetekben pedig vagy a nyelvjárásnak egy formálisabb – a szlovákiai magyar standard nyelvváltozathoz

közelítő változatot – változatát, a standardot, vagy a kettő közötti *közveleget*³ (vö. Lanstyák 2000a: 276).

Lanstyák kutatásai alapján továbbá elmondható, hogy a szlovákiai magyar beszélőket a magyarországiaknál nagyobb mértékű nyelvjárási(as) nyelvhasználat jellemzi: nem ritka a nyelvjárások formálisabb beszédhelyzetekben való használata. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a szlovákiai magyarság nagy része falun él (vö. Gyurgyík 2004a: 145–149, 2006: 42, Lanstyák 2000a: 52–53), ill. hogy a felső- és középfokú végzettségűek aránya a szlovákiai magyarok körében alacsonyabb a magyarországi átlagnál (vö. Lanstyák 2000a: 57–58). A nyelvjárásias nyelvhasználatot erősíti, hogy a beszélők egy részének – azoknak, akik szlovák tannyelvű iskolába jártak/járnak – nem állt módjukban a magyar standardot intézményes keretek közt elsajátítani (ilyenek például a dunaszerdahelyi szlovákok, illetve a dunaszerdahelyi zsidóság nagy része).

A most felvázolt nyelvi, nyelvhasználati modellbe szervesen illeszkedik az ún. *regionális köznyelviség*. Ez alatt azt a táji színezetű, köznyelvi szerepet betöltő nyelvváltozatokat értjük, amely a helyi nyelvjárások és a beszélt köznyelv között helyezkednek el, átmeneti alakulatokat alkotva. Jellemző tulajdonságai elsősorban a kiejtés, kisebb mértékben az alaktan és a szókészlet terén jelentkeznek. Létrejöttük elsősorban a köznyelv és a nyelvjárások kölcsönhatásának, kiegyenlítődésének köszönhető, kisebbségi helyzetben viszont az anyaországi nyelvváltozatoktól egyfajta különfejlődés is észrevehető (Fülöp 2000: 153, vö. még Kiss 2001: 234).

2.3 A szlovákiai magyarság nyelvi képe

Dunaszerdahely nyelvi helyzetének bemutatása hiányos lenne a szlovákiai magyarság nyelvi helyzetére és társadalmi szerkezetére történő kitekintés nélkül. Ahogy Kiss Jenő írja, „... ha valamely nyelv helyzetét érdemben kívánjuk vizsgálni, akkor a meghatározó társadalmi tényezőket mind figyelembe kell vennünk” (Kiss 1997: 957). Ebben a részben csupán azokat az adatokat teszem közzé, amelyek a jelen dolgozat fő témájával hozhatók párhuzamba: Szlovákia lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása, a szlovákiai magyarság nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása, nemzetiségi és

³ Továbbá a magyar nyelv alárendelt helyzete miatt a szlovákiai magyarok számos formális kontextusban nem a magyar, hanem a szlovák standardot használják; ez az egyik oka annak, hogy a magyar standard szlovákiai változata élősóban gyakran olyan *közveleg*, amelyben a magyarországinál nagyobb mértékben jelennek meg a mindennapi beszélt nyelv, ill. a nyelvjárások elemei (vö. Lanstyák 2000a: 155).

anyanyelvi adatok Szlovákia magyar, cigány és szlovák (illetve ahol lehet, zsidó) lakosságára nézve. A nyelvi és etnikai eloszlás mellett kitekintek a szlovákiai magyarság felekezeti megoszlására, társadalomszerkezetére, valamint településszerkezetére is. Adataimat főként az 1991-es első „demokratikus” népszámlálásból és a rendszerváltás utáni Szlovák Köztársaság 2001-es népszámlálásából merítem, de a bővebb kitekintés kedvéért, ahol tudom, adataimat nagyobb időintervallumra is kiterjesztem). A két (vagy több) adat némely viszonylatban már változások megállapítását is lehetővé teszi, de természetesen két adatsor összevetése még nem minden esetben jelent kritika nélkül elfogadható változástvizsgálatot (gondoljunk csak a cigány lakosság nemzetiségi statisztikáira és a statisztikán kívüli valóságra).

Szlovákia legnagyobb kisebbségét a trianoni országfelosztás után itt maradt magyarok alkotják, akik jelenleg az ország lakosságának majdnem 10 %-át alkotják. Második legnagyobb kisebbségként a cigányokat tartjuk számon, ők – a hivatalos statisztikák szerint – az ország lakosságának mindössze 1,6 %-át alkotják. A népszámlálás adatlapjára a cigány etnikum nemzetiségként való felvétele először 1991-ben történt meg⁴, s ez befolyásolta mind az 1991-es, mind pedig a 2001-es népszámlálás magyar és szlovák nemzetiség hivatalos adatait. A (cseh)szlovákiai népszámlálások a zsidókat vallási alapon elkülönülő csoportként kezelik, így a nemzetiségi megoszlásban nem is veszik figyelembe őket.

Mielőtt megnéznénk a nemzetiségi és anyanyelvi adatokat, érdemes azt is tisztázni, hogy a népszámlálás kérdőíveiben mit is takarnak ezek a kategóriák. „Nemzetiség alatt valamely személynek egy adott nemzethez, nemzeti(ségi) vagy etnikai kisebbséghez tartozását értjük. A nemzetiség megállapítása szempontjából nem mérvadó sem az anyanyelv, sem pedig az a nyelv, melyet az adott állampolgár leginkább használ vagy jobban bír, hanem saját meggyőződése, elhatározása a döntő. A 15 évesnél fiatalabb gyermekek nemzetiségét a szülők nemzetisége szerint kell feltüntetni. Ha a szülők különböző nemzetiségűnek vallják magukat, egyikük (közös megegyezés alapján választott) nemzetiségét kell beírni. Az egyéb rovatba az itt fel nem tüntetett, valós nemzetiséget írja be.” (Útmutató a személyi kérdőív kitöltéséhez, 2001)

„Anyanyelv alatt azt a nyelvet értjük, amelyen a szülők a megkérdezettel gyermekkorában leginkább beszéltek. Ha a szülő nyelve eltérő, a gyermek anyanyelveként

⁴ Magyarországon 1949 óta van *cigány nemzetiség* és *cigány anyanyelv* rubrika, ezt 2001-ben *cigány (roma, beás)*-ra módosították. A cigányságot (és az általuk beszélt nyelveket) hivatalosan az 1993-as 77. számú, Nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény ismeri el a 13 őshonos magyarországi kisebbség egyikeként.

azt a nyelvet kell feltüntetni, amelyen az anya beszélt vele. Az anyanyelvre vonatkozó adatnak nem kell azonosnak lennie a nemzetiségre vonatkozóval. Az egyéb rovatba az itt fel nem tüntetett, valós anyanyelvét írja be.” (Útmutató a személyi kérdőív kitöltéséhez, 2001)

Az anyanyelvnek és nemzetiségnek ezen meghatározásai arra is lehetőséget nyújtanak, hogy a két nyelven és kultúrában felnövő állampolgárok mindkét kötődésüket bevallják. A nemzetiségi hovatartozással ellentétben a csehszlovákiai censusok az anyanyelvet nem mindig tartották fontos adatnak, erre ugyanis csupán 1970-ben kérdeztek rá először – a későbbi, az 1991-es és 2001-es censusok természetesen tartalmazzák az anyanyelvre vonatkozó adatokat. A (cseh)szlovák népszámlálások a nyelvi adatokat csupán az anyanyelvre történő rákérdezéssel fedték le, a nyelvi kötődések egyéb vonatkozásaival, mint például a beszélt nyelvekkel és nyelvhasználati szokásokkal nem foglalkoztak⁵.

A (cseh)szlovákiai népszámlálások „nagykorúsodása” 2001-ben következett be, mikor is már nemcsak a kérdőív kitöltési útmutatóját, hanem magát a kérdőívet is közreadták kisebbségi nyelveken – ezt természetesen csak a nagyobb lélekszámú nemzetiségek által lakott településeken. A 2001-es census elődeihez képest az anonimitás terén is nívum volt: ez volt az első kérdőív, amely nem kérdezett rá a kitöltő nevére és lakcímére, így az adatok valódisága is valószínűbb.

⁵ Magyarországon először a 2001-es népszámlálás során (az anyanyelv és nyelvtudás mellett) először kérdeztek rá a nyelvhasználati szokásokra – családban és baráti közösségekben használt nyelv(ek). A nemzetiségi vonatkozás mellett először ebben az évben kérdeztek rá a nemzetiségi hovatartozás egyéb kulturális kötődéseire is.

1. táblázat: Szlovákia lakosságának nemzetiségi megoszlása 1910 és 2001 között* (forrás: Gyurgyík 2006: 117)

év	összesen	%	szlovák	%	magyar	%	cseh	%
1910**	2 919 794	100	1 688 155	57,8	884 309	30,3	7 489	0,3
1921***	3 000 870	100	1 952 368	65,1	650 597	21,7	72 635	2,4
1930***	3 329 793	100	2 251 358	67,6	592 337	17,8	121 696	3,7
1950	3 442 317	100	2 982 524	86,6	354 532	10,3	40 365	1,2
1961	4 174 046	100	3 560 216	85,3	518 782	12,4	45 721	1,1
1970	4 537 290	100	3 878 904	85,5	552 006	12,2	47 402	1,0
1980	4 991 168	100	4 317 008	86,5	559 490	11,2	57 197	1,1
1991****	5 274 335	100	4 519 328	85,7	567 296	10,8	52 884	1,0
2001*****	5 379 455	100	4 614 854	85,8	520 528	9,7	44 620	0,8
év	német	%	ukrán és orosz	%	lengyel	%	egyéb/ ismeretlen	%
1910**	198 304	6,8	97 162	3,3	10 069	0,3	34 306	1,2
1921***	145 844	4,9	88 970	3,0	6 059	0,2	84 397	2,8
1930***	154 821	4,6	95 359	2,9	7 023	0,2	107 199	3,2
1950	5 179	0,2	48 231	1,4	1 808	0,1	9 678	0,3
1961	6 259	0,1	35 435	0,8	1 012	0,0	6 621	0,2
1970	4 760	0,1	42 238	0,9	1 058	0,0	10 922	0,2
1980	2 918	0,1	39 260	0,8	2 053	0,0	13 242	0,3
1991****	5 414	0,1	30 478	0,6	2 659	0,1	96 276	1,8
2001*****	5 405	0,1	35 015	0,7	2 602	0,0	15 6431	2,9

- * A lakosság száma Szlovákia második világháború utáni területére átszámítva.
Az 1921., 1930. és 1950. évi adatok a jelenlévő népességre, az 1961., 1970., 1980. és 1991. éviéek a lakónépességre vonatkoznak.
- ** 1910-ben a nemzetiségi megoszlás az anyanyelvi hovatartozás alapján került feltüntetésre.
- *** Az 1921. és 1930. évi népszámlálás egyéb kategóriája tartalmazza a zsidó nemzetiségűeket is. Számuk 1921-ben 73 211 (2,44 %), 1930-ban 72 026 (0,22 %) volt.
- **** Az 1991-es népszámlálásban először szerepelnek morvák: 6 037 fő (0,11 %), sziléziaiak: 405 fő (0,01 %), cigányok 75 802 fő (1,44 %), rutének: 17 197 (0,33 %). Táblázatunkban ezek – a rutének kivételével – az „egyéb/ismeretlen” kategóriában szerepelnek.
1991-ben az „ukrán és orosz” kategória az ukrán és a rutén nemzetiség összesített adatait tartalmazza (az orosz nélkül).
- ***** 2001-ben az „ukrán és orosz” kategória az ukrán és a rutén nemzetiség összesített adatait tartalmazza (az orosz nélkül). Az „egyéb/ismeretlen” kategóriában

szerepeltetem a 89 920 cigányt, 2 348 morvát, 890 horvátot, 434 szerbet, 1 590 orosz, 1 179 bolgárt, 218 zsidót, 5 350 egyéb nemzetiségűt, 54 502 ismeretlent.

Az 1. táblázatból kiolvasható, hogy Szlovákia magyar lakosságának aránya az 1950-es éveket kivéve folyamatosan csökken (ha száma az 1950-es évektől az ezredfordulóig növekedett is). Pozitív irányú mozgást csupán az 1961-es népszámlálás mutat, amikor is a csehszlovákiai magyarság száma – különféle okok miatt – 150 ezer fővel növekedett. A táblázatból és az alatta lévő magyarázattól egy másik, a nemzetiségekre vonatkozó fontos információ olvasható ki: nevezetesen, hogy a népszámlálásokban az ukrán nemzetiségűeket egészen 1991 összemosták vagy az oroszokkal vagy a ruténekkal (ruszinokkal), illetve a már létező roma kategória nincs részletesebben specifikálva, azaz a (cseh)szlovákiai cigány közösségeket akkor is egy csoportba sorolja, ha azok genetikailag más nyelvet beszélnek és etnikailag más csoportba tartoznak (az évszázadok óta Közép-Európában élő és indo-iráni eredetű nyelvet beszélő romungrókkal ellentétben az oláhok Román nyelvterületről származnak, Közép-Európában csak a XIX–XX. században telepedtek le). Ez a homogenizáló törekvés Közép-Európában sajnos nem csak (cseh)szlovákiai sajátosság⁶. Az utolsó népszámlálás során a nyelvet és nemzetiséget érintő kérdésekben a következő válaszlehetőségek voltak előre megadva: szlovák, cseh, magyar, ruszin, roma, ukrán (a válaszlehetőségként nem szereplő nyelvet és nemzetiséget az egyéb kategóriában kellett feltüntetni).

⁶ Ez a kérdés a romaügyet érzékenyen kezelő Magyarországon sincs problémamentesen megoldva. Bár az utolsó magyarországi népszámlálási kérdőív a(z) (anya)nyelv tekintetében már szofisztikáltabb rendszert tartalmaz, mint a (cseh)szlovákiai, sajnos a kérdőívek összeállítói még ezzel sem hidalták át a különböző cigány népcsoportok és nyelvek pontos behatárolásának – amúgy nagyon is egyszerű – megoldását. A népszámlálási kérdőív a nemzetiségnél csupán a „*cigány (roma)*” válaszlehetőséget kínálja fel, a nyelvet érintő kérdéseknél azonban már a „*romani*” és „*beás*” külön szerepel. Mivel azonban a nyelvnél az előző két válaszlehetőség mellett egy olyan harmadikat is szerepeltet – „*cigány (roma)*” –, amely az előző két linguonima hiperonimája, egy olyan rendszert sugall, amely a valóságban nem létezik: ugyanis nincs olyan romani vagy beás nyelv(változat), amely egyben nem cigány (roma) lenne. A népszámlálási eredmények közzétételekor a magyarországi Központi Statisztikai Hivatal a kérdőívekben szereplő amúgy sem világos rendszert még jobban megkeverte, mikor az eredmények közzétételekor hol „*cigány*”, hol „*cigány (roma, romani, beás)*” rubrikákat szerepeltetett – miközben nyíltan deklaráta, hogy a romani és a beás más nyelvcsaládba tartozó nyelvek (vö. KSH 2002: 10).

2. táblázat: Szlovákia lakosságának anyanyelv szerinti megoszlása 1970 és 2001 között
(forrás: Gyurgyík 2006: 118–119)

1971		1991		2001	
cseh	47 402	cseh	52 884	szlovák	4 614 854
szlovák	3 878 904	szlovák	4 519 328	magyar	520 528
ukrán	38 960	morva	6 037	cigány	89 920
orosz	3 278	sziléziai	405	ruszín	24 201
lengyel	1 058	magyar	567 296	ukrán	10 814
magyar	552 006	cigány	75 802	cseh	44 620
német	4 760	lengyel	2 659	német	5 405
egyéb	4 377	német	5 414	lengyel	2 602
ismeretlen	6 545	ruszín	17 197	horvát	890
összesen	4 537 290	ukrán	13 281	szerb	343
		egyéb	5 250	egyéb	10 685
		ismeretlen	8 782	ismeretlen	54 502
		összesen	5 274 335	összesen	5 379 455

Mint arról már a fentiekben szóltam, az anyanyelvre vonatkozó adatok Szlovákiában csak az 1970-es népszámlálás óta ismertek, így pontos adataim is csak ebből az időből származnak. A táblázatokból világosan látszik a magyar anyanyelvűek számának mozgása. Csehszlovákia fennállásának vége felé közeledve növekszik a magyar anyanyelvű szlovákiai lakosok száma, majd az ezredfordulón az csökkenni látszik (a számok különböző nemzetiségeket takarnak, részletesebb adatokat lásd: Gyurgyík 2006: 118–119). A nemzetiséget és az anyanyelvet tartalmazó táblázatokat összevetve kitűnik, hogy az anyanyelv és nemzetiség általában nem fedik egymást – ez fokozottabban érvényes a többnyelvű, több etnikumú közösségekre. A fentiekből következik, hogy csupán az egyik vagy a másik alapján történő népszámlálás nem hozhat pontos eredményt, a statisztikák sokkal pontosabbak, ha az adatok az együttes értékelést tükrözik. A nemzetiség alapján történő népszámlálás főleg a kisebbségben élők között hozhat téves adatokat – ami persze kihatással van a többség vagy valamelyik más nemzetiség adataira is –, hiszen a politikai nyomás alatt álló nemzetek tagjai könnyen fejezik ki lojalitásukat (valamelyik) többségi nemzethez. Ugyanakkor a pusztán anyanyelv alapján történő értékelés sem lenne megoldás, hiszen egyrészt az anyanyelv nem mindig jelent érzelmi kötődést vagy fejez ki etnikai hovatartozást: a funkcionális alapú vagy a nyelvtudás foka szerinti anyanyelv-meghatározás ilyen szempontból megtévesztő lehet. Mégis kimondhatjuk, hogy az etnikai hovatartozás kifejezésének e két módja közül inkább az anyanyelv szerint történő besorolás méri hitelesebben az etnikai hovatartozást. Ez jól illusztrálható a szlovákiai (dunaszerdahelyi) romungrók és szlovacsike cigányok példáján:

az említett cigányok gyakran vallják magukat valamelyik többségi nemzethez tartozónak (általában magyarnak vagy szlováknak, attól függően, milyen többségű településen élnek), míg anyanyelvüknek a romanit tartják: még akkor is, ha nem is beszélnek vagy csak néhány regiszterét ismerik.

Gyurgyík László *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években* című könyvében külön fejezetet szentel a szlovákiai magyarság anyanyelvi és nemzetiségi összefüggéseinek vizsgálatára. A most következő táblázatokból kiolvashatóak a szlovákiai magyarok, szlovákok és cigányok anyanyelvi és nemzetiségi megoszlásai.

3. táblázat: Szlovákia magyar és nem magyar népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 21)

anyanyelv/nemzetiség	magyar	nem magyar	összesen
magyar	507 220	65 709	572 929
nem magyar	13 308	4 793 218	4 806 526
összesen	520 528	4 858 927	5 379 455

A 3. táblázat négy csoportot mutat be: első csoport a szlovákiai magyarság „magcsoportja” (Gyurgyík 2006: 21), akik nemzetiség és anyanyelv tekintetében is magyarnak vallják magukat (507 220 fő), második csoport tagjai egyik identitásuk szerint sem magyarok (4 793 218 fő); a harmadik és negyedik csoportba tartoznak a szlovákiai magyarság „gyenge láncszemei”, akik ugyan részben (nemzetiség vagy anyanyelv tekintetében) magyarnak vallják magukat, identitásuk mégis más réteghez is köti őket. A két csoport más erősséggel és jelleggel kötődik a magyarsághoz, s ez az a réteg (ezen belül leginkább a nem magyar anyanyelvűek), amely a következő népszámlálásoknál már mindkét tényező szerint nem magyarnak vallhatja magát. A táblázatot megnézve mégis elmondható, hogy a szlovákiai magyarsághoz – statisztikai alapon – 586 237 fő kötötte magát.

A nemzetiségi és anyanyelvi megoszlás kereszt táblája (4. táblázat) pontosabb adatokat közöl. A szlovákiai magyarok magcsoportján és a magyarsághoz nem tartozók csoportján kívüli csoportok közül érdekesebbnek látszik a magyar nemzetiségű, de nem magyar anyanyelvűek csoportja. Ebbe a csoportba valószínűleg a vegyes házasságból származók és azok tartoznak, akik elsődleges és/vagy másodlagos szocializálójuk inkább szlovák közegben, környezetben történt meg. Ennek a csoportnak részei a szlovákiai cigányok azon tagjai is, akik romani anyanyelvük mellett magyar nemzetiségűnek tartják

magukat. A következő táblázatból kiolvasható azon szlovákiai cigányok száma, akik csak anyanyelvük szerint romák: 2 018 (magyar nemzetiségű romani anyanyelvű), 37 803 (szlovák nemzetiségű romani anyanyelvű). A két csoport összesen 39 821 főt számlál, s ez nem elhanyagolható csoport akkor, ha párhuzamba állítjuk azokkal, akik – a statisztikák alapján – mindkét identitásuk szerint cigányok: ez a csoport 59 174 főt számlál. A két identitás meghatározó tényező valamelyike szerint magukat cigánynak tartók száma 130 194 fő; ebből 99 448 a magukat romani anyanyelvűeknek tartók száma. Mivel a népszámlálási kérdőívben a szülővel gyermekként beszélt nyelvet kell anyanyelvként feltüntetni, ezért általánosságban valószínűsíthető, hogy ez az adat kevésbé változékony, mint a nemzetiség. A dunaszerdahelyi romungróknál azonban ez nem minden esetben van így, a legfiatalabb nemzedék már nem sajátítja el a romani nyelvet.

4. táblázat: A magyar, a szlovák és a roma lakosság anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása Szlovákiában 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 22)

anyanyelv	nemzetiség				összesen
	magyar	szlovák	cigány	egyéb / ismeretlen	
magyar	507 220	55 236	8 869	1 604	572 929
szlovák	9 416	4 466 683	20 483	15 635	4 512 217
romani	2 018	37 803	59 174	453	99 448
egyéb és ismeretlen	1 874	55 132	1 394	136 461	194 861
összesen	520 528	4 614 854	89 920	154 153	5 379 455

Az 5. és 6. táblázatból kiolvasható az utóbbi két népszámlálás magyar anyanyelvű és nemzetiségű lakosságának változása: 1991 és 2001 között a magyar anyanyelvűek száma (608 221 főről 572 929 főre) 35 292 fővel csökkent. Ugyanezen időszakban a magyar nemzetiségűek számának csökkenése 46 769 fő volt (567 297 főről 520 528 főre). Látható, hogy az utóbbi években jobban csökkent a magyar nemzetiségűek száma, mint a magyar anyanyelvűeké. A magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségű szlovákiai lakosok száma jelentősen, 49 227 fővel csökkent. Nőtt ugyanakkor a magukat magyar anyanyelvű, de szlovák (9 237 fővel) és cigány (4 441 fővel) nemzetiségűek száma.

5. táblázat: A magyar nyelvű lakosság megoszlása nemzetiség szerint Szlovákiában 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 24)

nemzetiség	magyar anyanyelvűek		
	1991	2001	különbség
szlovák	45 999	55 263	9 237
magyar	556 447	507 220	-49 227
cigány	4 428	8 869	4 441
egyéb és ismeretlen	1 347	1 604	257
összesen	608 221	572 929	-35 292

6. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság megoszlása anyanyelv szerint Szlovákiában 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 24)

anyanyelv	magyar nemzetiségűek		
	1991	2001	különbség
szlovák	7 835	9 416	1 581
magyar	556 447	507 220	-49 227
romani	1 697	2 018	321
egyéb és ismeretlen	1 318	1 874	556
összesen	567 297	520 528	-46 769

A 7. táblázat összefoglalja a szlovákiai magyarok anyanyelvi és nemzetiségi változásait az utóbbi 30 évben. A változások az éppen aktuális kisebbségpolitikát tükrözik. Mindhárom census a magyar anyanyelvűek magyar nemzetiségűek feletti 7–10 %-os dominanciáját mutatta ki. Az 1970-es adatok valószínűleg az 1968 utáni „normalizációt” követik, az 1991-es adatok pedig a reményteljes rendszerváltás szelét mutatják. A 2001-es statisztikák adatai hosszú idő után csökkenést mutatnak a szlovákiai magyarság lélekszámában. Ez egyértelműen a hosszú ideig elhúzódó mečiar korszak maradványa. Az anyanyelv és nemzetiség közötti különbség változása is egyértelműen a politikai áramlatokat tükrözi. A két mutató közötti legkisebb eltérés a rendszerváltás után, 1991-ben, a legnagyobb a mečiar éra után, 2001-ben volt. Az adatokból az is látható, hogy a nemzetiség szerinti csökkenés jóval gyorsabb, mint az anyanyelv szerinti: az anyanyelv szerinti csökkenés mintegy 11 476 fővel kevesebb.

7. táblázat: A szlovákiai magyarok számának eltérései anyanyelv és nemzetiség szerint 1970-ben, 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 104)

év	magyar anyanyelvűek száma	magyar nemzetiségűek száma	anyanyelv/nemzetiség (százalékban)
1970	600 249	552 006	108,7
1991	608 221	567 296	107,2
2001	572 929	520 528	110,1

A szlovákiai magyarság felekezeti megoszlása is változatos. A közép-európai kultúrkörhöz kapcsolódóan leginkább a római katolikus és zsidó vallás jellemzi, jellemezte. A holokauszt utáni zsidóság száma már csak elhanyagolható, így szlovákiai átlagban az utolsó két népszámlálás során 0,0 % volt (912 fő, 2 310 fő). A szlovákiai magyarság leginkább a római katolikus felekezethez kötődik, ezt követik a református, görög katolikus és evangélikus vallások (bővebben a 8. táblázatban).

A rendszerváltozás utáni censusok mindkét esetben rákérdeztek a lakosság felekezeti hovatartozására. A 2001-es népszámlálás a felekezeti hovatartozás két aspektusára kérdezett rá. Egyrészt valamely felekezet vallási életébe történő bekapcsolódás, másrészt valamely felekezethez való tartozás felől érdeklődött: „Vallási hovatartozáson a valamely egyház vallási életében való részvételt, illetve valamely egyházhoz, vallási felekezethez való tartozást értjük. A 15 évesnél fiatalabb gyermekek vallási hovatartozását a szülők saját elhatározásuk szerint írják be. Az egyéb rovatba az itt fel nem tüntetett, valós vallási hovatartozás kerül.” (Útmutató a személyi kérdőív kitöltéséhez, 2001)

8. táblázat: A magyar és szlovák nemzetiségű lakosság felekezeti megoszlása Szlovákiában 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 144)

a) szám szerint

felekezeti hovatartozás	1991			2001		
	Szlovákia összesen	ebből		Szlovákia összesen	ebből	
		magyar	szlovák		magyar	szlovák
római katol.	3 187 383	368 416	3 745 502	3 708 120	378 700	3 224 093
görög katol.	178 733	6 764	156 886	219 831	8 086	188 522
evangélikus	326 397	12 310	310 749	372 858	7 963	360 716
református	82 545	64 533	17 572	109 735	80 582	27 970
pravoszláv	34 376	135	22 365	50 363	86	31 607
zsidó	912	122	742	2 310	240	1 737
egyéb	30 603	4 575	23 571	58 332	5 712	45 807
ismeretlen	917 835	73 194	793 818	160 598	5 823	102 084
felek. kívüli	515 551	37 247	448 123	697 308	33 336	632 318
összesen	5 274 335	567 296	4 519 328	5 379 455	520 528	4 614 854

b) százalékban (felekezetek összesen = 100 %)

felekezeti hovatartozás	1991			2001		
	Szlovákia összesen	ebből		Szlovákia összesen	ebből	
		magyar	szlovák		magyar	szlovák
római katol.	60,4	64,9	60,8	68,9	72,8	69,9
görög katol.	3,4	1,2	3,5	4,1	1,6	4,1
evangélikus	6,2	2,2	6,9	6,9	1,5	7,8
református	1,6	11,4	0,4	2,0	15,5	0,6
pravoszláv	0,7	0,0	0,5	0,9	0,0	0,7
zsidó	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
egyéb	0,6	0,8	0,5	1,1	1,1	1,0
ismeretlen	17,4	12,9	17,6	3,0	1,1	2,2
felek. kívüli	9,8	6,6	9,9	13,0	6,4	13,7
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

c) százalékban (Szlovákia összlakossága = 100 %)

felekezeti hovatartozás	1991			2001		
	Szlovákia összesen	ebből		Szlovákia összesen	ebből	
		magyar	szlovák		magyar	szlovák
római katol.	100,0	11,6	86,1	100,0	10,2	86,9
görög katol.	100,0	3,8	87,8	100,0	3,7	85,8
evangélikus	100,0	3,8	95,2	100,0	2,1	96,7
református	100,0	78,2	21,3	100,0	73,4	25,5
pravoszláv	100,0	0,4	65,1	100,0	0,2	62,8
zsidó	100,0	13,4	81,4	100,0	10,4	75,2
egyéb	100,0	14,9	77,0	100,0	9,8	78,5
ismeretlen	100,0	8,0	86,5	100,0	3,6	63,6
felek. kívüli	100,0	7,2	86,9	100,0	4,8	90,7
összesen	100,0	10,8	85,7	100,0	9,7	85,8

A táblázat legmarkánsabb változása az „ismeretlen” kategóriát érinti. A rendszerváltás utáni szabad vallásgyakorlás miatt 17,4 %-ról 3,0 %-ra csökkent ezek száma. Ez a markáns csökkenés a többi felekezet lélekszámának növekedését eredményezte. A szlovákiai magyarság között csökkent az evangélikusok és a felekezeten kívüliek száma. A két nemzet közötti valláskülönbségek elhanyagolhatók, a szlovákok és magyarok között is a római katolikus vallás a legelterjedtebb. Szlovákia összlakosságát alapul véve, százalékokban kifejezve (8. táblázat) a két nemzet között legmarkánsabb különbségek a református (dominánsan magyar), valamint az evangélikus és pravoszláv (mindkettő szlovák) vallás között érezhetőek: ennek oka a két nemzet történelmében keresendő.

A fentiekből látható, hogy a szlovákiai magyarság vallásfelekezeti szempontból nem különül el a szlovákoktól (éles határról csak a református vallás esetében

beszélhetünk, amely Szlovákiában erősen magyar többségű). Ez a felekezeti megoszlás pedig hosszútávon nem segíti elő a szlovákiai magyarság nyelvi megmaradását. A szlovákiai magyarság nyelvére továbbá negatívan hat a római katolikus és evangélikus vallás vezetőinek nem éppen kisebbségbarát hozzáállása, amely legfőképp abban mutatkozik meg, hogy előszeretettel küld szlovák nyelvű klérust magyar nyelvterületre, miközben nem támogatja a római katolikus papnövendékek magyar nyelvű képzését (lásd Menyhárt 2004). Más a helyzet a református egyházzal, amely a katechéta- és teológusképzést ma már a komáromi székhelyű Selye János Egyetemen végzi – magyar nyelven (a református és katolikus egyháznak a szlovákiai magyar kulturális életben betöltött szerepéről bővebben lásd Csanda–Tóth 2006: 161–209).

A népszámlálásokból egyértelműen kimutatható, hogy a szlovákiai magyarság folyamatosan csökken, illetve a nyelvhatár fokozatosan egyre délebbre húzódik, azaz a szlovákiai magyarság által lakott (nyelv)terület fokozatosan csökken. E mondat után kicsit furcsán hangzik, hogy ennek ellenére a statisztikák a magyarok lakta települések számának számbeli gyarapodását mutatják (523-ról 526-ra⁷). Ez az adat azonban nem a magyarság arányát tükrözi, csak az 1990-es évek településpolitikáját mutatja: 14 település vált szét, és csupán egy összesítésre került sor. A szlovákiai magyarság településszerkezetének vizsgálatakor két tényezőt veszek szemügyre: a magyarok lakta város-falu közötti arányokat és a magyarok lakta települések etnikai típusai (TET)⁸ szerinti megoszlást.

„... a magyar kisebbség nagyobbik része (több mint háromnegyede) még mindig olyan helységekben él, ahol a lakosság többségét alkotja. Ugyanakkor hátrányos az, hogy ezek a települések többnyire falvak: a magyar többségű városok száma Csehszlovákia megalakulása után főként a célzatos telepítéspolitika következtében erősen csökkent a magyar nyelvterületen is.” (Lanstyák 2002a: 15)

⁷ Ez az adat csupán a magyar nyelvterületen elhelyezkedő településekre vonatkozik.

⁸ Gyurgyík a magyarok lakta településeket, a bennük lakó magyarság arányától függően négy csoportba osztja (Gyurgyík 2006: 28):

1, *szórványjellegű település*, ahol a magyar lakosok aránya 10 % alatti, de lélekszámuk 100 fölött van vagy eléri azt;

2, *magyar kisebbségű település*, ahol a magyarok százalékaránya 10–50 % között mozog;

3, *mérsékelt magyar többségű település*, ahol a magyarok százalékaránya 50–80 % között mozog;

4, *erős magyar többségű település*, a magyarok százalékaránya 80 % feletti.

9. táblázat: A magyarok lakta települések megoszlása a települések etnikai típusai szerint 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 29)

TET (a települések etnikai típusai)	1991		2001	
	helységek száma	%	helységek száma	%
kevesebb, mint 10 %, de több, mint 100 fő	30	5,4	25	4,5
10 %-50 %	91	16,5	116	21,1
50 %-80 %	160	28,9	194	35,2
80 % felett	272	49,2	216	39,2
összesen	553	100,0	551	100,0

A táblázat alátámasztja az előző állítás azon részét, amely a magyar kisebbség kompakt szerkezetére vonatkozik: még mindig azok a települések dominálnak, ahol a magyarság a lakosságnak legalább a felét, de inkább 80 %-át alkotja. A 10% alatti, de 100 fő feletti magyar ajkú lakosság főleg a nyelvhatár nagyobb településeit, városait takarja. Látszik azonban az is, hogy az erős magyar többségű települések száma folyamatosan csökken, miközben a szórványjellegű települések száma növekszik. Hasonló eredményről tanúskodik a 10. táblázat is, melyben a szlovákiai magyarság számaránya látható: arányában legtöbb szlovákiai magyar az 1 000–10 000 lakosú kisközségekben él.

10. táblázat: A települések és a magyar lakosság megoszlása a magyarlakta településeken élő magyarok száma szerint 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 30)

a településen élő magyarok száma	1991				2001			
	települések száma	%	magyarok száma	%	települések száma	%	magyarok száma	%
kevesebb, mint 199	111	20,1	14 005	2,5	126	22,9	15 744	3,1
200–499	184	33,3	64 370	11,5	187	33,9	63 975	12,5
500–999	132	23,9	93 551	16,7	117	21,2	81 427	15,8
1 000–1 999	74	13,4	100 537	17,9	72	13,1	95 930	18,7
2 000–4 999	33	6,0	101 647	18,1	32	5,8	97 440	19,0
5 000–9 999	14	2,5	99 237	17,7	13	2,4	89 955	17,5
10 000–19 999	3	0,5	43 457	7,7	3	0,5	46 839	9,1
20 000 felett	2	0,4	44 057	7,9	1	0,2	22 452	4,4
összesen	553	100	560 861	100	551	100	513 762	100

11. táblázat: A magyarlakta városok és falvak megoszlása a települések etnikai típusai szerint 1119-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 31)

TET (a települések etnikai típusai)	1991			2001		
	helységek összesen	város	falu	helységek összesen	város	falu
kevesebb, mint 10 %, de több, mint 100 fő	5,4	52,0	0,8	4,5	46,7	0,8
10 %-50 %	16,5	20,0	16,1	21,1	22,2	20,9
50 %-80 %	28,9	20,0	29,8	35,2	26,7	36,0
80 % felett	49,2	8,0	53,3	39,2	4,4	42,3
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
n (szám szerint)	533	50	503	551	45	506

A szlovákiai magyar települések etnikai típusai eléggé szórt képet mutatnak. A táblázat talán legfontosabb adatai, hogy a falvak többségében 80 % feletti a magyarok aránya, míg a városok esetében fordított az arány: a legtöbb szlovákiai magyar olyan városokban él, ahol lélekszámuk nem éri el a 10 %-ot. 80 % fölötti magyarság csupán két városban található (ez a városok 4,4 %-a). Az utóbbi tíz évben a legnagyobb mozgás a 80 % feletti városi lakosságot érintette, ellenben a magyar kisebbségű és mérsékelt magyar többségű falvak száma gyarapodott.

Egy nagyobb, félmillió lelket számláló (beszélő)közösség társadalomszerkezetének bemutatását nem lehet megvalósítani egy más témát feldolgozó munka bevezetőjében – ez a téma legalább egy könyvnyi tartalmat ölel fel. Jelen írásban csak a szlovákiai magyarság korcsoportok szerinti megoszlására fókuszálok.

Szlovákia lakosságának – beleértve a szlovákiai magyarságot is – átlagéletkora folyamatosan növekszik. Tíz év alatt 33,6-ról 36,1-re (+2,5 év) nőtt a szlovákiai lakosok átlagéletkora. A szlovákiai magyarság a szlovákiai átlagnál nagyobb mértékű öregedést mutat, átlagéletkoruk 1991 és 2001 között 36,2 évről 39,9 évre (+3,7 év) nőtt, ami 1,2 évvel több, mint az országos átlag. Ezt az arányt érdemes megnézni egyrészt biológiai produktivitás szerinti korcsoportok és ötéves korcsoportok szerinti bontásban:

12. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság megoszlása Szlovákiában biológiai korcsoportok szerint 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 50)

biológiai korcsoportok	1991		2001	
	n	%	n	%
0–14	116 117	20,5	77 943	15,0
15–59	348 845	61,5	339 062	65,1
60 felett	102 374	18,0	101 462	19,5
ismeretlen	64	0,0	2 061	0,4
összesen	567 400	100	520 528	100

A szlovákiai magyarság legnagyobb része produktív korú. Meglepően nagy arányú a 60 év felettek száma és aránya. A táblázatból ugyan nem látszik, de a magyar népesség öregedése magasabb mértékű, mint az országos átlag: a legfiatalabb korcsoportok arányában jóval alacsonyabbak a szlovákiai átlagnál, a 35 éven felüli öt éves korcsoportok aránya azonban minden esetben magasabbak az országos értékeknél (vö. Gyurgyík 2006: 50). A szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság öt éves korcsoportok szerinti megoszlása a következő:

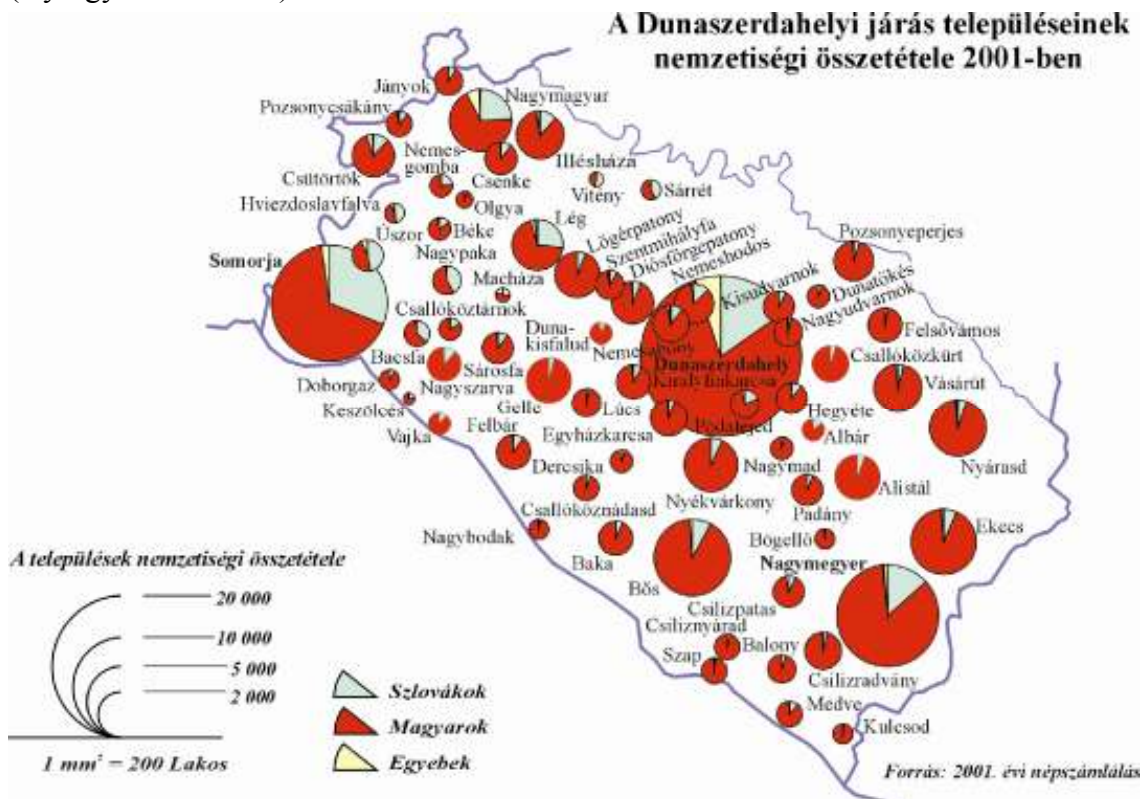
13. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság megoszlása Szlovákiában öt éves korcsoportok szerint 1991-ben és 2001-ben (forrás: Gyurgyík 2006: 125)

korcsoport	1991		2001	
	n	%	n	%
0–4	34 115	6,01	21 163	4,06
5–9	39 012	6,88	24 936	4,79
10–14	42 990	7,58	31 844	6,12
15–19	42 340	7,46	36 784	7,07
20–24	37 420	6,60	39 662	7,62
25–29	40 960	7,22	38 780	7,45
30–34	45 061	7,94	34 157	6,56
35–39	48 384	8,53	37 978	7,30
40–44	38 533	6,79	41 853	8,04
45–49	33 826	5,96	44 356	8,52
50–54	31 522	5,56	35 420	6,80
55–59	30 759	5,42	30 072	5,78
60–64	30 168	5,32	26 724	5,13
65–69	27 321	4,82	24 078	4,63
70–74	15 328	2,70	21 571	4,14
75–79	14 751	2,60	16 203	3,11
80 felett	14 742	2,60	12 886	2,48
ismeretlen	64	0,01	2 061	0,40
összesen	567 296	100	520 528	100

2.4 Dunaszerdahely (és Csallóköz) nyelvi képe

Dunaszerdahely Csallóköz szívében fekvő ősrégi település, járási székhely. Zsigmond Tibor szerint központi fekvése miatt mindig is kereskedelmi gócpont volt, ezért valószínűsíthető a századok óta tartó többnyelvűség. A mai város négy, valaha különálló, szorosan egymás mellett álló részből áll: Szerdahely, Újfalu, Nemesszeg, Előtejed. Egységes város – mezőváros – 1874-ben lett, később 1886-ban nagyközséggé, majd 1960-ban újra várossá nyilvánították. Mivel a XIX. századi Magyarország területén megközelítőleg 14–16 település viselte a Szerdahely vagy hasonló alakú nevet, ezért a város neve 1863-ban a *Duna-* megkülönböztető előtaggal egészült ki: így alakult ki a város teljes magyar neve, amelyet a mai napig is visel. A város szlovák nevet (*Dunajská Streda*) csak 1920-ban kapott. A városról szóló első írásos emlék, 1250-ből származik, ekkor még *Zerda* néven említik. Későbbi forrásokban még a *Svirdahel* (1254-1255), *Zeredahel* (1270), *Zerdahel* (1283), *Zredahel* (1358), ill. a *Szerdahel* (1786) alakok váltakoznak. Később a *Szerdahely* megnevezés terjedt el, amely megnevezés motivációja a szerdai napokon tartott vásárokról ered (Püspöki Nagy 1970: 20–26).

2. ábra: A Dunaszerdahelyi járás településeinek nemzetiségi összetétele 2001-ben (Gyurgyík 2006: 193)

Ahogy azt a fentiekben említettem, a város kereskedőváros jellege miatt valószínűleg már több száz éve többnyelvű (magyar-szlovák kétnyelvűségről persze ekkor még nem beszélhetünk, mivel a szlovák nyelv csupán az 1800-as évek közepén vált önálló nyelvvé). Később, a XIV. században a szlovák lakosság száma gyarapodott, mivel a város akkori birtokosa termékeny földjeinek megművelésére szlovák jobbágyokat telepített ide. A város nyelvének alakításában valószínűleg nem játszottak döntő szerepet, mivel nem városiakként a város szélére helyezték őket – innen az Újfalú városrésznév, amely a Tótújfalú rövidítéséből jött létre. Dunaszerdahely nyelvi képében a fő szerep – már ekkor is – a magyar nyelvé lehetett. Már az 1250-ből származó említésben is magyarul, Zerdaként van feltüntetve, amely szláv megfelelője a *streda*. A szlovák nyelv megerősödése csupán az újabb kor, a nemzeti öntudatra éledő Szlovákia „terméke”. A szlovák nyelv valójában a reszlovakizáció, a kitelepítések politikája, valamint a szocializmus negyven éve alatt erősödött meg. Nem merülhet feledésbe az a tény sem, hogy Dunaszerdahely ezen évek alatt emelkedett járási székhellyé és ez idő alatt vált mezőgazdasági és ipari központtá – mindeközben Szlovákiában egyedülként járási szinten megőrizte magyar többségét.

Az első zsidó családok az 1700-as évek elején telepedtek le a városban (Engel 1995: 13, 16). Az akkor alig húsz családból álló közösség főleg a kereskedelemről élt, így a város befogadta őket (igaz kisebb-nagyobb incidensek már akkor is előfordultak). Az idő folyamán a közösség gyarapodott, és az 1940-es években a már több, mint 3500 fős közösség (Engel 1995: 28) a város szerves része volt. Az akkori közösség aktivitásáról az általuk alapított zsinagóga, két iskola, könyvtár és számos üzlet tanúskodik. Nagytemplomuk az 1860-as évek végére készült el, és a Csallóköz egyik legnagyobb zsidó imaháza volt (egészen lebontásáig, 1951-ig). Ma már csak az 1991. október 23-án fölavatott Memento emlékmű idézi az egykori zsidó városrészt⁹, a II. világháború közel 3000 helybéli és környékbeli zsidó áldozatát. A korabeli zsidó közösség nyelvhasználatában a magyaron kívül a jiddisnek és a héber nyelvnek jutott fontosabb szerep. A hébert szakrális nyelvként, a jiddist a másodlagos szocializáció és a zsidó kultúra, valamint a hitélet nyelveként, egyfajta identitásmeghatározóként is használták. Egyik adatközlőm szerint „*a jiddist főleg a chéderben (zsidó alapfokú iskola) használták*” – S.M. Kornfeld Ferenc szerint a jiddist emellett „leginkább a nagyszülőkkel és az iskolában” használták. Ismerve a történelmet ez természetesen csak a II. világháború előtti

⁹ A Memento emlékművet lásd a VII. mellékletben.

időszakban volt lehetséges. A jiddis továbbá a más zsidó csoportokkal való érintkezés nyelve is volt. Ma a jiddis és a héber használata háttérbe szorult, de a múltban a mindennapos nyelvhasználatban is jelen voltak. Ezért nem elképzelhetetlen, hogy a városban élő zsidók egyfajta magyar – héber keveréknyelvet (etnolektust) beszéltek, esetleg magyar–jiddis diglosszia is létrejöhetett. Ez persze csak fejtegetés, következtetés, de az idősebb adatközlőimmal folytatott beszélgetések erre engednek következtetni.

Dunaszerdahely harmadik legnépesebb közössége a cigány közösség. E Közép-Európában nem kedvelt népcsoport a dunaszerdahelyi történelemben nem hagyta ott kézjegyét. Nem is hagyhatta, hiszen a múltban vagy üldözöttek voltak, vagy az asszimilációs politika és a cigányrendeletek (pl. betiltott nyelvhasználat) sújtották őket, esetleg tudomást sem vettek róluk (vö. Kovalcsik 1998: 62). Jelenleg a városban a cigány nyelv két dialektusát beszélik: *romungró romani* és *vlah romani*. A két nyelv beszélői különböznek egymástól egyrészt a városba történő letelepedésük idejét illetően, másrészt abban, hogy a romungrók a vlah romanit beszélőktől eltérően elszórtan élnek. A városban feltehetően elsődlegesen a romungró nyelvjárást beszélték, mivel ez a magukat „zenészcigányoknak” nevező csoport nyelve. Erről az elsőségről biztos adatot nem tudok, mivel eddig nem olvastam és nem is hallottam róla¹⁰, de az vlah romanit beszélő cigányok Szlovákia területére csak később érkeztek (Dunaszerdahelyen nagyobb számban csak az 1970-es évek betelepítési hullámainak következtében jelentek meg). Ennek az ellentétnek a két csoport megnevezésében a következőképpen jut szerep: Szlovákiában a romungró és szerviko (kelet-szlovákiai cigányok) az ún. *letelepedettek* (szlovákul *usadlí*), ellentétben az oláhokkal, akik csak később, a román nyelvterületről érkeztek. Mindkét csoport nyelvhasználatára jellemző, hogy nyelvüket inkább a családi, intim szféra nyelveként használják, így a szlovákiai és magyarországi cigányok esetében – egyes cigánykutatók szerint – cigány–magyar diglosszia jön létre (Kovalcsik 1998: 61, Réger 1988). A cigány–magyar diglosszia kérdését azonban körültekintőbben kell kezelni, mivel a diglosszia bonyolultabb a pusztán funkcionális megoszlás alapján történő nyelvmegoszlástól.

Az 1960-as, 1970-es évek asszimilációs politikája folyamán Szlovákia más területéről erre a vidékre, így Dunaszerdahelyre is telepített cigányok nagy többségében az oláh-cigányok közül kerültek ki. Ahogy a XIV. században a szlovákok, most ők élnek külön

¹⁰ Egy szlovákiai etnológus, Arne B. Mann szóbeli közlése szerint a szlovákiai romani nyelvjárások szintézisbe foglalt, pontos feltérképezése és leírása még nem valósult meg, mivel eddig erre még senki nem vállalkozott; ilyen munkára nem találunk utalást a szlovákiai cigányságot feldolgozó műveket áttekintő tanulmányában sem, vö. Mann 2005.

a város egyik szegletében (Észak I. lakótelep). Vizsgálatom nyelvhasználatukra nem terjed ki.

A rendszerváltás utáni dunaszerdahelyi beszélőközösség újabb taggal bővült. Az ázsiaiak megjelenése új fejezetet nyitott Dunaszerdahely történelmében. Az ázsiaiak zárt közösséget alkotnak, fő megélhetési forrásuk a kereskedelem. Nyelvüknek nincs szerepe a város „nyelvi térképében”, mivel csupán ők beszélnek – a más nemzetiségűek nem sajátítják el ezeket a nyelveket.

Dunaszerdahely de jure és de facto kétnyelvű város. Ezt alátámasztják a népszámlálási adatok is, valamint az, hogy a város legfontosabb kulturális eseményei (katolikus misék, evangélikus istentiszteletek, könyvtár, kulturális eseményt hirdető röplap stb.), valamint a hivatalos ügyintézés is két nyelven, magyarul és szlovákul folyik. Az 1990-es nyelvtörvény szerint a 20 % feletti kisebbség a hivatalos szférában is használhatja anyanyelvét. Problémát jelent(het) azonban, hogy a törvény nyelvi vonatkozásai csak a jogi-közigazgatási szervek nyelvhasználatára vonatkoznak, így az egyéb nyilvános nyelvhasználati színterek (közhivatalok), mint például a posta, katonaság, pénzügyintézetek nyelvhasználatának kérdése nem rendezett. A nyelvtörvény nem érinti a szertartások, így például a temetés, esküvő kérdését sem, így ezek nyelvhasználata az aktusban részt vevő fölérendelt fél nyelvhasználatától függ. A dunaszerdahelyi gyakorlatban azonban ez nem jelent problémát, a közösség, ha másként nem megy, mások segédletével oldja meg a többnyelvű környezetből adódó esetleges problémákat. A város többnyelvű, azonban a városban és a környező falvakban a magyarság abszolút többséget alkot (vö. Dávid 1994: 71). Az abszolút többség azonban városi szinten kevéssel 80 % alá esik, járási szinten pedig 83,33 %.

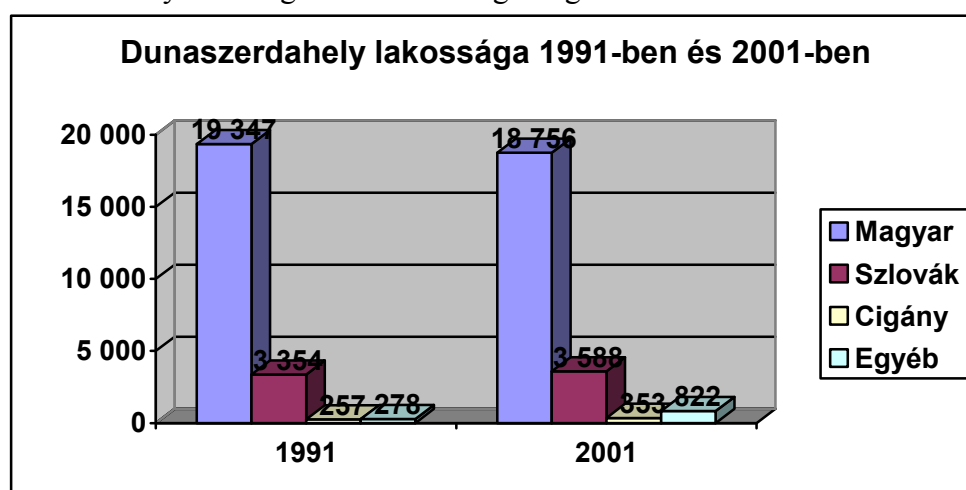
Bár Dunaszerdahelyen a 2001-es népszámlálás szerint több, mint 14 nemzet és nemzetiség lakik, a város magját három etnikai csoport alkotja: magyarok, szlovákok és cigányok. Mivel a magyar lakosság 2001-ben nem érte el a 80 %-ot, így Dunaszerdahely a Gyurgyík szerinti skálán *mérsékelt magyar többségű településnek* felel meg (Gyurgyík 2006: 28). Ez az utóbbi 10 év átlaga alapján „visszaesésnek” minősül, hiszen a rendszerváltozás után a város erős többségű település volt.

14. táblázat: Dunaszerdahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben (forrás: Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001, Gyurgyík 1994: 149)

nemzetiség	1991		2001	
	n	%	n	%
magyar	19 347	83,3	18 756	79,74
szlovák	3 354	14,4	3 588	15,25
cigány ¹¹	257	1,1	353	1,50
egyéb	278	1,2	822	3,51
összesen	23 236	100	23 519	100

A fenti táblázat adatait diagramra vetítve jobban látszanak a város nemzetiségei közötti aránybeli különbségek.

3. ábra: Dunaszerdahely lakosságának nemzetiségi megoszlása 1991-ben és 2002-ben

Az 1991-es népszámlálás kiértékelésében a vallási hovatartozásról szóló adatok még a szocializmus vallásellenességét mutatják: ezt látszik alátámasztani az is, hogy a városban mindössze 37 személy vallotta magát zsidónak, miközben most is több mint 100 tagja van a dunaszerdahelyi zsidó hitközösségnek. Ez a 2001-es népszámláláskor 8-ra csökkent, viszont 66 személy tartotta magát zsidó vallásúnak¹².

Bár Dunaszerdahely lakossága 2001-ben nem haladta meg a huszonötezer főt, lakói mégis több, mint 15 felekezet között oszlanak meg. Ahogy a 15. táblázatból és a 4. ábrából

¹¹ Ne feledjük azonban, hogy a város cigány lakossága az itt szereplő adatnál nagyobb mértékben volt jelen, mivel a korábban magát magyarnak valló cigány származású lakosság csak kisebb részben vallotta magát cigánynak, mint a szlovák közegben élő korábban szlovák nemzetiségű cigány származásúak (Gyurgyík 1994a: 52).

¹² Ez azért érdekes, mert a város arculatát a XVIII. századtól egészen a XX. század közepéig az itteni zsidó közösség erősen meghatározta, s bár a II. világháború után megcsappant a városban lakó zsidó felekezetűek száma, mára tapasztalatom szerint jóval több zsidó lakos él Dunaszerdahelyen, mint azt a rendszerváltozás utáni népszámlálások mutatják.

látszik, a város erősen katolikus többségű település. A felekezeti hovatartozást illetően megbízható adatokra csupán az 1991-es népszámlálást követően hivatkozhatunk. A két utolsó népszámlálást összevetve megállapítható, hogy szlovákiai gyakorlatnak megfelelően Dunaszerdahely lakossága is bátrabban vállalta fel felekezeti hovatartozását 2001-ben, mint az azt megelőző népszámlálás során. 1991-ben országos átlagban a megkérdezettek 17,4 %-a volt ismeretlen, ugyanezek aránya 2001-ben csupán 3,0 % volt (Gyurgyík 2004a: 157).

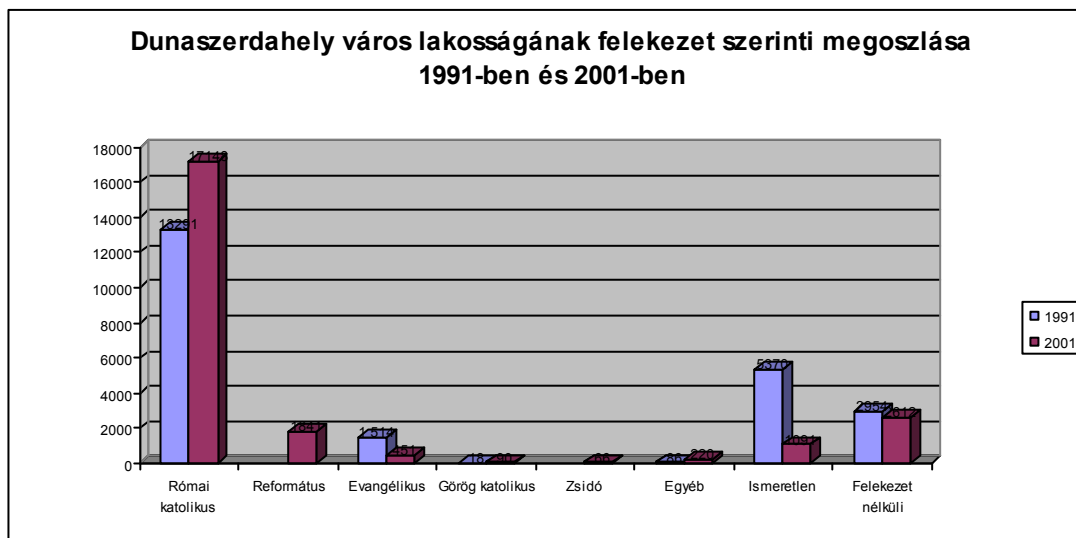
15. táblázat: Dunaszerdahely város lakosságának felekezet szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben

vallás	1991		2001	
	n	%	n	%
római katol.	13 291	57,20	17 148	72,91
református*	-	-	1 841	7,83
evangélikus	1 514	6,52	451	1,91
görög katolikus	18	0,08	90	0,38
zsidó*	-	-	66	0,28
pravoszláv	1	0,00	18	0,08
huszita	2	0,00	3	0,01
egyéb	86	0,37	199	0,85
ismeretlen	5 370	23,11	1 091	4,64
felek. nélküli	2 954	12,71	2 612	11,11
összesen	23 236	100	23 519	100

* Az 1991-es népszámlálások feldolgozásai nem tartalmazzák a zsidó és református felekezetek adatait.

A város vallási megoszlásában jelentős változás leginkább a római katolikusokat érintette, akik száma 3857-tel nőtt (az összlakosság 57,20 %-ról 72,91 %-ra), miközben a város összlakossága csupán 283 lakossal gyarapodott. Jelentősen módosult még az ismeretlenek száma – 4279 fővel csökkent – (míg a többi felekezet lélekszáma nem mutat nagy eltérést), így valószínűsíthető, hogy az 1991-es népszámlálások alatt magukat ismeretlen vallásúnak feltüntetők nagy része 2001-ben római katolikusnak vagy reformátusnak vallotta magát. Az 1991-es népszámlálások községsoros bontásában nem kapott helyet a református és az izraelita felekezet, ugyanakkor feltüntették a pravoszláv és huszita felekezeteket, amelyek száma a tíz év alatt Dunaszerdahelyen csak jelentéktelen mértékben változott.

4. ábra: Dunaszerdahely lakosságának felekezet szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben

Ha a nemzetiség és vallás kérdését összevetjük a dunaszerdahelyi lakosok körében, láthatóvá válik, hogy mindkét esetben feltűnik a *zsidó* kategória: 1991-ben a város lakosai közül 37 személy vallotta magát zsidó nemzetiségűnek: sajnos a vallást érintő adatok a hivatalos statisztikákból nem derülnek ki (lásd a 15. táblázatot). 2001-ben már csak 8 személy tartotta magát zsidó nemzetiségűnek, míg a zsidó vallásúak száma 66-ra emelkedett. Ez a rövid összevetés két kérdést vet fel, mégpedig, hogy a dunaszerdahelyi zsidóság hogyan értékeli saját *zsidó* identitását. illetve ha tudjuk, hogy több a magukat zsidó vallásúnak, mint nemzetiségűnek vallók száma, akkor vajon a nem zsidó nemzetiségűek milyen nemzetiségűnek vallják magukat? A zsidó vallást nyíltan felvállalóak számának emelkedése betudható az egyre szabadabbá váló vallásgyakorlásnak. Érdekes lenne azt megnézni, hogy hogyan alakul azok száma, akik magukat zsidó vallásúnak és zsidó nemzetiségűnek tartják, illetve hogy ez a réteg melyik korosztályhoz tartozik inkább. Az már a kutatásomból is kiderült, hogy a város zsidósága nemzetiség tekintetében nem homogén (vannak magukat zsidó, magyar és szlovák nemzetiségűnek tartók: a különbség általában generációk közötti). A népszámlálási statisztikák szerint a város zsidósága körében egyre inkább nő a zsidó vallást vállalók száma, viszont csökken a zsidó nemzetiségűnek tartók száma. A zsidó vallású, azonban nem zsidó nemzetiségű lakosok magukat vagy magyarnak vagy szlováknak tartják: kutatásom alapján valószínűsítem, hogy e kérdés tekintetében generációbeli különbségek vannak. Az idősebb lakosság inkább vallja magát magyar nemzetiségűnek, a korosztályok fiatalodásával nő a magukat zsidó vallású szlováknak vallók száma. Ez a folyamat

bonyolult lélektani¹³ és szociális folyamatok eredménye lehet, mindenestre tény, hogy a város zsidó fiataljainak másodlagos és gyakran elsődleges szocializációjának nyelve a *szlovák nyelv*.

2.4.1 A könyvtár, iskola és hitélet nyelve

Dunaszerdahelyen az írásos hagyomány szerint 1860-ban alakult meg az első könyvtár, mégpedig a *Zöld Koszorúhoz* címzett vendéglőben. Itt működött a Járási Kaszinó, s mintegy 1500 könyvvel rendelkezett (szépirodalmi, tudományos). A kaszinó azonban 1918-ban megszűnt, s vele a könyvtár is. A könyvek sorsáról nincs adat, valószínűleg nagy részben magánszemélyekhez kerültek. Ezenkívül a városban a XIX. század végétől 1945-ig felekezeti könyvtárak is működtek: a Katolikus Legényegylet könyvtára és a zsidó lakkosság kulturális egyesületének könyvtára.

A városi könyvtár életében az 1946. év jelentette az újjászületést. Az 1925-ben megnyílt *Közkönyvtárat* a községi tanács ekkor újította fel, igaz az akkori törvények értelmében csak szlovák könyvekkel. A két világháború közötti változatos könyvtárak megszűntek, és csak egy, szlovák dominanciájú ált az olvasni vágyók rendelkezésére. A könyvtár polcain magyar könyvek újonnan csak 1948-ban jelenhettek meg: ez az az időszak, mikortól a könyvtár nyelvileg állandósult. Ezidőtől képezik a magyar és szlovák nyelvű könyvek a könyvállomány magját. Magyar és szlovák (cseh) könyveken kívül az olvasó válogathat orosz, angol, német és francia könyvek között is (sőt a könyvtár tulajdonában három arab nyelven írt könyv is volt, ezeket azonban ellopták). Romani nyelven olvasni kívánó közönség részére a könyvtár vezetősége romani nyelvű szépirodalmat is vásárolt – ezeket a könyveket azonban még nem kölcsönözték ki.

A városközpontban elhelyezkedő Csallóközi Könyvtár három részből áll: felnőtt és ifjúsági könyvtár, illetve folyóiratrészleg. Mindhárom rész tájékoztató táblái és feliratai kétnyelvűek (szlovák és magyar nyelvűek). A leggyakrabban látogatott, valamint a legnagyobb könyvállománnyal rendelkező rész a felnőtt könyvtár. Az itt dolgozó könyvtárosok egyikük kivételével magyar anyanyelvűek, s a segítségre szoruló olvasóknak állam- és kisebbségi nyelven is tudnak segítséget nyújtani. A könyvtár hivatalos ügyintézés, valamint a katalógizálás államnyelven folyik. A könyvtári krónikát, amely tartalma az 1860-as évekig nyúlik vissza, azonban két nyelven vezetik.

¹³ Egyik adatközlőm például arról számolt be, hogy a munkatáborból hazatérve magyar nemzetiségű szomszédja foglalta el házáat.

A könyvtár szervezte kulturális rendezvényeket (irodalmi beszélgetések, iskolák számára videofilm-vetítések stb.) külön-külön szervezik a magyar és szlovák nyelvű közönségnek. Ezek általában iskolásoknak szólnak, így a rendezvények nyelve attól függ, hogy magyar vagy szlovák iskolában tartják-e meg őket. Az irodalmi évfordulókról szóló megemlékezések is hasonlóképpen történnek. A külön erre a célra kiállított könyvek a szlovák és magyar irodalom nagyjairól egyformán szólnak. Az itt kiállított könyvek között mindig található egy-egy másik nyelvre lefordított példány is.

A folyóiratrészeletet 1965-ben nyitották meg, ahol kezdettől fogva szlovák és magyar nyelvű folyóiratok és napilapok közül lehet válogatni.

A könyvtár könyvállománya az adatok szerint folyamatosan növekszik. A 90-es évektől a növekedés aránya egyre kisebb, mivel az új könyvek megvásárlására egyre kevesebb pénz jut. 2001-ben már csak százegynéhány új könyv megvételére futotta a költségvetésből. (Összevetésül megjegyzem, hogy még az 1990-es évek közepén akár évi 2–3 ezer könyv megvétele sem volt ritkaság.)

A könyvtárban kifüggesztett feliratok és a faliújságok egyaránt szólnak a magyar és szlovák nyelvű olvasókhöz. Míg a feliratok (pl. *krásna literatúra – szépirodalom*) szövege mindkét nyelven ugyanaz, addig a faliújság tartalmaz a másik nyelvre le nem fordított szövegeket is.

A város oktatási intézményei között egyaránt megtalálhatók magyar és szlovák nyelvűek is: az óvodától egészen középiskoláig. Kisvároshoz képest Dunaszerdahelyen viszonylag sok és sokféle oktatási intézmény található: 9 óvoda, 10 alapiskola, 12 középiskola, valamint egy kiegészítő képzést nyújtó művészeti alapiskola. Ezt egyrészt a többnyelvűség indokolja (egy-egy oktatásiintézmény-típus létezik magyar és szlovák nyelven is), másrészt a város járási székhely volta eredményezi, ugyanis a környező falvakból (még 10–15 km-ről is) sok tanuló látogatja a város valamelyik tanintézetét. Emiatt a környék 1–4. tagozatos általános iskoláiban egyre kevesebb gyermek tanul, valamint az iskolákban egyre gyakoribbak a csökkentett létszámú vagy összevont osztályok.

A középiskolai oktatás két nyelven történik. Gimnáziumi oktatás külön-külön, szlovák és magyar intézmény keretén belül folyik. A többi középiskola magyar nyelvű, viszont a bizonyos (szak) tantárgyak oktatása szlovák nyelvű. Az első dunaszerdahelyi gimnázium 1938-ban nyitotta meg kapuit. Az akkor csak magyar nyelven folyó gimnáziumi oktatás 1944 októberéig tartott. A magyar nyelvű gimnáziumi oktatás csak majdnem hétévnyi kényszerszünet után, 1951. szeptember 1-jén, folytatódhatott, és

párhuzamosan a szlovák nyelvű gimnáziumi oktatás mellett folyik egészen napjainkig. A két gimnázium egyazon épületben kapott helyet: a szlovák gimnázium az első emeleten, a magyar gimnázium a 2–3. emeleten. Mivel a szlovák gimnázium tanulóinak száma folyamatosan gyarapodott, az intézmény nemrég külön épületbe költözött.

Ha egy beszélőközösség (vagy akár nyelvközösség) nyelvéről, nyelvhez fűzött viszonyáról képet akarunk alkotni, mindenképpen érdemes egy pillantást vetni az adott közösség vallási szertartásainak nyelvére is. Azért fontos ez, mivel ezek a szertartások a hívő népeknél a legbensőségesebb érzések kifejezői, s mint ilyenek, a számukra legfontosabb nyelven történnek. Számos eset példázza a vallás nyelvmegtartó szerepét (lásd például a pennsylvaniai németet beszélő ámisok és mennoniták vagy az ortodox zsidó közösségek). Dunaszerdahelyi viszonylatban nyelvmegtartó szerepről a zsidó közösség esetében beszélhetünk. Az itt élő zsidók akkor is héber nyelven mondják el a napi vagy ünnepi imáikat, ha többen így nem is értik már azokat.

Dunaszerdahely legnagyobb hitközösségeinek (római katolikus, református, evangélikus) saját temploma van. Mindhárom felekezet heti több alkalommal is tart misét, istentiszteleteket – természetesen magyar és szlovák nyelven is. A katolikus miséknél a hívők létszámára való tekintettel a magyar nyelven elhangzottak vannak többségben és előnyben: minden hétköznap szerda kivételével először magyarul, majd utána szlovákul tartják meg azokat – a szerdai nap kivétel, mivel akkor a sorrend megfordul. A hétvége első napján reggel szlovákul, délután magyarul hangoznak el a misét tartó pap szavai. Vasárnap, valamint ünnepnapokon 3:1 arányban a magyar misék vannak többségben. Az evangélikus egyház csak szerdán és vasárnap tart istentiszteleteket, először szlovákul, majd magyarul. Az esküvők, keresztelek, temetések és más szertartások az igénylő nyelvválasztásához igazodnak. A város katolikus papja, evangélikus lelkésze, valamint református lelkésze is magyar anyanyelvű, de szlovákul mindegyikük kitűnően beszél.

A város zsidóságának ma már nincs zsinagógája (azt 1951-ben lebontották) „csupán” imahelye, ahol imáikat két nyelven, héberül és magyarul mondják. A közösségnek már rabbija sincs, az irányítási teendőket a hitközség elöljárósága látja el.

2.5 A szlovákiai magyarok kétnyelvűsége

Az előző alfejezetekben szereplő „nyelvi kép”-pel ellentétben, ahol a nyelvhasználat nyelven kívüli tényezőit jártam körül, ebben a részben a nyelvhasználat nyelvi, kontaktológiai kérdéseire összpontosítok. A szlovákiai magyarság, így a dunaszerdahelyi beszélőközösség nyelvének „sajátosságai”, a két kód, elsősorban a magyar nyelv és szlovák nyelv kapcsolatából adódnak. Mind a szlovákiai, mind a dunaszerdahelyi beszélőközösséget kétnyelvű közösségnek tekintem, mivel értelmezésemben a kétnyelvű közösség mindennapi beszédproduktója során – a használat mennyiségétől függetlenül – két nyelvet használ (vö. Lanstyák 2000a: 140). Ez a definíció azonban főként a közösségre értelmezhető, mivel nem fedi le azokat az egyéneket, akik bár ismerik mindkét nyelvet, mindennapi beszédproduktójuk során csak az egyiket használják. Ezért, bár egyetértek a Weinreich által meghatározott funkcionális kétnyelvűség dimenziójával (lásd Weinreich 1953/1974: 1), célszerűbbnek tartom a definíciót a nyelvhasználatról a kompetenciáig kiterjeszteni, amely így a következőképpen hangzik: *kétnyelvűnek* tekintem azokat a beszélőket, akik két nyelv *használatának képességével* rendelkeznek (Štefánik 1996: 136). Az előzőekből következik, hogy kétnyelvűség meghatározásakor fontosnak tartom különbséget tenni egyéni és közösségi kétnyelvűség között, mivel a két fogalom nem feltétlenül fedi egymást. Községi kétnyelvűség esetén a hangsúlyt a közösség nyelvi repertoárjára fektetem, kétnyelvűnek tekintem azt a közösséget, amelynek *jelentős többsége mindennapi beszédproduktója során aktívan vagy passzívan használja* az általa ismert nyelveket. Egyéni kétnyelvűség esetén a kétnyelvűség képességét tekintem mérvadó tulajdonságnak, így kétnyelvűnek tekintem azt az egyént, aki a két nyelv használatának *képességével* rendelkezik.

Miután kifejtettem a kétnyelvűséghez fűzött véleményemet, felvázolom a szlovákiai magyar beszélőközösségre jellemző legfőbb *nyelvi tulajdonságokat*. A szlovákiai magyar beszélőközösség nyelvi dimenziói a következőképpen alakulnak (vö. Menyhárt 2006: 101):

- a) a hatalmi (legfőképpen politikai) helyzet alapján a szlovákiai magyarság kétnyelvűségének legfontosabb vonása, hogy *kisebbségi kétnyelvűség* – így például a 20 % alatti magyarsággal rendelkező településeken nem használható a magyar nyelv;
- b) bár kisebbségi kétnyelvűség jellemzi, a szlovákiai magyar nyelvterület legnagyobb részén *hatalom nélküli többséget* alkot – például Dunaszerdahelyen, ahol az összlakosság csaknem 80 %-át alkotja;

- c) tagjai többségében *magyardomináns kétnyelvűek* – például Dunaszerdahely lakosai (bővebben az egyes etnikai csoportok nyelvhasználatával foglalkozó fejezetekben);
- d) a szlovákiai magyar kétnyelvűek többségére az ún. *ellenőrzött* kétnyelvűség jellemző, azaz a másodnyelv elsajátítása többnyire nevelési és oktatási intézményekben történik, nem pedig természetes élethelyzetekben – például Dunaszerdahelyen, ahol a nem szlovák lakosság többsége az intézményes oktatás keretei között tanul meg szlovákul (bővebben az egyes etnikai csoportok nyelvvelsajátításával foglalkozó fejezetekben); ugyancsak jellemző a *glottizmus* tehát a másodnyelvnek az anyanyelvnél későbbi elsajátítása – ez a helyzet érvényes Dunaszerdahelyen és Malomhelyen is (bővebben az egyes etnikai csoportok nyelvvelsajátításával foglalkozó fejezetekben, illetve a cigányok diglossziájával foglalkozó rész Elsajátítás című fejezetében);
- e) a szlovákiai magyarok többsége, azaz a kompakt közösségben élő magyarság alapvetően *hozzáadó, additív* kétnyelvűségi helyzetben van, s a szlovák nyelv elsajátítása nem veszélyezteti anyanyelvüket (vö. Lanstyák 2000a: 149–152) – például a dunaszerdahelyi etnikai kisebbségek esetében.

Fontos, hogy a szlovákiai magyar beszélőközösség tagjai – így Dunaszerdahely lakossága is –, úgy egyéni, mind közösségi szinten is kétnyelvűnek tekintendők, mivel:

- a) a szlovákul nem tudók is kétnyelvű kommunikatív kompetenciával rendelkeznek – például a dunaszerdahelyi romungró fiatalok,
- b) anyanyelvként ők is egy olyan nyelvváltozatot sajátítanak el és használnak, amelyben szlovák eredetű *kontaktusjelenségek* találhatók (vö. Lanstyák 2000a: 140) – ez érvényes Dunaszerdahely nem szlovák anyanyelvű lakosságára (ugyanakkor a dunaszerdahelyi szlovákok szlováknyelv-használatára is érvényes, hogy bizonyos pontokon – lexikon, egyes supraszegmentális jelenségek, mint pl. a magánhangzók kiejtése – eltér, eltérhet a nem magyar többség között élő szlovákok kiejtésétől).

2.6 Kontaktológiai sajátosságok, kontaktusjelenségek

A trianoni békeszerződést követően a felvidéki magyarságot erős, különösen a nyelvhasználati színtereken érvényesülő idegen nyelvi hatás érte, amely hatására fokozatosan kialakult egy földrajzilag és társadalmilag egyaránt tagolatlan, nagy presztízsnak örvendő alakulat, a magyar standard (cseh)szlovákiai változata (Lanstyák 1998a: 21, 2000a: 192). A magyar standard szlovákiai változatát (amit nevezhetünk

szlovákiai magyar standardnak) a magyar nyelv standard változattól mindenekelőtt néhány, elsősorban lexikai síkon található kontaktusjelenség¹⁴ megléte különbözteti meg (pl. *felépitményi iskola*), de előfordulnak köztük tükörjelentések is (pl. *iskolázás*) (Lanstyák 1998a: 21, 2006: 15–57).

A dunaszerdahelyi közösséget nyelvhasználatát azonban jobban jellemzi a szlovákiai magyar beszélőközösség másik, talán elterjedtebb nyelvváltozata, a koiné jellegű, azaz regionálisan kevésbé, társadalmilag annál inkább tagolt, nyelvjárások fölött álló, leginkább az informálisabb helyzetekben használt *mindennapi beszélt nyelv* (Lanstyák 1998a: 23, 2000a: 156). Ez a magyarországi köznyelvnél elsősorban a következő tulajdonságokban különbözik:

- a) nagyobb mértékű *nyelvjárási nyelvhasználat*,
- b) *nyelvbotlások*,
- c) *nyelvi lapszusok*,
- d) *hezitációk*,
- e) *elakadások gyakorisága*,
- f) *a normatúlteljesítés*,
- g) és a nyelvi rendszer minden síkján jelentkező nagyarányú *kontaktusjelenségek* jellemeznek (Lanstyák 1998a: 6–7).

A két nyelv egymás mellett éléséből, két nyelv azonos szintereken történő használatból eredeztethető a nyelvi érintkezésekkel foglalkozó kontaktusnyelvészet egyik alapfogalma, a kontaktusváltozat. A kontaktusváltozat valójában nem más, mint egy nyelvnek kontaktushelyzetben létrejövő változata, melyben kétnyelvű normák érvényesülnek. A kontaktusváltozat abban tér el az illető nyelv többi változatától, hogy az érintkezés erősségétől függően kisebb vagy nagyobb mértékben kontaktusjelenségek fordulnak benne elő (Lanstyák 1998a: 60). A bázisstartó kódváltás révén tehát a szlovákiai magyar beszélők magyar nyelvű megnyilatkozásaikban szlovák etimonú szavakat használnak (Lanstyák 2006: 15–56).

Szabómihály és munkatársai a szlovákiai magyarok anyanyelvi megnyilatkozásaiban található kontaktusjelenségek közül a következőket tartják leggyakoribbnak (Szabómihály–Lanstyák–Vančóné Kremmer–Simon 2000: 200–201):

¹⁴ A szlovákiai magyar standard nyelvváltozat lexikális kontaktusjelenségeinek legbővebb táráát lásd a <http://ht.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage> honlapon, ahol a regisztrálás és megfelelő szűrők bekapcsolása után kikereshető az ht-adatbázis összes szlovákiai magyar szava (ezek egyébként *fv* jelzéssel vannak ellátva).

- a) kölcsönszavak (ezen belül direkt kölcsönszavak) használata; ez a hétköznapi beszélők számára is szembevető jelenség a kódváltástól abban különbözik, hogy itt az állandó nyelv nem aktív, a kölcsönelemek integrálódnak az átvevő nyelvbe,
- b) jelentéskölcsönzés
- c) stílusérték-kölcsönzés
- d) tükörszavak- és kifejezések használata
- e) a nyelvtani szerkezetet érintő szlovák hatás.

A szlovákiai magyar nyelvváltozatok kontaktusjelenségeinek talán legpontosabb áttekintését (és szakterminológiai alapvetését) Lanstyák adja, aki az *elsődleges kölcsönszavaknak* hét csoportját (valamint ezeknek egymáson belüli kombinációit) különbözteti meg (vö. 5. ábra), továbbá bevezeti a *többedleges kölcsönszavak* kategóriáját (másodlagos és a harmadlagos kölcsönszavak), és a *helyzeti szóképzési kontaktusjelenségek*, ill. az *önálló szóalkotások* csoportját is (vö. Lanstyák 2006: 15–56).

5. ábra: A koiné típusú szlovákiai magyar nyelvváltozatok sajátos szókincsének összetevői (forrás: Lanstyák 2006: 56)

szűkebb értelemben vett közvetlen kölcsönszók	közvetlen kölcsönszók	elsődleges kölcsönszók	eseti kontaktusjelenségek
alaki kölcsönszók			
hibrid tövek			
hibrid kalkok	közvetett kölcsönszók		
egynemű kalkok			
jelentésbeli kölcsönszók			
stílusbeli kölcsönszók			
másodlagos kalkok	másodlagos kölcsönszók	többedleges kölcsönszók	
másodlagos tövek			
másodlagos önálló alkotások			
harmadlagos kalkok	harmadlagos kölcsönszók		
harmadlagos önálló szóalkotások			
túlhelyesbítéses alakok			helyzeti kontaktus-jelenségek
önálló szóalkotások			

2.7 A kisebbségi nyelvhasználat jogi háttere Szlovákiában (nyelvi kisebbségek lehetőségei)

A (cseh)szlovákiai nyelvtörvények és azok újabb kori értékeléseik gazdag múltra tekintenek vissza. A mai szlovákiai magyar beszélőközösség számára az újabb kori, azaz az 1989-es rendszerváltozás utáni nyelvtörvények bírnak közvetlen jelentőséggel. Ebben a korszakban három törvény szabályozta a szlovákiai kisebbségek nyelvhasználatát: 1991-es nyelvtörvény, 1995-ös államnyelvtörvény és az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény.

Jelenleg az 1999-es törvény van hatályban, de e törvény értelmezésekor nem hagyható figyelmen kívül az 1995-ös törvény sem¹⁵. Az 1995-ös törvény leszögezi, hogy „az államnyelv előnyt élvez a Szlovák Köztársaság területén használt más nyelvekkel szemben” (Bevezető rendelkezések, 2. pont), s ezt a nyelvhasználat több terén ki is fejtí. A törvény értelmében kötelező volt a szlovák nyelv használata mindennemű szóbeli vagy írásos hivatalos érintkezésben, a közokiratokban, az egészségügyi szervezeteknél, ugyanakkor más színtereken pedig megengedően viszonyult a kisebbségi nyelvekhez (pl. a televízió- és rádióműsorok sugárzásában, községi krónikák vezetésében). Azokon a nyelvhasználati színtereken, ahol nem említik a kisebbségi nyelvek használatát elvileg szabadott lett volna a magyar nyelv használata, azonban a nacionalista kormány egészen 1998-ig azon volt, hogy ezekről a színterekről kiszorítsa a magyar nyelv használatát. Ilyen volt például a pedagógiai dokumentáció nyelve, amelyet a kormány igyekezett „elszlovákosítani”. E törvény rendelkezett a betartás felügyeletéről, illetve a törvény megszegése esetén a megfelelő bírságról is: a törvény rendelkezéseit a művelődési minisztérium felügyelte, ellenőrzésükért az ún. nyelvi tanácsadók voltak felelősek, és a törvényt megszegők elég magas bírsággal voltak sújthatók.

Az 1995-ös nyelvtörvény kialakította jogi vákuum (az egyes színterek nyelvhasználatának nem egyértelmű leírása) megfelelt a mečiarista hatalomnak, így minden, az 1995-ös nyelvtörvény megújítására tett igyekezetnek gátat szabott: az akkori kormány szerint a hatályos jogszabályok kielégítően szabályozták a kisebbségek nyelvhasználatát. Az 1995-ös nyelvtörvény megváltoztatásához új szlovák kormány kellett: a Dzurinda-kormány 1999-ben – nem minden nehézség és vita nélkül – új kisebbségi nyelvhasználati törvényt fogadott el. Az előző kormány államnyelvtörvényének módosítását

¹⁵ A szlovákiai nyelvtörvényekről bővebben lásd: Lanstyák 1991: 11–73, 2000: 93–110, Lanstyák–Szabómihály 2002: 19–84, 213–261, Simon 2002: 25–53, <http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=nyelvespolitika/nyelvijogok>

maga az új kormány kezdeményezte, mivel ez volt az EU-csatlakozás egyik feltétele. Ennek megfelelően a kormány ki is dolgozott egy tervezetet – ami sajnos az előző törvény módosítása volt, amely, a kisebbségi nyelvek jogi státusán a lehető legkevesebbet változtatott. Ezt tudatosítva a Magyar Koalíció Pártja is kidolgozott egy nyelvtörvény-tervezetet, amelyhez azonban nem a régi törvény, hanem az európai szinten is elfogadott Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája, valamint a mindennapi nyelvhasználati gyakorlat szolgált alapul. Ezt a törvényjavaslatot azonban a szlovák kormány nem fogadta el, így egy új nyelvtörvény elfogadásának reményében a Magyar Koalíció Pártja kénytelen volt javaslataiból engedni (Lanstyák 2000a: 104–105).

Az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény legnagyobb hozadéka a kisebbségi nyelvek hivatalos szférában történő használatára vonatkozott. A hivatalos nyelvhasználatot a törvény a közigazgatási szervekre korlátozza, ezzel egy sor nyelvhasználati szintéren nem szabályozza a kisebbségi nyelvek használatát. A törvény azon településeken engedélyezi a kisebbségi nyelvek használatát, ahol a település kisebbsége meghaladja az összlakosság 20 %-át. A megszabott határt meghaladó kisebbségi lakosság az államigazgatási szervekhez és a területi önkormányzati szervekhez is kisebbségi nyelven nyújthat be írásos beadványokat – a kisebbségi nyelven beadott beadványokra a közigazgatási szervek az államnyelv mellett kisebbségi nyelven is válaszolnak. A kisebbségi nyelvek használatára a településnél nagyobb közigazgatási egységben csak akkor kerülhet sor, ha az érintett közigazgatási egységben élő kisebbség is meghaladja az összlakosság 20 %-át: azaz járási szinten csak azok a kisebbségek használhatják írásos beadványokban anyanyelvüket, ha a járási szinten is meghaladják a 20 %-ot. Sajnos kerületi szinten Szlovákiában egyik kisebbség sem haladja meg az előírt százalékot, így az ezen a szinten működő szervekkel csak államnyelven lehet írásban érintkezni. A fentiek mellett még két lényeges dolgot említenék meg: a törvény nem kötelezi a hivatalban dolgozókat a kisebbségi nyelv ismeretére, valamint hogy a törvény a hivatalos nyelvhasználatot nagyon szűken értelmezi – így azonban a törvény felemás érzeteket kelt a szlovákiai kisebbség körében¹⁶. Ezt fogalmazza meg Lanstyák István is, amikor a törvény értékelésekor a következőket írja: „A kisebbségi nyelvtörvény, 1999. szeptember 1-jei hatályba lépésével annyiban »teljesítette« rendeltetését, hogy

¹⁶ A törvény egyéb, számunkra nem lényeges rendelkezéseinek bemutatásától jelen munkámban eltekintek. A törvény szövegét lásd a II. mellékletben.

megszüntette a bevezetőben említett joghézagot, ugyanakkor jórészt konzerválta a kisebbségi nyelveke nézve diszkriminatív jogi szabályozást.” (Lanstyák 2002a: 45)

2.7.1 Hivatalos nyelvhasználat

A szlovákiai kisebbségek hivatalos nyelvhasználata a nyelvtörvények érvénybe lépése után vált újra érdekessé, s egyben a nyelvészek és egyéb társadalomtudományok kutatói számára kutatott témává. Dunaszerdahely hivatalos nyelvhasználatával kapcsolatos írások csupán 1998 óta jelennek meg. Elsők között Misad Katalin foglalkozott a város hivatalaiban folyó nyelvi érintkezés területével, valamint a városi hivatalok felirataival (Misad 1998: 43). Ezt a kutatást pár évvel később – már az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény érvénybelépte után – Menyhárt József mélyítette el, illetve egészítette ki (Menyhárt 2002). A dunaszerdahelyi hivatalos nyelvhasználatot érintette Pintér Tibor (Pintér 2002, 2004a, 2004b) kutatása, aki a város nyelvi közösségeinek színtérvizsgálata közben foglalkozott a város különböző hivatalainak nyelvhasználatával. Dunaszerdahely város nyelvhasználatának említésekor nem hagyható ki a Lanstyák István és Szabómihály Gizella által végzett ún. RSS-kutatás (Lanstyák 2000a: 21–27), illetve az említett szerzőpáros által publikált számos cikk és tanulmány.

A hivatali (hivatalos) nyelvhasználatban különbséget kell tenni a szóbeli és írásbeli érintkezés között. E két közlésmód formalitás tekintetében jelentősen eltér egymástól, sőt sok tekintetben ellentétei egymásnak: sommásan összegezve a hivatalos iratokat, a hivatalos írások többségét nagymértékű formalitás, a szóbeli érintkezést bizonyos fokú informális jellemez. A szóbeli érintkezés informativitása egyrészt a beszélt nyelvre jellemző sajátosságok miatt, másrészt sokszor a kommunikációban részt vevők miatt jön létre (mert például a hivatalnok és az ügyintéző személyesen ismerik egymást). Ez azonban nem általános érvényű, ennél erősebb befolyással bír az a tény, mely szerint a hivatali érintkezésnél jelen levő kommunikációs helyzet aszimmetriája bizonyos mértékű formalitást eredményez. (vö. Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999). A hivatali kommunikáció megvalósulásának kettősségét én is szem előtt tartom: bár egy nyelvi helyzet, mégis másképpen valósul meg¹⁷.

¹⁷ Az írásbeli és szóbeli hivatalos kommunikációt érdemes megkülönböztetni a különféle korpuszokban is. Sajnos ez a magyar nyelvet feldolgozó korpuszokban ez idáig nem valósult meg.

2.7.2 Szóbeli ügyintézés

Fentebb szóltam a szóbeli kommunikációnak az írásos kommunikációtól való formalitásbeli különbségéről. Jelen írás nem a kommunikáció formalitásának mértékével, annak megvalósulásával, illetve a kommunikáció formalitásának okaival foglalkozik, hanem a hivatalos nyelvhasználat szóbeli megvalósulásának nyelvi vetületeivel. Dunaszerdahely magyar és szlovák nyelvű város, azaz ezt a két nyelvet az emberek többsége beszéli (a szlovák nyelvet általában a nem szlovák környezetben szocializálódott gyerekek és alacsonyabb szociális és magyar nyelvű környezetben élt nem szlovák anyanyelvű idősök nem beszélik). Ez a helyzet azt eredményezi, hogy a szóbeli hivatali nyelvhasználat, pontosabban a nyelvválasztás vagy a mindenkori ügyintézőtől vagy a hivatalnok személyétől függ. A hivatalokban dolgozók mindegyike beszél szlovákul (mert vagy szlovák anyanyelvű vagy szlovák nyelvű felsőoktatási intézményben tanult), s általában a Dunaszerdahelyen felnőtt szlovák anyanyelvű lakosok beszélnek (vagy legalább értnek) magyarul. Nyelvi problémák nem adódnak, mivel a kommunikációban részt vevők valamelyike beszél magyarul vagy szlovákul (a hivatalokban mindig van valaki, aki beszéli mindkét nyelvet, így közvetíti az ügyintézésben). Bár a város nyelvi repertoárját a magyaron és szlovákon kívül más nyelvek is alkotják, hivatalos ügyintézésben más nyelvet nem használnak.

2.7.3 Írásbeli ügyintézés

A kisebbségi nyelvhasználati törvény egyik fogyatékosága, hogy a kisebbségi nyelvek használatát csak az önkormányzatokra és államigazgatási szervekre vonatkozóan tárgyalja. Nem tisztázottak tehát az egyéb közhivatalok (posta, adóhivatal, munkaügyi hivatal, vízművek, bankok, oktatás stb.) nyelvhasználatának kérdései, a nyelvhasználók jogai. Ezek írásbeli ügyintézése szlovák nyelven történik, mivel a formanyomtatványok és az intézmények belső dokumentumai szlovák nyelvűek.

A szóbeli érintkezés nyelvét Dunaszerdahely ezen „egyéb” kategóriába sorolható hivatalaiban is az ügyfél határozza meg. Az írásos beadványok és válaszok viszont itt az államnyelven történnek. Kétnyelvű, esetleg csak a kisebbség nyelvén írt válaszok csupán kivételes esetekben fordulnak elő. Ezeket főleg a munkaügyi hivatal bocsátja ki: külföldi (magyarországi) cégek kérésére állítanak ki kétnyelvű nyomtatványokat.

Ezekben a hivatalokban az űrlapok szlovák nyelvűek, és az épületeken belüli tájékoztató táblákat is egy-két kivétellel csak szlovák nyelven függesztették ki (a többi kétnyelvű). Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a dunaszerdahelyi hivatalok szóbeli ügyintézésének nyelvét az ügyfél választja meg, a hivatali személy hozzá igazodik (kivételt képeznek az olyan helyzetek, ahol a hivatalban dolgozó személy nem tud magyarul, így a kommunikáció vagy magyar–szlovák nyelven, vagy csak szlovák nyelven folyik). Az írásbeli ügyintézésben kevés kivételtől eltekintve az államnyelv, a szlovák használatos. Ott, ahol a törvény azt megengedi, élnek ugyan a kisebbségi nyelv használatának jogával, azonban ezek száma elenyésző. Azokon a helyeken, ahol a törvényben ingadozások vagy joghézagok vannak, az írásos ügyintézés kizárólagosan szlovák nyelven folyik. Az említettekhez igazodnak az épületekben elhelyezett tájékoztató jellegű táblák is: általában kétnyelvűek a városi és járási hivatalban, a kisebb hivatalok csak a szlovák nyelvű változatokat használják.

A lakosság nagy része valószínűleg azért nem él törvény adta jogaival, mert ezekről nincsenek kellőképpen tájékoztatva. Ehhez hozzájárulhat továbbá a kényelem – miszerint a szlovákot már megszoktam, a magyar megfelelőjét nem ismerem (tehát nyelvi hiány is lehet) – is. Ebben a helyzetben nagy segítséget nyújt a Gramma Nyelvi Iroda, mivel magyar nyelvű formanyomtatványok elkészítésével segíti az önkormányzati és járási ügyintézt. A Gramma Nyelvi Iroda 2002 folyamán szemináriumot szervezett a szlovákiai önkormányzati és közigazgatási dolgozók számára. Ennek kapcsán számos önkormányzati hivattól kért és kapott olyan szövegeket és formanyomtatványokat, melyek magyar változatának elkészítését az érintett hivatalok igényelték. A magyar nyelvű formanyomtatványok folyamatosan, igény szerint bővülnek. Ezek egy része a Gramma Nyelvi Iroda honlapján is megtalálható¹⁸.

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa által 1999-ben elfogadott kisebbségi nyelvhasználati törvény eddig nem (vagy csak részben) váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A remények megvalósításában nagy szerepet játszott (és mindmáig játszik) a dunaszerdahelyi székhelyű Gramma Nyelvi Iroda.

¹⁸ <http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=kozonsegszolgalat/kozigazgatas>

2.8 A szlovákiai magyar nyelvhasználatot reprezentáló kiadványok (határtalanítás: korpusz, wordject, ht-adatbázis, szótárak)

A szlovákiai magyar nyelvhasználat kutatásának számos aspektusa van. A különféle kutatások többségében sokféle, nehezen hozzáférhető adatbázisok és – általában – a kutatást végzők által gyűjtött kutatási anyagok alapján készülnek. Az így elkészített kutatásokat két tulajdonság jellemez: általában nem reprezentálják a szlovákiai magyar beszélőközösség nyelvhasználatát (ami önmagában nem jelent problémát, mert nem ezzel az igénnyel készülnek), másrészt az összegyűjtött adatok feldolgozása általában esetleges, minimális marad, hiszen nem biztos, hogy az adatbázist – az egyféle megközelítésmód miatt – más diszciplína is fel tudja használni. Egy beszélőközösség reprezentativitásának kérdése bonyolult dolog, a kérdés másként vetődik fel például a korpuszoknál és másként a ht-listánál vagy szótáraknál, másként jelenik meg a mai és másként a régebbi nyelvészetben (vö. Pintér 2003: 74–76). A szlovákiai magyar beszélőközöniséget megcélzó kutatások esetében mindenképpen a lehető legpontosabb reprezentativitásra kell törekedni, így a minta nagyobb eséllyel nyújthat alapanyagot másoknak is. Ezt szeretné elősegíteni például a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda.

A Gramma Nyelvi Iroda mint a Termini Kutatóhálózat¹⁹ része – többek között – olyan nyelvi adatbázisok létrehozásán dolgozik, amelyek valamilyen szempontból reprezentálják a szlovákiai magyar beszélőközöniséget (Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz, Wordject, ht- adatbázis, magyarországi szótárak szlovákiai magyar anyaga), és lehetőséget nyújtanak megismételhető kutatások elvégzésére. Ezek az adatbázisok részei az ún. határtalanításnak, amely „azokat a nyelvészeti (jelenleg leginkább lexikológiai és lexikográfiai, valamint korpusznyelvészeti) munkálatokat jelenti, melyeknek célja az, hogy az újonnan készülő vagy átdolgozott magyarországi nyelvészeti kiadványokban jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatai, azaz a címük szerint a »magyar« nyelvet vagy annak valamely részrendszerét bemutató kiadványok (értelmező szótárak, idegen szavak szótárai, helyesírási szótárak és a helyesírás-ellenőrző számítógépes programok, szinonimaszótárak, névszótárak, csoportnyelvi szótárak, kétnyelvű szótárak, nyelvtanok, helyesírási, nyelvhelyességi,

¹⁹ Az MTA határon túli kutatóhálózatának neve. A kutatóhálózat négy nyelvi iroda, a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda (Felvidék), a beregszászi Hodinka Antal Intézet (Kárpátalja), a kolozsvári és sepsiszentgyörgyi Szabó T. Attila Nyelvi Intézet (Erdély), valamint a magyarkanizsai Magyar Nyelvi Korpusz (Vajdaság), illetve szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság (Vajdaság) és három kutatópont (Muravidéken, Órvidéken és a Drávaszögben) együttműködésével jött létre. A kutatóhálózat saját kutatásai bemutatására 2007-ben saját honlapot indított, <http://ht.nyud.hu/> címen.

stilisztikai kézikönyvek stb.) – címükkel összhangban – ne csak a magyarországi magyar nyelvvel foglalkozzanak, hanem az egyetemes magyar nyelvvel, amely a magyarországi magyar nyelvváltozatokon kívül magába foglalja a határon túli magyar beszélők közösségei által beszélt nyelvváltozatokat is” (<http://ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=present>).

A Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz határon túli alkorpusza (így a Szlovákiai magyar korpusz is) a magyar nyelv legkiegyensúlyozottabb számítógépes nyelvi adatbázisa. Röviden összefoglalva, a határon túli magyar korpusz négy Magyarországgal határos országban megjelent vagy elhangzott szövegek számítógéppel feldolgozott, rétegzett gyűjteménye. Ez a korpusz nem kíván a határon túli magyar szövegek reprezentatív mintája lenni, hiszen a reprezentativitás kritériumait ez esetben lehetetlen lenne megfogalmazni, s ha ezek a követelmények megfogalmazódnának is, az egyes szövegtípusok állandó változását, az egyes arányok mozgását szinte lehetetlen lenne követni.

A határon túli magyar korpusz a következőképpen oszlik meg: szlovákiai magyar rész 4 millió, a romániai 6 millió, a kárpátaljai 3 millió, míg a vajdasági 2 millió szövegszó. A határon túli magyar alkorpusz a magyarországi anyagot feldolgozó Magyar nemzeti szövegtárhoz hasonlóan öt alkorpuszból áll: *tudományos próza, publicisztika, szépirodalom, hivatalos nyelv, személyes közlések*.

16. táblázat: A Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz állapota (2008. május 1-jei állapot) (forrás: http://corpus.nytud.hu/mnsz/bevezeto_hun.html)

	magyarországi	szlovákiai	kárpátaljai	erdélyi	vajdasági	összesen
sajtó	71,0	5,7	0,7	5,5	1,5	84,5
szépirodalom	35,3	1,4	0,4	0,8	0,2	38,2
tudományos	20,5	2,3	0,7	1,6	0,3	25,5
hivatalos	19,9	0,2	0,3	0,6	0,1	20,9
személyes	17,8	-	0,4	0,4	0,1	18,6
összesen	164,7	9,5	2,5	8,9	2,0	187,6

A Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz több tulajdonságával is kitűnik a többi magyar nyelvű korpusz közül. Jelenleg több mint 187 millió szót tartalmaz²⁰, regiszterei között megtalálhatók az írott és beszélt nyelvváltozatok is, illetve ez az egyetlen olyan

²⁰ A Kmmnyk a maga majdnem 200 millió szövegszavával azonban korántsem a legnagyobb magyar korpusz. Ez a cím minden kétséget kizáróan a Szószablya projektum keretében létrehozott Webkorpuszt illeti meg, amely 1,48 milliárd szót tartalmaz, amelyből 589 millió van morfológiailag feldolgozva. Csak érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy a feldolgozott korpusz mérete valamivel kevesebb, mint 18 gigabájt!

magyar nyelvű magyarnyelvi korpusz, amely nemcsak a magyarországi, hanem a határon túli magyar nyelvváltozatokat is tartalmaz.

A Szlovákiai magyar alkorpusz elkészítésében igazi problémát a hivatali nyelvet bemutató alkorpusz összeállítása jelentette. Ennek gyűjtése két különböző problémát vet fel. A határon túli magyar hivatali nyelvvel kapcsolatban két kérdés merül fel. Mivel a hivatali írásbeliség leggyakrabban formanyomtatványok formájában van jelen, ezek pedig leggyakrabban a magyarországi nyomtatványok formahű átvételei vagy módosításai. Ez esetben pedig nem beszélhetünk szlovákiai magyar, vagy romániai magyar hivatali nyelvről, hiszen ezek általában magyarországi mintát követnek, vesznek át. A magyarországi minták követését illetően jó lett volna különbséget tenni a beszélt és írott nyelvváltozatok között, hiszen nyilvánvaló, hogy az írott nyelvváltozat jobban közelít majd a standard formákhoz, illetve a magyarországi mintákhoz, míg a beszélt változat erősebben tükrözi a kétnyelvű beszédkörnyezetben élő kontaktusváltozatokat (egy későbbi változatban talán jó lenne megkülönböztetni egy *írott* és egy *beszélt* hivatali nyelvet bemutató alkorpuszt). A kisebbségi régiók hivatali nyelvének egy másik sajátossága a megvalósulásuk sokfélesége. Mivel a hivatalos dokumentumok (legyen az fordítás vagy eredeti szöveg) kiadása nem centralizált (bár Szlovákiában a Gramma Nyelvi Iroda igyekszik ezt a státust megszerezni), így gyakori jelenség egy régióon belül is, hogy ugyanannak a dokumentumnak különböző településeken eltérő formája van. A kutatóhálózat egyik szerepe éppen a hivatalos dokumentumok, formanyomtatványok központosítása, a jogi-közigazgatási terminológia egységesítése, és az adott régió magyar nyelvű hivatalos írásbeliségének kialakítása (a Kárpát medencei magyar nyelvi korpuszról, valamint annak határon túli alkorpuszáról bővebben Pintér 2003, 2007).

A korpuszok mellett érdemes megemlíteni a korpuszelemzőként is működő magyar nyelvű helyesírás-ellenőrző és nyelvhelyesség-ellenőrző (a továbbiakban csak helyesírás-ellenőrző) programot, mely tartalmaz szlovákiai magyar anyagokat is (a bővítés az ún. Wordject-project keretén belül valósult meg). Ez a program elsődlegesen a Microsoft Office termékcsomagban használatos Windows Word, illetve Quark XPress helyesírás-ellenőrzőjeként ismeretes, fő célja, hogy jelezze a szövegben előforduló elütéseket és hibás szavakat. A termék felhasználhatósága azonban ezen túlmutat, hiszen rendelkezik egy, a nagyközönség által kevésbé ismert funkcióval is: a nyelvhelyesség-ellenőrzés alapja egy magyar nyelvre alkalmazott morfológiai generáló–elemző motor (HUMOR), amely számítógépen tárolt korpuszok nyelvi elemzésére is alkalmazható. Mivel ezeket a műveleteket nem ember, hanem gép végzi, ezért „taníthatósága” eléggé korlátozott: csak

meglévő nyelvtani szabályok és kész szótár alapján tud generálni, illetve elemezni. Ez azt jelenti, hogy csak azokat a szavakat fogadja el helyesnek, amelyek az ellenőrző szótárában megtalálhatók (vagy amelyeket a morfológiai elemzőprogram az általa ismert nyelvtani szabályok alapján generál): ez lehet vagy az alapsomag szótára, vagy a felhasználó által összeállított ún. saját szótár. Az alapsomag szótárát a MorphoLogic Kft. állítja össze, így ezt minden általuk terjesztett helyesírás-ellenőrző tartalmazza – ez akár több millió felhasználót is jelenthet, ha figyelembe vesszük a számítógépen magyar nyelven írók számát. A leírtakból következik, hogy feltehetően ma ez a magyar nyelvű szótárakat használók között ez a leggyakrabban használt szótár (bár a felhasználók valószínűleg nem tudnak erről). Az alapszótár csak Magyarországon készített szótárakból áll, így érthető, hogy nem tartalmazott anyagot a magyar nyelv határon túli változataiból (bár az elemző legújabb változata tartalmazza az Értelmező kézisztár második kiadását és az Osiris Kiadó Helyesírását, amelyek – kis számban – tartalmaznak ilyen elemeket). Ez a szóanyag elégséges a Magyarországon kiadott, magyarországi standard nyelvváltozatban írott szövegekre, ám a magyar nyelv állami változatainak (valamint a magyarországi nyelvjárások) sajátos szókincsét nem ismerve a határon túli magyar nyelvváltozatok szövegeire teljes mértékben nem alkalmazható (ahogy nem alkalmazható a magyarországi nyelvjárási szövegekre sem – bár ez az igény eddig – tudomásom szerint – nem merült fel).

A szövegszerkesztőkbe épített helyesírás-ellenőrző aláhúzással jelzi, hogy a felhasználó „valószínűleg” hibás szót írt le, vagy egyéb nyelvhelyességi hibát vétett. A zöld hullámvonallal történő aláhúzás általában nyelvhelyességi vagy szövegszerkezeti hibát jelöl: pl. szóközök, mondatahatár ellenőrzése vagy trágár kifejezések megjelölése. Ez valójában érdektelen a magyar nyelv állami vagy határon túli változatainak megítélése szempontjából, hiszen a szövegszerkezeti sajátosságok és az elemző által kezelt stilisztikai apróságok minden magyar nyelvváltozatra egyformán érvényesek. A piros hullámvonallal történő aláhúzás a helyesírás-ellenőrző által nem ismert szavak megjelölését jelenti. Minden olyan szót aláhúz, amelyet sem az alapszótárban, sem a saját szótárban nem talál meg. Mivel a határon túli magyar nyelvváltozatok nem részei a szótárnak, így a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátos közneveit és a helységnevek túlnyomó többségét aláhúzza, azaz hibás szónak minősíti. Az már tudományos közhelynek számít, hogy a magyar nyelvközösség nyelvileg normatív beállítottságú, azaz a nyelvészeketől, szótáraktól kapott információt általában mérlegelés nélkül elfogadja – mivel az úgyszakemberektől származik. Ebben a folyamatban nagy szerepet játszik a helyesírás-ellenőrző is, hiszen egy ilyen széles körben használt termék (szótár) nem hibázhat. Tehát a nyelvhelyesség-

ellenőrző minősít: a Magyarország határain kívüli magyar településnevek esetében gyakori, hogy a szótár nem ismeri a helységnevet, ezért hibának minősíti azt. Ez azonban régi és/vagy széles körben ismert magyar településnevek esetében kétszeresen is bántóan hathat, hiszen ilyenkor az elemző akaratlanul is a magyar nyelv olyan elemeit stigmatizálja, amelyek annak „teljes jogú” és gyakran használt részei, valamint a magyar kultúra alapelemei, pl. Huszt, Ilosva stb.

Azon kívül, hogy az alapszótár bővítése árnyaltabbá teszi a helyesírás-ellenőrző munkáját, teljes mértékben elemezhetővé teszi a Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz határon túli alkorpuszát is, amely a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátos lexikai elemei miatt jelenleg csak részben elemezhető.

A szótár bővítése az MTA Határon túli irodáinak munkatársaitól két munkafolyamatot követel meg:

1. Az alapszótárba bekerülő szavak kiválasztása: A válogatás közben mindvégig szem előtt kell tartani, hogy a szövegszerkesztőt használók legnagyobb része magyarországi magyar beszélő, illetve hogy az elemzőt – írott szövegek elemzése miatt – magasabb fokú normavitással rendelkező nyelvváltozatok (szövegek) elemzésére tervezték (nem pedig nyelvjárási vagy regionális köznyelvi szövegekre). Ebből az következik, hogy a felgyűjtött szavaknak túl kell mutatniuk a regionalitáson (legideálisabb esetben olyan szó kell, hogy legyen, amelyet az egész magyar beszélőközösségben azonosan használnak) és – legalább az állami változatok szintjén – normatívnak kell lenniük. Ezeknek a követelményeknek leginkább a tulajdonnevek, illetve a közvetett kölcsönszavak (idegen nyelvből átvett idegen szavak: *cujka*, *zmizik* stb.) felelnek meg. Az utóbbiaknak nagy szerepük van az összetett szavak elemzésében, mivel csak azt az összetett szót fogadja el jónak a program²¹, amelyet vagy tartalmaz a szótár vagy össze tudja rakni már meglévő elemekből (így csökkenthető a felveendő szavak száma). Jelenleg a következő típusú szavak gyűjtése van folyamatban:

- aa) földrajzi nevek
- ab) személynevek – vezetéknévek
- ac) személynevek – keresztnévek
- ad) közvetlen kölcsönszavak
- ae) magyar eredetű közvetett kölcsönszavak

²¹ A HUMOR elemzéseiről bővebben Novák–M. Pintér 2006.

A helyesírás-ellenőrző piaci termék, fő célja a használó teljes körű kiszolgálása. Ez a célorientáltság a helyesírás-ellenőrzőbe szánt szavak gyűjtésére is hatással van. A helyesírás-ellenőrző célja segíteni a magyar helyesírásban kevésbé jártas nyelvhasználókat: ez többek között azzal jár, hogy a helyesírás-ellenőrző kötelezően „nem ismer” olyan, egyébként helyesen írt szavakat, amelyek egybeesnek valamilyen gyakori helyesírási hibával (pl. *tanít~tanít* esetében a *tanít* szót – bár grammatikailag helyes – hibásnak minősíti, mivel ez a *tanít* gyakori elütésének számít; ugyanez a helyzet a *kör~kőr* szó párral, ahol a *kőr* minősül hibának). A szavak kihagyásának egy másik oka a program sebességének növelése (pontosabban csökkenésének megakadályozása), ugyanis, ha minden lehetséges szót, illetve ahol szükséges, grammatikai magyarázatát felvennénk a program szótárába, gyengébb gépeknél az ellenőrzés már-már zavaróan hosszú időbe telne (a hosszú szövegek folyamatos ellenőrzése lassítaná az írást is) – ami ellentétes a helyesírás-ellenőrző alaptulajdonságával.

Más a helyzet a korpuszelemző esetében. A morfoszintaktikai elemzésekre szolgáló program használatakor a sebesség nem olyan lényeges, mint a helyesírás-ellenőrző esetében. A több (száz) millió szavas korpuszok morfoszintaktikai elemzése eleve több órát esetleg napot vesz igénybe, így itt a sebesség másként értelmeződik. Ez esetben minden plusz információt bele lehet a programba tenni, mivel az elemzést nem másodpercek vagy azok töredéke alatt kell véghezvinni.

A fentiekből az következik, hogy a gyűjtés folyamán külön csoportként kell kezelnünk a helyesírás-ellenőrzőbe és a korpuszelemzőbe szánt szavakat.

2. Az összegyűjtött anyag előkódolása: A gondosan megfogalmazott követelmények szerinti gyűjtés utáni következő lépés a kész szólisták kódolása, mely során a szavakat morfológiai tulajdonságaikkal, valamint előfordulásának területi megjelölésével látjuk el. Így később minden szó területi hovatartozása egyértelműsíthető lesz, és a morfológiai kódok alapján a szavak az elemzőbe is beépíthetőek lesznek. A kódolást egy szlovákiai településnéven, Dunaszerdahelyen mutatom be:

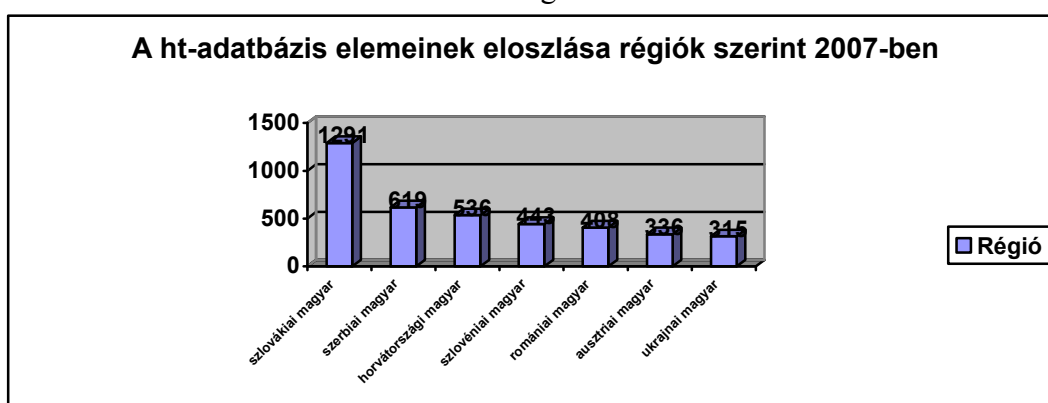
Duna+szerda+hely[FN|pse];nyv:fv;rp; – jelölni kell az összetételi határt (a + jel jelöli), mivel a szó végi toldalékoláskor módosulhat a szótest (a szó elejére kerülő elemek esetében természetesen nem), hogy milyen szófajú az elem (FN, azaz főnév), a szófajon belül milyen altípusba tartozik (pse, azaz helynév), melyik állami változat eleme (nyv:fv, azaz felvidéki

nyelvváltozat), szótó-e vagy toldalék (rp, azaz jobbra bővülő, tehát szótó), illetve főnevek esetében az egyes szám harmadik személyű alakját is (a példában nincs semmi, mivel palatális mássalhangzók esetében a toldalék – *A*, azaz *Dunaszerdahelye*); *duna+szerda+hely@i[MN|pse];nyv:fv;rp:Ess_UI*; – a melléknevek esetében többletként jelölni kell a melléknév essivusi alakját (*ESS_UI*, azaz *dunaszerdahelyiül*).

A munka első fázisában a helyneveket és az egyéb földrajzi neveket (folyók, térségek stb. nevei) gyűjtjük össze, s a gyűjtés, illetve kódolás tapasztalataiból kiindulva folytatjuk majd a személynevekkel és a köznevekkel (jelenleg hét régióból a köznevek és a helynevek vannak összegyűjtve és lekódolva).

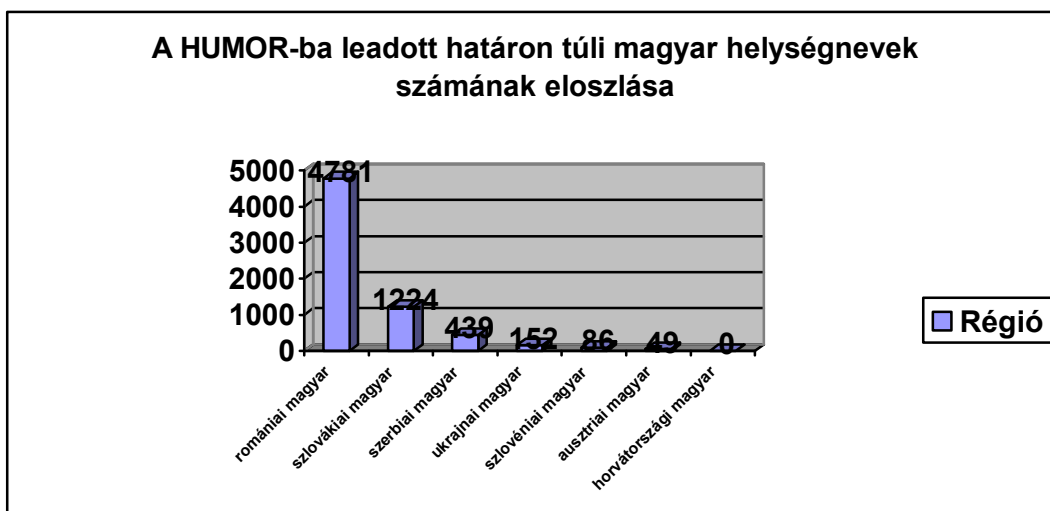
A ht- adatbázis elemeiből elkészített gyűjtemény 2658 szót tartalmaz. Mivel régióként sok esetben átfedések vannak, ezért a ht-adatbázisból gyűjtött szavak száma nem egyezik meg az egyes listák szavainak összegével. Az egyes államnyelvi változatokból összegyűjtött szavak aránya nem feltétlenül jelenti azt, hogy az egyes beszélőközösségek a táblázat arányaihoz viszonyítottan puristábbak a többieknél, mivel a gyűjtés egyetlen feltétele volt, hogy a felvett szavakat ilyen-olyan mértékben az egész beszélőközösség használja (így például a táblázat alapján nem mondható, hogy az ukrainai magyarok beszélőközössége puristább a szlovákiai magyarok beszélőközösségénél).

6. ábra: A ht-adatbázis elemeinek eloszlása régiók szerint 2007-ben

A meghatározott szempontok – csak olyan magyar településnevek kerülhettek be, amelyek vagy 10 %-nál vagy 100 lakosnál több magyar lakossal rendelkeznek, vagy a Kárpát-medencei magyarság számára történelmi jelentőségűek – alapján összegyűjtött magyar helységnevek statisztikája a következő:

7. ábra: A HUMOR-ba leadott határon túli magyar helységnevek számának eloszlása

Az egyes régiók helyneveinek száma és az ott élő magyarság között itt sem lehet messzemenő következtetéseket levonni, bár az arányok itt valóban tükrözik a valóságot.

A határtalanítási program szótári részének keretében eddig három szótárba javasoltak a kutatóhálózat munkatársai ht szavakat, szókapcsolatokat, alakváltozatokat, jelentéseket, vonzatokat: az Osiris Helyesírás szótári részébe (Laczkó–Mártonfi 2004), a Tolcsvai Nagy Gábor által írt Osiris Idegen szavak szótárába, valamint a Kiss Gábor vezetésével készülő Képes diákszótár 2., átdolgozott kiadásába (ez utóbbi munka még nem jelent meg). Első magyarországi szótár, amely szlovákiai magyar szavakat tartalmazott, a 2003-ban megjelent Értelmező kézisztár második kiadása volt.

A fentebb említett szótárakba javasolt idegen eredetű ht kölcsönszavakból a kutatóhálózat munkatársai a saját régiójukban összeállítottak egy-egy szólistát; ezt a hét listát, az erdélyit, felvidékit, vajdaságit, kárpátaljit, horvátországit, muravidékit és örvidékit később egyetlen szójegyzékké egyesítették – ez az ún. ht-adatbázis, amely jelenleg mintegy 2500 szócikket tartalmaz.

A ht-adatbázisban található szavak nagyobb része ún. közvetlen kölcsönszó, azaz olyan szóképzleti egység, melynek hangteste közvetlenül az átadó nyelvből származik (ilyen pl. Fv baszi 'börtön', 'fogda'). Az egyes állami változatokban nagyon sok azonos fogalomkörbe tartozó szóképzleti egységet találunk; ezek nemegyszer hangalakjukban is hasonlóak vagy akár teljesen azonosak két vagy több régióban: Ka gripp 'ua', Öv grippe 'ua' (vö. még Fv chripka 'ua'); Er majó 'ujjatlan sporting, trikó', Ka májka 'ua', Va Hv majica 'pólóing', 'atlétatrikó'; Mv májca 'pólóing' (vö. még Fv tricskó 'alsóing', 'pólóing'). A közvetlen kölcsönszavak közt akadnak több régióra kiterjedő teljes hangalaki és

jelentésbeli azonosságok is, pl. Er Fv Va Ka Hv Mv Őv delegát 'megbízott, kiküldött hivatalos személy'; Er Fv Va Ka Hv Mv Őv infarkt 'szívroham'; Er Fv Va Ka Hv Mv Őv internát 'diákotthon, kollégium'; Er Fv Va Hv Mv Őv cirkula 'körfűrész', Fv Va Ka Hv Mv szesztra '(kórházi) nővér, ápolónő', Fv Va Ka Hv Mv Őv tunel 'alagút', Fv Va Ka Hv Mv vetrovka '(szél)dzseki'.

A ht-adatbázis szócikkei szócikkek tartalmazzák a címszót és szükség esetén annak kiejtését, a címszó átadó nyelvére való utalást, az ún. felségjelzéseket (azokra a régiókra való utalást, amelyekben az illető szavak előfordulnak; ezeket főntebb is használtuk, jelentésük könnyen kitalálható: Er – Erdély, Fv – Felvidék, Va – Vajdaság, Ka – Kárpátalja, Hv – Horvátország, Mv – Muravidék, Őv – Őrvidék), a címszó jelentéseit és jelentésárnyalatait, ezekhez kapcsolódóan pedig nagyon sok esetben a szó jelentését illusztráló példamondatokat is. Ezek nagyobb része autentikus példamondat, kisebb részük a szójegyzék összeállítóinak alkotása. A jelentésmeghatározások szerves részét alkotják a fogalomkörü minősítések és a stílusminősítések. A szócikkeket számos esetben más, etimológiailag összefüggő címszókra való utalás zárja.

A ht-adatbázis nem szótár, bár viszonylag könnyen azzá lehetne alakítani, hanem sajátos adatbázis, amely remélhetőleg fölhasználható lesz a különféle jövőbeli szótártani határtalanítási munkálatok során.

3. A vizsgálat leírása

3.1 A kutatás szinterei

A szlovákiai magyar nyelvészeti kutatások nem kerülhetik meg a kétnyelvűség kérdéskörét: ezt maga a kutatási anyag, a szlovákiai magyar nyelvváltozatok indokolják, hiszen azok egyes rendszerei nemcsak a magyar, hanem a szlovák nyelvből is építkeznek, létrehozva ezzel a kontaktusjelenségek egész sorát. A szlovákiai magyar nyelvváltozatok vizsgálata a kor szellemének megfelelően folyamatosan változott, változik: a modern nyelvészeti irányzatok beáramlásával a szlovákiai magyar kétnyelvűségkutatás is modernizálódott. Az 1990-es évekig élőnyelvi kutatások elsősorban a nyelvjáráskutatás keretén belül valósultak meg, a rendszerváltás utáni években azonban a kétnyelvűségkutatás leginkább az elsősorban angolszász területről érkező szociolingvisztika és kontaktológia keretein belül realizálódtak.

Írásomban bemutatom Dunaszerdahely egyes nyelvi közösségeinek nyelvhasználati szokásait, továbbá, hogy nyelvhasználatuk, nyelvválasztásuk milyen mértékben kapcsolódik a város leggyakoribb nyelvhasználati szintereihez. Emellett vizsgálom azt is, hogy a kommunikációs helyzet formális, ill. informális volta befolyásolja-e nyelvválasztásukat. Vizsgálatom a következő nyelvhasználati módok szintereit érinti²²:

1. Az adatközlők aktív „egyszemélyes” nyelvhasználat (aktív magánszféra)
2. Az adatközlők passzív „egyszemélyes” nyelvhasználat (passzív magánszféra)
3. Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználat
4. Az adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken
5. Az adatközlők nyelvhasználat az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken.

Egyszemélyes nyelvhasználat (amit nevezhetnénk akár nyelvi magánszférának is) alatt olyan nyelvi megnyilvánulásokat értek, amelyek létrejöttéhez beszédpartner jelenléte nem szükséges (sőt, annak jelenléte a kutatás szempontjából inkább zavaró hatású lehet). A legszemélyesebb nyelvhasználatról van szó, mivel a nyelvhasználót és a nyelvválasztást nem befolyásolja egy másik beszélő jelenléte, annak nyelvi attitűdje: az ilyen nyelvi megnyilatkozások alatt olyan nyelvi jelenségek is előfordulhatnak, amiket mások előtt nem merünk vállalni (pl. káromkodás, személyes monológok). Az egyszemélyes

²² A nyelvhasználati szinterek dolgozatban szereplő tipológiáját Lanstyák István és Simon Szabolcs kutatása ösztönözte (lásd Lanstyák–Simon 2002).

nyelvhasználatot Lanstyák István és Simon Szabolcs tanulmánya alapján két részre osztom: aktív és passzív nyelvhasználatra (Lanstyák–Simon 2002: 347). E nyelvhasználat szinterein a nyelvhasználó nyelvi megnyilatkozásai a legspontánabbak: főleg az aktív nyelvhasználatnál, ahova a nyelvhasználat olyan szinterei tartoznak, mint a gondolkodás, számolás, imádkozás, káromkodás és az állatokhoz szólás is. Az említett szinterek közül a számolás és káromkodás kiegészítésre szorul. A számolás gyakran egy központosított szintér, az iskola, iskoláztatás nyelvét tükrözi (ez egyértelműen látszik a dunaszerdahelyi csoportokon is), káromkodás alatt pedig nem a céltalan, töltelékszóként használatos kifejezéseket értem, hanem az emphatikus önkifejezésként használatosakat. Az egyszemélyes passzív nyelvhasználat alatt a „nyelvi befogadásra” koncentrálok: olyan szintereket vizsgállok, amelyeken a nyelvhasználó passzív befogadóként és nem aktív alkotóként vesz részt. Olyan szinterek tartoznak ide, mint például a néma olvasás (újság vagy könyv). Passzív nyelvhasználatnál a nyelvhasználónak nem kell tekintettel lennie közvetlen környezetére (míg az aktív egyszemélyes nyelvhasználatnál a környezet elvileg elképzelhető). Az egyszemélyes nyelvhasználat nyelve az a nyelv, amelyet az adatközlő a legtermészetesebb módon használ, illetve amelyikhez érzelmileg leginkább kötődik.

A *kisközösségi nyelvhasználatot* érintő kérdéscsoport még annyiban szorosan kapcsolódik az előzőekhez, hogy ebben is főleg a nyelvhasználat spontaneitása, illetve személyes jellege dominál (például a szűkebb család nyelvhasználat, barátokkal történő kommunikáció). Megjelennek azonban azok a szinterek is, amelyek spontaneitása már megkérdőjelezhető (például magánlevél írása, nagyszülőkkel való beszéd azokban a többnyelvű családokban, ahol a nagyszülő nyelvválasztása érvényesül). Ezek a szinterek javarészt az intim szféra megnyilvánulásai, az előző csoporttól főként abban különböznek, hogy a kommunikáció itt már *kétoldalú*, azaz nem csak az adatközlő vesz részt benne. Az előző csoport szintereitől eltérően e szinterek további fontos tulajdonsága, hogy bennük általában nem az adatközlő attitűdjei játsszák a fő szerepet (Lanstyák–Simon 2002: 351). A beszélt nyelv mellett itt már szerepet kap a nyelv írott változata is. Fontosnak tartom annak megfigyelését is, hogy a nyelv két fő megjelenési formájának valóban szerepe van-e a nyelvválasztásban, hogy az írott és beszélt nyelvváltozat nyelve jellemzően eltér-e egymástól. Itt az egyes csoportok esetében valószínűleg eltérő adatokat kapok majd, hiszen nyilvánvalónak tűnik, hogy a szlovák iskolát végzett szlovák anyanyelvűek gyakrabban írnak szlovákul, mint mondjuk a magyar iskolát végzett magyarok vagy a cigányok. A fentiek alapján elmondható, hogy a kisközösségi nyelvhasználat még leginkább az informális(abb) regiszterek közé tartozik.

A kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szinterek közé olyan nyilvános szinterek tartoznak, amelyek részei a beszélőközösség mindennapjainak, mégsem részei a szűkebb magánéletnek – ellenben általában nyilvánosak (kultúregyesület, bolt, vendéglő/étterem, sport). Mind olyan szintér, ahol a központosítás mértéke csekély, az érintett intézmények alkalmazottait rendszerint nem kötelezik az egyik vagy másik nyelv használatára. Ezeken a szintereken a nyelvhasználatot, illetve a nyelvválasztást a felülről jövő nyomás még csak kis mértékben befolyásolja, ám ennél is fontosabb, hogy ezeken a szintereken *nem kötelező a részvét* (általában a nyelvhasználók élhetnek a szinterek megválasztásának lehetőségével: ahogy egy másik boltot vagy sportegyesületet lehet választani, úgy más nyelvű misére vagy istentiszteletre is el lehet menni). Olyan közösségi szinterek nyelvhasználata tartozik ide, ahol a nyelvhasználók még többnyire maguk választják meg a kommunikáció folyamán használt nyelvet. Egyik vagy másik nyelv előnyben részesítése általában a nyelvhasználotól függ (annak nyelvválasztási stratégiáitól), a most vizsgált szintereken a nyelvválasztás joga általában nem a kommunikációban fölérendelt személyé (vö. Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999: 198).

Az erősebben központosított nyelvhasználati szinterek közé részben az államigazgatáshoz tartozó szintereket (bíróság, hivatal, rendőrség), valamint más, szintén központilag szervezett intézmények által meghatározott szintereket, ill. nyelvválasztási helyzeteket soroltam (munkahely, orvos, posta) (vö. Lanstyák–Simon 2002: 355). A jelzett szinterek nyelvi sajátossága, hogy a hivatalba érkező személynek kevés lehetősége van a nyelvválasztásra – bár az is igaz, hogy a dunaszerdahelyi hivatalokra jellemző, hogy bennük a szóbeli ügyintézés nyelve általában az ügyfél nyelvválasztásához igazodik (egynyelvű ügyfél esetén a tolmácsolás egy másik ügyfél vagy ügyintéző révén megoldható). Az erősebben centralizált szinterek között az iskolákat is figyelembe kell venni, mivel azok nyelvhasználata is központosított²³. Ezekre a szinterekre érkező személyek általában egy felsőbb szerv által meghatározott nyelvet kénytelenek használni, mivel a nyelvválasztást a hivatali személy kezdeményezi (Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999: 199). Szemben az előző szinterekkel, ezeket a szintereket, illetve

²³ Ezt bizonyítja például a Malomhelyen élő cigány gyermekek helyzete, akiknek az iskola pedagógusai még a tanítási órák közötti szünetekben is megtiltották anyanyelvük használatát (amellett, hogy – természetesen – a tanítási órákon sem használhatják). Hasonló helyzetről számoltak be azok az adatközlőim, akik a dunaszerdahelyi szlovák tanítási nyelvű gimnáziumban tanultak. Ott ugyanis néhány tanár – még a szünetekben is – tiltja a magyar nyelv használatát. Ez azért is furcsa, mivel az adatközlők még akkor jártak gimnáziumba, mikor a városban a szlovák és magyar gimnázium egy épületben – bár külön emeleten – voltak.

nyelvválasztási helyzeteket az adatközlők nem tudják elkerülni, vagy csak nagy áldozatok árán tudnák azt véghezvinni.

Az egyes csoportok nyelvhasználatát nemcsak a nyelvhasználati színtereken történő nyelvválasztás következményként vizsgálom. Komplexebb és pontosabb adatok miatt a (szabad és kevésbé szabad) nyelvválasztás mellett figyelembe veszem

1. az adatközlők nyelvtudását: az adatközlők nyelvtudásának szubjektív önértékelése, az adatközlők nyelvelsajátításának színterei;
2. az adatközlők nyelvi és társadalmi környezetét: az adatközlők nyelvi és etnikai identitástudatának mértéke, környezetében élő nyelvek iránti attitűdjei, normái;
3. nyelvhasználókön kívüli hatások: jogi szabályozás, a nyelvhasználatot érintő felülről jövő nyomás.

A nyelvtudás értékelésénél adatközlőim ötfokú skálán ítélték meg saját nyelvtudásuk mértékét. A skála valójában a nyelvismeret különböző fokait próbálja modellálni: egy pontosabb, nyelvészeti terminológiával operáló skála érvényesítése a nem nyelvész adatközlők között nem volt kivitelezhető, így a nyelvtudás egyes szintjeit a következőképpen próbáltam meg visszaadni:

- *anyanyelvi szintű tudás*: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő bármilyen beszédhelyzetben hezitációk nélkül képes az ott lévőkkel kommunikálni;
- a nyelv *nagyon jó* ismerete: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő a beszédhelyzetek túlnyomó többségében hezitációk nélkül képes az ott lévőkkel kommunikálni;
- a nyelv *jó* ismerete: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő a mindennapi beszédhelyzetekben hezitációk, nyelvi lapszus és nyelvi hiány megjelenése nélkül nem képes az ott lévőkkel kommunikálni;
- *néhány szó* ismerete/használata: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő kommunikációra nem képes, a nyelvtudás csupán kis számú szó ismeretében merül ki;
- a nyelv *passzív* ismerete: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő nem képes aktívan megnyilatkozni, viszont a nyelv bizonyos regisztereit érti (olvasás, tévénézés, rádióhallgatás).

A kutatás kezdeti fázisait (szakirodalom összegyűjtése, kérdőívek összeállítása, próbatesztek) 2001 júniusában kezdtem. A kérdőíves felmérés alapján bemutatom azokat a

nyelvhasználati területeket, ahol Dunaszerdahelyen a magyar nyelv a leggyakrabban használt nyelv, továbbá kitérek a szlovák nyelv kisebbségi nyelvekre és használóikra kifejtett hatására, valamint szólok a zsidó és cigány közösség saját nyelvének dunaszerdahelyi elterjedtségéről, használatuk lehetőségeiről. A munkában szerepet kapott az egyes csoportok közötti interetnikus kapcsolatok bemutatása, illetve a más etnikumok nyelvéhez fűzött attitűdök bemutatása is.

Disszertációmban Dunaszerdahely három különböző etnikumának nyelvhasználati szokásainak bemutatására vállalkoztam. Mivel a célom *különböző közösségek* nyelvhasználatának bemutatása, ezért idő és terjedelmi okok miatt az egyes fejezetekben közzétett vizsgálati eredményeim nem lehetnek komplexek – a kapott adatok azonban így is több, mint tendenciaérvényűek.

3.2 Módszerek

Ma már nemcsak a szociolingvisztikai munkákkal szemben támasztott elsődleges követelmény az *objektivitás*. Írásom elméleti alapjai egyrészt a nemzetközi szakirodalomra, másrészt a szlovákiai magyarságot érintő szakirodalomra épülnek. A város életét érintő háttérinformációkat két adatközlőmmel (Kornfeld Ferencsel és Steckler Rudolfal) folytatott felbecsülhetetlen értékű beszélgetések során gyűjtöttem. Adataim a városban készített nyelvhasználati interjúkon és nyelvhasználati kérdőíveken alpszanak.

Dunaszerdahely nyelvének vizsgálata folyamán az analitikus módszert előhívós (ún. *elicitációs*) módszerrel ötvöztem (vö. Kiss 2001: 86), tehát nyelvészeti kutatómunkám során nem csupán saját kútfőmre, illetve mások (Kornfeld Ferenc és Steckler Rudolf) közléseire támaszkodtam, hanem munkám főként a 2001 és 2007 között lekérdezett kérdőíves vizsgálatból merít.

Kutatásomat nyelvhasználati kérdőív, valamint nyelvhasználati interjúk segítségével végeztem (lásd a III. mellékletet). A kérdőív elsősorban nyílt kérdésekből állt: így próbáltam teret adni az adatközlő saját gondolatainak. Bár a kérdések nagy részében előre definiált válaszokból lehetett választani, a kérdések lehetőséget nyújtottak az adatközlők saját véleményének kinyilvánítására is. A kérdőíves vizsgálat előnye, hogy az összeállított kérdésekre kapott válaszok könnyen összehasonlíthatók és kiértékelhetők, viszont hátránya, hogy gátat szab az adatközlő esetleges bővebb véleménynyilvánításának – ez természetesen érvényes akkor is, ha a kérdések megválaszolásakor az adatközlők az

előre definiált válaszok mellett saját véleményüket is elmondhatták. A kérdőív „nemzetspecifikus”, azaz az egyes kérdések etnikumonként módosulhatnak. A változások (kérdés kihagyása, új kérdés, átalakított kérdés) csak kisebb mértékűek, mivel az összevethetőség kedvéért igyekeztem ugyanazon témakörön belül maradni. A kérdőív nyelvhasználatra vonatkozó része három további alcsoportra bontható: 1) személyes adatok, 2) személyes nyelvhasználat, 3) saját, illetve más etnikai csoportjaira, azok nyelvhasználatra vonatkozó attitűdök.

A szlovák adatközlőimnek szánt kérdőívet a többitől eltérően szlovák nyelven fogalmaztam meg – értelemszerűen a többi csoportnak szánt kérdőív magyar nyelvű volt.

3.3 Adatközlők

Adatközlőim megválasztásának egyik legfontosabb kritériuma volt, hogy a megkérdezett legalább 10 éve legyen dunaszerdahelyi lakos. Kiválasztásukkor a lakóhelyhez való kötöttség mellett más alapszempontra nem vettem figyelembe, mindössze arra törekedtem, hogy a nemek szerinti megoszlásban az egyik fél se legyen túlréprezentálva. Ez azonban a cigány csoport esetében azért sem volt kivitelezhető, mivel a közösség nyelvhasználatát a város nyilvános színterein gyakrabban jelen lévő férfiak alakítják – mivel az interjúk egy részét a város főterén tartózkodó cigányokkal készítettem, a férfiak dominanciáját nem tudtam kiküszöbölni

16. táblázat: A kutatásban rész vett adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása
a) cigányok

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	14	6	3	15	2

b) zsidók

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	12	8	6	9	5

c) szlovákok

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	9	11	4	6	10

3.4 Megjegyzések

Bár a kutatás eredményei a nyelvhasználati kérdőívek és szociolingvisztikai interjúk (elsősorban irányított beszélgetések) adatait tükrözik, a kapott válaszok minden esetben a városban eltöltött 25 év megfigyelései és tapasztalatai alkotta szűrőn is keresztülmentek.

4. A dunaszerdahelyi szlovákok nyelvhasználata

A szlovák csoporttal történő kérdőíves felmérést és nyelvhasználati interjúkat 2001 októbere és 2002 januárja között végeztem. A vizsgálatban húsz olyan adatközlő vett részt, aki legalább 10 éve él Dunaszerdahelyen. Feltételezésem szerint, mivel Dunaszerdahely (és környéke) magyar többségű város, a szlovák családban és szűkebb nyelvi környezetben élő adatközlők nyelvhasználatára befolyással van a magyar nyelv. Vizsgálatomban bemutatom, milyen mértékben hat adatközlőim (és a dunaszerdahelyi szlovákok) nyelvhasználatára környezetük nyelve – a magyar.

Bár az adatközlők kiválasztásában a nem szerinti megoszlás nem volt alapkövetelmény, a három csoport közül a szlovák adatközlők száma a legkiegyenlítettebb: 9 férfi és 11 nő. A csoport generációk szerinti tagoltsága a következő: elsőgenerációs adatközlők: 4 személy, másodgenerációs adatközlők: 6 személy, harmadgenerációs adatközlők: 10 személy. Adatközlőim kiválasztásában az etnikai-nyelvi hovatartozást vettem alapul: minden esetben adatközlőim önbevallására támaszkodtam, mivel a dunaszerdahelyi szlovákságot perceptív külső jegyek híján nem lehet meghatározni.

A kérdőív nyelvhasználatra vonatkozó – szlovák nyelvű – részeit minden adatközlő kitöltötte, viszont a magyar nyelvű részre egy adatközlő nem válaszolt (az elsőgenerációs adatközlő a kérdőív első részéből a 27–30., 32–38., 53–61., 70–75., 79–80., 91–93. kérdések megválaszolásától elzárkózott, mondván, hogy „ezekhez az adatokhoz semmi közöm, ezek nem tartoznak rám”).

17. táblázat: Szlovák adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	9	11	4	6	10

4.1 Nyelvi háttér

18. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvi háttere

született	Dunaszerdahelyen		nem Dunaszerdahelyen	
	11		9	
vallás*	római katolikus		evangélikus	
	16		3	
nemzetiség	szlovák		szlovák-magyar	
	19		1	
éreződik-e nyelvén a kétnyelvű környezet	igen	nem		nem tudja
	7	7		6

*Egy harmadgenerációs adatközlő felekezet nélküli volt.

Bár mindegyik adatközlő kétnyelvű környezetben lakik, kilencen egynyelvű-szlovák környezetben születtek (pl. Martin, Rudno nad Hronom vagy Myjava). A költözés leggyakoribb okai a házastárs követése vagy állásajánlat elfogadása voltak (3-3 esetben). A fennmaradó három személy máshol született ugyan, de az elsődleges szocializáció és ezzel együtt járó nyelvelsajátítás már Dunaszerdahelyen történt. Kérdőívem alapján az itt született és ide került szlovákok felekezeti hovatartozásában megoszlás van. A megkérdezettek közül evangélikus vallásúnak csupán három vallja magát, s mindnyájan a Csallóköztől távol eső helyen születtek. Igaz, kutatásom nem reprezentatív jellegű, de az említettekből úgy tűnik, hogy az itt született szlovákok többségükben római katolikus felekezetűek, a többségében szlovák környezetből ideköltözött szlovákok pedig az evangélikus felekezethez tartozóak. A szlovák nyelv fejlődésében a vallásnak fontos szerepe volt, mivel az evangélikusok nyelve a cseh nyelv hatása alatt fejlődött, a cseh nyelvtől való elszakadás lassúbb volt, nyelvtörténetileg nyelvükben több cseh elem maradt fenn. A katolikusok szlovák nyelve Jozef Bernoláknak és Ľudovít Štúrnak köszönhetően – próbálkozások már a XVI. században is voltak – saját, új alapokra épült. Ennek a kettősségnek mára már csak a szakrális nyelvhasználatban maradt nyoma, valamit ezen keresztül egyes homogén evangélikus nyelvközösségek szóhasználatában is mutatkoznak a katolikusokétól eltérő sajátosságok. Az esetleges dunaszerdahelyi különbség ebből a vizsgálatból nem derül ki, mivel kérdőívem kérdései a nyelvhasználat egészére, s nem egyes lexikai sajátosságaira vonatkoznak.

A zsidó adatközlők között érezhető, de a szlovákok egy része között is kimutatható, hogy a felekezeti-vallási csoportok számos esetben etnikai-nemzetiségi csoportként működnek, átvéve annak számos jegyét (pl. a generációnként öröklődő elemeket vagy

éppen az egyes felekezeti-vallási csoportot a többitől elkülönítő elemeket). A Garami–Szántó szerzőpáros által „etno-religionizmusnak” nevezett modell (Garami–Szántó 1992: 120) azonban sem a magyarországi szlovákság, sem a dunaszerdahelyi szlovákság körében nem mutatkozik tiszta formában (a dunaszerdahelyi zsidóknál igen), egyrészt mivel a szlovák közösség két felekezet között – római katolikus és evangélikus – oszlik meg, másrészt mivel a katolikus felekezet mindkét esetben a helyi szinten többségben élő nemzetek felekezete is. Az azonban mindkét esetben valószínű, hogy az evangélikus vallás erősebb szlovák etnikai tudattal párosul, és ez befolyással lehet a nyelvhasználatra és a nyelvi attitűdökre is. Mindemellett azt sem szabad elfelejteni, hogy a szlovákság körében a felekezeti hovatartozás csupán formális bejegyzettséget jelent, nem feltétlenül jár aktív vallásgyakorlással (vö. Garami–Szántó 1992: 120–121).

Nem a vallás és a nyelv kapcsolatáról, hanem a nyelv és a többnyelvű környezet hatásával foglalkozott az a kérdés, amelyikben afelől érdeklődtem, hogy más, nem magyar környezetből származó szlovákok érzik-e adatközlőim nyelvén (kiejtésén, lexikális elemein, grammatikáján) a kétnyelvű hatást. A megkérdezettek közül heten adtak igenlő választ, bevallásuk szerint valamilyen szinten érezhető az, hogy nem tiszta szlovák környezetben élnek. Olyan adatközlő is akadt, akinek rokonai és volt iskolatársai tették szóvá a nyílt *e* használatát – a hölgy szlovák városban nőtt fel és saját bevallása szerint, valamint a velem folytatott beszélgetés alapján is egyértelmű volt, hogy nagyon rosszul beszél magyarul, viszont a kiejtésében már megjelent valamiféle magyar hatás. Azt, hogy beszédükön nem érezhető a magyar, illetve a kétnyelvű környezet hatása, szintén heten állítják. Közülük hatan más vidékről költöztek ide, ők tehát „tiszta környezetben” tanulták meg anyanyelvüket. A kérdésre hatan nem válaszoltak: ide soroltam azt az adatközlőt is, aki kategorikusan kijelentette, hogy ő „nem magyar környezetben él”, így a kérdésre nem tud választ adni.

A kétnyelvű környezetben élők nyelvhasználatára jellemzőek a kontaktusváltozatok, nyelvükben a kódváltás jóval gyakoribb, mint a homogén nyelvi közegben élők nyelvében (pl. Borbély 2001: 195, Lanstyák 2000a). Hacsak nincs nagyon erős kötődés vagy kapcsolat az egynyelvű nyelvváltozatokkal, bizonyos idő után az egynyelvű beszélő is a hallott változatot kezdi el beszélni, vagy eleve ezt tanulja meg. A szlovákiai magyar szakirodalom ilyen tekintetben csak a magyarokról beszél, de tapasztalataim szerint, a kétnyelvű környezetben élő szlovákok is nyelvileg idővel a kontaktusváltozathoz alkalmazkodnak.

Felmerül a kérdés, hogy a fent elmondottak ellenére miért ragaszkodik a többség nyelve „tisztaságához”? Válaszuk igazában természetesen nem kételkedem, sőt megértem azt. Talán éppen az etnikai hovatartozásban, az itt élő más nemzetektől, nemzetiségektől való elkülönülésben kell keresni az okokat. Ezt látszik alátámasztani Michal Kaľavský véleménye is, aki a nyelv és identitás kapcsolatát vizsgálva az egyéni etnikai identitástudatot a következőképpen határozza meg: „Az egyéni etnikai identitástudat megnyilvánulási formája a családtag azon nyelvének megtartására vonatkozó igyekezet, amelyet a saját etnikai hovatartozásának jeleként értékel²⁴” (Kaľavský 1997: 113, fordítás tőlem). Eszerint a kétnyelvű környezetben élők azért (is) tartják fontosnak (anya)nyelvüket, mivel így a genetikailag azonos, illetve számára érzelmileg közelálló nemzettel azonosul, valamint így kizárja a többi etnikummal való azonosulást is. Nem biztos persze, hogy ez minden etnikum összes tagjára igaz. Szalai például a cigányok nyelvismeretével és etnikai identitástudatával kapcsolatban a fenitek ellenkezőjét állapítja meg. A Kemény-Janky szerzőpáros által publikált magyarországi szociológiai felmérés eredményei alapján²⁵ Szalai a romani nyelven már nem beszélő magyar nyelvű romungrók nyelv és etnikai identitástudatának kapcsolatáról a következőket írja: „Önmagában tehát sem a magyar anyanyelv, sem pedig a magyar egynyelvűség nem ok arra, hogy [...] akár az etnikai, akár a nyelvi identitásra utaló kategóriaként használjuk az említett terminust [ti. az anyanyelvet]. Amit az általa deklarált anyanyelv vagy nyelvismeret alapján biztosan mondhatunk, pusztán annyi, hogy a megkérdezett magyar anyanyelvűnek, illetőleg csak magyarul tudónak, azaz magyar egynyelvűnek vallotta magát” (Szalai 2007a: 39).

A táblázatból látható, hogy adatközlőim nemzetiségi hovatartozásának önmeghatározása egy személy kivételével mindenkinél egyértelmű volt: húszuk közül tizenkilencen egyértelműen szlováknak vallották magukat. Mindössze egy harmadgenerációs adatközlő vallotta magát egyszerre szlovák és magyar nemzetiségűnek: ezt a kettősséget anyanyelvénél is megtartotta (a csoportból egyedülként tartotta magát kétanyanyelvűnek). Ez az állapotot az adatközlő családi háttérében gyökerezik: édesanyja szlovák, édesapja magyar anyanyelvű.

Munkám központi témája a Dunaszerdahelyen használt nyelvek feltérképezése, illetve a városban élő etnikumok nyelvi attitűdjeinek bemutatása. Érdekes szem előtt tartani azt a nyelvhasználati kettősséget, megoszlást, ami esetenként a familiáris és a

²⁴ „*Etnická identita individuálna sa prejavuje snahou rodinného príslušníka o udržanie jazyka, ktorým hovorí a ktorý pociťuje ako znak svojej etnickej príslušnosti*“ (Kaľavský 1997: 113).

²⁵ Erről bővebben a ... oldal ... lábjegyzetében.

nyilvános színterekhez kötődik. A helyzetet leginkább a funkcionális kétnyelvűség kategóriájával lehetne meghatározni, amely szerint a kétnyelvű egyén konkrét nyelvi helyzetekhez, nyelvhasználati színterekhez (funkciókhoz) köti az általa ismert egyes kódok használatát, s bár legalább két nyelven beszél, bizonyos szituációkban nem képes az általa ismert összes nyelvet használni (vö. Štefánik et al. 2004: 286, Wei 2004: 26). Ez az állapot hasonlít a fishmani diglossziához, azonban a nyelvek diglossziás megoszlása ennél összetettebb nyelven kívüli helyzetet feltételez (bővebben lásd a **6.9 Diglosszia vagy funkcionális kétnyelvűség** című fejezetet).

A dunaszerdahelyi szlovákok esetében a szociológiai státusz meghatározásának érdekessége, hogy államalkotó nemzeti többség lévén a városban számszerű kisebbséget, ha úgy tetszik, nyelvi kisebbséget alkotnak (lásd az V. mellékletet). A valóságban ez úgy jelenik meg, hogy a város területén belül érezhetően a magyar nyelv a leggyakrabban hallható nyelv. Ebből adódhat a kérdés, hogy nyelvileg melyik nemzet alkalmazkodik a másikhoz: az állami szinten hatalmi és számszerű többségben levő szlovákok a magyarokhoz, vagy a városban számszerű többséget alkotó magyarok a szlovákokhoz. Az alkalmazkodás egyik etnikum számára sem jelent nehézséget, tapasztalataim és a húsz adatközlő válasza alapján ez csupán egyéni szinten jelenthet problémát.

4.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás színtere

19. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)

	anyanyelvi szinten	nagyon jól	jól	néhány szót	nem beszéli, csak érti
szlovák nyelv	16	4	-	-	-
magyar nyelv	1	7	8	4	-
cseh nyelv	1	8	10	-	-
oroszl nyelv	-	1	2	-	-
angol nyelv	-	-	3	-	-
francia nyelv	-	-	1	-	-
német nyelv	-	-	1	-	-

A megkérdezettek magyarnyelv-tudása a következőképpen foglalható össze. A magyar nyelvet naponta aktívan használók magyarnyelv-tudása biztosabb, erősebb: ők heten olyan szintű nyelvi tudást jelöltek meg, amely még folyékony beszédet takar („nagyon jó” = olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő a beszédhelyzetek túlnyomó többségében hezitációk nélkül képes az ott lévőkkel kommunikálni). Nyolc adatközlő

minősítette saját magyarnyelv-tudását „jónak”, azaz olyan szintűnek, amely esetén az adatközlő a mindennapi beszédhelyzetekben hezitációk, nyelvi lapszus és nyelvi hiány megjelenése nélkül nem képes az ott lévőkkel kommunikálni. Ha figyelembe vesszük, hogy ez a nyolc adatközlő is minden nap aktívan használja a magyar nyelvet, valamint hogy saját nyelvtudásuk megítélése szubjektív, nem szakszerű, néhányuknál az is feltételezhető, hogy valójában magyarnyelv-tudásuk egy szinttel jobbnak minősül. Ennek valójában nincs nagy jelentősége, viszont általánosítva ez azt bizonyítja, hogy a legalább tíz éve szlovákiai magyar kétnyelvű környezetben élő hatalmi többség beszélői a túlnyomó többségben lévő idegen nyelvű környezet hatására elsajátítják, és használják a – helyi szinten többségben lévő – kisebbségi nyelvet. Olyan szintű magyarnyelv-tudást, amely esetén az adatközlő kommunikációra nem képes, illetve a nyelvtudás csupán kis számú szó ismeretében merül ki, négy adatközlő ismert el. Ők, ha ellenségesen nem is, mindenképpen passzívan viszonyulnak a magyar nyelvhez (egyikük kérdőívébe a következőket írta: „nem tetszik ez [t.i. magyar] a nyelv”, „[a magyarok] mindenhol ott vannak”). Magyarul csak vagy az üzletben, vagy szomszédaikkal beszélnek. Ekkor is csupán opcionális nyelvként, mivel ezeken a szintereken is a szlovák marad a nyelvhasználat első nyelve.

A húsz adatközlővel végzett nyelvismereti és nyelvhasználati vizsgálat arra enged következtetni, hogy a nyelvhasználat gyakorisága befolyásolja a beszélők nyelvismereti szintjét is. Annak ellenére, hogy a szlovák nemzetiségű és anyanyelvű (ez utóbbi alól van kivétel is) beszélőkről van szó, a mindennapokban is használják a magyar nyelvet. Heten közülük bármiféle nehézség nélkül, s nyolcan kisebb-nagyobb hibákkal, de naponta beszélnek környezetük nyelvét, a magyart. A nyelvhasználati szinterek informális-familiáris családi nyelvhasználattól egészen a formális nyelvhasználatig terjednek. Akik kétnyelvű környezetben születtek, könnyebben elsajátították a magyar nyelvet, és gyakrabban is használják azt. A felnőttként idekerült adatközlők már nehezebben sajátítják/sajátították el a magyart, s ebből kifolyólag ritkábban is használják azt – még akkor is, ha gyermekeik már magyar nyelven nagyon jól tudnak, vagy magyar nyelvű családot alapítottak.

Adatközlőim saját nyelvtudásának megítélése fontos, értékelendő adat, viszont – hangsúlyozom – ez csak viszonylagos, nem szakszerű. A nyelvtudás mértékének önmeghatározásában nem elhanyagolható az egyén identitástudata sem, amely a magyarnyelv-tudást ronthatja (ezzel a magyaroktól távolabb teszi és egyúttal a szlovákokhoz közelebb hozza magát). Az adatok alapján megfigyelhető, hogy anyanyelvét a csoport mindegyik tagja az általa legjobban beszélt nyelvvel azonosítja: ez valójában az

anyanyelvnek egy leszűkített felfogása, annak csupán funkcionális oldalról való megközelítése.

Érdekes azonban, hogy mindegyik adatközlő vagy jobbnak, vagy a magyarral azonos szintűnek ítélte meg csehnyelv-tudását. Ezt az állítást fönntartják akkor is, ha a cseh nyelvet aktívan nem használják, míg a magyart igen. Ez valószínűleg a szlovák és a cseh nyelvek genetikai és strukturális hasonlósága miatt van így, azonban a döntéshozatalban közrejátszhattak politikai folyamatok is. Ennek pontos meghatározására egyrészt mélyebb vizsgálatra, másrészt cseh adatközlőkön végzett hasonló vizsgálatra volna szükség (a cseh nyelv-szlovák nyelv viszonyában érdekes lenne 10 év múlva ezt a vizsgálatot megismételni: vajon kétnyelvű környezetben, folyamatosan csökkenő cseh nyelvi input mellett gyengül-e a cseh nyelv ismeretének érzése). Arra a kérdésre, hogy hol tanulta meg a cseh nyelvet (43. kérdés), csupán hatan válaszoltak: ketten a szülőktől, ketten könyvből, egy cseh környezetben és egy az iskolában. Ezekből az adatokból arra következtettek, hogy a cseh nyelv ismeretét nyilvánvalónak tartják, olyannak, amit tanulni se, kell. A volt Csehszlovákiában létezett két nemzeti nyelv ismerete és tudása feltételezte egymást: a szlovákok értettek és valamelyest tudtak csehül a cseh nyelv tanulása nélkül és ugyanez fordított irányban érvényes volt a cseh nyelvűekre is. A szlovákul *dvojjazykovosť*²⁶ nevezett fogalmat az egyik szlovák nyelvű alapszótár a következőképpen határozza meg: „olyan közösségi állapot, ahol a két nemzeti nyelv a kommunikáció egyenjogú és egyenrangú eszköze (pl. a volt Csehszlovákia)²⁷” (Štefánik et al. 2003: 285, fordítás tőlem).

Mivel munkámnak ebben a részében főleg a szlovák és a magyar nyelv viszonyáról írok, a nyelvelsajátítást érintő válaszok közül csupán a magyar és szlovák nyelvet érintőkkel foglalkozom (a cseh nyelvet már a fentiekben említettem). Adatközlőim nyelvelsajátítás színtereiként azokat a helyszíneket jelölték meg, ahol az általuk ismert nyelveket megtanulták, elsajátították (így lehetséges volt az is, hogy egy nyelv esetében több színteret jelöljenek meg). A nyelvelsajátítás helyszínére vonatkozó válaszok azt mutatják, hogy a Dunaszerdahelyen élő szlovákok kiskoruktól kezdve együtt élnek a magyar nyelvvel. Az anyanyelv, az államnyelv nem jelent senki számára burkot, legfeljebb lelassítja a magyar nyelvi készségek fejlődését. Az természetes, hogy az adatközlők anyanyelvüket szüleiktől sajátították el: a család mellett a szlovák nyelv elsajátításának

²⁶ A terminusnak ez idáig nem született magyar nyelvű megfelelője. A kétnyelvűség (*bilingualism*) szlovák nyelvű megfelelője: *dvojjazyčnosť*.

²⁷ „*Stav spoločnosti, kde dva národné jazyky fungujú ako rovnoprávne a rovnocenné prostriedky komunikácie (napr. bývalé Československo).*” (Štefánik et al. 2003: 285)

színtereként azonban nyolcan a város különböző helyeit, intézményeit is megjelölték. A „gyerekként barátaimtól” és a „lakóhelyemen környezetemtől” elsajátított szlovák nyelvi tudás hatszor fordul elő, az „óvoda” ötször. Ez azt jelenti, hogy a városban született és felnevelkedett szlovákoknak lehetőségük van a szlovák nyelv elsajátítására, mégpedig otthon és intézményi szinten is (az óvoda befejezése után szlovák tanítási nyelvű iskolában kezdték tanulmányaikat). Az így elsajátított nyelvet a város minden részén használhatják, erre lehetőségük van.

Dunaszerdahelyen a magyar nemzetiségű lakosság számbeli többségéből adódóan (az utolsó népszámlálás nemzetiségre vonatkozó adatait lásd az V. mellékletben) a magyar nyelvű környezet a legerősebb. A szóbeli nyelvhasználattal foglalkozó részben láthatjuk, hogy a magyar nyelv beszélt regiszterei széles körben használatosak a szlovák adatközlők beszédében. Ezt alapul véve valószínű, hogy gyakori lesz a magyar nyelvet már kiskortól tanuló és használó szlovákok száma. A magyar nyelvet a városban élő szlovák nemzetiségűek nagy része ismeri: a megkérdezettek között mindössze két olyan adatközlő volt, aki magyar nyelvű tudását nem vállalta „tudásnak” (azaz válaszaikban azt írták, hogy „nem tudnak magyarul”). Mindketten idősek (60 év feletti), akik a 60-as években költöztek Dunaszerdahelyre. A többiek, 16-an, a tanulás színhelyének környezetük különböző részeit („barátok”, „lakóhely”) jelölték meg. A legfiatalabbak közül négyen az iskolát is tényezőként jelölték meg, így valószínű, hogy a dunaszerdahelyi szlovák tanítási nyelvű iskolákban sem teljesen kizárt a magyar nyelv használata. A városban élő szlovákok természetesen nem magyarosodnak el, nem fenyegeti őket nyelvcseré, de az adatközlők válaszából az derül ki, hogy a magyar nyelv már fiatalon, kiskortól hat rájuk – ez a hatásnak egyénenként különböző nyelvi változásokat eredményez.

4.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra)

20. táblázat: Szlovák adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata

nyelvhasználat általában	szlovák	magyar	szlovák+ magyar	szlovák+ cseh	szlovák+ cseh+ magyar	szlovák+ cseh+ magyar+ romani	nem végez ilyen tevékenységet
a legszívesebben olvasott nyelv	16	-	-	2	1	-	-
a számolás nyelve	18	-	2	-	-	-	-
az imádkozás nyelve	14	1	-	-	-	-	4
a káromkodás nyelve	5	1	7	1	3	1	1
a gondolkodás nyelve	18	-	3	-	-	-	-
az álmodás nyelve	14	-	4	-	-	-	-
állatokhoz szólás	12	-	5	-	-	-	-

Az „egyszemélyes” nyelvhasználatot a magánszféra részeként értelmezem: olyan nyelvhasználati szinterek tartoznak ide, amelyeken – ideális esetben – csupán a beszélő vesz részt. Némely szintéren (pl. káromkodás, imádkozás) más beszélők jelenléte ugyanis akár a spontaneitás csökkenését is okozhatja – az egyszemélyes nyelvhasználatról bővebben lásd az **5. A dunaszerdahelyi cigányok nyelvhasználata** és **7. A dunaszerdahelyi zsidók nyelvhasználata** fejezetek **5.3/7.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra)** alfejezeteit.

A szlovák adatközlők informális nyelvhasználatában természetesen a szlovák nyelv dominál: az általam vizsgált nyelvhasználati szintereken leggyakrabban használt nyelvként minden esetben a szlovák jelenik meg. Bár a fenti szinterek a(z) aktív és passzív) magánszféra részei, a nyelvhasználatot szinterenként más-más tényező befolyásol(hat)ja. Az olvasás, számolás, illetve a gondolkodás nyelvét a másodlagos szocializáció nyelve, az imádkozást a vallási közösség, a káromkodást és állatokhoz szólás nyelvét pedig a szintéren részt vevők befolyásolják.

A táblázatból kiolvasható, hogy adatközlőim egy részénél informális nyelvhasználatában a magyar nyelv is mindennapos használatú. Ez leginkább a káromkodás, állatokhoz szólás, álmodás és gondolkodás nyelvhasználatában jelenik meg,

azaz azokon a szintereken, amelyek nyelvhasználatát leginkább befolyásolhatják az esetleg ott tartózkodó hallgatók.

A táblázatba foglalt nyelvhasználati szinterek közül legérdekesebb adatokat a vallás és káromkodás nyelvhasználatával kapcsolatban kaptam. Vallásos embernél természetes, hogy az imádkozás nyelve a nyelvhasználat legszemélyesebb rétegei közé tartozik (ezt erősíti az a tapasztalat is, hogy egyetlen „problémás” adatközlőm a vallási szokások nyelvi vetületével foglalkozó kérdéseknél hagyta abba először a kérdőív kitöltését, mondván, ehhez az információhoz semmi közöm). Ezért feltételeztem, hogy adatközlőim nyelvhasználatában itt a szlovák nyelv dominál majd: feltételezésem igazolódni látszik, mivel az imádkozók túlnyomó többsége szlovákul imádkozik (a kérdésre 19-en válaszoltak, közülük 15-es imádkoznak: 14-es csak szlovákul, 1 csak magyarul). A dunaszerdahelyi szlovákoknak lehetőségük van közösségi szinten is a vallás gyakorlására, mivel a város templomaiban szlovák nyelvű misék és istentiszteletek is vannak.

Az imádkozás nyelvhasználatánál színesebb képet mutat a káromkodás nyelvhasználat. Vizsgálatomban különbséget teszek káromkodás és vulgáris beszéd között: Az előbbi nevezhető istenkáromlásnak is, azaz olyan nyelvi megnyilatkozások, amelyek valamilyen formában sértik a vallások morális alaptételeit. A vulgáris beszéd alá főleg a nemi élet és az emberi anyagcsere-folyamat bizonyos részeinek megnevezéseit sorolom (a példákat lásd a szlovák kérdőív 38. kérdésében). Vizsgálatomban nem a mondatvégi helyzetben gyakran használt, indulatot már nem tartalmazó „bazmeg/bazd meg” típusú töltelékszó foglalkoztatott. Továbbá azt is vizsgáltam, hogy a szlovák nemzetiségű, kétnyelvű környezetben élő dunaszerdahelyiek káromkodáshoz és vulgáris beszédhez más nyelvet használnak-e.

Előfeltevésem, hogy erre a kérdéssorra az adatközlők nagy része nem fog válaszolni, tévesnek bizonyult. Annak ellenére, hogy a kérdésre nem volt kötelező a válaszadás, egy adatközlő kivételével mindenki válaszolt. Ez önmagában megnyugtató, mivel úgy látszik, ezt a szokást az emberek merik vállalni. A többi 19 adatközlő közül önbevallásuk alapján egyikük nem káromkodik csak (orvosnő), viszont 12-en több nyelven is teszik azt (közülük hárman öt nyelven ismernek és használnak káromkodásokat, s csupán egyikük tesz nyelvileg különbséget a két típus között). Ők 12-en magyarul is és szlovákul is káromkodnak, tehát a „káromkodási kódváltás”-ra lehetőségük van. Részt vevő hallgatók miatti tudatos kódváltást közülük mindössze öten ismernek el. Kétnyelvű környezetben a káromkodás játékoságra is adhat okot. Egyik adatközlő szlovák → magyar irányú kódváltása „csak a vicc kedvéért történik”. A több nyelven káromkodók közül heten

jelölték be az erre használt nyelvek gyakorisági sorrendjét: hatan elsősorban szlovákul káromkodnak, és csak egyikük – magyar anyanyelvű – teszi ezt magyarul. Hat adatközlő saját bevallása szerint csak egy nyelven káromkodik. Ötüknél ezek csak szlovák nyelven hangzanak el, egyiküknél – magyar anyanyelvű – pedig magyarul. A káromkodás és vulgáris beszéd között nyelvileg egyikük sem tesz különbséget. (Ezeket a jelenségeket érdemes lenne közelebbről is megvizsgálni, nyelvi, pszichológiai okaira rávilágítani.)

4.4 Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

21. táblázat: Szlovák adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

nyelvhasználat általában	szlovák	magyar	szlovák+magyar
szülők	16	-	4
nagyszülők	12	6	2
gyermek	5	-	4
házastárs/társ	10	2	4
barátok	5	-	15
szomszédok	6	6	8
idegennel városban	11	7	2
magánlevél írása	18	1	1

A személyes nyelvhasználatot érintő vizsgálat célja a szűkebb családban (szülők, nagyszülők, gyermekek, feleség/férj, barátok és szomszédok) beszélt nyelv és informális (magánlevél) helyzetekben írásban használt nyelv(ek) bemutatása. Kiemelten fontosnak tartom annak megfigyelését is, hogy a nyelv két fő megjelenési formájának szerepe van-e a nyelvválasztásban: az írott és beszélt nyelvváltozat nyelve jellemzően eltér-e egymástól. Mivel szlovák iskolába járó vagy szlovák iskolát végzett, többnyire szlovák anyanyelvű személyekről van szó, érthető, hogy a leggyakrabban használt nyelv ezeken a szintereken is a szlovák. Továbbá, mivel a beszélt nyelvi helyzetek familiáris nyelvhasználatot feltételeznek, adatközlőim a városban a szlovák és magyar nyelven kívül más nyelveket nem használnak.

Az általam meghatározott kisközösségi alkalmakkor a „szomszédok” kategóriát/színtert leszámítva egyértelműen a szlovák nyelv van hangsúlyos helyzetben. A táblázatban található nyelvhasználati szinterek a benne részt vevők nyelvétől és státuszától, azaz az adatközlő nyelvválasztásának lehetőségének mértékétől függően két alcsoportra oszthatók: a szülők, gyermekek, (házastárs), barátok és magánlevél azok közé a nyelvhasználati szinterek közé sorolható, ahol az adatközlő szabadabb nyelvválasztási

lehetőségekkel rendelkeznek. Ezzel szemben a nagyszülők, szomszédok és az idegennel beszédpartner esetében az a nyelvválasztás joga nem mindig az adatközlőé.

A szülők, gyermekek, (házastárs, barátok és magánlevél tipikusan azok a kisközösségi szinterek, ahol adatközlőim nyelvhasználatában a szlovák nyelv a leggyakrabban használt nyelv. Azokon a kisközösségi szintereken, ahol adatközlőim részéről csak kisebb mértékben lehetséges nyelvválasztás, a magyar nyelv nagyobb szerepet kap. Látszik tehát, hogy azokon a szintereken, ahol csak kevés lehetőség nyílik a nyelvválasztás kezdeményezésére, a környezet nyelve – a magyar – látszik érvényesülni. Azokon a szintereken, nagy a választás lehetősége, vagy az etnikai identitástudatnak nagy szerepe van, ott az anyanyelv használata dominál.

A magánjellegű írásosság nyelvhasználatában a másodlagos szocializáció nyelve érvényesül. A szlovák nyelv dominanciáját valószínűleg az iskolai nyelvhasználat mellett az adatközlők szlovák nyelvű ismeretségi köre is erősíti – ez azonban szintén az iskolára, és a munkahelyre vezethető vissza.

4.5 Az adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyilvános szintereken

22. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

nyelvhasználat általában	szlovák	magyar	szlovák+magyar
kultúregyesületben	12	-	2
boltban	5	4	12
vendéglőben	14	-	4
(más) szórakozóhelyen	7	1	7
sportban	11	1	4
ismertetlen megszólításakor	8	-	12

A nyelvhasználat központosítottságának növekedése még nem okoz nagy változást a dunaszerdahelyi szlovák adatközlők nyelvhasználatában: az informális-személyes nyelvhasználat és a kevésbé központosított nyilvános szinterek nyelvhasználat között kevesebb különbség mutatkozik, mint a kevésbé és az erősebben központosított nyelvhasználat között. Az „egyszemélyes” nyelvhasználat és a kevésbé központosított nyelvhasználat közötti finom átmenet csupán a magyar nyelv gyenge erősödését eredményezte. Ez azonban legtöbbször a szlovák nyelv gyakoriságát nem veszélyezteti, mivel a magyar nyelv használata csak másodlagos nyelvként jelenik meg. Egyedül a bolt

és az ismeretlenek megszólítása azok az alkalmak, ahol és amikor az adatközlő a jelenlévők nyelvhasználata miatt kénytelenek magyar nyelvre váltani.

A 20 megkérdezett közül csak szlovák nyelvet beszélők mindössze hárman voltak (közülük azonban egyikük kódot vált, ha környezete nem beszél (jól) vagy nem ért (jól) szlovákul: „Mindenhol szlovákul beszélek, de ahol nem értik meg, ott magyarra váltok.”). A magyar nyelvet széles körben használók főleg a fiatalok közül kerülnek ki: tízükből kilencen a legtöbb beszédhelyzetben (úgy a formálisban, mint az informálisban) használnak magyar nyelvet is.

Adatközlőim közül hat alkalommal fordult elő, hogy a dunaszerdahelyi kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken csak magyar nyelvet használtak. Ez leggyakrabban a boltokban fordul elő, ahol a kiszolgáló személyzet nem mindig beszél az államnyelvet.

4.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános szintereken

23. táblázat: Szlovák adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

nyelvhasználat általában	szlovák	magyar	szlovák+magyar
munkahelyen (dsz)	-	-	6
orvosnál	16	2	2
postán	14	1	5
bankban	14	1	4
bíróságon	14	-	-
rendőrségen	11	-	2
a városi hivatal	18	1	2
hivatalhoz címzett levél	19	-	-
szakmával kapcsolatos levél	17	-	-
egyházhoz címzett levél	7	-	-

Az eddig leírtak alapján elmondható, hogy minden szlovák adatközlő beszél magyarul – még ha nem is mindenki folyékonyan. A táblázat nyelvhasználati adatai – ahogy a többi esetben is – nem a „csak ott” használt nyelveket, hanem a „leggyakrabban ott” használt nyelveket tartalmazzák. Ez azt jelenti, hogy az egyes szinterekhez kötött nyelveken kívül az adatközlő alkalmanként más nyelveket is használhat.

A táblázatok szerint szlovák adatközlőimnél a beszédhelyzet formalitásának növekedése az anyanyelv használatának növekedését eredményezi. Míg az előző szintereken előfordult a szlovák és a magyar együttes előfordulásának dominanciája, a

formális, erősebben központosított nyelvhasználati szintek szinte kizárólagosan a szlovák nyelv használatát hívják elő. Ez fokozottan jellemző az írásos nyelvhasználatra, ahol adatközlőimnél egyedülállóan csak a szlovák nyelv használata fordult elő.

A felsorolt szintek közül az államigazgatáshoz nem tartozó „szintén központilag szervezett intézmények által meghatározott szintek” (Lanstyák–Simon 2002: 355) nyelvhasználatában fordul elő legerősebben a magyar nyelv használata. Szlovák nemzetiségű adatközlőim leggyakrabban a dunaszerdahelyi munkahelyeken, a postán, a bankokban, valamint az orvosnál használják a magyar nyelvet. Adatközlőim között az államigazgatáshoz tartozó szintereken (bíróház, rendőrség, városi hivatal, hivatali-szakmai, illetve egyházhoz címzett írások), szinte kizárólag vagy csupán a szlovák nyelv használatos. Ezek közül a szintek közül leginkább a rendőrségen és a városi hivatalban használják adatközlőim a magyar nyelvet: fontos, hogy ez esetben a kapott válaszok nem köthetők az egyik vagy másik generációhoz.

4.7 Etnikai identitástudat

24. táblázat: Szlovák adatközlők etnikai identitástudatának mértéke

mennyire érzi magát	5	4	3	2	1
- szlováknak	11	5	3	-	-
- magyarnak	-	2	2	3	12
- dunaszerdahelyinek	5	4	7	3	-
- szlovák állampolgárnak	17	1	1	-	-

Munkámban már többször is elhangzott az etnikai identitástudat fogalma, amit – többek között – Michal Kaľavský írásának segítségével igyekeztem meghatározni. Az etnikai identitástudatot kapcsolatba hoztam a városban élő szlovákok bizonyos nyelv választási szokásával. Válaszaikat és nyelv választási szokásaikat eddig az egyéni etnikai identitástudathoz kötöttem, ám a fenti táblázat értelmezésekor érdemes megnézni a csoportos etnikai identitástudat fogalmát is. Kaľavský írására támaszkodva a csoportos etnikai identitástudatot úgy értelmezem mint az adott etnikai csoport tagjaival azonos etnikai önkategorizáció, amely többnyire az adott csoport összetartásának erősítésére és a csoport etnikai tisztaságának megőrzésére irányul²⁸ (Kaľavský 1997: 114, fordítás tőlem).

²⁸ „Etnická identita skupinová obsahuje etnickú sebakategorizáciu spoločnú s členmi etnickej skupiny, väčšinou zameranou na posilnenie súdržnosti skupiny a zachovanie jej etnickej čistoty“ (Kaľavský 1997: 114).

Ebben a kérdésben adatközlőim etnikai hovatartozását, nemzeti és a városhoz fűződő érzéseiknek kinyilvánítását vizsgáltam: a többi csoporthoz hasonlóan egy olyan 1-től 5-ig terjedő számskálán kellett etnikai hovatartozásukat megjelölni, ahol a legkisebb érték 1, a legnagyobb 5 volt. A szlovákoknak készített kérdőív négy kategóriát tartalmazott: „szlovák, magyar, dunaszerdahelyi, szlovákiai állampolgár“. A kérdésre a 20 adatközlőből 1 nem válaszolt.

A szlovák csoport legerősebben a szlovák állampolgársághoz ragaszkodott. Magas értékeket kapott a szlovákság is, ám meglepő, hogy az állampolgárságot adatközlőim fontosabbnak tartották a nemzeti identitástudatnál. Adatközlőim identitását a szlovák állampolgárság és nemzetiség mellett már kevésbé határozza meg a lokális identitástudat, a „dunaszerdahelyiség“. A többi csoporttal összehasonlítva a szlovákok nem tartották fontosnak a lokalitás tényezőjét, illetve az egyes identitásmeghatározó tényezőkön belül is az csupán a harmadik legmeghatározóbb volt. Érdekesek viszont a magyarságra adott válaszok. Bár mindannyian szlovák nemzetiségűek, mégis heten éreznek valamiféle kapcsolatot a magyarsággal. A hét válasz közül csupán a 4. és 3. fokozatra adott válaszok érdekesek, amelyeket három harmadgenerációs és egy másodgenerációs adatközlő adott. Magyarnyelv-tudásukat „jó“-nak és „nagyon jó“-nak minősítették, így feltételezhető, hogy többnyelvű környezetben az etnikai identitástudatot a nyelvtudás is befolyásolhatja.

4.8 Nyelvhasználati attitűdök

Szlovák adatközlőim nyelvi attitűdjei elsősorban a szlovák és a magyar nyelvet érintik. Így a város és annak színterein beszélt nyelvek közti kapcsolat is elsősorban a szlovák és magyar nyelvet illetően érdekelt. Első kérdésem arra vonatkozott, hogy a város két legnagyobb etnikuma közül melyik nyelve kötődik ma jobban a városhoz – melyik nyelv jellemzi leginkább a várost. Adatközlőim válaszaiból leginkább a magyar nyelv elterjedtsége bontakozik ki: 15 adatközlő gondolta, hogy a magyarság meghatározó száma miatt a várost „a magyar nyelv szimbolizálja“ (az 50. kérdés egyértelművé teszi, hogy az adatközlők a magyar nyelvet tartják a város „jelképének“).

A városban számbeli többségben lévő magyarság szlováknyelv-tudása adatközlőim szerint elmarad az elvárhatótól. Külön felmérésről nem számolhatok be, csupán adatközlőim válaszaiból szűrhető le, hogy a dunaszerdahelyi magyarok többsége nincsen kellőképpen motiválva a szlovák nyelv használatára, mivel magyar nyelvű munkahelyen

dolgozik. Adatközlőim – és személyes tapasztalatom – szerint a dunaszerdahelyi magyarság szlováknyelv-tudása korcsoportonként és szociális rétegenként változik. Az iskolázottabb, magasabb szociális fokon álló réteg munkájából eredően gyakrabban érintkeznek a szlovák nyelvvel, mint a rosszabb körülmények között élő kevésbé iskolázott réteg (vö. malomhelyi cigányság). A szociális rétegek és a nyelvtanulás, nyelvhasználat kapcsolata a nyelvhasználat motiváltságában is különbözhet: adatközlőim és tapasztalatom azt támasztják alá, hogy az alacsonyabb szociális rétegeknek nincs szükségük a szlovák nyelv használatára.

Feltételezésem szerint a dunaszerdahelyi magyarok (és más nem szlovák etnikumok) szlováknyelv-tudása korosztályokhoz kötött. Valószínűnek tartom, hogy a generációs különbségekben korlétra (életkori változás) érvényesül: a fiatalabbak szlováknyelv-tudása rosszabb, az idősebb nemzedék szlováknyelv-tudása jobb. A korosztályok közti nyelvtudásbeli különbséget szlovák adatközlőim is érzékelik. A kérdésekre adott válaszok szerint a 30–60 év körülieket, azaz a középkorú, általam másodgenerációnak nevezett korosztályt tartják a legjobban szlovákul beszélő csoportnak. A 30 év alatti és 60 év feletti korosztály nyelvtudására vonatkozó információk természetesen csak az adatközlők általánosító tapasztalatait mutatják, ennek mérésére külön kutatások szükségeltetnek. Az viszont tény, hogy az iskolaköteles gyermekek csak tanulják a szlovák nyelvet, a dunaszerdahelyi nyelvi környezet nem segíti elő az itt élők szlováknyelv-tudását. Azok az idős dunaszerdahelyiek, akiknek régebben nem volt szükségük a szlovák nyelv használatára, később sem tanultak meg szlovákul. Mivel nem volt szükségük erre a nyelvre, nem is várhatjuk el tőlük annak tudását. Egy nyelvet ismerni és beszélni nem ugyanaz. Az előző válaszok azt mutatják, hogy a dunaszerdahelyi nem szlovákok nagy része – a szlovákok szerint is – beszél a szlovák nyelvet. Adatközlőim szerint azonban ugyanez a réteg csak néha, vagy ritkán hajlandó Dunaszerdahelyen szlovákul beszélni („néha” – 9 válasz, „ritkán” – 6 válasz).

A válaszok alapján elmondható, hogy adatközlőim valamilyen szinten beszélnek (vagy legalább értenek) magyarul. Mivel a városban a magyarok számbeli többséget alkotnak (79, 74 %), más nemzetiségűeknek nagyon nehéz lenne izolálni magukat a magyar nyelvtől. Adatközlőim közül azonban heten nem tudták – vagy akarták – értékelni a dunaszerdahelyi szlovák beszélőközösség magyarnyelv-tudását. A kapott válaszok megoszlanak: míg hatuk szerint dunaszerdahelyi szlovákok csupán „alig beszélnek” ezt a nyelvet, addig másik hat adatközlő szerint az itt élő szlovákok „jól”, sőt egyikük szerint „nagyon jól” beszélnek a város többségben levő nemzetének nyelvét.

A szlovák beszélőközösség helyi szinten számszerű kisebbséget alkot. Bár a városban különféle kulturális és egyéb szlovák egyesületek is működnek (a nemzeti érzetet legjobban kifejező és egyben legismertebb szlovák intézmény, a Matica slovenská), adatközlőim szerint a helyi szlovákság között nincs nagy összetartó erő (viszont adatközlőim egyöntetűen fontosnak tartják a magyar közösséggel való kapcsolattartást). Hasonló eredményeket hozott a beszélőpartnerek nemzeti hovatartozására vonatkozó kérdés is: mindössze három harmadgenerációs adatközlő számára volt fontos, hogy beszélőpartnerük szlovák legyen. A magyar nyelv ismeretét 14 adatközlő tartotta fontosnak, mivel Dunaszerdahelyen (és a Csallóközben) leginkább a magyar nyelv ismeretével lehet érvényesülni. Szlovák adatközlőim – a zsidó csoporttal ellentétben – helyi szinten a magyart tartja az érvényesüléshez szükséges nyelvnek.

Adatközlőim napi kapcsolatban vannak a magyar nyelvvel. Mivel a város közel van a magyarországi határhoz (kb. 30 km Győr, kb. 50 km Komárom) a dunaszerdahelyiek gyakran vásárolnak, szórakoznak a határ menti magyarországi városokban is. A nyelvhasználati interjúk során megtudtam, hogy nemcsak a magyarok, hanem a dunaszerdahelyi szlovákok is gyakran látogatnak el a határ túloldalára. Adatközlőim közül 18-an legalább évente egyszer járnak Győrben vagy Komáromban (az úti cél leggyakrabban Győr). Ez is azt bizonyítja, hogy a magyar nyelv használata egyikük számára sem okoz komoly gondot. Nem is okozhat, mivel passzívan napi kapcsolatban vannak vele: nemcsak a város nyelvhasználatán keresztül, hanem más információs csatornákon, így a televízió keresztül is: mindegyik adatközlő néz magyar nyelvű tévécsatornákat (elsősorban kereskedelmi csatornákat). Így az sem meglepő, hogy, ha a városban adatközlőimet valaki magyar nyelven szólítaná meg, a kérdezőnek 19-en magyarul válaszolnának.

4.9 Összegzés

A szlovák adatközlők többsége – főleg magyar nyelvű környezet hatására – napi szinten aktívan használja a magyar nyelvet (ez 17 adatközlőről derült ki). Ez leggyakrabban a fiatalabb nemzedékre érvényes, bár ahol a beszédhelyzet megköveteli (például a beszélőpartner nem tud szlovácul), az idősebbek is magyarra váltanak. Magyarul főleg azok a szlovák anyanyelvűek beszélnek nehezen (vagy sehogy), akik nem a városban vagy a környéken születtek, hanem távolabbról költöztek a városba. A magyart főleg azokon a

színtereken használják, ahol a nyelvválasztásra nincs, vagy csak kevés lehetőségük van (főleg a boltokban és a szlovákul nem beszélő nagyszülőkkel). Saját magyarnyelvtudásukat egyikük sem értékeli anyanyelvi szintűnek, sőt annak magas szintű tudását is csak kevesen ismerték el. A magyar nyelvvel az utcán kívül a médián keresztül is találkozunk, a magyarországi tévécsatornákat még a magyarul kevésbé tudók is nézik, s a város kedvező földrajzi fekvése miatt a határon túli magyarországi városokba is meglehetősen gyakran látogatnak el (főleg nagyobb bevásárlások vagy szórakozás miatt).

Annak ellenére, hogy a város lakosságának túlnyomó többsége magyar anyanyelvű vagy magyardomináns kétnyelvű, a szlovák nyelv nincs a nyelvhasználati periférián. A szlovák nyelv széleskörű használatát akkor sem nem vonhatjuk kétségbe, ha nem olyan elterjedt, mint a magyar. Ezt adatközlőim válaszai is alátámasztják, hiszen válaszaik gyakori szlováknyelv-használatról tanúskodnak. A város különböző hivatalos vagy „félhivatalos” (bank, posta, vendéglő) színterein teljes biztonsággal használják anyanyelvüket. A szlovák nyelvet csak a város egyes boltjaiban nem tudják használni, valamint csupán a szlovákul nem beszélő lakosokkal nem tudnak anyanyelvükön beszélni. Saját bevallásuk szerint a város magyar nyelvű lakossága hajlandó a szlovák nyelvű kommunikációra. Ez legnehezebben a legfiatalabb és az idősebb generációval valósítható meg. Ennek oka, hogy az első- és harmadgenerációs nem szlovák nemzetiségű és anyanyelvű dunaszerdahelyiek beszélnek legkevesebbet szlovákul: a fiatalok (iskolások) még nem beszélik jól ezt a nyelvet, valószínűleg ezért nem is használják, az idősebbeknek pedig a múltban nem volt szükségük a szlovák nyelvre, s mostanra sem sajátították el azt.

Az adatközlők válaszai szerint Dunaszerdahelyen a nem szlovákok és szlovákok között nincsenek (nyelvi) ellentétek. Ezen a síkon az összetűzések elenyészőek, nemzetiségi okokból fakadó komolyabb incidensről egyik adatközlő sem számolt be. Magyar nyelvű beszédprodukciónk helyességében csak kevesen biztosak (sokszor még a magyarul gyakran beszélők sem azok). Ezt bizonyítja, hogy a nyelvhelyességi, nyelvhasználati kérdéseimre sokan nem válaszoltak. Az ok? Valószínűleg nem akarták, vagy nem merték megkockáztatni, hogy grammatikailag nem helyes válaszaikkal implicite minősítsék saját nyelvtudásukat.

5. A dunaszerdahelyi cigányok nyelvhasználata

A cigány adatközlőimmel történt kérdőíves felmérés és nyelvhasználati interjúk készítése 2002 és 2003 között valósult meg. Dunaszerdahelyi adatközlőim magukat romungrónak tartják: ez azonban nemcsak az önazonosításukból, hanem az egyes nyelvi markerekből, öltözködésükből (valamint szokásaikból), illetve lakókörnyezetükből is kiderül: Dunaszerdahelyen két cigány közösség él, a város szélén zárt közösséget alkotó vhal romanit beszélő (oláh) cigányok, és a belvárosban élő, bővebb társas kapcsolathálózattal rendelkező, társadalmilag nyíltabb közösséget alkotó romungrók. Mivel a legutóbbi két népszámlálás adataiból nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovákiai cigányok egy része magát vagy szlováknak, vagy magyarnak tartja (sajnos az nem deríthető ki, hogy a magukat a többségi nemzethez sorolók csoportjában az egyes szubetnikus csoportok milyen mértékben reprezentáltak), ezért adatközlőim kiválasztásakor előzőleg meggyőződtem azok etnikai hovatartozásáról (ebben Füleky Ilona nyújtott nagy segítséget). Ennek köszönhetően az az érdekes helyzet állt elő, hogy húsz adatközlőből heten nem cigánynak, hanem *magyarnak* vallották magukat. Mivel kutatásom elsődlegesen a város lakosainak nyelvhasználatával foglalkozik, és ezek az adatközlők is cigány (nyelvi) környezetben szocializálódtak, így ezt a tényt nem minősítettem kizárónak – ezeket az adatközlőket is – nyelvileg – a dunaszerdahelyi romungró közösség tagjainak tekintettem.

Adatközlőim között 14 férfi és 6 nő szerepelt. A férfiakhoz képest női adatközlőim alulreprezentáltak, mivel a város nyelvhasználatát kevésbé befolyásolják: a nőkhöz képest a férfiak mobilisabbak, gyakrabban vesznek részt a város életében. Hasonló indíttatású az adatközlők generációs megoszlása is (bár ezt a tényt adatközlőim kiválasztásánál nem vettem figyelembe).

25. táblázat: Cigány adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása:

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	14	6	3	15	2

A szlovák és zsidó lakosokkal ellentétben a cigány lakosság nyelvhasználati, illetve nyelvválasztási szokásait nem befolyásolja a felekezeti hovatartozás. Mindemelllett a teljesség és összehasonlíthatóság kedvéért fontosnak tartom megjegyezni, hogy adatközlőim közül 19-en a római katolikus felekezethez tartoznak, s egy adatközlőm nincs megkeresztelve: a 33. kérdésre kapott válaszok alapján azonban elmondható, hogy vallását egyik adatközlő sem gyakorolja (ez elmondható a város cigány lakosságáról általában is).

5.1 Nyelvi háttér

26. táblázat: Cigány adatközlők anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása

	romani/cigány	magyar	romani/cigány- magyar
anyanyelv	6	13	1
nemzetiség	13	7	–

Cigány adatközlőim számára a többnyelvű, több identitású környezet jelentősen megnehezítette az anyanyelv megválasztását (bár Skutnabb-Kangas óta tudjuk, hogy az anyanyelv megválasztása nem feltétlenül jelent egy anyanyelvhez való kötődést). Adatközlőim elsősorban a nyelvtudás mértéke szerint választották anyanyelvüket, a nyelven keresztül történő identitásmegjelölés kevésbé játszott szerepet (ellentétben például a Kemény Istvánék által Magyarországon végzett szociológiai felméréssel, vö. Kemény–Janky 2003a, 2003b). A válaszok ugyan csak tendenciaszerűen, de egyértelműen mutatják Dunaszerdahelyen a romani folyamatos visszaszorulását (ezt megerősítik a kérdőív nyelvhasználati szokásai felől érdeklődő kérdésekre adott válaszok). Az adatközlők korának növekedésével fokozatosan növekszik a romanihoz fűzött érzelmi kapcsolódás: idős adatközlőim mind anyanyelvnek, mind nemzetiségnek a cigány/romani választ jelölték meg. Fiatalabb adatközlőim jellemzően a magyar nyelvet tekintik anyanyelvüknek, illetve egyre kevésbé tekintik magukat cigánynak. Nem egyszerű az anyanyelv megválasztása akkor, ha az egyik nyelv használata valamilyen okból kifolyólag korlátozva van (az okok között kereshetjük a nyelvi asszimilációt vagy a használat lehetőségének korlátozottságát) ugyanakkor mindkét nyelv fontos szerepet játszik az egyén életében. Nem egyszerű a nemzetiség megválasztása, ha a szűkebb környezet (család, barátok) nemzetiségi hovatartozása vegyes.

5.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás szintere

27. táblázat: Cigány adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)

	anyanyelvi szinten	nagyon jól	jól	néhány szót	nem beszéli, csak érti
romani	1	3	3	10	2
magyar nyelv	19	1	0	0	0
szlovák nyelv	2	2	14	2	0

A Szlovákia magyarlakta részein élő cigányság általában három nyelven beszél: a környezet nyelvétől eltérő anyanyelvű magyar cigány közösségekben élő romungrók általában romungró romani, magyar és szlovák nyelven is beszélnek. A három nyelv tudása a cigány közösség nem minden tagja esetében jelent aktív nyelvhasználatot, előfordulnak olyan esetek is, ahol az egyik vagy másik nyelvet nem beszélnek, viszont megértik (ezt bizonyítja a dunaszerdahelyi és malomhelyi közösségben végzett felmérésem is). A romaninak Szlovákiában több változata ismert, a kárpáti-cigánynak nevezett dialektus szlovák (szerviko) és magyar ága (romungró), valamint a lovári ága (erre lásd pl. Hübschmannová-Šebková-Žigová 1991: 5, Jurová 1996: 38): az általam vizsgált dunaszerdahelyi cigány csoport ezek közül a romungró (vagy ungrike roma) változatot beszélnek. A felsorolt változatok a következőképpen illeszkednek a romani dialektusai és aldialektusai közé:

8. ábra: A romani nyelv dialektuscsoportjai és dialektusai (Forrás: Szalai 2007a: 26)

ROMANI	BALKÁNI	dél-balkáni I.	arli, szepecsi, erli, krími romani, urszári stb.
		dél-balkáni II.	drindári, bugurdzsi, kalajdzsi stb.
	VLAH	déli vlah	dzsambaz, gurbet, xoroxano stb.
		északi vlah	kelderás, lovári, csurári, colári stb.
	CENTRÁLIS	északi centrális	K-szlovák romani, Ny-szlovák romani stb.
		déli centrális	romungró stb.
		délkeleti vs. délnyugati	vend romani változatok: burgenlandi roman, prekmurje, vendetiko stb.
	ÉSZAKI	Észak-keleti (balti orosz)	xaladitka, loftiko (lett), lengyel romani stb.
		Észak-nyugati (német-skandináv)	szintó, mánus, finn (kaale) stb.

A romungró romani és a magyar nyelv között kevés azonosság mutatható ki, elsősorban morfológiai és lexikai átfedések vannak (lásd Elšik et al. 1999). A romaninak ez a változata a szlovák cigányok által beszélt északi centrális változattól elsősorban szintén lexikai téren különbözik. Az északi és déli centrális romani változatok között jelentős magyar lexikai hatás érzékelhető, ami nagymértékben elősegíti a kölcsönös érthetőséget. Ez azonban nincs meg a centrális és vlah dialektusok között: a romungró romani és vlah romani közötti kölcsönös érthetőség hiányát a romani nyelvet beszélő

idősebb cigány adatközlőm is jelezték (hasonló észrevételeket közöl Bořkovcová a Prágában élő, a múlt század közepén kitelepített cigányok körében is, lásd Bořkovcová 2006: 32).

Egyes szakirodalmak szerint a Szlovákia területén használt romani és más cigány közösségek által beszélt dialektusok közötti fonetikai, lexikális és nyelvtani különbségek olyan nagyok, hogy az egyes nyelvváltozatok használói kölcsönösen nem értik meg egymást (Hübschmannová–Šebková–Žigová 1991: 5). Hasonló tényre utal, hogy adatközlőim szerint a dunaszerdahelyi oláh cigányok értik a dunaszerdahelyi magyar cigányok nyelvét. Fordított esetben viszont a kölcsönös érthetőség nincs meg, mivel adatközlőim elmondása szerint a dunaszerdahelyi magyar cigányok nem értik a dunaszerdahelyi vlah romanit beszélő cigányok nyelvét. Ebben valószínűleg a romungrók részéről olyan okok játszanak szerepet, mint például a másik csoporttól való éles elhatárolódás, a másik csoport életvitelével való egyet nem értés.

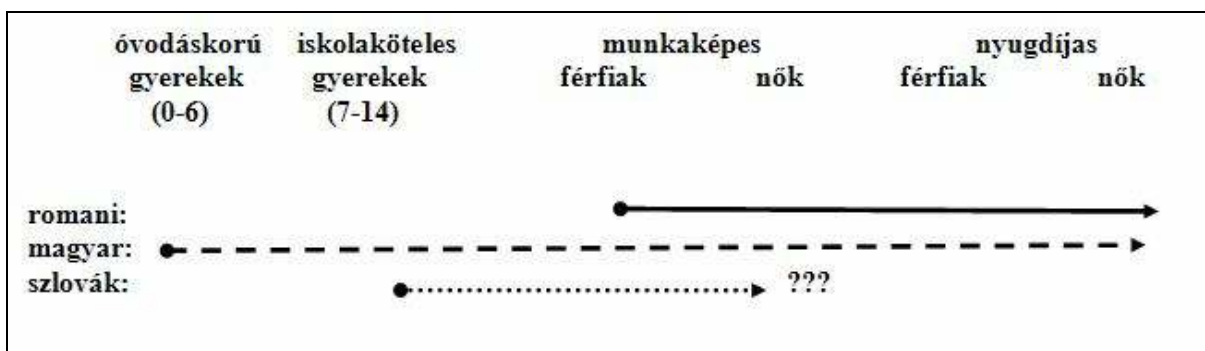
Saját bevallásuk szerint a legtöbb adatközlőm anyanyelvi szinten a magyar nyelvet beszéli (19-en), a romani nyelvtudását mindössze egy adatközlő (idős férfi) merte anyanyelvi szintűnek tartani. A romani ismeretének csökkenését a romani presztízsének csökkenése hozta, hozhatta. Mivel a cigánytelepek jelentős részét a 60-as 70-es években kormánydöntés hatására megszüntették, és a cigány lakosságot a szlovák és főleg magyar lakosság között szétszórták (Jurová 1996: 47), így egyre kevesebb lehetőség nyílt a romani gyakorlására. A magyar és szlovák nyelv presztízse megnőtt, és a romanié csökkent. Adatközlőim és tapasztalatom szerint a városban élő cigányok romaninyelv-ismerete már csak az idősek esetében tekinthető „folyékony nyelvtudásnak”. Ez a nyelvi helyzet oda vezetett, hogy – az egyik adatközlőm szerint – ma már „*nincs kivel rendesen cigányul beszélni*”.

A romanit legtöbb adatközlőm csak alacsony szinten beszéli („alig néhány szót”, passzív ismeret – „nem értek, csak beszélek”). A generációk fiatalodásával csökken a romani tudásának mértéke is. Szlováknyelv-tudásuk is messze elmarad az általánosan elfogadott magas szintű anyanyelvi tudásszinttől. A megkérdezettek nagyobb hányada beszéli ugyan a szlovák nyelvet, de szlovák nyelvű szókincsük szegényes, és a szlovák nyelv nyelvtanát sem ismerik. Bár gyakorlásra lenne lehetőségük, kevésbé mobilis csoport lévén, nem élnek vele – adatközlőim szerint nem mozdulnak ki a magyarok lakta vidékekről.

Az adatközlők nyelvtudásának szintje összefüggésbe hozható a nyelvelsajátítás színterével. Az általuk legjobban beszélt nyelvet, a magyart, majdnem minden esetben a

szülőktől és nagyszülőktől sajátították el – tehát a magyar nyelv elsajátításának színtere a *család* (szülők, nagyszülők, szűkebb környezet). A romanit az idősek és középkorúak még szintén a familiáris színtereken sajátították el, viszont az idő múlásával már egyre kevesebbet használták azt. A fiatalabbak romaninyelv-tudása már nem nevezhető valódi nyelvtudásnak, mivel ők már csak egyes kifejezéseket, szavakat sajátítanak el a romaniból, s összefüggően (így természetesen folyékonyan sem) már egyik megkérdezett fiatal (de sok idősebb sem) sem beszél. Számukra a romani ismerete leginkább töltelékszavak (identitásjelölők) használatában merül ki.

9. ábra: A Dunaszerdahelyen élő romungró közösség nyelvhasználata az egyes generációk szerint

5.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra)

28. táblázat: Cigány adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	romani	magyar+szlovák	romani+magyar	romani+magyar+szlovák	nem végez ilyen tevékenységet
a legszívesebben olvasott nyelv	17	3	-	-	-	-	-
a számolás nyelve	20	-	-	-	-	-	-
az imádkozás nyelve	15	-	-	2	-	-	3
a káromkodás nyelve	5	-	-	3	4	4	4
a gondolkodás nyelve	20	-	-	-	-	-	-
az álom nyelve	17	-	1	-	-	-	-
állatokhoz szólás	19	1	1	-	1	-	-

Az egyszemélyes nyelvhasználat olyan nyelvi tevékenységfajta, amelyet – általában – egy beszélő végez: mint ilyen, nincs közvetlen hatással a város nyelvi képére, hiszen ezeken a szintereken általában nem kell tekintettel lenni más beszélők (hallgatók) nyelvi attitűdjeire. Lanstyák István és Simon Szabolcs azonban felhívják arra is a figyelmet, hogy „többségi : kisebbségi helyzet vonatkozásában itt is – mint mindenütt – *számolni kell a nyelvi és társadalmi környezet nyomásával*, még ha ez más szintércsoportokhoz képest csekély is” (Lanstyák–Simon 2002: 348, kiemelés tőlem). Bár egyszemélyes nyelvhasználatról beszélünk (ahol ideális esetben nincsenek beszélgetőtársak), nem szabad megfeledkezni az esetleges meghallókról sem, akiknek jelenléte akár gondolati szinten is befolyásolhatja a nyelvválasztást.

Bár bizonyos esetekben fennállhat az esetleges meghalló jelenléte és befolyása, az ilyen nyelvi megnyilatkozások alatt olyan nyelvi jelenségek is előfordulhatnak, amelyeket mások előtt nem merünk vállalni (pl. káromkodás, személyes monológok stb.). Az adatközlők személyes nyelvhasználatára irányuló kérdéseket a kérdőív 22–37. kérdései tartalmazzák. A passzív nyelvi magánszféra olyan nyelvi megnyilatkozásokat takar, mint az *olvasás* vagy az *álm* nyelve, az aktív nyelvi magánszféra körébe pedig a *káromkodás*, *imádkozás*, *gondolkodás*, vagy az *állatokhoz szólás* nyelve sorolható. Adatközlőimnek ezekben a kérdésekben azt a nyelvet kellett megjelölni, amelynek használata számukra ezeken a szintereken a legtermészetesebb.

A passzív nyelvi tevékenységnek minősülő olvasás cigány adatközlőimnél a Dunaszerdahelyen elvárható adatokat hozza: a megkérdezettek közül 17-en olvasnak legszívesebben magyar nyelven, s mindössze 3-an szlovák nyelven. Érdekes lehet, hogy romani nyelven egyik megkérdezett adatközlőm sem olvas. A fenti mondatok két állítását (elvárható adatok, romani nyelvű irodalom ignorálása) a következőkkel indokolható. A mindenkori olvasás nyelvét legjobban befolyásoló tényező az elsődleges és másodlagos szocializáció nyelve. A „Nyelvtudás értékelése és nyelvelsajátítás színhelye” című fejezetben láthattuk, hogy a dunaszerdahelyi cigány lakosok magyar nyelven szocializálódnak, a mai dunaszerdahelyi romungró családok egymás között és családon belül is magyar nyelven kommunikálnak. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a tényt sem, hogy önértékelés (és személyes tapasztalatom) alapján *a magyar nyelv* az általuk legjobban és leggyakrabban beszélt nyelv. Ezt természetesen befolyásolja az iskola és a környezet nyelve, így akár elvárható is lenne, hogy adatközlőim legszívesebben magyar nyelven olvassanak (például a szlovák adatközlőknél az iskolának és a családnak a

nyelvhasználatra kifejtett hatása egyértelműen a szlovák nyelv dominanciáját eredményezi). Érdekes viszont a „szlovákul olvasók” száma: ők mindannyian felnőtt, nem Dunaszerdahelyen dolgozó férfi adatközlők. A dunaszerdahelyi olvasási kultúrában még nincs elterjedve a romani nyelvű irodalom olvasása, pedig a városban működik a Szlovákiai Roma Írók és Művészek Társasága (Spolok rómskych spisovateľov a umelcov na Slovensku), amely folyamatosan jelentet meg romani nyelvű irodalmat. Ez, és a könyvtár természetesen még nem jelenti a romani nyelven írott irodalom elterjedését, amiről egyébként egyik adatközlőm a következőképpen vélekedik: *„főlöszleges a cigány irodalom, mert úgysem olvassák”*.

Passzív nyelvhasználat körébe soroltam az álom nyelvét is, mivel azt más személy aktív jelenléte nem befolyásolja – hacsak azé a személyé (és helyszíné) nem, akivel (és amiről) álmodunk. A magyar nyelv szerepét tekintve az olvasáshoz hasonló értékeket kaptunk, mivel ezen a szintéren is a magyar nyelv dominál (17 adatközlőnél). Ez szintén összefüggésbe hozható a környezet nyelvével, mivel cigány adatközlőim leggyakrabban magyar nyelvű környezetben tartózkodnak.

Az aktív egyszemélyes nyelvhasználat során a nyelvhasználó már nyelvi produktumot hoz létre, megszólal. A nyelvi aktivitás ezzel egyben fokozza a befolyásolhatóság mértékét is. A legkevésbé észlelhető nyelvi aktivitást talán a gondolkodás esetében fejthető ki, így ez a szintér bizonyos mértékben átmenetet képez a passzív és aktív nyelvhasználati szinterek között. A gondolkodás nyelve minden adatközlő esetében a magyar volt. Ez – a fentiekkel egyetemben – azt feltételezi, hogy a dunaszerdahelyi cigány adatközlők nyelvhasználatára legerősebben a magyar nyelv van hatással. A felmérésben arra is rákérdeztem, hogy a szűkebb környezetben jelenlévő beszélők befolyásolják-e a gondolkodás nyelvét, ám erre a kérdésre adatközlőimtől nem kaptam értékelhető választ: nem tudtak a kérdéssel mit kezdeni. Négy adatközlő vallotta, hogy gondolkodását a külső környezet is befolyásolja, ám hogy milyen mértékben, illetve hogy pontosan hogyan, arra senki sem tudott értékelhető választ adni. Igaz, hogy az egyik adatközlő válaszolt a nyitott „Hogyan befolyásolja” kérdésre is, ám válasza – *„Milyen kedvem van”* – az értékelhetőség szempontjából nem kielégítő.

A spontán számolás is minden megkérdezettnél magyar nyelven történik, s az állatokhoz történő beszéd is javarészt ezen a nyelven valósul meg: 19-szer, miközben ezeken a szintereken a másik két nyelv szerepe elhanyagolható. Az állatokkal történő kommunikáció során már a szlovák és a romani nyelv is említésre került, ám a két nyelv használatára ezekből a válaszokból messzemenő következtetéseket nem lehet levonni.

A cigányok vallásgyakorlása némiképp eltér a szlovákiai többség megszokott vallásgyakorlási szokásaitól. A csallóközi (így a dunaszerdahelyi) cigányok – akik ugyan római katolikus felekezetűek – ritkán járnak templomba, így a közösség nyelvi ereje kevésbé van hatással vallásgyakorlásuk nyelvére (egyik cigány adatközlőm sommás megjegyzése szerint „*csak az jár templomba, akinek bűne van*”). Bár a keresztséget és Isten fogalmát fontosnak tartják, nem jellemző rájuk a vallásgyakorlással együtt járó imádkozás (a csallóközi cigányok vallási szokásairól bővebben Ravasz 2005: 29–31). Számukra a vallásgyakorlás leginkább Istentől való félelemben és a tőle való segítségkérésben merül ki (Érdekesség, hogy a malomhelyi cigány közösségben a „vallásgyakorlás” leginkább a természeti jelenségektől – vihar, villámlás, mennydörgés – való félelem megnyilvánulásaként realizálódik. Ilyenkor az öregebbek különböző, lovári nyelven elhangzó formulákon keresztül kérnek segítséget Istentől.). Adatközlőim ugyan nem reprezentálják a teljes dunaszerdahelyi cigány közösséget, de válaszaikból az látszik kibontakozni, hogy a közösség leginkább magyar nyelven tartja Istennel a kapcsolatot (imádkozik). Ezen a szintéren ugyan előfordul a szlovák nyelv is, azonban meglepő, hogy a romani használata nem jellemzi adatközlőim nyelvhasználatát (ez is alátámasztani látszik azt, hogy a romani már a legszemélyesebb nyelvhasználatból is egyre inkább kiszorul).

Nyelvhasználat szempontjából a káromkodás már színesebb képet mutat: az egyszemélyes nyelvhasználat általam vizsgált szinterei közül ezen a szintéren realizálódik a legváltozatosabb nyelvhasználat és nyelvválasztás (érdekességként jegyzem meg, hogy kutatásom mindegyik csoportjában épp a káromkodás a legtöbb nyelven végzett nyelvi tevékenység). Adatközlőim többsége (11-en) a káromkodáshoz több nyelvet is használ: magyarul és szlovákul hárman, magyarul és romani nyelven négyen, romani, magyar és szlovák kombinációjában négyen használnak vulgáris vagy istenkáromló szavakat. Bevallásuk szerint a káromkodás nyelvét legerősebben a környezet befolyásolja: az is előfordul, hogy Dunaszerdahelyen a közösséghez való tartozás miatt váltanak nyelvet. A szlovák csoporttal ellentétben a cigány adatközlők nyelvileg nem tesznek különbséget káromkodás és vulgáris beszéd között. Adatközlőim között ezen a nyelvhasználati szintéren is a magyar nyelv dominál.

5.4 Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

29. táblázat: Cigány adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	romani	magyar+romani	magyar+szlovák	magyar+szlovák+romani
szülők	15	-	-	5	-	-
nagyszülők	13	-	-	5	-	-
gyermekek	16	-	-	-	-	-
házastárs/társ	16	-	-	3	-	-
barátok	9	-	-	6	3	2
szomszédok	20	-	-	-	-	-
közösség	9	-	-	11	-	-
idegennel városban	19	-	-	-	-	-
magánlevél írása	16	-	1	-	3	-

A kisközösségi nyelvhasználat körébe azok az informális beszédhelyzetek tartoznak, ahol a kommunikációban csak két résztvevő van jelen, illetve ide sorolhatjuk a kis csoporton belüli informális stílusregiszterű beszélgetéseket is. A kisközösségi szinterek nyelvhasználatát az informális beszédhelyzet és stílus jellemzi. Ezekben a beszédhelyzetekben a beszélők státuszára nem tevődik nagy hangsúly (bár a kommunikációban részt vevők és a társadalom hatása itt már erősebben érezhető), ezért ez a nyelvhasználat még általában a személyes nyelvhasználathoz áll közel (bár a kisközösségi-családi és a kisközösségi-idegen személy megszólítása között nyilvánvalóan jelentős különbségek vannak).

A kisközösségi nyelvhasználat áttekintését célszerűnek tartom a familiáris szinterektől kiindulva elvégezni. Mivel többnyelvű közösséget, többnyelvű családokat vizsgálok, ezért a nyelvhasználatot generációk és egyes családtagok szerinti bontásban végezem el. Az egyes családtagok nyelvhasználatának említésekor fontos megjegyezni, hogy nem minden családban lehetséges a benne élők számára a szabad nyelvválasztás (bizonyos családokban az idősebb nyelvhasználók magasabb státusszal rendelkeznek, a fiatalabban nyelvileg hozzájuk alkalmazkodnak). A 29. táblázatra tekintve szembetűnő, hogy a cigány közösség kisközösségi nyelvhasználatában – még a legszűkebb családi körben is – a magyar nyelv használata dominál. A családon belüli romani nyelvű kommunikáció elsősorban a második és harmadik generációt jellemzi (leginkább az idősebbeket). Ez azonban nem minden esetben a mai nyelvállapotot tükrözi, mivel esetükben a szülőkkel és nagyszülőkkel történő kommunikáció több tíz évvel ezelőttre

nyúlik vissza. Így az sem meglepő, hogy a családban romani nyelven beszélő adatközlők elsősorban szüleiktől, nagyszüleiktől tanulták a romanit (ők öten a családban gyakrabban beszéltek romani nyelven, mint magyarul), amihez természetesen az akkori társadalmi és nyelvi környezet is hozzájárult – az 1950-es években a város szélén még állt a romatelep (péró), s a ma a belvárosban élő idős cigányok onnan költöztek be a városba. A generációváltásokkal párhuzamosan – a múltból a jelen felé haladva – egyre kevesebb azoknak a száma, akik (szüleikkel) romani nyelven beszélnek. Az adatközlők többsége (15-en) szüleivel leggyakrabban magyar nyelven beszél. A nagyszülőkkel romani nyelven beszélő adatközlők ugyanazok, akik szüleikkel (és házastársaikkal) is ezen a nyelven beszélnek: a mai dunaszerdahelyi romungró társadalomban egyre ritkább a generációk közötti romani nyelvű társalgás, az elsősorban ma még az első és második generációt jellemzi. A dunaszerdahelyi romungró családokban leggyakrabban a magyar nyelv – és az idősebbek körében – a romani használatos: adatközlőimmel folytatott beszélgetésekből az derült ki, hogy *a szlovák nyelv a cigány családok familiáris nyelvhasználati színterein nem használatos*. A romani nyelv használata is csupán az idősebb generációt jellemzi.

Cigány adatközlőim mindegyike Dunaszerdahelyen magyarul szokott bemutatkozni. Saját bevallásuk szerint ezt a szokásukat nem dunaszerdahelyi személyek esetében is megtartanak. Abban az esetben (helyzetben), ha egy számukra idegen embertől kellene valamit kérdezni („Hány óra van?”), 19-en továbbra is a magyar nyelvet használnák.

Zsidó adatközlőim a héber és jiddis nyelvet Dunaszerdahelyen főleg azokon a közösségi eseményeken használják, ahol más országból idelátogatott zsidók vesznek részt. A romani nyelv használatával kapcsolatban olyan beszédhelyzet nyelvhasználata, nyelvválasztása felől érdeklődtem, amelyben „csak dunaszerdahelyi cigányok” vesznek részt. Ilyen alkalmakkor, mint kiderült, két nyelvet használnak: a romungró romanit és a magyart. Azok, akik beszélnek a romanit, ilyenkor is használják – egy jó alkalom a gyakorlásra. Idősebb adatközlőim bevallása (és tapasztalatom) szerint ilyenkor ugyan folyékonyan beszélnek, viszont azokat a szavakat, amelyeknek már (vagy még) nem ismerik a romani megfelelőjét – főleg a modern világ szavai –, magyarul mondják. Húsz adatközlőből 11-en az ilyen összejöveteleken romani és magyar nyelvet is használnak, s kilencen ilyenkor is csak magyarul beszélnek (értelemszerűen csak magyarul beszélő adatközlők). Adatközlőim közül hatan Dunaszerdahelyen kívül is használják a romanit, s minden alkalommal csak közeli ismerősökkel vagy barátokkal teszik azt, hiszen néhányuknál a kapcsolatok túlmutatnak a dunaszerdahelyi közösségen.

A dunaszerdahelyi cigányok olyan alkalmakkor, ahol csak ők vannak jelen (lehet ez akár egy beszélgetés a város sétálóutcáján vagy a város terein), két nyelvet használnak. Az idősebbek, és akik beszélik a romani nyelvet, ilyen összejöveteleken használják is azt, viszont akik nem beszélik a romanit, magyar nyelven értetik meg magukat. Cigány adatközlőim szerint a dunaszerdahelyi romungrók más szerdahelyi romungrókkal szlovákul nem beszélnek.

A „barátok” kategórián belül az egyes generációk között érdemes különbséget tenni, mivel romani nyelvet ezen a szintén is csupán az idősebb nyelvhasználók használnak. A romungró fiatalok Dunaszerdahelyen egymás között ritkán használnak romanit (nem tudok ilyen esetről, és egyik adatközlőm sem utalt ilyen helyzetre). Ezen a szintén nyelvi vonatkozásban különbséget kell tenni cigány és nem cigány barát között, mivel a nem cigányokkal (*gádzsókkal*) senki sem beszél romani nyelven – legfeljebb egyes töltelékszavakat használnak romani nyelven, amelyeknek elsősorban a cigányságot reprezentáló funkciójuk van.

A szomszédokkal mindegyik adatközlőm magyarul beszél.

A kisközösségi nyelvhasználat részei a magánlevelek is. A magánlevélben nyelvhasználati, illetve nyelvválasztási szempontból ugyanazok a követelmények érvényesülnek, mint a nyelv beszélt formájában. Kisközösségi szinten cigány adatközlőim itt is a magyar nyelvet használják a leggyakrabban. Adatközlőim közül 16-an csak magyarul írják magán jellegű leveleiket. Adatközlőim bevallása szerint szlovákul és magyarul hárman, míg romani nyelven csupán egyikük ír magánlevelet.

5.5 Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános szintereken

30. táblázat: Cigány adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	romani
kultúregyesületben	19	1	-
boltban	20	3	-
vendéglőben	19	2	1
(más) szórakozóhelyen	19	3	2
sportban	18	2	2
ismertetlen megszólításakor	16	2	-

A kevésbé központosított nyelvhasználati szintereken a központosítás mértéke csekély, a nyelvhasználatot, illetve a nyelvválasztást az aktuális hatalom felől jövő nyomás még

csupán kis mértékben határozza meg. Olyan közösségi szinterek nyelvhasználata tartozik ide, ahol a nyelvhasználók még többnyire maguk választják meg a kommunikáció folyamán használt nyelvet.

Dunaszerdahelyen a kevésbé központosított nyelvhasználati szintereken a városban élő romungrok leggyakrabban használt nyelve a magyar. Ezekre a kevésbé központosított nyelvhasználati szinterekre szinte csak vagy főként a magyar nyelvet használata jellemző. A központosítás hatásának növekedésével párhuzamosan csökken a romani nyelv használatának lehetősége és gyakorisága. A szlovák nyelv használatának gyakorisága csupán elenyésző mértékben növekszik.

A kevésbé központosított szinterek között a *bolt* és *kultúregyesület* azok a szinterek ahol a dunaszerdahelyi romungrok nyelvhasználatában a magyar nyelv leginkább dominál. A boltban és kultúregyesületben szinte kivétel nélkül minden adatközlő a magyar nyelvet használja (a boltokban az összes, a kultúregyesületben 19 adatközlő beszél magyarul). A város *vendéglátóegységeinek* nyelvhasználatában sem változik ez a helyzet, ugyanakkor ezen a szintéren már a romani is megjelenik (igaz csak egy adatközlőnél). A dunaszerdahelyi *sportoló* romák a sportban is megtartják a magyar nyelvet, viszont a szlovák és a romani használata is növekszik.

5.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános szintereken

31. táblázat: Cigány adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	romani	magyar+szlovák	magyar+romani
munkahelyen (dsz)	7	-	-	3	1
orvosnál	13	-	-	5	1*
postán	19	-	-	1	-
bankban	18	-	-	2	-
bíróságon	5	2	-	-	-
rendőrségen	7	-	-	3	-
a városi hivatal	15	-	-	5	-
hivatalhoz címzett levél	-	13	-	4	-
szakmával kapcsolatos levél	8	3	-	2	-
egyházhoz címzett levél	2	1	-	-	-

*Az adatközlő – hibásan – nem az orvos–beteg, hanem beteg–beteg közötti kommunikációra gondolt.

Az erősebben központosított szinterek közé részben az államigazgatáshoz tartozó szintereket (*bíróság, a dunaszerdahelyi városi hivatal, rendőrség*), valamint más, „szintén központilag szervezett intézmények által meghatározott szintereket, ill. nyelvválasztási helyzeteket” (Lanstyák–Simon 2002: 355, kiemelés tőlem) soroltam (*munkahely, orvos, posta, bank*). Az ezekre a szinterekre érkező személyek általában egy felsőbb szerv által meghatározott nyelvet kénytelenek használni, mivel a nyelvválasztást a hivatali személy kezdeményezi (Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999: 199). Dunaszerdahelyi viszonylatban az is igaz, hogy a *szóbeli ügyintézés nyelvét a hivatalba érkező ügyfél választja meg* (lásd a **2.7.2 Szóbeli ügyintézés** című alfejezet). Vizsgálatomban az erősebben centralizált szinterek között tartom számon az iskolát is, mivel az ott történő nyelvválasztás szintén egy központilag előírt nyelv használatához igazodik (bár a zsidó és szlovák adatközlőkkel ellentétben a cigányoknál az iskolában használt nyelv nem tér el az otthon használt nyelvtől).

A kevésbé központosított szintereken láhattuk, hogy a dunaszerdahelyi romungró adatközlők többsége – az eddig tárgyalt nyelvhasználati szintrekhez hasonlóan – leggyakrabban a magyar nyelvet használja. Mivel a kevésbé központosított szintereken általában baráti társaságok vannak jelen, ezért az itt jelen lévők a romani nyelvet is értik, érthetik, és a lehetőségekhez képest használják is. Az erősebben centralizált szinterek közül elsősorban a *posta* és az *orvosi rendelő* az, ahol minden adatközlőm megfordult. *Dolgozni* nem mindegyik adatközlőm dolgozik, s a munkaviszonyban lévők között is vannak, akiknek Pozsonyban van a munkahelyük – kérdőívemben pedig csupán a Dunaszerdahelyen dolgozók munkahelyi nyelvhasználata felől érdeklődtem. A vizsgált csoportok közül ez a csoport az, amelynek tagjai közül legkevesebben jelölték meg nyelvhasználati szintéreként a *bíróságot* és a *rendőrséget*.

A postán minden adatközlő magyar nyelvet használ, bár egyikük szlovákul is megszólal ott (annak ellenére, hogy magyar anyanyelvű). Az orvosi rendelő azok közé a szinterek közé tartozik, ahol a kommunikációban résztvevők közötti aszimmetria a legnyilvánvalóbb (Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999: 198). Az orvosnál még mindig 19 adatközlő használ magyar nyelvet (is), viszont a szlovákul beszélők száma is – okkal – megnőtt (orvosnál öten használnak szlovák nyelvet is). Rendőrségen mindössze az adatközlők fele járt, s ott mindannyian – főleg – a magyar nyelvet használták: a megkérdezettek közül a rendőrségen hárman használták már a szlovák nyelvet is. Az adatokból kitűnik, hogy bár erősebben központosított szintérről van szó, mégis kevés

cigány használja a szlovák nyelvet. Ennek oka, hogy egyrészt csupán kevesen beszélnek szlovákul, másrészt a városi rendőrség alkalmazottai általában beszélnek magyarul (fontosnak tartom megjegyezni, hogy Szlovákiában a rendőrség intézi a személyazonossági, a vezetői engedély és az útlevel kiadását is).

A megkérdezettek között legkevesebben a bíróságon voltak, s közülük öten magyar, ketten szlovák nyelvet használtak. Mivel feltételezhetően egyszeri alkalmakról volt szó, így az ezen a szintéren kapott adatok nem relevánsak.

Az orvosi rendelőn kívül csupán egyetlen erősebben központosított szintéren használtak adatközlőim romani nyelvet: a munkahelyen. A romani használata azonban itt is csak sporadikus, mindössze egyszer fordult elő, s a használó önmaga főnöke (borbély), így a nyelvhasználati szintér erősen központosított jellege erősen megkérdőjelezhető.

A nyelvhasználat írásos formájában az erősebben centralizált szintereken már a szlovák nyelv is gyakrabban használatos. Nem biztos, hogy az itt feltüntetett adatok azok számát jelölik, akik ténylegesen írtak már hasonló levelet, viszont valószínűleg azok számát jelölik, akik feltehetően ilyen nyelven írnak meg hasonló levelüket. A szlovák nyelvet leggyakrabban a *hivatalokhoz* címzett írásokban használják (17-szer), s ez a nyelv a *szakmával kapcsolatos írásokban* is gyakran használatos (5-ször). A szakmával kapcsolatos levelekben azonban a magyar nyelv használata dominál (10-szer), ezért elképzelhető, hogy adatközlőim válaszukba szakmájukkal kapcsolatos összes feljegyzésüket beleszámították. Az írás kérdése csupán azért fontos a kutatás számára, hogy összehasonlíthassuk, használják-e ebben írásban is a romani nyelvet. Az adatközlőktől kapott válaszok és személyes tapasztalataim szerint azonban a dunaszerdahelyi romungrók csupán az iskolában használt nyelveiket, a magyart és a szlovákot használják írásban.

Az iskolai nyelvhasználat ebben a csoportban azért nem releváns, mivel minden adatközlőm magyar tanítási nyelvű iskolát végzett. Így az iskolai nyelvhasználat befolyása miatt nyelvválasztásukban csak a magyar nyelv dominanciája erősödik meg.

Látható, hogy a dunaszerdahelyi cigány adatközlők a romani nyelvet csak vagy leginkább informális beszédhelyzetekben használják. A romani csupán a kötetlenebb beszéd közben használatos. Ennek két oka lehet: egyrészt azokon a nyelvhasználati szintereken, ahol a formális stílusregiszterek dominálnak, nem (vagy csak ritkán) találkozunk olyan személlyel, akivel lehetne romani nyelven beszélni. Másrészt valószínűleg adatközlőim tisztában vannak a formális beszédhelyzetek nyelvhasználati normáival, tehát azokon a szintereken, ahol a formális stílusregiszterek használata a

megszokott – vagy elvárt –, nem fognak (még egymás között sem) romani nyelven megszólalni vagy beszélni (úgy tűnik, nyelvválasztási stratégiájukat a helyszín döntően befolyásolja).

5.7 Etnikai identitástudat

32. táblázat: Cigány adatközlők etnikai identitástudatának mértéke

mennyire érzi magát	5	4	3	2	1
- a szlovákiai magyarsághoz tartozónak	12	6	2	-	-
- a magyar nemzethez tartozónak	9	5	5	1	-
- cigánynak	15	1	-	-	2
- dunaszerdahelyinek	19	-	-	-	-
- szlovák állampolgárnak	6	8	2	1	3

Cigány adatközlőimnek is, a többi csoporthoz hasonlóan, egy 1-től 5-ig terjedő értékskálán kellett önmeghatározást adni arról, hogy mennyire érzik közelinek magukhoz a kérdésben megadott identitásokat (*szlovákiai magyar, magyar, cigány, dunaszerdahelyi, szlovákiai*), valamint hogy mennyire fontos számukra a dunaszerdahelyi és a szlovák állampolgári „státusz”.

Ahogy az várható volt, az előre definiált identitásmeghatározók közül adatközlőim legkevésbé a „szlovák állampolgárságot” érezték magukhoz közelállónak. Bár vitathatatlanul mindannyian szlovák állampolgárok, mégis ezt a tényezőt tartják a megadott lehetőségek közül a legkevésbé fontosnak (a „magyar nemzet” kategóriával hasonlatosan). Amellett, hogy ez az identitásmeghatározó számukra a legkevésbé fontos, ez az a tényező, amely a legjobban szórt eredményeket hozta. A „magyar nemzethez” egyik kontrollcsoport sem fűz erős érzelmeket, a romák között is csupán kilencen írtak 5-ös értéket. A „szlovákiai magyarság” érzését már többen érezték magukat közelebb, itt 12 személy írt 5-ös értéket (míg hatan a 4-es, ketten a 3-mas értéket jelölték meg).

A legegységesebb válaszokat a „dunaszerdahelyi” entitás esetében kaptam, ahol 19 válaszadóból 19-en az 5-ös értéket jelölték meg. Érdekes, hogy bár mindannyian cigányok, a „cigány” identitás meghatározásakor adatközlőim közül ketten csupán az 1-es értéket, és egyikük a 4-es értéket adta meg (15-en a legnagyobb értékű számjegyet kerekítették be).

5.8 Nyelvhasználati attitűdök

Zsidó adatközlőim a zsidó nép és nyelveik – héber és jiddis nyelv – közötti szimbolikus összefüggést világviszonylatban erősebbnek tartották, mint helyi szinten. Ez a gondolat, azaz hogy Dunaszerdahelyen az egyes kisebbségek által beszélt nyelveiket kezdik elhagyni, és helyette a többség által beszélt magyar és/vagy szlovák nyelvre térnek át, cigány adatközlőim között is elerjedt. Míg a cigányság és a romani nyelv közötti erős kapcsolatot világviszonylatban 12 adatközlő valószínűsítette, ezt dunaszerdahelyi szinten már csupán nyolc személy tette. Dunaszerdahelyi viszonylatban viszont már kevesebb cigány adatközlő állítja, hogy az etnikai csoport és nyelvük között erős kapocs van.

Ezt alátámasztották az 56. kérdésre kapott válaszok is, amelyekben az adatközlők a dunaszerdahelyi cigányság saját nyelvének már nem a romani nyelvet tekintik. 14 adatközlő szerint a dunaszerdahelyi romungrók vernakuláris nyelvváltozata (anyanyelve) már a magyar nyelv szlovákiai magyar nyelvváltozatainak Dunaszerdahelyen használt változata. A cigányok által használt etnolektus azonban nem teljesen egyezik meg a dunaszerdahelyi magyarok magyar nyelvével. Bár nyelvükről nem készítettem alaposabb vizsgálatot, de bizonyos, hogy az általuk használt magyar nyelvben romani elemek találhatóak. Ezek közé a szubsztrátumok közé főleg a szupraszegmentális jelenségek (pl. hanglejtés), fonetikai (pl. egyes hangok képzése: zártabb *á*) és fonológiai szubsztrátumok tartoznak. Azt, hogy a dunaszerdahelyi cigányok életében a romani még mindig fontosabb, mint a magyar, már csak három adatközlő állítja. Fontos, hogy mind a húsz adatközlő megítélése szerint a városban lakó cigányok életében a szlovák nyelv csak a magyar és a romani nyelv után kap helyet, vagyis érzelmileg a szlovák nyelvvel nem azonosul egyik adatközlő sem.

A legutolsó népszámlálás hivatalos adatai szerint (lásd az V. mellékletet) a dunaszerdahelyi cigány közösség kevés tagot számlál. Empirikus adatokkal ugyan nem bizonyított tény, de a dunaszerdahelyi tapasztalataim alapján gyanítom, hogy a dunaszerdahelyi cigányok száma a hivatalos adatoktól eltérően jóval nagyobb. A cigány csoporton belül két szubetnikus alcsoport van: a romungró romanit beszélő cigányok is és a vlah romanit beszélő cigányok. Nyelvhasználati interjúkat csak romungrókkal (vagy, ahogy saját magukat nevezik, *magyar cigányokkal* vagy *zenész cigányokkal*) készítettem, így a vlah romanit beszélőkről kutatáson alapuló nyelvhasználati adataim nincsenek.

Adatközlőim szerint a dunaszerdahelyi romungrók között csak akkor van összetartás, „*ha azt a helyzet megkívánja*”. Ezt 14 adatközlő állítja, s egyikük az általam írt

válaszhoz kiegészítésként hozzátette, hogy „*összetartás csak szűkebb körben van, ha több romáról van szó, akkor az összetartás már csak a helyzettől függ*”. Ha az egymás közötti összetartást nem is, de a magyarokkal (illetve más Dunaszerdahelyen élő etnikumokkal) való összetartást a többség (12 adatközlő, ketten nem válaszoltak) nagyon fontosnak tartja – ez is erősíti a dunaszerdahelyi identitást, státuszt.

A fentiek ellenére adatközlőim nagy része (11-en, hárman nem válaszoltak) úgy érzi, hogy a városban etnikai diszkrimináció folyik. Azt, hogy a városban a cigányok és nem cigányok (*gádzsók/gádzsók*) között nincsenek nemzetiségi különbségekből adódó ellentétek, mindössze hat adatközlő állítja. A többiek szerint a gádzsók ilyen vagy olyan formában negatívan viszonyulnak a cigányokhoz. Az idevágó, 59. kérdés válaszainak arányát pontosan közlöm: „*nincsenek nemzetiségi ellentétek*” – 6, „*néha előfordulnak incidensek*” – 8, „*nagy a gyűlölet*” – 1, „*lenézik a romákat*” – 2. A kérdésre hárman nem válaszoltak, és senki nem mondott saját véleményét. Az elmondottak ellenére a megkérdezettek közül 17 adatközlőnek mindegy, hogy beszélgetés közben cigány vagy gádzsó a beszélő partnere.

A dunaszerdahelyi cigányok történetéről ez idáig még nem írtak könyvet (Könyv csupán a dunaszerdahelyi cigány zenészekről született, lásd Ravasz 2006. A dunaszerdahelyi zsidóság történetét, életét két könyv dolgozza fel: Engel 1994, Kornfeld 2007). A szlovákiai, dél-szlovákiai cigányokról viszont számos könyv és tanulmány olvasható. Adatközlőimtől reménykedve kérdeztem meg, ismerik-e a dunaszerdahelyi cigányság történetét. Meglepetésemre a megkérdezettek többsége azonban nemcsak nem ismeri azt, hanem a város cigányságának történelme *nem érdekli*. A megkérdezettek közül mindössze három adatközlőt érdekel a dunaszerdahelyi cigányok múltja, 15-en a (dunaszerdahelyi) cigányok múltjával nem is foglalkoznak.

Munkámban már többször említettem, hogy a városban élő nem magyar etnikai csoportok (szlovákok, zsidók, cigányok) számára nem fontos a magyar nyelvű iskoláztatás, viszont a szlováknyelv-tudás gyakorlati megfontolásból eredő igénye minden etnikum életében elsődleges szerepű. Cigány adatközlőim közül 18-uknak fontos, hogy gyermekeik „*legalább köznyelvi szinten*” elsajátítsák a szlovák nyelvet. Az okok minden esetben a megélhetésre és lojalításra vezethetők vissza. Ezzel szemben a saját nyelvük ismeretét adatközlőim nem érezték fontosnak, mivel kis nyelv révén nem segít a megélhetésben. Gyermekeivel mindössze öt dunaszerdahelyi cigány taníthatná meg a romani nyelvet: 14 adatközlő számára ez már nem fontos (egy adatközlő nem válaszolt).

A dunaszerdahelyi cigányok nyelvhasználatában és nyelv választásában kiemelkedő szerep jut a magyar nyelvnek. Informális és kevésbé formális beszédhelyzetekben is ezt használják, s ahogy azt az előzőekben láthattuk, a romani, de főleg a szlovák nyelvhez viszonyítva használata ennél a csoportnál a többi nyelvvel ellentétben jóval gyakoribb. Ebből az következne, hogy a magyar nyelvet az iskolai nyelvhasználat nyelveként is előnyben részesítik. Ezt az is alátámasztja, hogy mindegyik adatközlő magyar iskolát végzett. Mindezek ellenére azt, hogy (leendő) gyermekeik magyar iskolában kezdjék tanulmányikat, húsz adatközlő közül tíz számára fontos csupán. Az adatközlők gyermekeinek valós iskolai nyelvhasználatáról nincsenek adataim, de a kérdésre kapott válaszok alapján az adatközlők körében a szlovák nyelv presztízsének növekedésére következtettek. A szlovák nyelv fontosságát minden adatközlőm a gyakorlati értékekben látja, mivel úgy gondolják a jobb megélhetéshez annak ismeretére szükség van.

A szlovák nyelv gyakorlati fontosságának megítélésében és adatközlőim szlováknyelv-tudásának szintje között látszólagos ellentét van. Adatközlőim fele (tízen) a szlovák nyelvet fontosnak tartja, viszont nagy része csak akadozva és hibásan beszél szlovákul (lásd az **5.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás szintere** című alfejezetet). A kérdésre, miszerint megítélésük és ismeretük szerintük milyen szinten beszélnek a dunaszerdahelyi cigányok szlovákul (69. kérdés), mindössze egyikük válaszolta azt, hogy „*jól, mert megélhetésük függ tőle*”. 17 adatközlő szerint a városban lakó cigányok csak alacsony szinten beszélnek szlovákul – 7 *a* válasz, 10 *b* válasz. Ha megnézzük az egyes korosztályok szlováknyelv-tudását, a válaszok arról tanúskodnak, hogy a 30–50 év közötti cigányok beszélnek leginkább szlovákul (90. kérdés). Lehet, hogy a szlováknyelv-tudás megítélésében adatközlőim tévednek, viszont ennél a kérdésnél pusztán a véleményük is nagy súllyal bír, hiszen ez alapján képet alkothatunk arról, hogy ők maguk hogyan vélekednek saját nyelvtudásukról.

Arra, hogy a dunaszerdahelyi cigányok közül a romani nyelvet főleg már csak az idősebbek beszélik – s ők sem tisztán –, munkám folyamán már többször is utaltam. Hogy a városban lakó cigányok többsége nem beszéli folyékonyan a romanit, nem csak a saját véleményem, erre beszélgetéseim során több idős és középkorú cigány adatközlő is utalt. Az összes adatközlő egyhangú véleménye szerint a városban lakó cigányok közül már csak az idősebb generáció beszéli ezt a nyelvet (70. kérdés). Többen is úgy vélekednek, hogy a romani ismerete még főleg az 50 év feletti cigányságra jellemző. Ezt megerősítik a 75. kérdésre adott válaszok is, amelyek szerint romani nyelvű kommunikáció ma már főleg csak az idősebbek között van. A fiatalok ma már csak szavakat ismernek a romani

nyelvből, összefüggő nyelvű mondatokat adatközlőim szerint csak kevés dunaszerdahelyi fiatal cigány képes alkotni. Viszont, ha valaki Dunaszerdahelyen ismeri a romani nyelvet, és alkalma nyílik a használatára, nem utasítja el a romani kommunikációt. Romani nyelvű kommunikáció elutasításáról mindössze egy adatközlőm számolt be: egy édesanyja nem akarta, hogy gyermeke megtanulja a romani nyelvet.

Mivel Dunaszerdahelyen nemcsak romungrók, hanem vlah romanit beszélő cigányok is élnek, ezért logikus a következtetés, hogy a két csoport tagjai egymással verbális kapcsolatban vannak. Adatközlőim többsége (14 adatközlő) szerint azonban a két cigány csoport csak „ritkán” érintkezik egymással. Ilyenkor legtöbbször összekötő nyelvként a magyart használják, ám egyik adatközlőm szerint az is előfordult már, hogy mindketten a saját nyelvükön beszélgettek. (Azt, hogy Dunaszerdahelyen a magyar cigányok és az vlah romanit beszélő cigányok gyakran beszélgetnek, csupán három adatközlő állítja.)

5.9 Malomhely – kitekintés egy Dunaszerdahely melletti cigánytelep nyelvhasználatára

Úgy gondolom, hogy a dunaszerdahelyi romungrók nyelvhasználatát érdemes összehasonlítani a városhoz közel elhelyezkedő malomhelyi lovári közösség nyelvhasználatával. Malomhely Dunaszerdahely vonzáskörzetében, a várostól mintegy 12 km-re fekvő település, Nyékvárkony mellett fekvő tanya. Mivel számomra a dunaszerdahelyi vlah romanit beszélő cigányok kutatás szempontjából megközelíthetetlennek bizonyultak, úgy gondolom, nem szabadna elszalasztani legalább annak lehetőségét, hogy kitekintsek a Dunaszerdahely melletti cigánytelep nyelvhasználatára: egyrészt mivel a telep lakosságának szerkezete, nyelvi sajátosságai összehasonlítási alapot adnak az azonos nyelvi környezetben élő, ugyanakkor eltérő szerkezeti sajátosságokkal rendelkező csoportok összehasonlítására, másrészt mivel ez a telep – a maga elzártságával és a csoport tagjainak befelé fordulásával – Dunaszerdahely vonzáskörzetében ma már egyedülálló „jelenség”.

10 ábra: Dunaszerdahely, Nyékvárkony és Malomhely földrajzi fekvése (Mlynisko/Malý Háj = Malomhely, Vrakúň = Nyékvárkony; Gabčíkovo = Bős) (forrás: <http://mapy.zoznam.sk>)

Malomhely cigány közösségének vizsgálata a közösség tagjainak nyelvhasználatára, valamint magyar- és szlováknyelv-tudásának feltérképezésére irányult (vö. Menyhárt 2006: 137–146, Menyhárt–M. Pintér 2007, Pintér–Menyhárt 2005). A kutatásban eltekintettünk a romani strukturális vizsgálatától, mivel a vizsgálatban részt vevő kutatók²⁹ egyike sem beszélt kellő mértékben a malomhelyi cigányok anyanyelvét. A romanit érintő vizsgálatokat a kutatás egy következő szakaszára tervezzük.

Ebben a részben csupán a telepen élő cigányok magyarnyelv-használatának néhány sajátosságára, a közösség kódkészletének bemutatására (pl. többnyelvűségük kérdésköre), valamint a nyelvhasználati szinterekhez köthető nyelvválasztási szokásaik bemutatására vállalkozom (ez utóbbi keretén belül ismertetem az iskolának nyelvhasználatukra³⁰ kifejtett hatását). A kutatás 2003 novemberében kezdődött: kezdetekben csupán nyelvhasználati interjúkat készítettünk, majd később nyelvhasználati kérdőívek, valamint a malomhelyi cigányokkal és a velük kapcsolatban levő hivatalos státuszt képviselő személyekkel (a nyékvárkonyi lelkész, a nyékvárkonyi polgármester, illetve a bőszi speciális iskola

²⁹ A Gamma Nyelvi Iroda támogatásával végzett, a malomhelyi cigány lakosságot érintő kutatásban *Menyhárt József*, *Zalka Lóránt* és *Pintér Tibor* vettek részt, illetve még tanácsaival segítségünkre volt *Vajda Imre*, akkor mint a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének munkatársa. Munkámban közös kutatási eredményeinkre hivatkozom: Itt szeretném a kutatásban részt vevőknek megköszönni, hogy hozzájárultak az adatok közléséhez.

³⁰ Ez utóbbinál az elsődleges nyelvi szocializáció és a másodlagos nyelvi szocializáció ütköztetése érdemel különösebb figyelmet.

pedagógusai) készített mélyinterjúk segítségével próbáltunk árnyaltabb képet kapni a közösség nyelvhasználatáról.

5.9.1 A romák számaránya Szlovákiában

Annak eldöntése, hogy ki cigány és ki nem, sokszor bonyolult dolog. A cigányok meghatározására a társadalomtudomány két módszert használ. Egyik az önbevallás, amely fontos, de szubjektív adat³¹, mivel nem bizonyos, hogy minden esetben a valóságot tükrözi. Másik nézet szerint a környezet (pl. szomszédok) meghatározása a mérvadó, mivel az kevésbé szubjektivebb, s e nézet felől tekintve az önbevallás már nem hiteles adat. Többszínű környezetben az önmeghatározás esetében a döntést némileg bonyolítja az anyanyelv és a nemzetiség esetleges különbsége, mivel ezek némely közösségek esetében különbözhetnek. Többszínű környezetben az anyanyelvi önmeghatározás sem problémamentes, hiszen a funkcionális és érzelmi kategóriák nagyon könnyen összemosódhatnak³².

Európszerte mintegy 7–8,5 millió magát cigánynak valló embert tartanak számon. A cigány lakosságról nehéz pontos adatokat adni, egyrészt mivel a múltban vándor életet éltek, így pontos összeírások nem készülhettek róluk, másrészt mivel a vizsgálandó közösség meghatározása sem problémamentes (itt újra előjön az etnikai önmeghatározás kérdésének problematikája). Az egykori Csehszlovákiában élő cigányok összeírásának helyzete 1958-tól vált könnyebbé, ugyanis ebben az évben a lakossági összeírások megkönnyítése céljából törvénnyel szabályozták a cigányok letelepedését (Az 1958. évi 74. számú, a vándorló személyek állandó letelepítéséről szóló törvény). A jelenlegi állapotról azért nehéz pontos adatokat közölni, mivel népszámláláskor gyakran a többségi társadalomhoz tartozónak³³ vallják magukat (vö. Gyurgyík 1994: 52, 2006: 22, Lanstyák 2000a: 34).

³¹ Ladányi János és Szelényi Iván az önbevallást objektív adatnak minősítik (Ladányi–Szelényi 2000: 14).

³² Ennek alapja valószínűleg az „anyanyelv” terminusban keresendő, amely a kérdést egyértelműen érzelmi útra tereli (érzékeltetve, hogy az anyanyelv csak az anyától elsajátított nyelv lehet).

³³ A többségi társadalom felé fordulás háttérében, a velük való – látszólagos – azonosulás mögött bonyolult társadalmi hatások, folyamatok lehetnek. Az okok között olyan folyamatokat tartanak számon, mint a hatóságoktól való félelem, a többségi társadalomba történő beolvadás pozitív hozama, illetve az etnikai identitástudat folyamatos csökkenése. A valódi okok valószínűleg jóval összetettebbek, mint azt a többségi társadalom látni véli, s a háttérben valószínűleg több motiváló tényező szerepel. A cigány lakosság világszerte kisebbségben él, hiszen cigány köztársaság mindmáig nem létezik. Többek között ez azt eredményezi, hogy többségük kénytelen elsajátítani környezetének nyelvét, hiszen a többségi lakosság általában nem köteles elsajátítani a kisebbségi nyelvet. Az állandó kisebbségi lét, és a befogadó államok asszimilációs politikájának következtében a romák között elterjedt a két- és többszínűség. Leggyakrabban a szűkebb

A szlovákiai cigányok történelme még ma is nagyon sok kérdőjelet tartalmaz (a (cseh)szlovákiai cigánykutatásról bővebben lásd Mann 2005). A 60-as évek sokat ígérő kutatómunkái után több, mint húsz év hallgatás következett. A 80-as évek érdeklődése azonban nem hozta meg a várt hatást, mivel az egyes kutatások nem alkottak egységes rendszert, illetve a kutatások csak egyes részterületekre korlátozódtak (vö. Jurová 1998). Az adatok szerint cigány közösségek Szlovákia területén először a XII–XIII. században telepedtek le. Közép-Európa területére a Balkán felől érkeztek, onnan valószínűleg az oszmán törökök elől menekültek. A Szlovákia területén élő cigányokról szóló első említés 1322-ből, egy Zemplén megyei összeírásból származik (vö. Jurová 2002). Általánosan elmondható, hogy a Szlovákia területén élő cigányok nem alkotnak homogén etnikai és nyelvi csoportot, s nem ritka az egyes csoportok közti rejtett vagy nyílt ellentét sem. Ami a mai kutatásokat illeti, leginkább a szociológia és etnológia területére korlátozódnak. Bár leíró nyelvészeti (elsősorban Viktor Elšík, Ana Rácová, Ján Horecký, pl. Elšík 1997, 2000, 2005, Elšík et al. 1999, Rácová–Horecký 2000, Rácová–Horecký 2006) és szociolingvisztikai kutatások is folynak a szlovákiai cigányok körében, mégsem mondhatjuk, hogy nyelvük vagy a nyelvi helyzetük kutatása elterjedt lenne.

Szlovákiában a politikai hatalom csupán a rendszerváltozás után módosított a cigány társadalommal szembeni negatív álláspontján (vö. Jurová 1996: 50, Kotvanová–Szép–Šebesta 2003: 33–45, Mann 1995: 38). Ötven év elnyomás után ez természetesen nem zajlott le gyorsan és zökkenésmentesen, de ezzel mindenképpen egy pozitív irányba történő elmozdulás folyamata kezdődött el. Komolyabb változás csupán 1998 után, a Dzurinda-kormány hatalomra kerülése után állt be, s a változás alapját a „cigánykérdéshez” való hozzáállás pozitív irányba történő módosulása képezte. Más vélemények szerint az 1998-as változás háttérében főként az állami és a magánszektor közös együttműködése található (Vašečka 2000: 192). Ötven év politikai kitesztettség és politikai demagógia után mára a demokrácia és szólásszabadság a „cigánykérdést” mindennaposá és nyílttá változtatta. Ez azonban nem jelenti a cigányok többségi társadalom általi teljes körű elfogadottságát. A cigányok közötti magas munkanélküliségi arány, illetve a közép-szlovákiai telepeken élő cigányok életvitele mind hozzájárulnak azok negatív elfogadottságához.

A cigány lakosok arányának alakulásában két folyamat érvényesül: a XX. századi népszámlálások adatai szerint az 1990-es évekig folyamatos növekedés észlelhető, majd a

környezetükben élő többségi társadalom nyelvét sajátítják el, de nem ritka más romani nyelvek/dialektusok ismerete sem (vö. Szalai 2002: 384).

népszámlálás módszerének megváltozásakor az adatok drasztikus csökkenést mutatnak. Az 1921. évi népszámlálás mintegy 8 ezer romát mutatott ki – önbevallás alapján – Szlovákiában, az 1930. évi pedig már több mint 31 ezret. A 60-as évek második felében készült, főntebb említett nyilvántartásokban mintegy 165 ezer cigány szerepel, az 1970. évi népszámlálás titkos felmérésében pedig 160 ezer; az 1980. évi népszámlálás idejére ez a szám csaknem 200 ezerre növekedett (Gyönyör 1989: 138). Az 1991. évi népszámlálások során, amikor nem a kérdezőbiztosok döntötték el titokban a megszámláltak „származását”, hanem az íveken a cigány nemzetiség is szerepelt, alig 76 ezer lakos vallotta magát cigány nemzetiségűnek (vö. Lanstyák 2000a: 34–35).

33. táblázat: A cigány nemzetiségű és romani anyanyelvű* lakosság aránya Szlovákiában (forrás: www.statistics.sk)

	összlakosság száma Szlovákiában	cigányok száma Szlovákiában		cigány lakosság aránya Szlovákiában
nemzetiség szerinti megoszlás	5 379 455	89 920		1,67 %
		45 770 férfi	44 150 nő	
anyanyelv szerinti megoszlás	5 379 455	99 44		1,85%
		50 424 férfi	49 024 nő	

*A szlovákiai adatok sajnos nem tartalmazzák az egyes szubetnikus csoportok szerinti bontást.

A 2001-es népszámláláskor Szlovákiának 5 379 455 lakosa volt, ebből 89 920 lakos vallotta magát cigánynak (45 770 férfi, 44 150 nő), azaz 2001-ben Szlovákia lakosságának mintegy 1,67 %-a volt cigány nemzetiségű³⁴ (vö. www.statistics.sk). Ezek a hivatalos adatok, de egyes kutatók nem tartják lehetetlennek akár a 400 000–500 000 szlovákiai romát sem (Mann 2005: 7). Ha ez igaz, akkor Szlovákia lakosságának körülbelül 10 %-át alkotják. Ugyanezen a népszámláláson 99 448 lakos vallotta magát (50 424 férfi, 49 024 nő) romani anyanyelvűnek – ez 2001-ben Szlovákia összlakosságának 1,85%-a volt. A

³⁴ A nemzetiség és anyanyelv kategóriáit a Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett, a 2001-es népszámláláshoz kapcsolódó, a népszámlálás egyes kategóriáinak fogalmait magyarázó szemelvény a következőképpen határozza meg: a népszámlálási kérdőívben *anyanyelvként* értelmezendő az a nyelv, amely a kérdezett és szülei közti kommunikáció leggyakrabban használt nyelve. Különböző nyelvű szülők esetén anyanyelvként az anya és kérdezett közti kommunikáció nyelvét kellett megadni. Népszámláláskor *nemzetiségként* értelmezendő az a nemzet, nemzeti vagy etnikai kisebbség, amellyel a kérdezett közösséget vállal. A nemzetiség meghatározásában nem döntő tény a kérdezett által leggyakrabban használt vagy legjobban beszélt nyelv. A 15 éves kort be nem töltött gyerekek esetében a szülő nemzetisége a meghatározó. Abban az esetben, ha a két szülő magát más-más nemzetiségűnek tartja, a kérdezett nemzetiségeként (a szülők közös döntése alapján) egyikük nemzetiségét kell feltüntetni. Az anyanyelv és nemzetiség adatának nem kell megegyeznie (Útmutató a személyi kérdőív kitöltéséhez, 2001).

cigány lakosság szlovákiai megoszlását nézve elmondható, hogy a legtöbb cigány nemzetiségű lakos Közép-Szlovákiában, az eperjesi (szlovákul *Prešov*) kerületben él: 31 653 cigány lakos, ebből legtöbben (országos átlagban is) – 5 574-an – Késmárk (szlovákul *Kežmarok*) városában élnek. Ezek az adatok csupán informatív jellegűek, kutatásunkra nincsenek közvetlen hatással, csupán a lakosok számának összehasonlításában lehet szerepük. Ahogy azt már említettem, Malomhely Nyékvárkony község része, így közigazgatásilag a dunaszerdahelyi járáshoz, illetve a nagyszombati kerülethez tartozik. Az utolsó népszámlálás szerint a dunaszerdahelyi járásban 1069, a nagyszombati kerületben 3 136 állandó lakhellyel rendelkező cigány nemzetiségű lakos él (lásd. www.statistics.sk).

Kevés történelmi adat híján a cigányok eredetét gyakran magyarázzák a romani nyelv történetéből (Fraser 2002: 19, Tólos 2001: 317). Az bizonyított tény, hogy a romani az indoeurópai nyelvcsalád ind³⁵ ágába tartozik. A romaninak ma számos dialektusát tartjuk számon, ám az ezek közti lexikai hasonlóság csupán az egymás mellett élő, nyelvjárási kontinuumot alkotó romani nyelvjárásokat érinti, az egymástól távol lévő földrajzi dialektusok között nincs meg a kölcsönös érthetőség. Ennek oka, hogy az Európában letelepedett cigányok nyelve a többségi társadalom nyelvéből vett át kölcsönözavakat, így az egyes cigány dialektusok/nyelvek szókincse egymástól nagy mértékben különbözik, különbözhet, a nyelvtana azonban minden esetben hasonló (vö. Hegyi 2003: 57).

Ami az anyanyelvi megoszlást illeti, az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a magukat cigány nemzetiségűnek vallóknak alig háromnegyede (73,5%-a) tüntette föl a romani nyelvet anyanyelveként (56 ezer fő); 20%-uk szlovák, 6%-uk pedig magyar anyanyelvűnek tartotta magát. A romanit mint anyanyelvet Szlovákia 77 000 polgára vallotta magáénak (vö. Lanstyák 2000a: 34). A cigányok – szórványkisebbség mivoltukból következően is – régóta két-, sőt háromnyelvűek (cigány–szlovák, cigány–magyar, cigány–magyar–szlovák, illetve magyar és/vagy szlovák és/vagy a romaninak több dialektusa).

A Nyékvárkony községet érintő népszámlálási adatok és a valóság ellentmondanak egymásnak. Bár a legutóbbi népszámlálási adatok (2001) alapján Nyékvárkonyban nem éltek cigányok (vö. 34. táblázat), a közigazgatásilag Nyékvárkonyhoz tartozó Malomhelyhen 5 magyar (15 fő) és 4 cigány (61 fő; 35 nő, 26 férfi) család lakik.

I

³⁵ E népcsoport és nyelvük indiai eredetéről először 1760 körül Vályi István tájékoztatót, ám Vályi kutatási módszerének hitelességét és sikerességét nem mindenki fogadja el, nem mindenki tartja hitelesnek (Fraser 2002: 178–179). Az indiai gyökerek azonban ma már megdönthetetlennek látszanak.

34. táblázat: A lakossága nemzetiségi megoszlása 1970 és 2001 között Nyékvárkony községben (forrás: www.statistics.sk)

Nyékvárkony község lakosaink száma (1970-2001)									
	magyar	%	szlovák	%	cigány	%	egyéb, illetve ismeretlen	%	összesen
1970	2347	96,9	70	2,9	0	0	5	0,2	2422
1980	2381	95,9	86	3,5	0	0	15	0,6	2482
1991	2305	93,3	138	5,6	23	0,9	4	0,2	2470
2001	2 351	92,7	180	7,1	0	0	2	0,2	2 537

A ma itt élő cigány családokat 1979-ben telepítették ide, Bős községből, a népszámlálás során nagy valószínűség szerint magyar nemzetiségűnek, de romani anyanyelvűnek vallották magukat.

5.9.2 Nyelvhasználat Malomhelyen

A malomhelyi cigányok nyelvhasználatának vizsgálatakor abból az előfeltevésből indultunk ki, hogy a telepen élők többsége funkcionális többnyelvű (romani–magyar–szlovák). Általánosan elmondható, hogy a szlovákiai cigányok két- vagy háromnyelvűek (vö. Elšík és mtsai 1999: 10, Lanstyák 2000a: 35): az általuk beszélt romanin kívül beszélnek még legalább a szlovák vagy a magyar nyelvet, de a magyar-szlovák nyelvhatár területén élők, illetve egyes magyar nyelvterületen, elsősorban nagyobb városokban élők esetében nem ritka mindhárom nyelv aktív használata sem. A közösség magyarnyelvtudásával kapcsolatban feltételeztük, hogy megközelítőleg azt a nyelvváltozatot beszélik – ha eltérő szinten is –, amelyet a környező falvak és város (Nyékvárkony vagy Bős, illetve Dunaszerdahely) magyar anyanyelvű beszélői (erről bővebben lásd Menyhárt 2006).

A malomhelyi cigányok magyar nyelvi kompetenciájának megállapításában azt a nyelvjárási/nyelvhasználati kérdőívet alkalmaztuk, amelyet Menyhárt József Nyékvárkony község nyelvi képének meghatározására használt – ezt bővítettük az általam elkészített kérdőív bizonyos, elsősorban nyelvhasználatra vonatkozó kérdéseivel (a kérdőíveket lásd Menyhárt 1999). A Menyhárt József által összeállított kérdőív azonban nem volt teljesen mértékben alkalmazható: több kérdést át kellett fogalmazni, másokat ki kellett hagyni. Új, kérdések beiktatásával nem kísérleteztünk, mivel az esetleges újításokat nem lett volna mód összehasonlítani a dunaszerdahelyi (és nyékvárkonyi) gyűjtés anyagával. A lekérdezett kérdőívek anyagát rögzítettük, így lehetőség nyílt arra, hogy a

Dunaszerdahelyen és Nyékvárkonyban beszélt (regionális) nyelvjáráshoz viszonyítva meghatározzuk, hogy milyen (hangtani, alaktani, mondattani stb.) jelenségek jelennek meg ugyanúgy a malomhelyi cigányok magyarnyelv-használatában, és melyek azok, amelyek eltérnek – többletként vagy éppenséggel nyelvi hiányként – a Dunaszerdahelyen és Nyékvárkonyban beszélt magyar nyelvtől (ezekkel a jelenségekkel Menyhárt József foglalkozott, lásd Menyhárt 2006).

A gyűjtések során az adatközlők vizsgahelyzetként fogták fel a kérdőívek anyagának lekérdezést, sem a hely, sem a vizsgálati mód nem tette lehetővé, hogy a megfigyelői paradoxon kiküszöbölhető legyen (ez egyébként a kérdőíves módszer miatt a dunaszerdahelyi mintán sem volt kivitelezhető). Mindamellet nem volt érezhető a normakényszer, nem volt példa a hiperkorrekció jelenségére, ami talán azzal magyarázható, hogy a malomhelyi adatközlők többsége nem rendelkezik olyan mértékű magyar nyelvi grammatikai és kommunikatív kompetenciával, hogy tisztában lenne a norma fogalmával, illetve hogy felismerné a magyar nyelv (presztízs)változatait, s azokat színterekhez és beszédhelyzetekhez kötné.

Bár a közösség belső kommunikációja lovári nyelven történik, mivel magyar nyelvű környezetben elhelyezkedő közösségről van szó, ezért a kifelé történő kommunikáció elsődleges nyelve a magyar. A legtöbb lakos életében a lovári mellett domináns szerepe van a magyar nyelvnek is, így nyilvánvaló, hogy valamilyen szinten megtanulnak magyarul: többségük romadomináns romani–magyar kétnyelvű. A magyart tágabb környezetüktől, illetve akárcsak később a szlovák nyelvet másodnyelvként az iskolában sajátítják el.

A malomhelyi közösség iskolaköteles gyerekei a teleptől 4 kilométerre elhelyezkedő Bős község (enyhe fokban értelmi fogyatékosok számára létesített) speciális iskolájába járnak, mivel a „normális” iskolában megszokottaktól itt jóval könnyebbek az elvárások. Az iskolaválasztást – a tanárok szerint – sokkal inkább a kényelem, mint a gyerekek tényleges fejlettségi szintje befolyásolja³⁶. Közülük az első évfolyamokban nem mindenki beszél még magyarul, ilyenkor a nagyobbak fordítanak. Az alsó tagozatban oktató pedagógus szerint az ügyesebbek már az első évfolyam végén valamilyen szinten megtanulnak magyarul beszélni, a kevésbé fogékonyak általában a második-harmadik évfolyamban próbálkoznak vele. A pedagógusok olyan esetekről is beszámoltak, amikor a gyerekek később sem tanult meg magyarul, illetve akik nem voltak hajlandóak megszólalni

³⁶ Hasonló helyzetről számol be Réger Zita 1987-ben megjelent tanulmányában (vö. Réger 1987: 84–85), de ugyanez bevett gyakorlat volt a szocialista Csehszlovákiában is (pl. Bořkocová 2006: 24).

magyarul. A közösség gyerekei számára az iskola egy merőben új nyelvi helyzetet teremt: mivel nem jártak óvodába és napjaikat az iskolakezdésig szinte kizárólag a telepen töltötték, így a romani nyelvű elsődleges szocializáció után egyszerre két új nyelvi inputtal (magyar nyelv és szlovák nyelv; harmadik idegen nyelvet az iskolában nem tanulnak) is találkoznak. Ezek befogadása különböző, a magyart többségük viszonylag gyorsan megtanulja, a szlovákot azonban nem. Ennek oka, hogy környezetükben gyerekként ritkán hallanak szlovák szót, valamint, hogy e nyelvtudásnak nem érzik szükségét – de még ha tanulnának is szlovákul, a közösségben – egy-két embert leszámítva – nem lenne kivel gyakorolniuk ezt a nyelvet.

Az iskolában mindössze két pedagógus tanít: egyikük az általános iskola alsó tagozatos tanulóit, másik az általános iskola felső tagozatos tanulóit oktatja. Ez a speciális iskola csak a mai ember alapkészségeire oktatja a tanulókat, azaz az iskolában csak írni, olvasni és számolni tanulnak meg, illetve különféle kézügyességi készségek, alkotótevékenység (például rajzolás) kifejlesztését tanítja meg, azaz a gyerekektől nem vár el komoly feladatokat. Az alsó tagozatban olvasni és írni tanulnak (a második évfolyam végére tanulják meg az egész ábécét), ill. az alapvető matematikai műveleteket próbálják meg elsajátítani (első évfolyamban ötig tanulnak számolni), továbbá kötelezően szlovák nyelvet is tanulnak. A felső tagozatban a megtanultaknak mintegy folytatása, kiegészítése következik, azaz új tantárgyak nincsenek (magyar nyelv – olvasás/írás, matematika – négy alpművelet, tárgyszeret – honismeret, szlovák nyelv). A telep mindegyik iskolaköteles gyereke ebbe a speciális iskolába jár, függetlenül attól, hogy kognitív képességei erre köteleznék-e vagy sem. Ennek nyilvánvalóan a könnyített tanrend és a szabadabb légkör az oka.

A szlovák nyelv használatára különösképpen nincsenek motiválva, ami nem is meglepő egy életmódjukon változtatni nem akaró, zárt, szeparált közösség esetében. Mivel azonban Szlovákiában élnek, a szlovák nyelvvel való érintkezés a közösség életében elkerülhetetlen, Szlovákiában élő kisebbségként például kötelezően kell szlovák nyelvet tanulniuk. Ez a valóságban nem működik mintaszerűen, mivel a közösség életében a többségi oktatásmodell (értsd: óvoda, általános iskola stb.) nem úgy valósul meg, mint azt Szlovákia legtöbb lakosa megszokta. Az iskolában tapasztaltak alapján a közösség nem sajátítja el a szlovák nyelvet, még az alapokat sem, s ezt később sem pótolják: mivel nincs rá igény.

A szlovák nyelvű kommunikációt a közösség a következőképpen oldja meg: az adatközlők egybehangzó véleménye és tapasztalatunk szerint is a közösségben csak két

középkorú és egy fiatal cigány nő beszél szlovákul. Ha a közösség rákényszerül a szlovák nyelv használatára, akkor az említett személyek képviselik a közösséget, illetve tolmácsként lépnek fel.

A többségi oktatásmodell elutasítása, illetve a benne való passzív részvétel mellett azonban fontosnak tartják saját közösségük viselkedési és társalgási modelljeinek, szokásainak elsajátítását. A közösségben elvárt életforma elsajátítása mellett már nem fontos a többségi társadalom szorgalmazta oktatási rendszerben való érvényesülés. Ez pedig maga után von(hat)ja a gádzsó társadalomba való beilleszkedés nehézségét, valamint hogy a többségi társadalom elvárásainak teljesítése nélkül nehezen tudják érvényesíteni elvárásaikat, akaratukat³⁷.

A telepen élő gyerekeknek valójában nincs módjuk a kitörésre. Egyrészt ez az igény fel sem merül bennük, másrészt ebben a telep lakói nem tudnák segíteni őket, illetve tágabb környezetünk nem fogadná be őket. Ez pedig lassan, de biztosan szegregációhoz vezet, amit a telep földrajzi fekvése, „szomszédtalansága” csak jobban felerősít.

A malomhelyi cigányok nyelvválasztási szokásait a 35. táblázat foglalja össze:

³⁷ A cigányok ügyeinek kezelésére cigány érdekvédelmi csoportok alakulnak ki. Ezek a csoportok országonként más-más szervezeti egységet jelentenek, s ebből kifolyólag működésük hatásfoka is eltérő. Ennek megfelelően a cigány érdekvédelmi szerveződések más formában léteznek Szlovákiában és Magyarországon is. Míg Magyarországon helyi és országos szinten ún. kisebbségi önkormányzatok működnek (1993 óta), Szlovákiában a cigányok ügyeinek intézését a különféle cigány pártok, érdekvédelmi szervezetek és a 2002 óta létező roma kormányügyi biztos (jelenleg Anina Botošová személyében) látja el. A különféle pártok tevékenykedése azonban sokszor különféle érdekek érvényesítését kívánja meg, így a pártok gyakran egymást akadályozzák az intézkedésben.

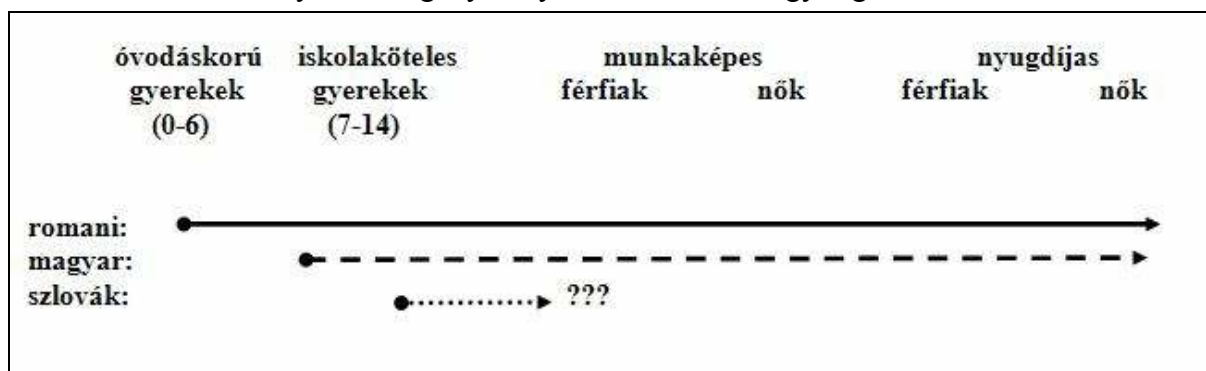
35 táblázat: A malomhelyi cigányok nyelv választási szokásai

<i>nyelvhasználat általában</i>	romani	magyar	szlovák
szülőikkel/nagyszülőikkel	x		
gyermekeivel	x	(x)	
házastársával	x		
barátaival	x	x	
a malomhelyi romákkal	x		
más romákkal	x		
a malomhelyi nem romákkal	(x)	x	
a falu lakosaival	x	(x)	
a polgármesterrel		x	
a hivatalban		x	
a pappal		x	
a boltban		x	
szórakozóhelyen		x	
postán		x	
a nyékvárkonyi orvosnál		x	(x)
a dunaszerdahelyi orvosnál		x	(x)
a pozsonyi orvosnál			x
bíróságon		x	
rendőrségen		x	

Jelmagyarázat: x – általában; (x) – néha

A Malomhelyen élő cigányok egyes generációinak nyelvhasználatát a 11. ábra szemlélteti:

11. ábra: A Malomhelyen élő cigányok nyelvhasználatát az egyes generációk szerint

Mivel nem mobilis, erősen introvertált csoportról van szó, az ábrából kitűnik, hogy a telepen lakó cigányok mindennapi kommunikációját *a romani nyelv szinte kizárólagos dominanciája jellemzi*. Elvileg ez alól kivételt képezne az iskola, ám a gyerekek egymás között ott is anyanyelvükön beszélnek, s tágabb környezetük nyelvén, magyarul csupán a pedagógusokhoz és az iskola nem cigány tanulóihoz szólnak. Anyanyelvük aktív iskolai használatát azonban a pedagógusok nem támogatják, csupán

eltűrik: az eleinte még a romani nyelv iskolai használata ellen küzdő pedagógusok mára belenyugodtak abba, hogy bárhogya is szeretnék, (szerencsére) nem tudják őket leszoktatni anyanyelvük iskolai használatáról. A magyar nyelv a közösségükön kívüliekkel történő kommunikáció nyelve, s mint ilyen főleg azok a személyek használják, akik gyakrabban hagyják el a telepet (főleg a felnőtt, azon belül a férfi lakosság). Az államnyelvvél, a szlovákkal történő gyakori érintkezés csupán az iskolaköteles gyerekeket jellemzi, bár számukra ez a nyelvi input inkább passzívan befogadott kötelező iskolai tananyagot, s nem aktív kommunikációs eszközt jelent. A telepen lakó cigányok közül a legfiatalabb (3–7 éves korig) és a legidősebb nemzedék (60- évesek), azaz a közösség legkevésbé mobilis tagjai szorulnak rá legkevésbé a magyar nyelv használatára.

5.9.3 Összegző megjegyzések

A Malomhelyen megkezdett nyelvészeti kutatás korántsem teljes. Alapvető hiányossága, hogy csupán az ott élő cigány közösség magyar és a szlovák nyelvi kompetenciájával kapcsolatosan sikerült részeredményeket elérni, anyanyelvhasználatukról viszont keveset tudunk (adatokat leginkább a kommunikatív kompetenciáról tudunk). Az eddig elvégzett nyelvészeti kutatások ismeretében a malomhelyi cigány közösség nyelvhasználatáról megállapítható, hogy

- a) a csoport tagjainak anyanyelve a romani lovári dialektusa, illetve ezt a nyelvet használják a más cigány csoportokkal való kommunikáció során;
- b) a vizsgált csoport tagjai két-, illetve háromnyelvűek: többségük romanidomináns-magyar két-, kis hányaduk romanidomináns-magyar-szlovák, illetve romanidomináns-szlovák-magyar háromnyelvű;
- c) magyarnyelv-tudásuk a környező településeken (Nyékvárkony, Bős, Dunaszerdahely) használt, területileg kötött nyelvjárásra épül, a magyar standard szlovákiai változatával az oktatásban találkozhatnak, többek közülük ekkor tanulnak meg magyarul;
- d) a szlovák nyelvvel döntő többségük csupán általános iskolai tanulmányaik során találkozhatnak, ez a nyelvtudás erősen korlátozott, illetve az elsajátított tudás a legtöbb esetben használat híján leépül és elfelejtődik;
- e) közösségük erősen szeparált, életkörülményeik roppant szegényesek, a csoport gazdaságilag aluldimenzionált;

- f) a szeparált jelleg kedvez a csoport anyanyelvének megtartásában, gátolja viszont, hogy megfelelő kompetenciára tegyenek szert a magyar, illetve szlovák nyelvben;
- g) korlátozott magyar-, illetve szlováknyelvi-kompetenciájuk miatt a csoport munkaerőpiaci értéke alacsony.

5.10 Összegzés

A dunaszerdahelyi adatközlőkkel végzett nyelvhasználati vizsgálat azt tanúsítja, hogy ma már a Dunaszerdahelyen élő cigányok többsége napi kommunikációja során nem használja a romanit. Ennek legfőbb oka, hogy a városban élő romungrók közül leginkább az idősebb generáció beszéli a romani nyelvet, azonban a romani használati köre folyamatosan beszűkülni látszik. Ahogy Chambers mondja, a nyelvi változás elsődleges társadalmi korrelátuma a beszélők életkora. A változás prototipikus módja, hogy az idősek beszédére kevésbé jellemző sajátosságok a fiatalok – és legfőként a legfiatalabbak – beszédében nagyobb hangsúlyt kapnak. A valódi nyelvi változásnál az új elemek használatának gyakorisága úgy nő, ahogy a beszélők életkora csökken (Chambers 2002: 255).

Mivel a dunaszerdahelyi romungrók nem tartanak fenn más cigány csoportokkal rendszeres kapcsolatot, a romani aktív használatára egyre kevesebb lehetőségük adódik. A helyzet igazából ördögi kör, mivel a romaninyelv-használók megöregedése és elhalálása a későbbiekben Dunaszerdahelyen a romani fokozatos visszaszorulásához vezet. Ezt a folyamatot erősíti, hogy a városban élő cigányok már nem, vagy csak ritkán gyakorolják nyelvüket, sőt sokan nem is tartják fontosnak a romani ismeretét.

Nyelvhasználatukban így a magyar nyelvnek van legnagyobb szerepe. A város legtöbb nyelvhasználati színterén a magyar nyelvet használják, s nemcsak a formális, hanem az informális beszédhelyzetekben is többségük magyarul beszél – a romanit csak az idősek használják. Adatközlőim saját bevallása szerint szlováknyelv-tudása nemcsak a megkérdezetteknek, hanem a városban lakó cigányok többségének sincs olyan szinten, hogy folyékonyan, a szavak keresése nélkül beszélnek azt. Ez a megállapítás részben szubjektív, mivel ezt adatközlőim adataira és saját tapasztalatomra támaszkodva alakítottam ki. Adatközlőim szlováknyelv-tudásáról nem készítettem felmérést, viszont tény, hogy többségük saját bevallása szerint rosszul beszél szlovákul.

A dunaszerdahelyi cigányok életében a magyar nyelv nemcsak a kisközösségi, illetve „kétszemélyes” nyelvhasználat során domináns, hanem a magánszférában, az ún. egyszemélyes nyelvhasználatban is a leggyakrabban használt nyelv (lásd a táblázatokat). A személyes nyelvhasználat körébe foglalt anyanyelv (és nemzetiség) is a megkérdezettek több, mint 1/3-ánál magyar volt. A romani nyelv a megkérdezettekénél így már a legszemélyesebb nyelvhasználatból is folyamatosan kiszorulóban van, valamint a nyelv az identitást meghatározó tényezők körében is egyre inkább háttérbe szorul. Ezt látszik alátámasztani, hogy több adatközlő magyar anyanyelvű cigánynak vallja magát. Úgy vélem, a „*cigányságnak*” adatközlőim önmeghatározásában már nincs nagy érzelmi súlya, hiszen a 6., 7. és 11. kérdésre adott válaszok alapján nagy részük magát már nem tartotta cigánynak.

Tanulságos a dunaszerdahelyi romungró csoport malomhelyi csoporttal történő összehasonlítása. Bár a két cigány csoport azonos nyelvű környezetben él, társas kapcsolathálójuk és szociális berendezkedésük különbsége miatt eltérnek nyelvhasználati és nyelvválasztási szokásaik (lásd a malomhelyi és dunaszerdahelyi cigányok nyelvválasztási szokásait bemutató 36. táblázatot). Míg a dunaszerdahelyi közösség romani-magyar kétnyelvűsége egyre inkább megkérdőjelezhető, s a még kétnyelvűnek tekinthető nyelvhasználók is romani → magyar dominanciaváltáson ment keresztül, addig a malomhelyi lovári közösség erősen (és egyértelműen) romani-domináns kétnyelvű. A formális-informális szinterek nyelvhasználata a két közösségben élesen elkülönül: a dunaszerdahelyi romungró közösség nyelvválasztásában a beszédhelyzet formalitása nem (feltétlenül) jár kódváltással (a beszédhelyzet formalitását a magyar nyelv regisztereivel, stílusival, illetve beszédformulákkal fejezik ki). Ennek egyik oka lehet a szlovák nyelv alacsony szintű ismerete, illetve a tény, hogy Dunaszerdahelyen formális beszédhelyzetekben is használható a magyar nyelv. A malomhelyi közösség a formális-informális síkon mozgó beszédhelyzetekhez egyrészt a romani belső variabilitásával, másrészt nyelvválasztással igazodik. A két közösség által használt modell viszont azt feltételezi, hogy a közösségek kódkészlete és a formalitás nem csupán úgy igazodik egymáshoz, hogy a formális szintereken kizárólag a magyar nyelvet, informális szintereken pedig a romanit használják, mivel a romanin belül is lehetséges a formalitás szerinti variabilitás, valamint a magyar nyelv használata sem kötődik kizárólag a formális szinterekhez (a romani-magyar kétnyelvűség funkcióelkülönüléséről bővebben az **6.3 Funkcióelkülönülés** című fejezetben).

A két csoport nyelvtudását összehasonlítva megfogalmazható, hogy a városban élő, nyelvileg asszimilálódó romungró közösség kódkészletében a romani használatára egyre kevesebb hangsúly tevődik, míg a belső kapcsolataiban szorosabb, szeparáltan élő malomhelyi csoport tagjainak napi beszédprodukciónak szinte egészét a romani nyelvű kommunikáció tölti ki. Míg a dunszerdahelyi csoportban már majdnem kizárólag csak az idősebbek beszélnek a romanit, a malomhelyi közösség minden tagja anyanyelvként sajátítja el azt. Ezek a nyelvhasználati különbségek nem nyelvfüggőek vagy etnikailag kötöttek, elsősorban a társadalmi berendezkedés és interetnikus kapcsolatok minőségének és mennyiségének függvényei.

6. A magyarországi és szlovákiai cigányok diglossziája: pro és kontra

6.1 A diglosszia általános kérdései

A nyelvészeti szakirodalomban már nagy múltra tekint vissza a *diglosszia* jelenségének feldolgozása: nemcsak a nemzetközi, de a magyar (nyelven íródott) szakirodalom is kimerítően foglalkozott e témával (lásd például: Bartha 1999: 66–74, Fasold 1984, Ferguson 1975, Fishman 1967, 1985, Kiss 1994/2002, Kloss 1976/2003, Lanstyák 1993a/1998, 1994a/1998, Shiffman 1997).

Klasszikus, ferguson-i értelemben a diglosszia olyan helyzetet jelent, „amelyben egy nyelv két változata egymás mellett létezik az egész közösséget átfogóan, és mindkettő meghatározott, külön funkciót tölt be” (Ferguson 1975: 291–292). Ferguson olyan nyelvi helyzetet ír le, amely elkülönül attól a nyelvi helyzettől, amikor egy beszélőközösség tagjai ugyanannak a nyelvnek két változatát, a standardot és valamelyik területi változatát használják, illetve attól a nyelvi helyzettől, amikor egy beszélőközösség tagjai két, genetikailag össze nem függő, önálló nyelvet használnak – többek között azért, mert a beszélőközösség által beszélt két kód közül az ún. emelkedett kód (E kód) a diglossziás közösség számára nem szolgál társalgási nyelvként; informális beszédhelyzetekben az ún. közönséges kódot (K kód) használják. Mint ahogy arra több kutató rámutatott, Ferguson nem definiálja egyértelműen a nyelv, nyelvjárás, nyelvváltozat, illetve nyelvközösség fogalmát (vö. Ferguson 1975: 292), s ez később a diglossziás nyelvi helyzetek félreértelmezésére adott okot (Bartha 1999: 67, Fasold 1985: 43).

Egy másik felfogás szerint diglossziás viszonyban nem csak két *genetikailag összefüggő* nyelv vagy nyelvváltozat állhat egymással kapcsolatban, hanem két egymással rokoni kapcsolatban nem álló nyelv is, amennyiben a funkcionális szerepmegoszlás követelményeinek eleget tesznek (Fishman 1967: 29). A két felfogást a nyelvészeti terminológia is megkülönbözteti, a ferguson-i értelemben vett nyelvi helyzetet klasszikus diglossziának (*classical diglossia*) vagy endo-diglossziának, a fishmani helyzetet kiterjesztett diglossziának (*extended diglossia*) vagy exo-diglossziának nevezi (vö. Shiffman 1997: 209–210); gyakori használatú még Kloss klasszifikációja, aki az előbbire a belső diglosszia (*in-diglossia* vagy *Binnendiglossie*), az utóbbira a külső diglosszia (*out-diglossia* vagy *Außendiglossie*) kifejezést használja (Kloss 2003: 131, Shiffman 1997: 209).

Érdekes, hogy a magyar nyelvészetben (pontosabban a nyelvjáráskutatásban) létezik a diglossziának egy tágabb értelmezése is, mely szerint diglossziás viszonynak

minősül a kétnyelvűség vagy kettősnyelvűség is, azaz egy nyelv standard nyelvváltozatának és valamely területi nyelvjárásának ismerete és használata (vö. Kiss 1994/2002, 1995: 232).

Az 1950-es években Charles A. Ferguson által publikált diglosszia fogalma nagy utat járt be: az általa felvetett szűk felfogás az idők folyamán folyamatosan módosult, bővült, miközben egyre kevesebb tulajdonságot őrzött meg az eredeti definícióból – ma már egyre kevesebb a különbség a diglosszia és a kétnyelvűség között (Fishman még elhatárolja egymástól a két fogalmat – vö. Fishman 1967).

6.2 A romani-párú³⁸ kétnyelvűség mint diglosszia

Szalai *Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség* című tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyar romani tárgyú kutatások a romani-párú kétnyelvűséget pontosabb szociolingvisztikai, valamint nyelvkörnyezeti kutatások hiányában bővebb specifikálás nélkül egyszerűen diglossziának tekintik (Szalai 2007a: 22). Azt sajnos nem konkretizálja, melyik nyelvészeti munkákra gondol, azonban a magyarországi romológia szakirodalmat áttekintve nem nehéz ezeket megtalálni. Ha a romani-párú kétnyelvűséget különösebb pontosítás nélkül egyszerűen diglossziaként értelmezzük, akkor feltételezzük, hogy a magyarországi (és teszem hozzá, szlovákiai) cigány közösségek szociális, kulturális és nyelvi sajátosságokra való tekintet nélkül csak a fishmani közönséges kódként használják nyelvüket. Ez az elméleti modell viszont bezárja a magyarországi (és szlovákiai) romani és beás nyelvváltozatokat egy szűk nyelvhasználati körbe – természetesen azonban ez még nem zárja ki a diglossziás viszony feloldásának lehetőségét, például a közönséges kód funkcióinak kiterjesztését. A romani-párú kétnyelvűség leírásában pontosabb ismeretekre lenne szükség a nyelvhasználók társadalmi tényezőiről, történelmükről, nyelvhasználatukról, valamint az azt befolyásoló politikai viszonyokról.

De lássuk a konkrét példákat: a magyarországi cigány nyelvvel foglalkozó szakirodalomban a cigány–magyar nyelvhasználatban előforduló funkcionális nyelvmeegoszlást feltehetően először Réger Zita nevezte diglossziának. Az 1988-ban megjelent *A cigány nyelv: kutatások és vitapontok* című tanulmányában a romani-párú kétnyelvűség komplementáris disztribúciójáról a következőket írja:

³⁸ Az írásban – az egyszerűség kedvéért – romani-párú kétnyelvűségként értelmezem a nem romani beás és magyar kapcsolatát is.

„... a két nyelv használati köre, a kommunikációban betöltött szerepe alapvetően eltér egymástól: az egyik a csoporton belüli, intim, családi kommunikáció eszköze (s rendszerint nem vagy csak szórványos írásbeliséggel rendelkezik), a másik pedig a formálisabb, »hivatalos« jellegű társalgásé (rendszerint ez a nyelv használatos az oktatásban, a hivatalokban, a munkahelyen, illetve a másik nyelvi közösség tagjaival való érintkezés során, s a csoporton belüli kommunikációban is, amikor az oktatás, a hivatal, a munkahely stb. témáiról esik szó). A nyelvészológiában általánosan elfogadott terminológia szerint az ilyen nyelvi helyzet megjelölése: »kétnyelvűség diglossziával« (Fishman 1967). A kétnyelvűség azt jelenti, hogy a közösség felnőtt tagjai valamennyien két nyelvi kód birtokosai, a diglosszia pedig azt, hogy a két nyelv szerepe a közösség nyelvhasználatában gyökeresen eltérő: formális, illetve informális funkciókban használatosak. E kétnyelvűség-típus alapvető sajátossága tehát, hogy a két nyelv használata egymást kiegészítő, a közösség tagjainak életében együtt töltik be azt a szerepet, amelyet egynyelvűség esetén a nyelv intim, informális, illetve formálisabb változatai töltenek be.” (Réger 1988: 159)

Az idézett tanulmányban Réger folytatólagosan utal Vekerdi József írásaira (Várnagy–Vekerdi 1979: 20, Vekerdi 1985: 19), ahol Vekerdi a nyelvek közötti funkcionális megoszlásból adódó nyelvi sajátosságokat a „visszamaradott cigány gondolkodás” jeleként tartja számon (Vekerdi a beszédmódból a csekély szókincsbeli változatosságot, az egyszerű mondat szerkezetek alkalmazását és a szituációhoz kötött beszédmódot emeli ki). Réger szerint ez a Vekerdi által nyelvi deficitként ábrázolt helyzetkép valójában hamis, a valóságban nem mentális és nyelvi devianciáról³⁹ van szó, mivel a Vekerdi által említett helyzetkép tulajdonképpen a diglosszia eredménye: így a magyarországi (és szlovákiai) cigány csoportok által beszélt romani és beás nyelvek az E és K változatok közül a közönséges kódot képviselik. Réger fent említett tanulmányának diglossziáról szóló részét több helyen is idézik – általánosítva, az egész magyarországi cigány társadalomra értelmezve (pl. Kovalcsik 1998: 61, Pálmáné Orsós 2006: 97, 2007a: 58–59, Réger 2002: 39, Szalai 2000: 167, Tólos⁴⁰ 2001: 322, kicsit szofisztikáltabban Réger 1979: 61). A romani-párú kétnyelvűség diglossziaszerű felfogása a cseh és szlovák

³⁹ A cigány gyermekek nyelvi devianciájának, nyelvi deficitének cáfolatát lásd pl. Lengyel 2005: 133–138.

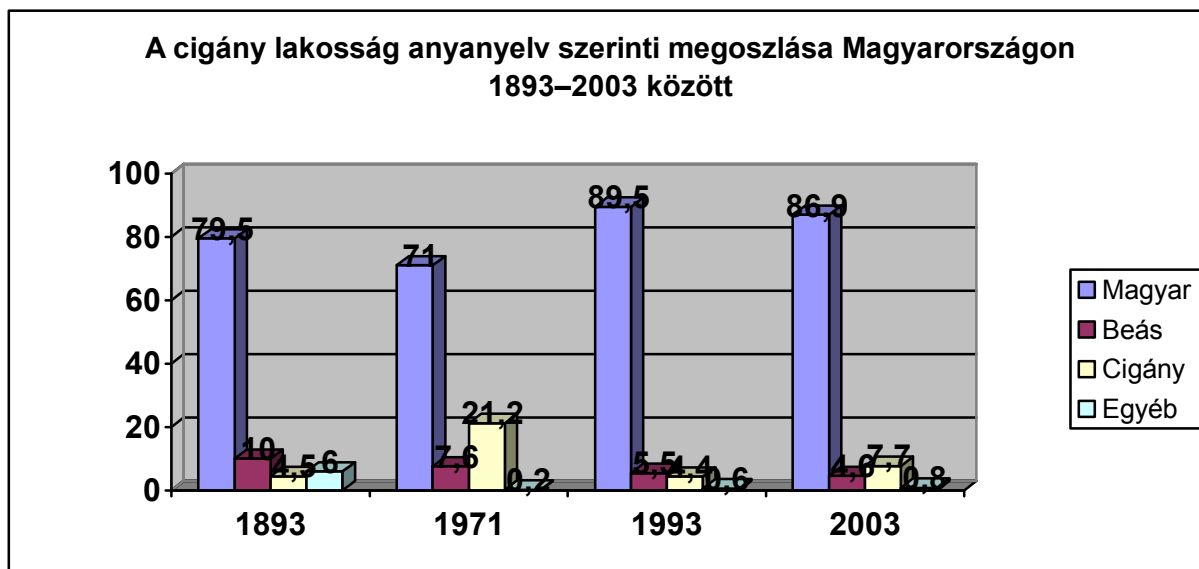
⁴⁰ Tólos Endre a diglosszia fogalmát a következőképpen határozza meg: „Ez [ti. diglosszia – P.T.] abban különbözik a latin szóval jelölt bilingvitástól, hogy esetükben a két nyelvet más-más szituációkban használják” (Tólos 2001: 322–323). A meglepő számomra nem is az idézett mondat, hanem a szerzőnek a másik szakirodalomra történő sommás utalása – „Bartha 1999”. Az utalás Bartha Csilla A kétnyelvűség alapkérdései című művére történik, ám az évszám mellől hiányzik az oldalszám: ami nem meglepő, mivel Bartha az idézett műben ilyet nem írt (a diglossziáról szóló rész egyébként a 66–75. oldalon található).

szakirodalomban is megtalálható (pl. Bořkocová 2006: 37, Horecký 1999: 169, Hübschmannová 1976: 330, 1979: 41). Milena Hübschmannová 1979-ben a következőket írja: „The traditional type of bilingual usage was a certain type of diglossia, because the r/g [r = romani, g = gádzsó P.T.] usage was specialized according to R-R/R-G contacts: in R-R communication r was used, in R-G communication g was used.” (Hübschmannová 1979: 41)

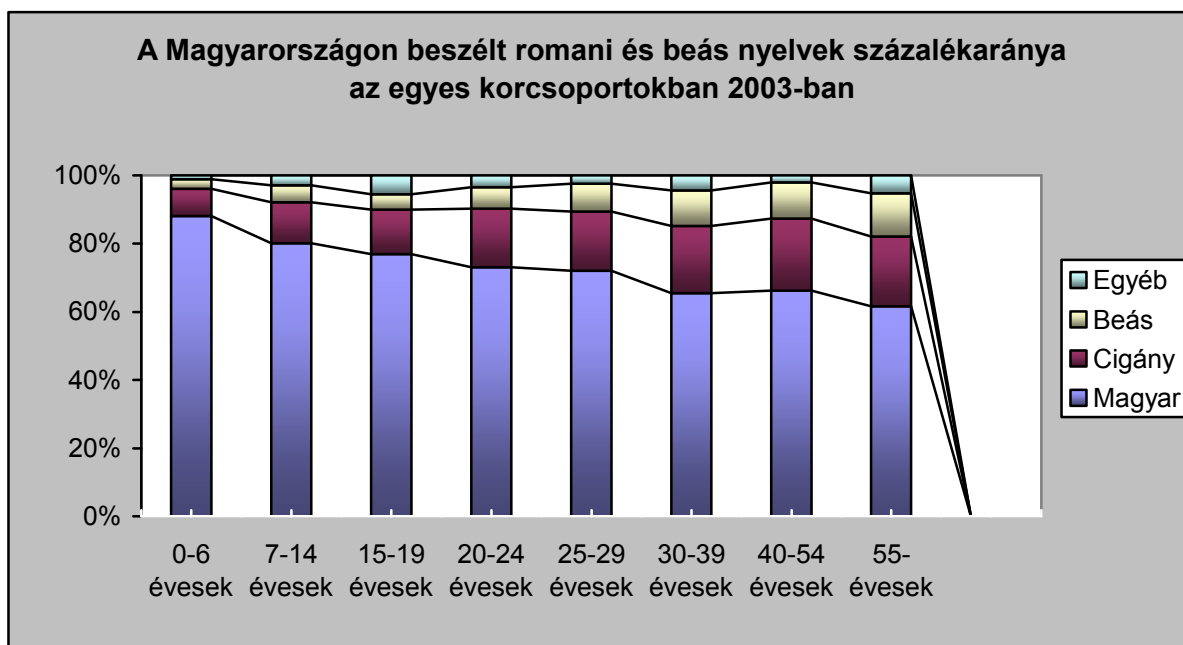
Ezzel a felfogással nem értek teljes mértékben egyet, mivel a magyarországi és szlovákiai cigány beszélőközösségek nyelvének ilyen sommás megközelítése figyelmen kívül hagyja azok nyelvi, etnikai, társadalmi és szociális különbségeit, illetve rétegződéseit. Ha valóban minden egyes csoportra érvényes lenne a diglosszia, akkor például ma nem beszélhetnénk a magyarországi romungró közösségek nagymértékű nyelvi asszimilációjáról (Kemény 1999: 11, Szalai 2007a: 43), hiszen a diglosszia egyik következménye épp a két nyelvi kód hosszú távú autonómiája (a diglossziahelyzet, valamint a benne részt vevő nyelvek, nyelvváltozatok stabilitásáról lásd Batha 1999: 68, Ferguson 1975: 303–304, Fishman 1985: 48–50; Lanstyák 1993a/1998: 168, Lanstyák 1994a/1998: 135, a svájci diglossziahelyzet változásáról lásd Hoffmann 2006: 163). A magyarországi cigányság nyelvi asszimilációja azonban úgy tűnik nem minden cigány közösségre érvényes, mivel az utóbbi tíz év adatai szerint valamelyest nőtt a magukat „cigány anyanyelvűnek” (értsd: vlah romani anyanyelvű) vallók száma (12. ábra), ám a nyelvhasználat korcsoportok szerinti megoszlása nyelvcsere-t sejtet (13. ábra) (Bartha 2006: 416, Kemény–Janky⁴¹ 2003b: 17–22).

⁴¹ A magyarországi cigány lakosságot érintő legátfogóbb, nyelvi adatokat is felmutató szociológiai vizsgálatot Kemény István és munkatársai végezték 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban. A felmérés a maga nemében egyedülálló, azonban koncepciója és az azt bemutató kiadványok terminológiai pontossága nem hagyható szó nélkül. Koncepció: Keményék az anyanyelv és nyelvtudás alapján próbálják definiálni a magyarországi cigány közösségeket, miáltal a nyelvtudás és anyanyelv kategóriáját az etnicitással azonosítják, az anyanyelvet az etnikai hovatartozás egyedüli mutatójaként kezelik. A felmérés eredményeit bemutató kiadványokban szereplő beszélt nyelvi és anyanyelvi adatok különbségei arra engednek következtetni, hogy a Keményék által „magyar anyanyelvűnek” nevezett csoport egy része valóban kétnyelvű. Keményék a „magyar anyanyelvűek” közé sorolják a romungrókat is, miközben egyrészt nem minden romungró magyar egynyelvű, másrészt magyar egynyelvű lehet az a cigány is, akinek felmenői a beást, szintót vagy éppen vlah romanit beszélték, csak a megkérdezett szüleitől/nagyszüleitől, esetleg környezetétől már nem sajátította el ezt a nyelvet. Terminológia: Keményék a következő állítást teszik: „A magyarországi cigányok három nagy nyelvi csoporthoz tartoznak. Ezek: a magyarul beszélő magyar cigányok, a romungrók (akik magukat magyar cigánynak, zenész vagy muzsikus cigánynak mondják), a két nyelven, magyarul és cigányul beszélő oláh cigányok (akik magukat romának, romnak mondják), és a két nyelven, magyarul és románul beszélő román cigányok (akik magukat beásnak mondják)” (Kemény–Janky 2003: 17). Az etnikai csoportok nyelv alapján történő definiálása pontatlan: ahogy arra az előbb utaltam, nem minden romungró egynyelvű és nem feltétlen minden egynyelvű cigány romungró; a vlah romanit beszélő cigányok (értsd „oláh cigányok”) valóban kétnyelvűek, de a különféle nyelvészeti és etnográfiai kutatások más romani változatokat beszélő kétnyelvű cigányokról is beszámoltak; pontosításra szorul a nyelvet és etnicitást összeméső „román cigány” terminus is (mondván, ha románul beszélnek, akkor nyilvánvalóan

12. ábra: A cigány lakosság anyanyelv szerinti megoszlása Magyarországon 1893–2003 között (forrás: Kemény–Janky 2003b: 19 adatai)

13. ábra: A Magyarországon beszélt romani és beás nyelvek százalékaránya az egyes korcsoportokban 2003-ban (forrás: Kemény–Janky 2003b: 21 adatai)

román cigányok), mivel a beások nem románok, hanem annak egy, a magyar és szláv nyelvek által befolyásolt változaton keresztül archaikus változatát beszélnek, amelyre a magyarországi beások és a magyarországi politikai, nyelvpolitikai törekvések ma már önálló nyelvként tekintenek (tehát ha nem románok beszélnek – és nem románok –, akkor ez a csoport nem lehet „román cigány”). Az elmondottakból kiindulva az első táblázat adatai csupán részben elfogadhatók, véleményem szerint a nyelvcsere-folyamatokra inkább a második táblázat adatai következtetnek.

Véleményem szerint a magyarországi (és szlovákiai) cigányok kétnyelvűségi helyzetét körültekintőbben kellene kezelni. Egyes közösségek esetében a két nyelv közti viszonyt valóban jellemezheti diglosszia, míg más közösségek esetében a kétnyelvűség egy másik formája is lehetséges. Kétnyelvűség esetében a két nyelv közti kapcsolatot körültekintően, megfelelő mennyiségű adatra támaszkodva kellene megítélni, s amennyiben a kutató a két nyelv között létrejött viszonyt diglossziaként értelmezi, a rendelkezésre álló nagyszámú szakirodalom alapján fontos lenne annak típusát is pontosítani. Megítélésem szerint az, hogy az említett közösségekben kialakul-e diglosszia vagy sem, kizárólag nem nyelvi, hanem társadalmi, szociális kérdés. Ha a magyarországi és a szlovákiai példákat nézzük, nyilvánvalóvá válik, hogy diglosszia leginkább a társadalmilag zárt (így a romanit vagy a beást még őrző) közösségekben élő csoportoknál alakulhat ki, s ez, a társadalmi és nyelvi asszimiláció útjára lépett cigány csoportok nyelvére már kevésbé érvényes (hangsúlyozom, hogy értelmezésemben a diglosszia kialakulásának feltételei elsősorban társadalmi, szociális dimenzió részei – például a közösségi struktúra és az interetnikus kapcsolatok jellege és nem a közösség etnicitása). Azt sem szabad elfelejteni, hogy a diglosszia nem „köbe vésett szabályrendszer”. Noha Ferguson meglehetősen pontosan körülhatárolta az általa értelmezett diglossziát, az általunk tárgyalt kétnyelvűségi helyzetre érvényes diglossziás viszonyt Fishman már nem írja körül ennyire részletekbe menően. A későbbi nyelvészeti kutatások több olyan nyelvi helyzetet is leírtak, ahol a diglosszia tágabban értelmezendő, esetleg ahol a diglosszia és a kétnyelvűség között átmenet létezik (az utóbbira jó példa Pauwels vizsgálata, aki az Ausztráliába kivándorolt limburgiak és svábok holland–limburgi és német–sváb kétnyelvűségét hasonlította össze és megállapította, hogy míg az első csoport nyelvi helyzete tökéletesen megfelel a Ferguson által leírtaknak, addig a másik csoport diglossziája nem ennyire egyértelmű (Pauwels 1986) – Pauwels az első típust „szilárd”, a másodikat „képlékeny” diglossziának nevezte – *rigid and fluid diglossia*; Kloss a ferguson-i diglossziát elemző tanulmányában a diglossziának hat típusát írja le, vö. Kloss 2003: 130–134).

Diglossziáról már sokan írtak sokfélét: kiemelve valamelyik tulajdonságát, hogy megerősítsék vagy megcáfolják azt. Írásomnak nem az a célja, hogy a diglosszia értelmezéséhez új adalékokkal szolgáljon. Mindössze arra szeretném felhívni a romani-párú kétnyelvűséget kutatók figyelmét, hogy két nyelv használatában történő funkcionális megoszlás még nem feltétlenül jelent diglossziahelyzetet, illetve arra szeretném ösztönözni a kutatókat, hogy a nyelvi helyzet leírásában differenciáltabban szemléljék a nyelvet

használó beszélőközösségeket. Értelmezésemben a diglosszia nem korlátozódik csupán egy nyelv két változatára. Bár a nyelvváltozatok használatának funkcionális megoszlását a diglosszia legfontosabb tulajdonságának tartom, úgy gondolom, hogy két vagy több nyelvváltozat színterekhez kötött használata még nem feltétlenül jelent diglossziát. Ugyanakkor fontosnak tartom azt is hangsúlyozni, hogy a kétnyelvűség és a diglosszia (diglossziás kétnyelvűség) között nincs éles határvonal: a diglosszia azonban mégis rendelkezik egy-két olyan tulajdonsággal, amely egyértelműen megkülönbözteti a közösségi kétnyelvűség más megnyilvánulási formáitól.

Az általam bemutatásra szánt magyarországi és szlovákiai helyzet ismertetése előtt célszerűnek tartom felvázolni a fishmani diglossziefelfogást, majd ennek, valamint a magyarországi és szlovákiai cigány közösségek nyelvhasználatát leíró szakirodalom és saját kutatásaim alapján szemléltetni az írásomban szereplő cigányközösségek nyelvi helyzetét. A Fishman-féle diglosszia alapja (az általa „kétnyelvűség diglossziával” címkével ellátott modellt), hogy nem egy nyelv két változatára, hanem két genetikailag nem összefüggő nyelv kapcsolatára vonatkozik (eltérő funkcióban használatos bármilyen típusú nyelvváltozatokra – stílusra, nyelvjárásra, regiszterre). Fishman a kétnyelvűség (bilingvizmus) és a diglosszia között éles határvonalat húz, értelmezésében a kétnyelvűség egyéni, pszicholingvisztikai jelenség, diglosszia alatt pedig a különböző kódok tartós társadalmi elrendezését érti. További fontos distinkció, hogy a kétnyelvűség és a diglosszia nem feltétlenül jár együtt, valamint hogy kétnyelvű diglossziás helyzetben majdnem az egész beszélőközösség ismeri az E és K kódot is.

Jelen írásom kiindulópontja, hogy a cigány csoportok Magyarországon és Szlovákiában is egyaránt eltérő társadalmi körülmények között élnek, valamint hogy az egyes csoportokat más-más társas kapcsolatháló jellemzi, amelyek így együttesen hatással vannak nyelvhasználatukra. Már pusztán maga a tény, hogy egyes közösségek gyermekei első nyelvként a magyart (és/vagy szlovákot) sajátítják el, más közösségek gyermekei pedig a romanit, míg a többségi társadalom nyelvét (Szlovákia esetében egyes közösségekre fennáll, hogy *nyelveit*: a magyart és a szlovákot) csak a romani mellett, a közösségből kilépve tanulják meg, befolyásolja mindennapos nyelvhasználatukat. Nem mellékes, hogy az egyes csoportok eltérő gyakorisággal és eltérő színtereken használják a romani és/vagy beás nyelvet (szándékosan nem írok anyanyelvet, mivel nem minden közösség tartja magát romani és/vagy beás anyanyelvűnek – vö. Kemény–Janky 2003b: 17–22), így már ebből az egyszerű elgondolásból is ésszerűnek látszik az a feltevés, hogy nem minden cigány csoportra érvényes a fejezet elején idézett cigánykutatók diglossziáról

alkotott véleménye. Ez a mondat természetesen bizonyításra szorul, amire a következőkben teszünk kísérletet.

A bizonyításban elsősorban saját kutatásaimra, valamint az idevágó szakirodalomra támaszkodom. Saját kutatásom mellett megkülönböztetett figyelmet szentelek a *Nyelvi asszimiláció oláh cigány közösségekben* című és *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című NKFP-projektnek (az előbbiről bővebben Bartha 2006: 411–440, 2007: 244–266, az utóbbiról bővebben Pálmáné Orsós 2007: 266–293). Az előbbi kutatás eredményeiből dolgozatomban a Hodász és Kántorjánosi községekben, az utóbbiból Mánfa községben zajlottakra összpontosítok.

Az öt cigány közösség nyelvhasználatát valóban a kódok funkcionális elkülönülése jellemzi, ám ez önmagában még nem jelent diglosszahelyzetet, hanem „csupán” funkcionális kétnyelvűséget. Funkcionális kétnyelvűség esetében a kétnyelvű egyén konkrét nyelvi helyzetekhez, nyelvhasználati színterekhez (funkciókhoz) köti az általa ismert egyes kódok használatát, s bár legalább két nyelven beszél, bizonyos szituációkban nem képes az általa ismert összes nyelvet használni (vö. Štefánik et al. 2004: 286, Wei 2004: 26). Látjuk tehát, hogy ha a diglossziát csupán a kódok funkcionális megoszlásával azonosítjuk, s megfosztjuk többi tulajdonságától (pl. nyelvek presztízse, nyelvelsajátítás színterei stb.), abba a hibába esünk, hogy más – bár kétségkívül hasonló – fogalmat nevezünk meg vele.

Hogy pontosabban lássuk a romani-párú kétnyelvűség és a diglosszia kapcsolatát, érdemes elgondolkodni azon, hogy a fishmani értelemben vett kétnyelvűség diglossziával modellnek milyen tulajdonságai valósulnak meg a mai cigány társadalomban.

6.3 Funkcióelkülönülés

A diglosszia talán legfontosabbnak tartott tulajdonsága az E és K kódok közötti *funkcióelkülönülés* (vö. Fasold 1984: 52, Lanstyák 1993a/1998: 127; de lásd például a diglossziafogalom előfordulásait a magyar és szlovák nyelvű romani tárgyú szakirodalomban). A kódok funkcionális elkülönülése azt jelenti, hogy a kétnyelvű egyén egyik nyelvét csak X szituációkban, másik nyelvét csak Y szituációkban használja: diglosszahelyzetben ez úgy valósul meg, hogy az E kód (esetünkben a magyar és/vagy a szlovák) az írott nyelvhasználatot – szépirodalom, tudományos próza, publicisztika –, valamint a formális beszélt nyelvi helyzeteket jellemzi, a K kód (esetünkben a romani

és/vagy beás nyelv) pedig az informális, leginkább familiáris nyelvhasználat sajátja. Mivel az E kód formális beszédhelyzetekhez kötődik, ezért használata leginkább az oktatásra, az államigazgatásra és közigazgatásra, valamint a vallásra korlátozódik, azaz olyan beszédhelyzetekre, ahol az írott szövegeken alapuló megnyilatkozások dominálnak. A diglossiahelyzetben álló nyelvek funkcióelkülönülésének legfontosabb sajátosságai a beszélt nyelvváltozat–írott nyelvváltozat éles szembenállása és kódokhoz kötöttsége, valamint hogy a diglossziás közösségnek nincs olyan rétege, amely az E-változatot rendszeresen használná a mindennapi érintkezésekben (vö. Fasold 1984: 44, Ferguson 1975: 296–297, 310–311) – leginkább ez utóbbi különíti el a diglossziás közösségeket más kétnyelvű közösségektől. Természetesen az előbbi mondat leszűkíti az így értelmezendő diglossziás közösségek számát, ám a diglossziás funkciómegoszlás még ez utolsó kitétel nélkül sem jellemzi az összes Kárpát-medencei cigány csoportot.

A beszédhelyzetek formalitása, valamint az E és K kódok beszédhelyzetekhez kötöttsége az általam vizsgált közösségek esetében bonyolultabb a fishmani (és ezáltal a magyarországi és szlovákiai szakirodalom által bemutatott) diglossziamodelltől: ennek egyetlen hibája, hogy az E-K kódok mint a magyar/szlovák és romani és beás leképezései jelennek meg. Az általam elolvasott magyarországi és szlovákiai szakirodalom arról nem ír, hogy a beszédhelyzetek formalitása megosztja az E és K kódokat is. Amennyiben a beszédhelyzet formalitását a benne részt vevők személye, a beszéd témája és a beszélgetés idősíkjá határozza meg, akkor nyilvánvaló, hogy a K kód használható formális beszédhelyzetben, az E kód pedig informális beszédhelyzetben is. Az előzőre példa lehet a cigány vajdával, a csoport nagyra becsült öregeivel, tagjaival való beszélgetéseken, vagy akár a rituális eseményekkor (pl. temetés, esküvő) alkalmazott beszédminták. Ezek a beszédhelyzetek egyértelműen eltérnek a mindennapi szituációktól, s ezt a tényt a beszélők kommunikatív kompetenciája tartalmazza, így nyelvileg (például stílusban, beszédformák alkalmazásával) a beszédhelyzethez alkalmazkodnak. Az E kód használatával kapcsolatban három probléma merül fel: egyrészt az E kód is használható informális beszédhelyzeteken, például romani nyelven nem tudó nem cigány barátokkal történő beszélgetéskor, boltban történő vásárláskor, azaz azokon a nyilvánvalóan nem formális színtereken, ahol az interakcióban romani nyelven nem beszélő résztvevők vannak jelen. A második probléma a háromnyelvű közösségeket, illetve a kétnyelvű közösségek háromnyelvű tagjait érinti. Esetükben az E kóddal a magyar és a szlovák nyelv azonosul: a beszélők azonban általában tisztában vannak a két nyelv használati lehetőségeivel és szabályaival (például a dunaszerdahelyi romungrók, akik tisztában vannak a szlovák anyanyelvű hivatalnokok

nyelvtudásával, azaz, hogy bár valószínűleg beszélnek vagy értenek magyarul, ők mégis a szlovákot használják – amennyiben beszélnek szlovákul –, mivel tudatában vannak a beszédhelyzet formalitásának). A harmadik probléma az E kódok formális megosztottsága. A dunaszerdahelyi közösség egyes tagjainak E-magyar kódja nem csak egy regiszterből, stílusból áll. A beszédhelyzet formalitásának emelkedése a magyar beszéd formalitásának emelkedését eredményezi (például beszélgetés a dunaszerdahelyi polgármesterrel, a hivatalos ügyfélfogadási időben, annak irodájában). A formalitás emelkedése vagy beszédformulák használatában, vagy a magyar nyelv standard változatához való közelítésben mutatkozik meg.

Az E-K kódok formális-informális tükrözése nem olyan egyszerű és egysíkú, ahogy az első látásra tűnik. A fentiekben vázolt gondolatok természetesen továbbgondolásra szorulnak, annál is inkább, mivel sem a dunaszerdahelyi, sem a malomhelyi közösség nem egyedülálló – Szlovákiában és Magyarországon is találhatóak szerkezetileg, nyelvileg hasonló csoportok. A helyzet modellezésére talán a Gumperz által leírt és Fasold által „népszerűsített” kettős beágyazott diglosszia modellje felelne meg: azzal az egy módosítással, hogy az E kódot itt két különálló nyelv képviseli. Fontos, hogy a következő modell most csupán a romani-párú kétnyelvűségre alkalmazom. A modell felvázolása után számomra még mindig kérdéses marad a diglossziafogalom alkalmazhatósága, annál is inkább, mivel a most ábrázolandó modell csupán a nyelvek funkcionális megosztásában és az E-K kódok kettősségének árnyaltabb modellezésében egyezik meg a Gumperz és Fasold által leírtakkal.

14 ábra: A dunaszerdahelyi és malomhelyi romani-párú kétnyelvűek – a beszédhelyzet formalitásától függő – nyelv választásának modellje

formális szlovák (a szlovák nyelv standard változata felé közelítés)	E	szlovák
informális szlovák (szubstandard, nyelvjárási elemek)		
formális magyar („szlovákiai magyar standard” – a magyar nyelv standard változata felé közelítés)		
informális magyar (a magyar nyelv Malomhelyen, Dunaszerdahelyen használt regionális nyelvváltozata)		
formális romani (formális beszédhelyzetek)	K	romani
informális romani (mindennapi beszédhelyzetek)		

Az általam vizsgált és ismert magyarországi és szlovákiai cigány csoportokban a kódok (diglossziás) funkcióelkülönülése különböző mértékben van jelen. A funkcióelkülönülés mértéke leginkább a cigány csoport zártságával vagy nyíltságával, a cigány csoport interetnikus kapcsolatainak jellegével és a közösségekben zajló nyelvcsere-folyamatok mértékével van kapcsolatban. A nyelv és használói változnak (valójában a diglossziahelyzet is változhat, megszűnhet), így az, ami a Réger Zita által vizsgált közösségeken az 1970-es években megfelelt a diglossziás funkciómegoszlásnak, az a XXI. század közösségeiben és a század nyelvi világában már nem vagy csak kisebb mértékben feleltethető meg annak. Réger az iskolás korú gyermekek diglossziahelyzetének említésekor az iskola nyelvi helyzetéből indul ki (Réger 1974: 29–30), amely egyfajta megközelítés szerint valóban megfelel a magyar–romani kódok E–K leképezésének, mivel az általa vizsgált közösségek gyermekei csupán az iskolában sajátítják el az E-kódot, s azt csak az iskolához és a többségi társadalomhoz kötődő színtereken használják csak (ugyanaz a helyzet a malomhelyi lovári közösségben) – a másik oldalon azt is figyelembe kell venni, hogy az E kód iskolában történő elsajátításának említésekor Réger nem az egész (magyarországi) cigány társadalomról beszél, valamint hogy az általa kutatott csoportok az még az 1970-es években, más társadalmi és nyelvi körülmények között kezdték meg tanulmányaikat.

Az E és K kódok megoszlása a közösség jellegétől, illetve az interetnikus kapcsolatok számától és/vagy erősségétől függően eltérő lehet. Az alábbi táblázat bemutatja az E és K kódok megoszlását az általam vizsgált szlovákiai (malomhelyi és dunaszerdahelyi) cigányok nyelvhasználatában:

36. táblázat: A malomhelyi és dunaszerdahelyi cigányok nyelv választása

	romani		magyar nyelv		szlovák nyelv	
	Mh	DSz	Mh	DSz	Mh	DSz
szülőkkel/nagyszülőkkel	x	x		(x)		
gyermekeivel	x		(x)	x		
házastársával	x	(x)		x		
barátaival	x	(x)	x	x		
a malomhelyi romákkal*	x					
más romákkal	x	(x)		x		
a malomhelyi nem romákkal*	(x)		x			
a polgármesterrel			x	x		
a hivatalban			x	x		(x)
a pappal			x	x		
a boltban			x	x		(x)
szórakozóhelyen			x	x		(x)
postán			x	x		
a nyékvárkonyi orvosnál*			x		(x)	
a dunaszerdahelyi orvosnál			x	x	(x)	(x)
a pozsonyi orvosnál*					x	
bíróságon			x	x		x
rendőrségen			x	x		(x)
iskolában	(x)		x	x		

(*jelmagyarázat*: Mh – Malomhely (lovári közösség), DSz – Dunaszerdahely (romungró közösség), x – általában; (x) – néha, * – csak a malomhelyieknek feltett kérdés)

A táblázatból első látásra kitűnik, hogy a két csoport életében milyen mértékben különbözik a romani szerepe. A zárt közösségben élő malomhelyi cigányok napjaik nagy részében lovári nyelven beszélnek, nyelvhasználatukban E kódként a szlovák nyelv csupán a nyelvhasználati szinterek némelyikén jelenik meg. Mivel a malomhelyi cigányok között egy szlovák asszony is él, illetve ketten valamilyen szinten beszélnek szlovákul, így bizonyos mértékben a szlovák nyelv is része a közösség kódkészletének: ez azonban a közösségre nézve semmiképp sem általános érvényű, mivel használata csak néhány személyre – és a közösségen kívülre – korlátozódik: a környezeti nyelvek közül szinte kizárólag a magyar nyelvre korlátozódik az E funkció. Esetükben a romani–magyar kódok funkcionális megoszlása teljes mértékben érvényes (itt a diglossziás helyzetet erősíti az E kód másodlagos szocializáció során történő elsajátítása, valamint az E nyílt presztízisének elismerése): az informális-formális helyzetekhez igazodik az E és K kódok közötti nyelv választás is.

Az E és K kódok funkcionális eloszlása más képet mutat a dunaszerdahelyi romungrók körében: a csoportban az E kóddal egyértelműen a szlovák nyelv azonosítható (ez egyébként általános érvényű a szlovákiai kisebbségekre), a K-val pedig a romani

(szándékosan nem írok vernakuláris nyelvváltozatot, mivel ez nagy részüknél – legfőképpen a fiataloknál – a magyar nyelv valamelyik szlovákiai változata). A romani–magyar–szlovák nyelvek E–K-szerű megoszlása ebben a csoportban nem a három nyelv miatt jelent gondot (mint ahogy egyes szlovákiai cigány közösségekben nem is jelent gondot), a probléma ott található, hogy a dunaszerdahelyi romungró közösség egy részénél nyelvcserefolyamat zajlott le (lásd Pintér 2004a: 66, 70; 2004b: 71–76), így esetükben ma legfeljebb magyar–magyar diglossziáról vagy magyar–szlovák diglossziáról beszélhetünk. A táblázatban ugyan az látszik, hogy a közösség a nyelvhasználat familiáris színterein használja a romanit, ugyanakkor a színterekből (szülő/nagyszülő, házastárs, barát, más roma) az is kiolvasható, hogy azt leginkább a középkorúak és idősek használják. Hasonló nyelvcserefolyamatról számol be Bartha kompakt cigány csoport esetében is: a közösség leginkább mobilis rétege, a 15–30 évesek között családban is egyre inkább csökken a romani használatának mértéke (Bartha 2006: 428). Bár Bartha megjegyzi, hogy az életkor és nyelvhasználat közötti kapcsolatra vonatkozó adatai nem minden esetben szignifikánsak, tendenciaszinten mindenképpen érvényesek megállapításai (uo.). Mivel a dunaszerdahelyi csoportot érintő vizsgálatom adatközlői kor és nem tekintetében nem reprezentálják a dunaszerdahelyi közösséget, így az általam leírtak is csupán tendenciaként értelmezendők.

A táblázatból kiolvasható a nyelvhasználat mértéke is: a dunaszerdahelyi romungrók életében nincs olyan nyelvhasználati szintér, ahol csak és kizárólag, esetleg az esetek többségében a romanit használnák. Csupán a szülőkkel/nagyszülőkkel történő beszédben használják gyakran a romanit: sajnos a táblázatból nem látszik, de ezek az adatok csupán középkorú és idős adatközlőimre vonatkoznak (az idős adatközlők esetében pedig a nyelvhasználat értelemszerűen a múltra vonatkozik). A malomhelyiekkal ellentétben a dunaszerdahelyi csoportnál érdekes a szlovák nyelv szerepe: azt már az előbb említettem, hogy a fiatal romungróknál nyelvcsere ment (megy) végbe (vö. **5.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás színtere** című fejezet), s a presztízisnyelv, valójában az érvényesüléshez szükséges nyelv szerepét egyre inkább a szlovák tölti be. Szórt csoport lévén egyre könnyebben asszimilálódnak a helyi többséget alkotó magyarsághoz, miáltal nyelvileg kezdenek egyre inkább hozzájuk hasonlítani. Ezt támasztja alá egyébként a kutatás nyelvi változókat feldolgozó része is (lásd Menyhárt 2006: 140–143), amely azt mutatja, hogy az általuk beszélt magyar nyelvváltozat hasonlít (sőt, gyakran megegyezik) a dunaszerdahelyi magyarságéval. Nem lényegtelen azonban, hogy identitásjelölőként gyakoriak nyelvükben a romani kölcsönszavak,

interferenciajelenségek, ám ennek a kódváltásnak inkább emocionális és nem kognitív szerepe van.

A két kód funkcióelkülönülése a modern társadalom legtöbb területét jellemzi. Bár a magyarországi és szlovákiai törvények, valamint az európai uniós és más nemzetközi törekvések folyamatosan bővítik a cigány közösségek által beszélt nyelvek használati körét (vagy legalábbis a nyelvhasználat lehetőségét), használatuknak korlátozottsága még ma is nyilvánvaló. A romani és beás használatának kiteljesedését számos irodalmi mű, újság, televízió- és rádióműsor, valamint azok tudományos irodalomban történő kiterjesztése példázza, ám ez még korántsem elegendő a funkcióelkülönülés feloldásához. A romani és beás kiterjesztéséhez nemcsak az azokon alkotók szükségeltetnek, hanem egy céltudatos befogadóközösség is, amely új impulzusokkal ösztönzi a produktív réteget (ez pedig Magyarországon és Szlovákiában egyelőre hiányzik).

Az E és K kódok egyértelmű funkcióelkülönülése nem minden cigány csoportra érvényes. A romani és beás, valamint a magyar nyelv egyértelmű szerepmegoszlása leginkább a zárt csoportok esetében nyilvánvaló. A két nyelv közötti következetes szerepmegosztás valójában csak azokban a közösségekben nem jön létre, ahol a romani és a beás használata manapság visszaszorulóban van (ennek oka általában a környezeti nyelv fokozatos térnyerése). Fontos továbbá, hogy a *funkcióelkülönülés* összefüggésben van a presztízs, elsajátítás és stabilitás kérdéskörével is.

6.4 Presztízs

A diglossziás kétnyelvűségben létező E és K kódok használata úgy oszlik meg, hogy az E a társadalom által magasabb presztízstűnek tartott színtereken használatos, míg a K kód a familiáris színterek sajátja. Természetesen olyan mértékű presztízskülönbségről nem lehet szó, amilyenről még Ferguson ír: Ferguson olyan eseteket említ, ahol bár a közösség beszéli a K kódot, az E kód magas presztízse miatt annak ismeretét mégis tagadja (Ferguson 1975: 298–299; Ferguson példáinak kritikáját lásd Fasold 1985: 36). Ilyen állapot létrejötté elsősorban nem nyelvi, hanem nyelven kívüli környezet függvénye.

Presztízs alatt valójában egy olyan társadalmi elismertség értendő, amely a külső (tágabb) és belső (szűkebb) társadalom számára is nyilvánvaló (például nyilvánvaló presztízse van egy Ferrari sportkocsi vezetésének vagy a választékos beszédnek). Bizonyos esetekben az is előfordulhat, hogy egy kisebb társadalmi réteg olyan dolgokat tart

értékesnek, amelyeket a tágabb közösség nem értékeli nagyra (előfordulhat, hogy a Ferrari birtoklása vagy vezetése sznobizmusnak, a választékos beszéd modorosnak minősül, vagy olyan is előfordul, hogy egy csoport a társadalom által megbélyegzett dolgokhoz saját értékrendjében pozitívan viszonyul). Éppen ezért a nyelvek, nyelvváltozatok presztízisének vizsgálatakor körültekintően kell eljárni, hiszen a presztízs nem csak nyilvános (vagy nyílt) lehet, hanem rejtett is. Nyelvek esetében rejtett presztízsről akkor beszélünk, „ha bizonyos nyelv(változat) vagy nyelvi forma nem rendelkezik tekintéllyel, de használata adott helyzetben jelez egy bizonyos közösséghez való tartozást” (Cseresnyési 2004: 125, lásd még Trudgill 1997: 68), s mint ilyen, elsősorban nem pragmatikai, hanem emocionális indíttatású. Fontos továbbá, hogy nyelvek esetében a tekintély általában nem a nyelvhez magához, hanem az azt beszélő csoporthoz, azaz a használókhoz kötődik.

A magyarországi és szlovákiai romani-párú diglosszia hangoztatói általában nem beszélnek az E és K változatok presztízisééről⁴². A magyarországi és szlovákiai cigányság kétnyelvűségének említésekor egyebek mellett azt a fontos tény sem szabadna figyelmen kívül hagyni, hogy az egyes csoportok a romani és beás nyelv más-más dialektusát beszélik: Magyarországon legelterjedtebbek a lovári, romungró és árgyelán, Szlovákiában a szerviko romungró és lovári⁴³ dialektusok (ezek mellett természetesen a romani és beás más társadalmi csoportokhoz kötődő változatait is beszélik). Mivel nyelvek esetében a nyilvános presztízs általában azokhoz a kódokhoz köthető, amelyeken társadalmilag érvényesülni lehet, a magyarországi és szlovákiai cigányok esetében ésszerűnek látszik E kódként a magyar és szlovák nyelvet elfogadni (ez a modell azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a K kódot is felosszuk formális és informális beszédhelyzetekhez kötődő E és K kódokra).

A fentiek fényében a nyugat-szlovákiai cigányok nyelvhasználatát megkísérlem az általam végzett kutatásokkal bemutatni. A malomhelyi cigányok életében egyértelmű a magyar nyelv magas presztízse, ugyanakkor a lovári tekintélye is nyilvánvaló: bár a közösség felnőtt lakói beszélnek magyarul (hiszen ezen a nyelven kommunikálnak tágabb környezetükkel), a telepen belül a közösség lakói egymás között csak lovári nyelven beszélnek (mindössze egy adatközlő mondta, hogy gyermekeihez magyarul is beszél). Bár a szlovák nyelv fontosságával tisztában vannak, számukra e nyelv ismerete nem azonosul a

⁴² Nem beszélnek, mivel értelmezésükben a diglosszia fogalma legtöbbször a nyelvek használata mögött rejlő funkcionális megosztottsággal azonosul (ami valójában megfeleltethető lenne a már elterjedt funkcionális kétnyelvűség fogalmának is).

⁴³ Az említett nyelvváltozatok a romani és beás következő dialektális csoportjainak részei: a *lovári* a romani északi vlah csoportjába, *romungró* a romani délkeleti centrális csoportjába, a *szerviko* a romani északi centrális csoportjába tartozik, az *árgyelán* pedig a Magyarországon elterjedt beás alldialektusok egyike.

társadalmi érvényesüléssel, mivel számukra a tágabb környezetet csupán a környező magyar falvak és a járási székhely jelenti, amelyek mind magyarlakta települések. A dunaszerdahelyi romungrók az előző csoporttal ellentétben nem alkotnak zárt közösséget, s ez nyelvhasználatukban is megmutatkozik: a romani használatának mértéke jelentősen csökken. A 36. táblázatból kitűnik, hogy ez a csoport már tudatosabb nyelvhasználó, a jobb érvényesülés érdekében nemcsak a magyart, hanem a szlovákot is használja. A „tudatos” szót tudatosan használtam, mivel azok a romungrók, akik szlovákul is beszélnek, azokban a hivatalokban szlovákul kezdeményezik a beszélgetést, ahol tudják, hogy az ügyintéző szlovák (erről a nyelvválasztási stratégiáról több adatközlőm is beszámolt). A közösség egy része számára tehát a magyar nyelv mellett a szlovák is nyilvánvaló presztízzsel rendelkezik. Ugyanakkor a romani presztízse nem olyan nyilvánvaló, mint az előző csoport életében (mégis jelentős szerepű): bár az adatközlők bevallása és tapasztalatom szerint a dunaszerdahelyi romungrók között már csak az idősek beszélnek a romanit, adatközlőim mindegyike fontosnak tartotta annak oktatását és életükben betöltött szerepét (mindegyik adatközlőm tanítatná [születendő] gyermekét romani nyelven, illetve a romanit mindegyik adatközlő a dunaszerdahelyi cigányság fontos kifejezőjének tartja). Látszik tehát, hogy bár nem beszélnek a romanit, annak ismeretét mégis fontosnak tartják, mivel számukra mára ez maradt a cigányság összetartó ereje (fontos azonban, hogy nem minden cigány csoport tartja a romanit vagy más cigány csoportok által beszélt nyelvet saját közösségük összetartó kapcsának).

Bartha Csilla elemzése szerint a hodászi és kántorjánosi közösségek szintén a magyar nyelvet tekintik magasabb presztízsűnek, bár ezekben a közösségben a cerhárinak és lovárinak⁴⁴ érezhetően erősebb szerepe van, mint romungrónak a dunaszerdahelyi csoport esetében (a két magyarországi közösség romaninyelv-használatáról lásd Bartha 2006: 425, 2007: 254). A két közösségben a magyar és romani nyelv használata egyértelműen elkülönül: a romani a familiáris színterek nyelve, míg a kifelé történő kommunikáció magyar nyelven történik. A magyar nyelv fokozatos térnyerésének elsősorban gyakorlati oka van, a romani presztízse elsősorban a csoportidentitás kifejezésére és emocionális okokra vezethető vissza. Ezt támasztják alá a cigány nyelv ismeretének fontosságát és annak okait vizsgáló kutatás eredményei is: a vizsgált közösségek a cigánynyelv-ismeretet a következő kategóriákkal kötötték össze: ősi hagyomány, cigányok belső világa, elődök nyelve, anyanyelv mint jog, kommunikáció más

⁴⁴ Mindkettő a romani északi vlah csoportjának tagja, bár a cerhárinak vannak a centrális dialektusokkal megegyező tulajdonságai is – vö. Szalai 2007a: 25–27.

helyiekkel, cigány szokások, a nyelv szépsége, közösségi tagság feltétele (Bartha 2006: 435, 2007: 261). A felsorolt kategóriák mindegyike a szűkebb közösséghez történő kapcsolódás fontosságát erősítik, amely adott esetben rejtett presztízsz formájában jelenik meg.

Az E és K kódok presztízskülönbsége hasonlóan jelenik meg a mánfai beás közösségben is. A beás leginkább a familiáris nyelvhasználati színterek sajátja, a magyar pedig az interetnikus kommunikációé. Pálmáné Orsós Anna (2007b) kutatásából azonban az is nyilvánvalóvá válik, hogy a közösség pozitívan viszonyul a beáshoz, sőt bizonyos szituációkban az a magyar nyelv elé kerül: a kisközösségi nyelvhasználat, illetve a nyelvek világban betöltött szerepének értelmezésekor a beást tartják fontosabbnak (Pálmáné Orsós 2007b: 274–275, 285).

A magyarországi és szlovákiai cigányközösségek életében gyakorlati szempontból egyértelműen nagyobb szerepe van a magyar (és a szlovák) nyelvnek, mint a romaninak és a beásnak. Ez elsősorban a mai nyelvi helyzetre, a magyar és szlovák nyelvek dominanciájára vezethető vissza. Ezzel a helyzettel, a többségi társadalomtól való függőséggel, ennek nyelvi vetületeivel a kisebb közösségek is tisztában vannak és voltak. Nyilvánvaló számukra, hogy a jelen helyzetben csak romani vagy beás nyelven nem lehet a megélhetést biztosítani. Ha azonban jobban megnézzük az E-K kódok presztízskülönbségeit, nyilvánvalóvá válik az is, hogy a cigány közösségek ragaszkodnak a romanizációhoz és/vagy a beáshoz. A cigány közösségek által beszélt, a kutatók által K kódként jelölt nyelv rejtett presztízse valójában nem is olyan rejtett, mivel zártabb közösségekben épp ez lehet a közösségi vagy „cigány” identitás kifejezésének egyik legfontosabb jele (ahogy azt már a Funkcióelkülönülés részben említettem, a romani nem csak informális beszédhelyzetekben használatos). Úgy látszik, zártabb közösségekben a romani és beás presztízse erősebb (talán mert ezekben a közösségekben gyakrabban használják azokat), szórt közösségek életében ez a nyelvi asszimiláció függvényében változik. A dunaszerdahelyi közösség példája talán azt is mutatja, hogy a nyelvi asszimiláció előrehaladottabb fokán, ritkább nyelvhasználat esetén sem tűnik el a romani és beás ismeretének fontossága (azzal természetesen tisztában vagyok, hogy ez a példa kissé ideologikus és talán még a tendenciaszerűség bizonyítására is kevés).

Ha figyelembe vesszük a fent megfogalmazottakat, nyilvánvalóvá válik, hogy mind a K, mind az E kód rendelkezik bizonyos fokú presztízszel. Nem lenne helyes egyértelműen kijelenteni, hogy a romani vagy beás, csak azért mert a K kóddal azonosul, alacsony presztízszű lenne. Bár az általam vizsgált két közösségben az E kód magasabb

presztízzsel rendelkezett, más közösségekben már ez nem olyan egyértelmű (például bizonyos erdélyi csoportoknál). Vannak olyan helyzetek, ahol az E kód rendelkezik alacsonyabb presztízzsel (például a csoporton belüli kommunikációban).

6.5 Az E nyelvváltozat jelentős mennyiségű irodalmi öröksége

Bár Fishman nem foglalkozott ezzel a kérdéssel, az egyre erősebben kibontakozó cigánynyelvű írásosság miatt úgy gondolom, érdemes ezzel a fergusoni kategóriával is foglalkozni. Általánosan elfogadott, hogy a K kódként használt romani nem rendelkezik megfelelő írásossággal.

A Ferguson által vázolt diglossziás viszonyban lévő nyelvek sajátossága, hogy a két kódhoz köthető irodalmi örökség jelentős mértékben eltér egymástól (az E kód régi időkbe visszanyúló, magas presztízssal rendelkezik, a K kódra pedig az alacsony presztízssal, népi írásosság jellemző). Megfigyelhető azonban, hogy az irodalmi örökség kérdése még Fergusonnál sem kielégítően tisztázott, hiszen ő ez esetben csak az arab és a görög nyelv példájáról ír – meg sem említve az általa tárgyalt másik két nyelvet (más kérdés, hogy Ferguson ezzel az írással nem kívánt örök értékű, megcáfolhatatlan állításokat közölni, csupán a nyelven kívüli tényezők nagyobb mértékű kutatására szeretne volna felhívni a generatív nyelvészek figyelmét; vö. Ferguson 1975: 317).

A magyarországi és szlovákiai helyzetet tekintve egyértelmű a két nyelvváltozathoz tartozó írásosság mennyiségbeli különbsége: a magyar és a szlovák nyelv írott irodalmi öröksége egyértelműen gazdagabb, illetve ez a magyar nyelv esetében egyértelműen nagyobb időszakot ölel fel. Mindemellett azt sem szabadna azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a közép-európai cigányság is több, mint száz éves irodalmi/írással rendelkezik. Ennél azonban sokkal fontosabb a jelen, az egyre jobban szaporodó cigány nyelvű szépirodalom és publicisztika megléte. A cigány nyelvű írásbeliség gyarapodását közvetve elősegítheti a cigány nyelv folyamatos „intézményes terjesztése”, oktatása, valamint, hogy a régióban ma már lehetővé válik a cigány nyelvű – akkreditált – nyelvvizsga is (Magyarországon romani (lovári) és beás nyelvekből lehet vizsgát tenni). Ez azonban csupán szimbolikus jelentőségű (valójában ebben a részben az időbeliséget és nem az elterjedtséget vizsgálom), mivel a romani és beás írásbeliség elterjedtsége, olvasottsága valószínűleg nem olyan jelentős, mint a magyaré vagy a

szlováké (lásd például a dunaszerdahelyi közösség olvasásra vonatkozó adatait – **5.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra)**).

Bár a két kód írásos hagyománya egyértelműen különbözik, a Ferguson által leírt kevertkódúság, illetve az E kód elemeinek K szövegekben történő használata a magyarországi és szlovákiai cigány írásosságra nem jellemző. Az sem általános érvényű, hogy az E kód szavainak K kódban történő használata magas presztízzsel járna – a jelen helyzetben a romani és beás nyelv ápolása miatt épp az ellenkező tendenciák érvényesülnek. Egyre elterjedtebb a belső szóalkotási módokkal és elemekkel történő szóalkotás is (vö. Kalinin megj. alatt, Rácová–Horecký 2000: 11–14, Rácová 2007). A kevertkódúság főleg a beszélt nyelvváltozatokat jellemzi, ám a bázisnyelv ez esetben is a romani/beás marad (a szlovákiai cigányok kölcsönzéseinek típusáról lásd Elšík kézirat). Bár a romanit és beást érintő gyakori kölcsönzések ténye nyilvánvaló, a nyelvhasználatban ellenkező irányú – purizmust sejtető – tendenciák is előfordulhatnak: a szlovákiai (magyar) cigányok egyes csoportjainál a (felismert, tudatosított) magyar és/vagy szlovák kölcsönyszavak használata sokszor „kemény önkritika célpontjai” lehetnek (Elšík et al. 1999: 282).

6.6 Elsajátítás

A közép-európai romani-párú kétnyelvűek nyelvészajátításának modellezésekor a legegyszerűbb azt állítani, hogy a cigány gyermekek a magyar nyelvet (E kód) csupán a másodlagos szocializáció során az iskolában sajátítják el, miközben az elsődleges szocializáció a cigány csoport saját nyelvén (K kód) történik (a teljesség igénye nélkül Hübschmannová 1979: 40, Réger 1974: 230, 1979: 61, 1988: 172⁴⁵).

A fent említett felfogás azonban túlságosan általánosít, mivel a nyelvek ismerete közösségenként eltérhet, sőt közösségeken belül is különböző lehet. Az E és K változatok elsajátításának módja és ideje elsősorban a szűkebb közösségen, annak szociális szerkezetén, belső és külső kapcsolataikon múlik, s ezek és egyéb tényezők korántsem azonosak a kutatók által vizsgált közösségekben (sőt, még az általam vizsgált

⁴⁵ Réger Zita ez utóbbi tanulmányban már árnyaltabban fogalmaz. A tanulmányban a másodlagos szocializáció előtti nyelvi helyzetet illetően különbséget tesz az egyes cigány csoportok között – a csoport társas kapcsolathálójától, interetnikus kapcsolataitól függően előfordulhatnak olyan esetek, amikor az iskolás kor előtt álló gyermek valamilyen szinten beszéli a csoport környezeti nyelvét. Természetesen nem zárja ki azt sem, hogy valóban léteznek olyan cigány csoportok, ahol a gyermek nem ismeri a kötelező iskolai oktatás nyelvét.

közösségekben sem). Arra már Réger Zita is felhívta a figyelmet, hogy nem minden magyarországi cigány gyermek kezdi meg általános iskolás tanulmányait úgy, hogy nem rendelkezik sem aktív, sem passzív magyar nyelvi kompetenciával. Ennek okát Réger elsősorban a hagyományos cigány életmód felhagyásában, valamint a cigány közösségek elszigeteltségének megszűnésében látja (lásd Réger 1988: 172). Minthogy a gyermekkori nyelvelsajátítást a szűkebb nyelvi környezet befolyásolja (tehát nem a gyermek választ), a magyarországi és szlovákiai cigányközösségek gyermekeinek első nyelve a közösség koherenciájától és az interetnikus kapcsolatainak erősségétől függ. Tapasztalatom szerint a szerkezetileg zárt és/vagy szeparált, hagyományait még őrző közösségek gyermekeinek elsődleges szocializációja romani vagy beás nyelven történik (vö. malomhelyi közösség Menyhárt–M. Pintér 2007: 300, Pintér–Menyhárt 2005: 80 vs. dunaszerdahelyi közösség Pintér 2004a: 65–66, egy magyarországi példa Réger 1974: 230). Az elzártság mértékétől függően a gyermekek a közösség nyelvének elsajátítása mellett párhuzamosan elsajátíthatják környezetük nyelvét, esetünkben a magyart és/vagy a szlovák nyelvet is.

Mind Fishman, mind Ferguson szerint a K kódot a nyelvhasználók jobban ismerik (Ferguson 1975: 301, Fishman 1985: 43). Ezek a nyelvelsajátításra vonatkozó állítások – tehát, hogy a romani és beás nyelv erősebb lenne a magyarnál, esetleg a magyar és/vagy szlováknál – a magyarországi és szlovákiai romungrók és beások esetében korántsem tekinthetőek természetesnek. A nyelvtudás szintjére vonatkozó állítás nem általánosítható az általam vizsgált (és a szakirodalomban talált) romani-párú beszélőközösség egészére. Úgy gondolom, hogy a magyarországi és szlovákiai cigányok a nyelvelsajátítást, illetve a nyelvtudás szintjét érintően – a funkcióelkülönülés és a presztízs kérdéséhez hasonlóan – a csoportok társadalmi berendezkedésétől, valamint korcsoportoktól függően különbözőek (az a sommás állítás semmiképp sem helyénvaló, hogy a cigányok első nyelvként egységesen a romanit vagy beást sajátítják el és a magyart és/vagy a szlovákot második nyelvként csak az iskolában tanulják meg). Az általam vizsgált csoportok – a fenti témakörökben tapasztaltakhoz hasonlóan – ezen a téren sem egyeznek meg: a vizsgálatomban megkérdezett dunaszerdahelyi romungrók saját bevallásuk (és tapasztalatom) szerint jobban beszélnek magyarul, mint romani nyelven: a romungrót már csak az idősek beszélik, de saját bevallásuk szerint ők is leginkább felejtnek, mivel ma már „*nincs kívül rendesen cigányul beszélni*” (ebben nagy szerepet játszik a közösség tagjainak immobilitása, valamint a folyamatosan zajló nyelvcsere is). A lehetőség és a gyakorlat hiánya a nyelvileg asszimilálódott közösségek életében a romaninyelv-tudás és a használat leépülését és egyúttal nyelvcsereét is jelent, amelyben szerepet játszik a romani és

beás gyakorlati használhatóságának csökkenése is. A szlovákiai cigányok asszimilációja nem új keletű. Az 1960/70-es években kormányrendeletek hatására a cigánytelepeket fokozatosan megszüntették, és az ott élő cigányokat főleg a magyar lakosság között szétszórták, miáltal hagyományos szokásaik, életmódjuk és nyelvük/nyelvhasználatuk módosult⁴⁶ (vö. Jurová 1996: 47, Pintér 2004a: 66). A dunaszerdahelyiekkel ellentétben merőben mást tapasztaltam a szeparált közösségként élő malomhelyi cigány közösség esetében, ahol valóban élnek olyan nyelvhasználók, akik romanitudása erősebb, mint a magyaré (ez elsősorban a nők és gyermekek esetében igaz). Erősen introvertált közösség lévén napi beszédprodukciónak nagy része (túlnyomó többségükénél egésze) lovári nyelven történik, bár a csoport szűkebb környezetével magyar nyelven beszélnek (vö. Menyhárt–M. Pintér 2007: 300, Pintér–Menyhárt 2005: 80). A K és E kódok ismeretének mértéke és a csoport szociális berendezkedése közötti kapcsolatot mutatja a tény, hogy azokon a településeken, ahol a cigányok nem zárt közösségben élnek, felgyorsult a nyelvi asszimiláció mértéke: példaként felhozható a nyugat-szlovákiai és a csehországi városi cigányság⁴⁷ (vö. Elšík 2003: 4). A nyelvtudás mértékének megállapításakor felmerül a probléma, hogy önértékelés esetén a kétnyelvű adatközlők nyelvtudásukat szubjektíven értékelik, azaz egyik és/vagy másik nyelvi kompetenciáját alul- és/vagy felülértékelik. Az általam végzett, valamint a szlovákiai példaként említett kutatások nemcsak az adatközlők önértékelésén, hanem a kutatók megfigyelésein is alapulnak (a megfigyelés természetesen csak azokra a nyelvi kompetenciákra vonatkozik, amely nyelvek ismeretével a kutató bír).

A magyarországi romungrók nyelvtudásáról valós, elvégzett kutatást nem láttam, eddig csupán közvetett adatokkal találkoztam, amelyek viszont a csoport nyelvi asszimilációjáról tanúskodnak (lásd Forray 2007: 166, Kemény–Janky 2003a: 70, Szalai 2007: 37–39, 43). Ez a nyelvcsere azonban az egész beszélőközösségre nézve nem általános érvényű, mivel néhány magyarországi településen mindmáig élnek romungró⁴⁸ romani változatokat beszélő közösségek – elsősorban Nógrád megyében, Pest környékén Csobánkán, a Pilisben és kis számban Baranya megyében, például Versenden (vö. Lakatos 2006: 112, Szalai 2007: 43, Tálás 2001: 320). A romungrótól eltérően a magyarországi romani (elsősorban a lovári) és beás nyelvhasználat gyakrabban kutatott téma, s a

⁴⁶ Magyarországon az 1970-es és 1980-as években számolták fel a cigánytelepeket, s a telepen élő cigányok szétszórása, az új lakhely, illetve a munkahely a magyar nyelvvel történő érintkezést, illetve a romani és beás használatának beszűkülését segítették elő (Kemény–Janky 2003b: 18).

⁴⁷ Az 1942–44-es csehországi cigányholokauszt után a határvárosokba és egyes ipari városokba szlovákiai cigányok települtek, akik a telepekről kikerülve egyre inkább asszimilálódtak.

⁴⁸ A romungró romani (vagy „magyar cigány”) nyelvváltozatot legtöbbször Dél-Szlovákiában beszélnek (vö. Elšík et al 1999: 284–286, Elšík kézirat, Hübschmannová–Bubeník 1997: 135).

magyarországi kutatók által vizsgált nyelvek nyelvi rendszere is részletesebben le van írva, mint az a szlovákiai romani és beás nyelvek esetében tapasztalható. A magyarországi beások magyar és beás nyelvi kompetenciái, valamint a beás-magyar nyelvcsere közösségenként eltérőek lehetnek (Pálmainé Orsós 2007a: 52). A kódok ismerete, valamint az ezzel összefüggő nyelvcsere egy-egy közösségen belül is változó mértékű. A beások esetében is elmondható, hogy a kódok ismerete egyrészt a csoport összetételével, másrészt a beszélők életkorával hozható összefüggésbe. A dunaszerdahelyi romungrókhhoz hasonlóan a mánfai beások is egyre gyakrabban használják az E kódot, azaz a magyar nyelvet, ami meghatározza nyelvi kompetenciáikat. Pálmainé Orsós Anna szerint általános érvényű, hogy a beást leginkább az idősek használják, a fiatalok a környezet nyelvét, a magyart részesítik előnyben. Fontos azonban, hogy a nyelvvesztés nem feltétlenül jár identitásvesztéssel (Pálmainé Orsós 2007b: 288–291). Mint ahogy azt már a fentiekben említettem, az anyanyelv csupán egyike az etnikai azonosságtudat alkotóinak (ezért van, hogy például a romanit még beszélő dunaszerdahelyi romungrók is „magyar cigánynak” tartják magukat – azaz fontosnak tartják a „magyar etnicitást” is, amely esetükben valószínűleg a tágabb környezetükben élő szlovákoktól való elhatárolódás jele). A Bartha Csilla által vizsgált cerhári és lovári közösség is szórt adatokat mutat: valamilyen mértékben a közösség minden tagja beszél mindkét kódot, így a beszélők az egyéni kétnyelvűség különböző típusait és fokozatait képviselik (Bartha 2006: 432, 2007: 259). A korcsoportok és a nyelvtudás kapcsolata is megegyezik az általam összefoglaltakkal. Bartha szerint a romani-domináns kétnyelvűség az 51–81 év közötti generáció esetében a legerősebb, vagyis ez az a csoport, amelynél a romani ismerete erősebb a magyarnál (Bartha 2006: 431, 2007: 258).

Fishman nyelvelsajátításra vonatkozó megállapítása már közelebb van a magyarországi és szlovákiai helyzethez, mint az a nyelvtudás esetében volt. A bemutatott cigány csoportokra elmondható, hogy a közösségek egy része valóban romani és beás nyelven szocializálódik – ez alól kivételt képeznek a dunaszerdahelyi romungrók. Fishmani értelemben a nyelvelsajátítás rendszerében az E kód egyfajta „felsőbb nyelvet”, a „magas kultúra nyelvét” képviseli, amely elsajátítása az iskolai oktatásra korlátozódik. A mi esetünkben azonban az E kód jóval elterjedtebb, használata az eredeti elgondolástól eltérően tágabb körű, s ez megmutatkozik a nyelvelsajátításban-nyelvtanulásban is. Igaz ugyan, hogy a közösségek egy része a K kódot (azaz a romani és a beás valamelyik változatát) sajátítja el anyanyelvként (ez a helyzet Malomhelyen, valamint a Bartha, Réger, Pálmainé Orsós, Hübschmannová és Elšík által vizsgált közösségekben), de egyre

gyakoribb, hogy már vele párhuzamosan vagy néhány évvel később környezetétől sajátítja el ez E kódot (magyart/szlovákot). Az E kód – elsődlegesen – iskolai oktatás körében történő elsajátítása ugyan mindmáig létezik (Malomhely, Bartha, Réger, Elšík), azonban ez kutatásom és a szakirodalom alapján egyre kevésbé jellemző jelenség: léte összefüggésben van a közösség struktúrájával, annak belső és külső társas kapcsolathálójával – minél introvertáltabb és (el)zártabb egy közösség, annál valószínűbb az E nyelv másodlagos szocializáció során történő elsajátítása.

Az E és K kódok cigány közösségek általi elsajátítása, valamint a közösségek nyelvtudásának mértéke korántsem olyan sematikus, ahogy azt Ferguson az általa vizsgált nyelvek esetében leírta (illetve ahogy az a magyarországi és szlovákiai cigánysággal foglalkozó szakirodalomban több esetben megjelenik). Annál valószínűbb, hogy az egyes csoportok között jelentős különbség van: mindez pedig a csoportok szociális berendezésétől, valamint a másodnyelvnek a cigány közösségben betöltött szerepétől függ.

6.7 Standardizáltság

A romani-párú diglosszia említésekor a magyarországi és szlovákiai szakirodalom nem szentel elegendő figyelmet a két kód kiműveltségének, standardizáltságuk mértékének (úgy is fogalmazhatnánk, hogy az idevágó szakirodalom a diglosszia viszonylatában nem foglalkozik ezzel a kérdéssel). Bár Fishmannél ez a kérdés *expressis verbis* nem jelenik meg, megemlítem, hogy a klasszikus diglosszia esetében az egymás mellett létező két kód standardizáltságának mértéke jelentősen különbözik egymástól – a kiművelt E kód és azzal szemben a standardizáltság alacsonyabb fokán álló K kód (Fasold 1984: 44). Az E kód kiműveltsége annak nagyfokú standardizáltságán⁴⁹ és kodifikáltságán alapszik: egyrészt régóta tanulmányozott nyelv (vagy nyelvváltozat), másrészt nagyszámú kézikönyv tartalmazza annak nyelvi rendszereit és helyesírását. Ezzel ellentétben a K kód

⁴⁹ Standardizált nyelvváltozatról olyan esetben beszélünk, amikor az adott nyelvváltozat földrajzi és szociális értelemben tagolatlan, azaz olyan nyelvváltozat, amely a nyelvjárások és szociolektusok fölött áll – az egész beszélőközösség használja vagy legalábbis „felsőbbségét” elismeri (vö. Lanstyák 1998: 130–131). A „felülemelkedés” folyamata végbemehet önmagától, azaz a közösség saját maga választja ki azt a nyelvváltozatot, amelynek ismeretét és használatát mintegy kötelezővé teszi(k) – ezt a folyamatot hívjuk *standardizálódás*nak. Ha a nyelvváltozat kiválasztása nem a közösség által történik, azaz ha a „felülemelkedés” központilag irányított (értsd: tervezett, vezérelt), *standardizálás*ról beszélünk. Mindkét folyamat során a már kialakult változatot kodifikálják, azaz normáját kézikönyvekbe (szótárakba, grammatikákba, helyesírási kézikönyvbe stb.) fektetik. A kodifikáció a standardizálásnak csupán egy, bár nagyon jelentős részmozzanata, amely általában a nyelv írott változatát érinti (bár kétségkívül a nyelv beszélt változata is kodifikálható – mint például a szlovák nyelv esetében, amely rendelkezik a kiejtést szabályozó kézikönyvvel: Ábel Kráľ - Pravidlá slovenskej výslovnosti).

standardizáltságának mértéke kisebb (tehát bizonyos esetekben létezik ugyan valamiféle közösségeken felüli nyelvváltozat, ez azonban mindvégig a K kódra jellemző funkciójú marad), valamint általában a kodifikáltság hiánya jellemzi (Ferguson 1975: 302, Lanstyák 1998a: 130–131).

Esetünkben az E kód kidolgozottságához nem fér kétség. Mind a magyar, mind a szlovák nyelv standard változatának rendszerét számos nyelvtan és kézikönyv szabályozza, s ez a szabályozottság viszonylag hosszú időre tekint vissza. Mindemellett mindkét nyelv rendelkezik a nemzeti tudományos akadémia által kodifikált nyelvtannal. A standard (egységes) normája érvényes az E kód minden rendszerére, beleértve a helyesírást is (a „normatív nyelv” természetesen nem megkövült rendszer, az egyes elemek szintjén elképzelhető bizonyos variabilitás, ún. belső változatosság, pl. *seper* ~ *söpör*, *háztető* ~ *ház teteje*). A K kódként szereplő romani és beás nyelveknek is vannak nyelvtanai, azonban ezeknek nincs olyan „normatív erejük”, mint az akadémiai nyelvtanoknak. Míg az E kód modern nyelvtanai mögött komoly intézményi támogatás áll, a K kód nyelvtanai esetében ez nem mindig tapasztalható – ez azonban elsősorban hatalmi kérdés (Magyarországon a beás, Szlovákiában a kárpáti-cigány – romungró, szerviko – rendelkezik komoly intézményi háttérrel⁵⁰).

Nyelvtanok tehát mind az E kód, mind a K kód esetében vannak⁵¹, azonban a két kód kiműveltsége, a kódokat érintő nyelvhasználati szinterek és regiszterek száma jelentősen különbözik: a K kódot nem lehet az E szinterek mindegyikén használni, így például nem használható az államigazgatásban. Bár az általam tárgyalt romani és beás nyelvek használati köre folyamatosan bővül (ez a most zajló nyelvcsere folyamatok ellenére is lehetséges), léteznek cigány nyelvű televízió- és rádióműsorok, folyóiratok, szépirodalom, internetes oldalak, nyelvtanok, a hivatalos és tudományos regiszterek kidolgozottsága egyelőre várat magára. Ettől azonban a K kód nem rosszabb, az E pedig nem jobb. Tudatos nyelvtervezési tevékenységgel, anyagi és erkölcsi támogatással a nyelv

⁵⁰ Magyarországon a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke foglalkozik intézményes keretek között a beás nyelvvél, Szlovákiában a nyitrai Konstantín Filozófus Egyetem Társadalomtudományi és Egészségügyi Karának Romológia Intézete (Ústav romologických štúdií Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre), valamint a Szlovák Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézete (Ústav orientalistiky Slovenskej akadémie vied) foglalkozik a romani Szlovákiában beszélt változataival.

⁵¹ A magyarországi romani és beás nyelvtanok legfrissebb bibliográfiáját lásd Szalai 2007b: 313, 315–316, a szlovákiai romani nyelvtanok bibliográfiáját lásd Mann 2005: 17–20. Fontos, hogy ez utóbbi nem csupán nyelvtanokat tartalmaz, valamint hogy a tanulmány megjelenése óta eltelt két év alatt születtek más grammatikák, a Szlovákiában beszélt romani változatainak egyes rendszereit leíró monográfiák.

használati köre fokozatosan kiterjeszthető (mint ahogy azt több európai példa is mutatja, amelyek rövid összefoglalóját lásd Matras 2007: 131–136).

A cigány közösségek által beszélt nyelvek standardizáltságának kérdésekor érdemes megemlíteni azok írásrendszereit. Figyelembe véve, hogy a romaninak nem létezik egyetlen standard írott változata, valamint hogy egyetlen romani vagy más, cigány csoportok által beszélt nyelv sem rendelkezik saját állammal (bár bizonyos formában lehetnek államalkotó kisebbségek), nem meglepő, hogy a romani és a beás standardizáltságára a többközpontúság jellemző (Matras 2007: 135). Így van ez az írásrendszerrel is, amely az egyes területi változatok esetében néhány grafémában különbözik, különbözhet. A magyarországi és a szlovákiai cigány írásrendszer a magyar és (cseh)szlovák írásrendszerhez igazodik, így az írásbeliség némely karakterben különbözik egymástól (elsősorban a szláv „mekcsenyés” – ˇ – betűk, ezeket bővebben lásd az IV. mellékletben). A legszélesebb körben elfogadott magyarországi írásrendszer bizonyos karakterek esetében nem a magyar, hanem az angol írásmódhoz igazodik (cs ~ ch, s ~ sh, zs ~ zh), ez azonban egyrészt nem biztos, hogy részletesen lefedi a magyarországi cigány közösségek fonémaállományát, másrészt nem követi azt a gyakorlati megfontoláson alapuló európai példát, hogy a kisebbség nyelvének írásrendszere lehetőleg minél jobban hasonlítson a többségi nemzet írásrendszeréhez. Ez utóbbi kritikáját már 1988-ban Réger Zita is megfogalmazta, aki szerint az iskolában tanult helyesírástól (írásrendszertől) történő eltérés a kevésbé iskolázottak, esetleg gyengén olvasók táborában ellentétes hatást vált ki: megnehezítheti az (anyanyelven történő) olvasást, vagy ahogy Réger fogalmaz, „az anyanyelven történő olvasás örömet” veszi el az olvasóktól (Réger 1988: 169–170). Réger szerint ennek messzemenő negatív következményei lehetnek (a romani írásbeliség megszűnése), amelyek azonban láthatólag nem valósultak meg. Míg Ferguson értelmezésében a K kódnak nincs általánosan elfogadott helyesírása és írásrendszere (Ferguson 1975: 294), addig a közép-európai romani és beás nyelvekre ez az állítás nem érvényes, mivel azok rendelkeznek írásrendszerrel, és a helyesírás tekintetében is létezik valamiféle konszenzus.

Látjuk tehát, hogy standardizáltság tekintetében a magyarországi és szlovákiai romani-párú nyelvi helyzet nem egyezik teljesen a Ferguson, Fishman és más nyelvészek által elképzelt diglossziás nyelvi helyzettel. A két kód közti különbség létezik ugyan, bár a Ferguson által leírtakkal ellentétben korántsem olyan éles. A romani és beás standardizáltságának nem olyan alacsony, ahogyan azt a klasszikus diglossziás nyelvek esetében leírták.

6.8 Stabilitás

A diglosszia létrejöttének talán legfontosabb feltétele *az írott és beszélt kód közti különbség* megléte (vö. Lanstyák 1998a: 134). E speciális nyelvi helyzet kialakulásában több tényező is szerepet játszik (játszhat), ezért a diglosszia létrejöttének többféle módja is lehet – kialakulásának tárgyalását azonban nem tekintem dolgozatom témájának, így ezzel a témakörrel a továbbiakban nem foglalkozom (a diglosszia létrejöttéről lásd Ferguson 1975: 313, Fishman 1985: 39, 1967: 29–30, Lanstyák: 1998a: 134–135, Shiffman 1997: 208). Érdeemes azonban elgondolkodni azon, hogy a magyarországi, valamint szlovákiai romani és beás nyelv esetében az írott és beszélt változat elkülönülése nem olyan széles körben elterjedt, mint az a nemzetközi diglossziaszakirodalomban található nyelvek esetében. A romani és beás mindmáig sokaknak csak beszélt nyelvként létezik.

A diglossziahelyzet stabilitását, hosszú, akár több évszázados, évezredek ideig történő fennmaradását, már Ferguson is a diglosszia egyik legjellemzőbb tulajdonságának tartja (Ferguson 1975: 303). A stabilitás kérdéséről Fishman is hasonlóképpen vélekedik, értelmezésében a diglosszia a *közösségi kétnyelvűségnek* olyan típusa, amely huzamosabb ideig, legalább három generáción át fennmarad, miközben az egyes kódok funkciója változatlan marad (Fishman 1967: 29–30, 1985: 39). A diglosszia ilyen hosszú ideig történő fennmaradása a Fishman által már említett kódok *funkcióinak éles elkülönüléséből* adódik (ezzel a funkcióelkülönüléssel magyarázza Lanstyák István a magyar standard fennmaradását, valamint a különféle „határon túli magyar nyelvek” kialakulásának lehetetlenségét). A ferguson-i tartós stabilitás fennmaradásának másik oka lehet a kódok genetikai rokonsága, azaz hogy a két kód egyetlen nyelv része, így valójában nem konkurálnak egymással (vö. Lanstyák 1998a: 135).

A stabilitás, bár hosszú ideig fennmarad, nem tart minden esetben örökké – a stabilitás két különböző nyelv esetében kevésbé tartós. Megszűnésének egyik oka épp a közoktatás lehet, amely az E kód egyetlen alternatívaként való „erőszakolásával” a csoportidentitás és más társadalmi folyamatok függvényében kétféle hatást válthat ki: a szűkebb és tágabb társadalmi, illetve nyelvi helyzettől függően a K kódot anyanyelvként (vernakuláris nyelvváltozatként) beszélő közösség vagy elhagyja az E kódot – miközben a K kód használatát fokozatosan kiterjeszti, mivel az E kód használata az élet egyéb területein is nehézséget jelent –, vagy egy nyelvcsere-folyamat végeként K-ról E anyanyelvvé válik. Az utóbbiban fontos szerepet játszik az írásbeliség és szóbeliség Ferguson által felvázolt dichotómiája is, azaz hogy az írásbeliség csupán egy szűk elitre

korlátozódik, valamint hogy az érintett beszélőközösségben maga az írásos hagyomány is korlátozott (Ferguson 1975: 313).

A romani-párú kétnyelvűség mai magyarországi és szlovákiai helyzete *nem tükrözi az E és K kódok hosszú ideje tartó stabil diglossziaszerű elrendezését*. Egyrészt a romani és beás használatának folyamatos kiterjesztése, másrészt a statisztikák, valamint a szakirodalomban olvasható nyelvcsere-folyamatok arról tanúskodnak, hogy a két ország cigány lakosainak nyelvi helyzete semmiképpen sem minősíthető *egyértelműen stabilnak*. Az idevágó nyelvészeti szakirodalom némelyikében némi ellentmondásosság is felfedezhető, elsősorban azokban az írásokban, amelyek egyszerre beszélnek a cigány közösségek diglossziájáról és nyelvcserejéről. Ilyen például Pálmainé Orsós Anna *Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz* című tankönyvben szereplő írása, amelyben egymást követő oldalakon ír a cigány közösségek diglossziájáról és nyelvcserejéről (Pálmainé Orsós 2006: 96–99). Ugyanakkor Bartha Csillára hivatkozva azt is megemlíti, hogy célzott nyelvészeti kutatások mindezüdig nem vizsgálták a magyarországi cigány közösségek nyelvcserejét, és – teszem hozzá – a szlovákiai helyzetet sem (Pálmainé Orsós 2006: 97).

Bár az előbb említett, 1999-re visszanyúló Bartha-idézet óta számos esettanulmány dolgozta fel a magyarországi és szlovákiai cigányok életének különféle aspektusait, így nyelvi helyzetüket is, mégsem rendelkezünk a két ország cigányainak nyelvcserejét, nyelvi helyzetét vizsgáló komplex kutatással. Éppen a diglosszia stabilitása kapcsán lenne érdekes az egyes cigány csoportok nyelvcserejének állapotfelmérése, az egyes – nyelvileg és társadalmi berendezkedésben elkülönülő – cigány csoportok nyelvi helyzetének vizsgálata (maga a nyelvcsere sem teljesen azonos lefolyású folyamat, különböző stádiumai, illetve fajtái vannak).

A diglossziás helyzet esetében fontosnak tartott stabil nyelvi helyzet semmiképpen sem általános a mai magyarországi és szlovákiai kétnyelvű cigány csoportok mindegyikére. Bár az egész régiót átfogó célzott kutatás nem készült, mégis úgy tűnik, hogy főként a szórt közösségben élő (általában városi), elsősorban fiatalabb generáció esetében nem beszélhetünk stabil kétnyelvű helyzetről.

6.9 Diglossia vagy funkcionális kétnyelvűség

A hosszú utat bejárt diglossiafogalmat nem hagyta figyelmen kívül a magyarországi és szlovákiai romakutatás sem. A terminus magyarországi romológiai-ciganisztikai szakirodalomban történő megjelenését nem nehéz megtalálni, azt az 1980-as évek végén Réger Zita vezette be a magyarországi cigánykutatások irányát bemutató írásában⁵² (Réger 1988: 159). A fogalmat valójában a Vekerdi József által megfogalmazott negatív ítéletek elleni reakcióként használta, ugyanis Vekerdi a kétnyelvű cigány csoportok vernakuláris nyelvváltozatainak, illetve azok használatának sajátosságait a „visszamaradott cigány gondolkodás” jeleként értelmezi (Réger 1988: 160). Réger ennek cáfolataként használta a diglossia fogalmát, s a fogalom magyarázataként csupán a formális-informális szinterekhez kötött funkcióelkülönülést adta (ez az a pont, ahol a ferguson-i és fishmani diglossiafelfogás legszorosabban érintkezik).

Mivel a romani-párú kétnyelvűség két önálló nyelv kapcsolataként valósul meg, ezért erre a viszonyra a klasszikus felfogások közül leginkább a fishmani (lenne) érvényesíthető. A jelzett csoportok esetében azonban fishmani értelemben sem beszélhetünk egyértelműen diglossziáról, azonban a diglosszia egyes tulajdonságai bizonyos mértékben jelen vannak a vizsgált csoportok nyelvhasználatában (az egyes csoportok között e téren mértékbeli különbség van). Felvetődik a kérdés, hogy amennyiben nem tudjuk teljesíteni a diglossziahelyzet valamennyi követelményét, valóban diglossziáról kell-e beszélnünk (ezt a kérdést feszegeti Fasold is a diglossziáról szóló átfogó tanulmányában, lásd Fasold 1984). Ezzel azonban olyan elméleti problémába ütközünk, amelynek megoldására nem vállalkozom: nevezetesen, hogy érdemes-e diglossziáról beszélni akkor, ha annak tartalmi követelményei megegyeznek (vagy legalábbis nagyon hasonlítanak) egy másik kétnyelvűségi típussal, a funkcionális kétnyelvűséggel.

Az általam vizsgált közösségek, valamint a szakirodalomból itt idézett magyarországi és szlovákiai cigány közösségek, vagy legalábbis azok bizonyos tagjai kétnyelvűek. Az egyes csoportok közötti eltérések azonban elsősorban nem az általuk beszélt nyelvektől függenek, hanem – leginkább – a csoport társas berendezkedésétől, interetnikus kapcsolataitól. Az bizonyos, hogy a diglosszia egyes tulajdonságai kisebb-nagyobb mértékben jelen vannak az általam vizsgált csoportok nyelvhasználatában. Azonban az is egyre bizonyosabbnak látszik, hogy ezeket a csoportokat nem lehet kritika

⁵² A (cseh)szlovák szakirodalomban valószínűleg Milena Hübschmannová nevéhez fűződik.

nélkül egyöntetűen diglossziás kétnyelvűnek tekinteni – ezen csoportok esetében szükség lenne további specifikációra.

A magyarországi és szlovákiai romani-párú cigány csoportok nyelvhasználatának vizsgálata után a következő nyelvi helyzet írható le: a kutatók által leggyakrabban emlegetett nyelvi jelenség, a kódok funkcionális disztribúciója jelen van a vizsgált csoportok nyelvhasználatában, azonban azt merészség lenne kijelenteni, hogy ez minden cigány közösség nyelvhasználatára jellemző. A nyelvhasználat (és nyelvválasztás) elsősorban társadalmi indíttatású, így a kétnyelvűség megléte nagymértékben függ a „kétnyelvű” csoport szociális berendezkedésétől is. Az több tanulmányban is szerepelt, hogy Magyarországon és Szlovákiában (is) egyaránt nyelvi (és bizonyos mértékben társadalmi, kulturális) asszimiláció sújtja a különböző kisebbségeket, így a cigányokat is. A folyamatos nyelvi asszimiláció pedig bizonyos csoportok esetében a romani-párú kétnyelvűség megszűnéséhez vezethet. Ez elsősorban azokat a szórt közösségeket érinti, ahol a csoporton belüli társas kapcsolatháló gyenge. Magyarországon ez elsősorban a romungrókat érinti, s Szlovákiában is hasonlóan ezt, valamint a szerviko („szlovák cigány”) csoportot érinti. A kódok funkcióelkülönülését továbbá az a nyelv-visszaszorulási tendencia is befolyásolja, amely csoportra való tekintet nélkül a fiatalabb generációt érinti. Mindemellett a formális–informális nyelvhasználatot, valamint a család–nyilvános színtereket érintő, a diglossziára jellemző funkcióelkülönülés is jelen van a vizsgált csoportok nyelvhasználatában: bár a romani és beás informális színtereken való használata sem egyforma a vizsgált közösségekben; intenzitásának mértéke attól függően is változik, hogy használata zárt közösségben vagy szórt közösségben történik (itt azt is szem előtt kellene tartani, hogy az E kódot nem csak formális színtereken, a K kódot pedig nem csupán informális színtereken használják). Nem szabadna azonban megfélekezni egy nagyon fontos nyelvhasználati kitételről sem: a kétnyelvű cigányok nyelvismerete, nyelvhasználatuk nem szűkíthető le oly módon, hogy a vernakuláris kódnak tekintett (a diglossziás disztribúcióban K kódként jelölt) romani és beás csupán egy változatot feltételez, amely csakis az informális regisztereket jellemzi. A romani és beás, mint a nyelvek általában, több nyelvváltozatból állnak, így a romanin és a beáson belül is léteznek formális, kevésbé formális és informális nyelvhasználati módok. Ezt azért fontos hangsúlyozni, hogy nyilvánvaló legyen, a romani és a beás használata nem azonosítható *a priori* az informális regiszterekkel, illetve nyelvhasználatukkal. A nyelvhasználati színterekhez kötött formális változatosság megtalálható a (Magyarországon és Szlovákiában használt) romanin és a beáson belül is.

A Fishman által leírt szigorú funkcióelkülönülés azonban egyre kevésbé jellemzi a romani-párú kétnyelvűséget. Bár leginkább a familiáris nyelvhasználatra szorítkozik, használata egyre inkább kiterjedőben van (például iskola, folyóiratok, szépirodalom, vallás)⁵³.

Bár Fishman nem szentel külön figyelmet a kódok presztízsnének (Ferguson igen), az általa leírtakból valószínűsíthető, hogy az E kódot a K kódénál magasabb presztízssel jellemzi. Ugyan Fishman nem mondja, hogy a K kódnak az E-énél kisebb presztízse lenne, fontosnak tartom leszögezni, hogy a most bemutatott csoportokban presztízse van a vernakuláris nyelvnek is. A romani és a beás a közösségi hovatartozás egyik fontos jelölője. Ugyanezek a nyelvek hasonlóan fontos identitásjelölők lehetnek a romanit és beást nem beszélő csoportokban is – erre enged következtetni, hogy az idősek általában akkor is romani és beás nyelven beszélnek, ha beszélnek az E változatot, illetve, hogy ezeket a nyelveket akkor is fontosnak tartják, ha a közösség tagjai már nem beszélnek azokat.

A nyelvészajátítás folyamata objektív és szubjektív okok miatt nem mindig egyezik meg a fishmani diglosszia által elvártakkal. Fishman szerint a két nyelv elsajátítására vonatkozó kritériumok egyértelműek: a beszélők a K kódot otthon anyanyelvként sajátítják el, míg az E kódot soha sem otthon tanulják meg (Fishman 1985: 43). Esetünkben az E kód tanulása nem minden esetben történik iskolai körülmények között. Pontosabban a nyelvészajátítás nem minden magyarországi és szlovákiai cigány közösségben hozható kapcsolatba csak a romanival és a beással, mivel a hagyományos cigány közösségek felbomlásával az E kód (legyen az magyar vagy szlovák nyelv) használata egyre nagyobb teret kap a közösségek életében: ma már nem ritka, hogy az iskolát kezdő cigány gyermekek bizonyos mértékben beszélnek (vagy értik) az E kódot. Bár a nyelvészajátításra vonatkozó fishmani kitétel a cigány közösségekben mindmáig létezik, azonban ez egyre kevésbé jellemző (lásd az **Elsajátítás** fejezetet). E tekintetben is a társadalmi berendezkedés és a csoport (belső és külső) társas kapcsolathálójának fényében különbséget kell tenni az egyes csoportok között. A fishmani kitétel valószínűbb a zárt, introvertált csoportokra, de általános értelemben semmiképpen sem hozható összefüggésbe a magyarországi és szlovákiai cigány csoportok nyelvhasználatával.

⁵³ Fontos, hogy Fishman egy későbbi tanulmányában a diglossziás kétnyelvűségre jellemző tulajdonságok egyszerre történő megvalósulását idealizált állapotnak tartja (Fishman 1985: 43). Továbbá fontosnak tartom azt is megjegyezni, hogy esetünkben sokszor a diglossziás kétnyelvűség egyik alaptétele is csorbát szenved – nem ritka, hogy az E kódot már a családban sajátítják el, valamint hogy a nyelvhasználók E-domináns kétnyelvűek.

A diglossia egyik alapvető tulajdonsága a nyelvi helyzet stabilitása: már az eredeti, fergusoni diglossia minden esetében sem tartható a stabil nyelvi helyzet (például Svájc nyelvi helyzete megváltozott az 1959-es publikáció óta), és Fishman is egyre nehezebbnek tartja a „megosztott helyzetek” stabilitásának fenntartását (Fishman 1985: 48–49). Nincs ez másképpen a romani-párú kétnyelvűséggel sem, ahol a romani és beás nyelv használata egyre inkább az idősebb generáció körébe szorul vissza (lásd a 13. ábrát). Bár lehet, hogy ez csak tendencia, mégis iránymutató jelleggel bír, illetve rést nyit annak elfogadhatóságán, hogy a magyarországi romani-párú kétnyelvűség stabil állapot lenne.

A fentiek alapján feltételezhető, hogy a szakirodalomban diglossziaként megjelölt romani-párú kétnyelvű helyzet nem az, aminek valójában a kutatók nevezik: mivel annak alapvető tulajdonságai közül teljes mértékben egyik sem jellemzi a teljes magyarországi és szlovákiai cigány közösséget, célszerűbb lenne inkább a funkcionális kétnyelvűség terminust használni. Egyrészt, mivel a diglossia egyes tulajdonságai közül ez az, amelyik leginkább megvalósul, másrészt mivel ez az, amelyik a legszélesebb körben elterjedt. Természetesen az általam elmondottak nem zárják ki annak lehetőségét, hogy Magyarországon és Szlovákiában léteznek diglossziás nyelvi helyzetben álló közösségek.

A kutatóknak talán tartani kellene magukat Fishman egyik gondolatához, mely szerint nem célszerű minden etnokulturális problémát diglossziának tekinteni: ahhoz, hogy diglossziáról beszéljünk, *feltétlenül érvényesülniük kell bizonyos feltételeknek* (Fishman 1985: 53, kiemelés tőlem), amelyek a feldolgozott nyelvi helyzetekben korántsem biztos, hogy megvalósulnak.

7. A dunaszerdahelyi zsidók nyelvhasználata

A dunaszerdahelyi zsidó adatközlőkkel végzett felmérést 2001 áprilisa és 2001 decembere között készítettem el. Az adatközlők kiválasztásában ugyanazok a kritériumok szerepeltek, mint a szlovák és cigány adatközlőknél. A megkérdezettek között 8 nő és 12 férfi volt. A korosztályok szerinti megoszlásában a cigány csoporttal ellentétben valamivel kiegyenlítettebb a helyzet: az elsőgenerációs adatközlők 6-an, a másodgenerációs adatközlők 9-en, a harmadgenerációs adatközlők 5-en voltak. A dunaszerdahelyi zsidók mindhárom generációjának nyelvhasználatát más-más szokások jellemzik, amelyek valószínűleg az aktuálpolitika és az érvényesülni akarás vezérel. A legidősebbek még a két világháború előtti zsidó többségű Dunaszerdahelyen nőttek fel (lásd Engel 1994: 27), ahol az idősök még a mindennapi kommunikációhoz is jiddist használtak, a mai középgeneráció nyelvhasználatát a II. világháború utáni rövid ideig tartó, de a háború alatti zsidóüldözést átéltek számára újabb megtorlásokkal fenyegető magyarelles hangulat és a szocializmus évei határozták meg, a harmadik generáció nyelvhasználatára már leginkább a kötelező oktatás nyelve és különféle gyakorlatias okok hatnak (például a szlovák nyelv szlovákiai domináns szerepe, izraeli munkalehetőségek).

Adatközlőim, ahogy a város többi zsidó érzelmű tagjai, a Dunaszerdahelyi Zsidó Hitközség részei: mindannyian zsidó vallásúnak tartják magukat, még akkor is, ha a vallás és annak gazdag hagyománya nem szövi át mindennapjaikat. Évente legalább egyszer, azkara napján összegyűlnek, hogy elhunytak lelki üdvéért imádkozzanak.

Az adatközlők kiválasztásában, valamint a dunaszerdahelyi zsidó élet és világ megértésében – az időközben 2007-ben elhunyt – Kornfeld Ferenc nyújtott felbecsülhetetlen segítséget, amelyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

37. táblázat: Zsidó adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	12	8	6	9	5

7.1 Nyelvi háttér

38. táblázat: Zsidó adatközlők anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása

anyanyelv	jiddis	magyar	szlovák	magyar+ szlovák	magyar+ német
	1	15	1	2	1
nemzetiség	zsidó	magyar	szlovák	-	-
	12	6	2	-	-

Mielőtt belekezdenék a vizsgálatba, érdekes adatként – a dialektológia kifejezésével élve: orvanyagként – megjegyzem, hogy négy adatközlő a kérdőív kitöltésének időpontját és saját nevére szlovákul adta meg, illetve egyik harmadgenerációs adatközlő a nyílt kérdésekre adott válaszait is szlovákul írta be. A négy eset közül ez három alkalommal harmadgenerációs adatközlőnél fordult elő (öt harmadgenerációs adatközlő közül négyen saját kezűleg töltötték ki a kérdőíveket, egyikük helyett ezt én végeztem el), s már ez, egyéb kutatás nélkül arra enged következtetni, hogy a huszonéves dunaszerdahelyi zsidók nyelvhasználatára a szlovák nyelv erős hatással van. Az idősek közül hárman töltötték ki saját kezűen a kérdőívet, s a középső generációból ehhez senki sem kérte segítségemet.

A zsidó közösség társadalmi meghatározása a szlovák és cigány csoporttal ellentétben nem egysíkú: míg a szlovák és cigány csoport önmeghatározása és mások általi behatárolása is nemzeti, nemzetiségi alapon történik, a zsidóknál a nemzetiség kritériumához újabb identitásmeghatározó elemként a *vallás* is kapcsolódik. A zsidók életében a vallás és nemzet fogalma a legújabb kori történelemben egyre jobban összefonódik, egyre inkább elválaszthatatlan lesz egymástól (Izrael állam 1948-as megalapulásától kezdve a nemzeti identitástudatot egy háttérország is erősíti. Az izraeli állampolgárság megszerzésének alapkövetelménye a *zsidó vallás* megléte). Ezt a gondolatot alátámasztja hevenyészett felmérésem is, amelyben 12 zsidó adatközlőtől afelől érdeklődtem, hogy vajon zsidónak lenni etnikai vagy vallási identitástudatot jelent-e: a kérdésre egyikük sem tudott egyértelműen válaszolni.

Ha nem direkt módon tettem föl ezt a kérdést, hanem a vallásra és nemzeti identitástudatra külön-külön kérdeztem rá, az összes adatközlő közül nyolcan egyértelműen különválasztották a vallás és nemzet fogalmát (magukat magyarnak vagy szlováknak tartották). Erre az 5. és 7. kérdésben került sor: a két kérdés a vallás és a nemzeti identitás felől érdeklődik. Vallás tekintetében az összes válasz egyöntetűen megegyezik: mindegyik megkérdezett magát zsidó vallásúnak tartja. Ellenben nemzeti hovatartozásként nyolcan nem a „zsidóságot” jelölték meg: A harmad- és másodgenerációs

adatközlők között ketten, a harmadgenerációsak között négyen tartották magukat magyarnak vagy szlováknak. Nyolcuk közül öten magyar nemzetiségűnek, egyikük (elsőgenerációs) pedig „magyar zsidónak” tarja magát. Két adatközlő szlovák nemzetiségűnek tartja magát (ennek ellenére egyikük saját szlováknyelv-tudását csupán „jó” szintűnek minősítette). Valószínű tehát, hogy a vallás és nemzetiség között annál a személynél lehet különbséget tenni, akinél vagy a vallás vagy a nemzeti identitástudatnak különleges értéke, érzelmi tartalma van (ennek oka lehet akár az anyanyelv vagy akár erős közösségi tudat érzete). Látszik, hogy a vallás és a nemzetiségi identitástudat különbsége a dunaszerdahelyi zsidók egy részénél jelen van, még akkor is, ha ennek nyíltan (vagy tudatosan) nem adnak hangot.

A megkérdezettek többsége magyar anyanyelvű (a magukat két anyanyelvűeknek tartókat is beleszámítva 18 személy). A Dunaszerdahelyen született elsőgenerációs adatközlők magyar anyanyelvűek. Nem magyar anyanyelvű viszont az az idős hölgy, aki csak a II. világháború után került a városba: a hölgy Kárpátalján született, s magát jiddis anyanyelvűnek tartja (Kárpátalján 1939-ig mintegy 400, hagyományukat hűen őrző hászid zsidó közösség volt – lásd Rékai 1997: 22). Míg a másodgenerációs adatközlők is mindannyian magyar anyanyelvűek, gyermekeik között már vannak magukat szlovák anyanyelvűnek vallók: a megkérdezett öt harmadgenerációs adatközlő közül hárman nem(csak) a magyar nyelvet érzik anyanyelvüknek. Egyikük szlovák, ketten magyar és szlovák anyanyelvűnek tartották magukat. Látszik tehát, hogy fokozatosan – igaz nem gyorsan – szlovák anyanyelvűek kerülnek a magyar beszélőközösségbe (erről bővebben a **7.9 Összegzés – út a nyelvcsere felé** című fejezetben).

7.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás szintere

39. táblázat: Zsidó adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)

	anyanyelvi szinten	nagyon jól	jól	néhány szót	nem beszél, csak érti
magyar nyelv	19	1	-	-	-
szlovák nyelv	10	8	2	-	-
héber nyelv	-	1	3	11	1
jiddis nyelv	-	1	1	4	2
cseh	-	1	2	-	1
angol	-	-	11	1	1
német	1	2	10	-	1
orosz	-	-	-	-	1
francia	-	-	3	-	-

A nyelvvelsajátítás színhelyére, valamint az egyes nyelvhasználati szinterekhez kötődő nyelvekre vonatkozó információkat (47–55. kérdés) a csoportból egyik adatközlőm nem közölte velem. Erre természetesen joga volt, s döntését, valamint életkorát figyelembe véve (idős adatközlő) ezekről az adatokról nem faggattam tovább. A többi adatközlő hiánytalanul válaszolt kérdéseimre.

A magyar nyelvet 17 adatközlő (de feltételezem a választ nem adó adatközlő is) szüleitől, családjában sajátította el. A másik két adatközlő nem sajátíthatta el szüleitől a magyart: egyikük Kárpátalján, jiddis nyelvű közösségben nőtt fel, a másik adatközlő elsődleges szocializációja pedig szlovák nyelvű volt. Ők ketten más szintereken tanulták meg a magyart: a jiddis anyanyelvű elsőgenerációs hölgy Dunaszerdahelyen környezetétől, a harmadgenerációs adatközlő Dunaszerdahelyen nagyszüleitől tanulta meg a magyar nyelvet. A szlovák nyelv mindnyájuk életében fontos szerepet játszik, a másod- és harmadgenerációs lakosoknál ez a másodlagos szocializáció nyelve: adatközlőim közül 16-an szlovák iskolában kezdték el általános iskolás tanulmányaikat. Közülük négyen már az iskolás kor előtt szüleikkel is szlovákul beszéltek (hárman harmadgenerációsak, egyikük másodgenerációs), s a szlovák nyelv használatának szintereként további hatan az „óvodát” és/vagy a „játsszótársakat” is megjelölték. Ez azt jelenti, hogy bár 16 adatközlő szlovák iskolában kezdte tanulmányait, már az iskolakezdés előtt otthon is legalább passzívan használta a szlovák nyelvet. A többi adatközlő csak később, „környezetétől” sajátította el a szlovák nyelvet (mindhárman harmadgenerációsak).

A dunaszerdahelyi zsidók nyelvei között különleges helyet foglal el az újhéber (ivrit), valamint a jiddis. Az elsőgenerációs adatközlők verbális repertoárjában még mindkét nyelv megtalálható: a jiddis mint a nagyszülők, szülők nyelve, a héber mint a vallás nyelve. Ez a hébernyelv-ismeret azonban nem az ivrit ismeretét, hanem az imák ismeretét jelenti. A hébernyelv-ismeret az egyes generációk között a következőképpen oszlik meg:

- nagyon jól = 1 harmadikgenerációs adatközlő;
- jól = 1 harmadikgenerációs, 1 másodgenerációs, 1 elsőgenerációs adatközlő;
- alig néhány szót = 1 harmadikgenerációs, 5 másodgenerációs, 5 elsőgenerációs adatközlő;
- nem beszél, csak ért: 1 elsőgenerációs adatközlő.

A hébert ismerők közül kilencen Izraelben is tanulták vagy használták azt – nem mindenki nyelvtanfolyamon, hanem nyaralás, munka közben sajátította el a héber bizonyos

regisztereit. Ezek az adatközlők az ivrittel mindmáig kapcsolatban vannak, mégpedig vagy önképzés, tanfolyam révén, vagy pedig a Dunaszerdahelyre érkező zsidó látogatókkal történő kapcsolattartás révén. A jiddist ma már kevesebben beszélnek, mint a hébert (vagy az ivritet). Nyolc adatközlő beszél valamilyen szinten a jiddist, ám ketten inkább csak a német nyelv hasonlósága miatt érezhetik ezt (mindketten „nagyon jól” beszélnek németül). A többi, elsőgenerációs adatközlő szüleivel vagy nagyszüleivel beszélte is ezt a nyelvet. Ez azt jelenti, hogy a jiddis esetében már csak – valószínűleg, mert sem jiddisül, sem németül nem beszélgettünk – alvó (lappangó) nyelvtudásról beszélhetünk. Ha a közösség vagy valaki más ezt a nyelvet nem éleszti fel, akkor rövid idő alatt el fog tűnni Dunaszerdahely nyelvi repertoárjából. A jiddis esetében olyan nyelv kihalásának vagyunk tanúi, amelyik valaha – még a múlt század elején is – a város jellegzetes nyelve volt (vö. Körnfeld 2007: 40).

A legjobban elsajátított nyelv bevallásuk szerint többségüknél a magyar (26. kérdés). A megkérdezettek közül 19-en tartják a magyar nyelvet a legjobban elsajátított nyelvnek. A magyar mellett tízen a szlovák nyelvet is hasonlóan jól beszélnek, s bevallásuk szerint két adatközlő nyelvhasználatában balansz kétnyelvűség van. A magyar anyanyelvűek egy kivétellel családjukban sajátították el ezt a nyelvet, s közülük egyikük nyelvészajátításában fontos szerepet játszott a környezete is (családjában szlovákul beszél, mert édesanyja nem tud magyarul, és ma már édesapja is jobban kötődik a szlovák nyelvhez). Ma már a legjobban magyar nyelven fejezi ki magát az a hölgy is, aki Kárpátalján született, s magyarul csak ideköltözése után tanult meg. A szlovákul saját bevallásuk szerint jobban beszélők (akik csak hárman vannak) a szlovák nyelvet nem egy szintéren, egy személytől sajátították el, hanem egy időben több szintéren is tanulták azt: egyikük az „iskolában”, a másik „családjában” és az „iskolában”, a harmadik pedig a „családjában” tett szert erre a tudásra. Azok az adatközlők, akik mindkét (magyar és szlovák) nyelv tudását azonos szintűnek érzik, szintén a „családban” és „iskolában”, valamint „könyvből” sajátították el azokat. Mindketten magyar anyanyelvűek, s beszélgetéseim során kiderült, hogy valóban mindketten szabatosan beszélnek a magyar nyelvet is. Húsz adatközlő közül csupán három beszédén volt érezhető a szlovák hatás: kettejük magyarnyelv-használatán a szlovák nyelv túlságosan is érződött – nyelvközi interferencia és hezitációk (pl.: „...*azt, hogy slabý, itt meg silný*“). Mindhárman harmadgenerációsok, s mindhárman formális beszédhelyzetben is a szlovákiai magyar nyelvváltozat informális stílusrétegeit beszélnek (nem a szlovákiai magyar standardot).

7.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra)

40. táblázat: Zsidó adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	magyar + szlovák	héber	magyar + héber	szlovák+ héber	magyar + szlovák+ héber
a legszívesebben olvasott nyelv	7	3	8	-	-	-	1
a számolás nyelve	13	5	1	-	-	-	-
az imádkozás nyelve	-	-	-	10	2	1	-
a káromkodás nyelve	7	-	7	-	1	-	2
a gondolkodás nyelve	11	1	5	-	1	-	-
az álmodás nyelve	8	-	4	1	-	-	-
állatokhoz szólás	13	-	6	-	-	-	-

Ahogy a többi csoport esetében, a dunaszerdahelyi zsidó adatközlőknél is azok spontán nyelvhasználata foglalkoztatott: a kérdésekre kapott válaszok így a feltüntetett szintereken leggyakrabban használt nyelveket jelentik.

A szlovák és cigány adatközlők nyelvhasználatánál láthattuk, hogy az iskolai nyelvhasználat nemcsak a beszélt nyelvre van hatással, hanem a központosított iskolai oktatáson keresztül az olvasás nyelvét is befolyásolja, befolyásolhatja. A szlovák tanítási nyelvű iskola természetesen a szlovák nyelvű olvasást preferálja, így – ennek megfelelően – szlovák adatközlőim szabad választás esetén nem olvasnak magyar nyelvű szövegeket. A cigány adatközlők magyar nyelvű iskoláztatása esetükben értelemszerűen a magyar nyelv dominanciáját eredményezte.

A zsidó adatközlőkkel folytatott nyelvhasználati interjúkból kiderült, hogy a dunaszerdahelyi zsidó adatközlők között nagy a szlovák általános- és középiskolát végzettek száma. A harmadgenerációs adatközlők mindegyike (6 személy), a másodgenerációs adatközlők közül öten szlovák tanítási nyelvű általános iskolát végeztek. Zsidó adatközlőim legszívesebben olvasott nyelve a szlovák: 12 adatközlő jelölte meg a szlovák nyelvet legszívesebben olvasott nyelvként. A másodlagos szocializáció nyelve és az olvasási szokások közötti összefüggéseket leginkább a generációk szerinti megoszlás mutatja:

- 6 másodgenerációs adatközlő legszívesebben olvasott nyelve: magyar – 1, szlovák – 2, magyar és szlovák – 3
- 9 másodgenerációs adatközlő legszívesebben olvasott nyelve: magyar – 5, szlovák – 1, magyar és szlovák – 1, magyar, szlovák és héber – 1
- 5 harmadgenerációs adatközlő legszívesebben olvasott nyelve: magyar – 1, magyar és szlovák – 4

Az adatokból látható, hogy a szlovák nyelv leginkább a fiatalok által olvasott nyelv. A szlovák nyelv ahhoz a generációhoz köthető, amelyik már szlovák tanítási nyelvű iskolát végzett, illetve – ahogy azt a későbbiekben láthatjuk – informális színtereken is dominánsan szlovák nyelvű.

A zsidó kultúra kiemelkedő jelentőségű eleme az Istennel való folyamatos kapcsolattartás. Ez természetesen imádkozás által történik, ami a vallásos zsidóknál csak héber nyelvű lehet (az ima még akkor is héber nyelvű, ha az imát mondó nem beszél héberül). A vallásos családokban a gyermekeket már hároméves kortól tanítják imádkozni, amihez később hozzájön az imák héber nyelvű olvasása és ismerete. Ma már nem minden dunaszerdahelyi család őrzi szigorúan ezt a vallási szokást, a városban megjelent a vallását kevésbé őrző, magát zsidónak tartó *szekuláris zsidó*. Az olvasott nyelvek között így megtalálható a héber/ivrit is, a jiddis azonban már egyik adatközlő sem említette aktív olvasott nyelvként (minden generációban vannak héberül olvasók: hárman-hárman az első- és harmadgenerációsak közül, négyen a másodgenerációsak közül valók). Azzal tisztában vagyok, hogy ezek az adatok nem reprezentatívak, viszont tendenciaértékűek, azaz arra megfelelnek, hogy megállapítsuk, a dunaszerdahelyi zsidó közösség jelenlegi nyelvi repertoárjában megtalálható az ivrit és az óhéber nyelv (az utóbbi szakrális nyelv), a jiddis viszont lassanként eltűnik a használatból.

Adatközlőim szerint a mai ember világában egyre kevesebb szerep jut a vallásnak és így az imádságoknak is. Ezt tükrözi az is, hogy a megkérdezettek közül öt adatközlő egyáltalán nem imádkozik (ha valaha imádkoztak is, azt héberül tették – még ha pontosan nem is értették az imát). A csak héberül imádkozók tízen vannak. Szlovákul mindössze egy, magyarul két adatközlő imádkozik, s ez mindhárom esetben csak a héber kiegészítő nyelve.

Az álom nyelvét 7 adatközlő nem jelölte meg. Ez megerősíti feltevésemet, miszerint a mindennapokban több nyelvet használó adatközlők nem minden esetben tudják az álom nyelvét konkretizálni. Ettől persze még mindkét nyelvet beírhatták volna lehetőségként, viszont ha a válaszban nem voltak biztosak, kérésre nem írtak ehhez a

kérdéshez semmit. Azok az adatközlők, akik napjaik nagy részében a magyar nyelvet használják (főleg az első- és másodgenerációs adatközlők), ezen a szintén is a magyart jelölték meg. Ellentétben azokkal az adatközlőkkel, akik napjuk nagyobb részében a szlovák nyelvet használják gyakrabban, vagy érzelmileg a szlovák nyelvhez kötődnek, mindkét nyelvet megjelölték – négy ilyen választ kaptam.

Az állatokhoz történő beszélés nyelve két tényezőtől is függhet:

a) Egy- vagy kétnyelvű-e a beszélő, mert az egynyelvű, illetve a domináns kétnyelvű beszélő mindig (az esetek nagy százalékában) egy nyelven beszél az állatokhoz, mivel az úgysem érti a szavak jelentését;

b) Milyen nyelvű az állat gondozója, illetve a gondozó milyen nyelven beszél állatához. A többi beszélő ehhez igazodik, mivel az állat ezen a nyelven *érti* meg a hozzá intézett (vezény)szavakat. A második lehetőségéből adódóan ez a nyelvhasználat nem mindig a személyes nyelvhasználatot jelenti.

A felvázolt tanulságokat a válaszokból és az adatközlők saját nyelvhasználatukra vonatkozó külön megjegyzéseiből vonatkoztattam el. Olyan válasz nem született, amelyben csak a szlovák nyelv szerepelt volna. Ellenben két nyelv használatát jelző válasz most annál több volt. A megkérdezettek közül hatan használják mind a két domináns nyelvüket (két nyelvet használó válaszok gyarapodásából is látszik, hogy az előző kérdésre főleg a funkcionális kétnyelvűséggel jelzett kétnyelvűek nem adtak választ). A többség (13-man) ezen a szintén leggyakrabban magyar nyelvet használ.

A nyelvhasználat spontaneitása jobban érvényesül a számolásnál, a számtani alapműveletek elvégzésénél. A számolás nyelve közvetve az iskolai nyelvhasználatot tükrözi, mivel az alapműveletek begyakorlását és fejlesztését mindenki az iskolában végzi. Ezért fordulhat elő, hogy ha valaki egy kétnyelvű beszélőközösségben gyakrabban használja is az x nyelvet, mégis y nyelven számol, hiszen „*így nagyobb gyakorlata van benne*”. Valószínű, hogy az iskola hatása miatt lett kevesebb a két nyelven spontánul számolók száma. A megkérdezettek közül csupán egyikük számol mindkét nyelven, azonban ő a szlovák nyelvű iskolák után magyar nyelvűt is végzett. Csak szlovák nyelvű spontán számolást öten ismertek el, s erre a műveletre csak magyart használók 13-man vannak. Mind a hat nem(csak) magyarul számoló adatközlő, de néhány magyarul számoló is szlovák nyelvű általános iskolát végzett.

A következő kérdésnél is (gondolkodás – 32. kérdés) szerepet játszhat az iskolában használt nyelv. Az iskolai nyelvhasználatnál nagyobb szerepe lehet viszont az elsajátított nyelvek tudásszintjének, valamint a használat gyakoriságának. A szlovák

beszélőközönségénél egyértelmű volt, hogyha nem is mindenki, de túlnyomó többségük anyanyelvén, azaz szlovákul gondolkodik. Az adatközlők nagy része (az időseket kivéve) szlovák tanítási nyelvű általános és középiskolát végzett. Csupán egy csak szlovák nyelven gondolkodó adatközlő volt, adatközlőim között legtöbbször a főleg magyarul gondolkodók vannak (11-en). A két nyelven is gondolkodók között négy említésre méltó esetet találtam: egyikük szlovák–héber kétnyelvűnek tartja magát (pedig a magyart „anyanyelvi” szinten beszéli), két adatközlő harmadik nyelvként németül is gondolkodik, valamint egyikük *„olyan nyelven gondolkodik, amilyenén beszél”*. Tízük gondolkodásának nyelvét a környezet valamilyen formában befolyásolja, így az, hogy milyen nyelven gondolkodnak, a környező hatásoktól függ. A környezetet tekintve pontos, szűk meghatározást sehol sem kaptam, hatan a *„környezetükben lévő emberek nyelvétől függően”* gondolkodnak. Valamivel pontosabb válasz csupán egy esetben született: *„hol, és milyen szituációban vagyok”*. A gondolkodás nyelvváltoztatásának indokát sokan nem tudják pontosan meghatározni, ami nem is meglepő, mivel ez a kódváltás a tudat alatt történik.

Az „egyszemélyes” nyelvhasználatra vonatkozó kérdések közül a legkényesebbik talán a káromkodásra és vulgáris beszédre vonatkozó kérdés. 10 adatközlő ehhez a szokáshoz több nyelvet is használ. A leggyakoribb nyelvkombináció – ahogy az várható is volt – a magyar és a szlovák nyelv volt. Ez a párosítás kilenc adatközlő nyelvhasználatában van jelen, s közöttük ketten harmadik nyelvként héberül is káromkodnak. Érdekes, hogy két fiatal adatközlő, akiknél az elsődleges szocializáció szlovák nyelven történt (magyarul csak később, egyik rokonuk nyomására tanultak meg) a magyar nyelvet jelölték meg a káromkodás elsődleges nyelveként. Nem feledkezhetek meg arról a harmadikgenerációs adatközlőről sem, aki magyar és héber nyelvű káromkodásokat használ. A több nyelven káromkodók között a szintér és valamelyik nyelv összefüggését négy adatközlő ismerte el: ők a helyzettől függően változtatják nyelvüket. Ez a szám mélyebb következtetések levonására nem elég, ám arra ennyi is elegendő, hogy belássuk (itt gondoljunk a szlovák adatközlők hasonló adataira is), többnyelvű beszélőközönségben a vulgáris beszédhez, illetve káromkodáshoz használt egyes nyelvek a káromkodás egyes típusaihoz és/vagy a szituációhoz kötődnek.

7.4 Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

41. táblázat: Zsidó adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

<i>nyelvhasználat általában</i>	m*	s	m+s	m+j	m+s+a+n	m+s+n	m+h	m+h+n	m+s+h	m+n	a	j	h
szülők	12	-	4	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-
nagyszülők	12	-		-	-	-	-	-	-	3	-	1	-
gyermekek	8	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
házastárs/társ	14	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
barátok	5	-	13	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
szomszédok	10	-	8	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
felekezeti összejövetelel	4	-	3	1	1	-	5	1	-	1	-	-	-
idegennel városban	12	1	4	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
magánlevél írása	9	1	7	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1

*a táblázat áttekinthetősége kedvéért csupán a nyelvek kezdőbetűjét adom meg:

m = magyar s = szlovák
h = héber j = jiddis
a = angol n = német

A kisközösségi nyelvhasználatban az ott használat nyelvek felől érdeklődtem: a táblázatban szereplő nyelvek nem a spontán nyelvhasználat megnyilvánulásai, hanem a kisközösségi nyelvhasználati színtereken általában használt nyelvek.

A dunaszerdahelyi zsidó családokban, azaz a szülőkkel, nagyszülőkkel, valamint (házas)társsal leggyakrabban használt nyelv a magyar. Ezt mutatja a fenti táblázat, illetve ezt tapasztaltam az adatgyűjtések folyamán is. A jiddis és a német minden esetben csak az idős dunaszerdahelyiek esetében fordult elő, a szlovák nyelv már a másod- és harmadgeneráció nyelve. Külön említést érdemel a „gyermekek” kategória: ezen a szintéren egyre dominánsabb a szlovák nyelv, amely ma leginkább a harmadgenerációt érinti: mivel ők a gyermekek.

Dunaszerdahely túlnyomó többségében magyarok lakta város. Ez meghatározza adatközlőim néhány nyelvhasználati szokását, például a városban idegenekkel történő kommunikáció nyelvét. Adatközlőim a városban idegen személyekkel történő kommunikációban első nyelvként leggyakrabban a magyart választották. Bemutatkozásnál (17. kérdés) mindannyian a magyar nyelvet használnák először, s csak a beszélőpartner nyelvi tudásához igazodva váltanak nyelvet.

A dunaszerdahelyi zsidó hitközösség időről időre (jelesebb ünnepnapokon, megemlékezéseken stb.) összejöveteleket rendez, amelyekre az összejövetel jellegétől függően más országokból (Izrael, USA, Svájc stb.) érkező, dunaszerdahelyi gyökerű zsidók is jönnek. Mivel az idelátogató zsidók és nem zsidók egy része már nem beszél sem magyarul, sem szlovákul, ezért az eredményes kommunikációhoz bizonyos esetekben összekötő nyelvet kell használniuk. Ilyenkor a dunaszerdahelyi zsidó lakosoknak a magyaron és szlovákon kívül más nyelveket is kell használniuk. Ezért kérdeztem meg, hogy „milyen nyelveket használnak a dunaszerdahelyi felekezeti összejöveteleken?”. Adatközlőim az itt használt alapnyelvként a magyart adták meg. Elmondásuk szerint emellett a szlovák nyelv is használatos, bár ezt a nyelvet csupán a három szlovákdomináns-kétnyelvűek fiatal adatközlő jelölte meg. Mindhárom esetben a szlovák csak második nyelvként szerepel. Az itt használt nyelvek milyensége két tényezőtől függ: 1, hogy az összejövetelre melyik országból jönnek vendégek, 2, az érkeztettek melyik generációba tartoznak. A felekezeti összejöveteleken használt nyelvek között kitüntetett szerep jut az ivritnek. Az angol és a német nyelv is az összejövetelek nyelvi repertoárjába tartoznak, e mellett a jiddist közvetlenül egyik adatközlő sem említette. Figyelemre méltó azonban a felekezeti összejöveteleken használt nyelvek generációs megoszlása. Az egyik adatközlő szerint „*a fiatalok főleg a magyart és a szlovákot használják, míg a felnőttek héberül [értsd: ivrit] és jiddisül beszélnek. Az angolt legfeljebb az izraeliekkel használják.*” Látható, hogy ez az a nyelvhasználati szintér, ahol a legtöbb nyelvet használják: ez elsősorban a több helyről érkező vendégek miatt alakult ki.

Ha legalább ilyen alkalmakkor használják is az ivritet, felmerülhet a kérdés, máshol, más helyzetben is használják-e ezt a nyelvet. Felekezeti jellegű összejöveteleken kívül, csupán öten használják az ivritet. Közülük négyen igyekeznek több alkalmat is keresni e nyelv használatára: vagy ivrit nyelven tartott szemináriumra járnak (jártak), vagy önállóan tanulják, vagy fiatal zsidóknak szervezett ifjúsági táborokban (például Szarvason, Magyarországon) vesznek részt. A legtöbbjük hébernyelv-tudása azonban csupán az (egy-egy) imák ismeretében, memorizált tudásában merül ki.

Adatközlőim írásbeli nyelvhasználatában leggyakrabban használt nyelvek a magyar és a szlovák nyelv. Magánlevelet a legtöbb esetben magyarul és szlovákul is írnak, s a 18 adatközlő közül kilencen magán jellegű leveleket csak magyarul írnak (nem azonos a magánjellegű feljegyzésekkel, aminek nyelvhasználata felől nem érdeklődtem).

7.5 Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános színtereken

42. táblázat: Zsidó adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati színtereken

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	magyar+ szlovák	angol
kultúregyesületben	11	-	6	1
boltban	12	-	8	-
vendéglőben	13	-	5	-
(más) szórakozóhelyen	9	-	5	-
sportban	9	-	4	-
ismeretlen megszólításakor	8	-	6	1

A dunaszerdahelyi zsidó hitközösség nyelvi repertoárjában szereplő magyar, illetve szlovák nyelv egyaránt gyakran használatos. Egyik vagy másik nyelv előnyben részesítése általában a nyelvhasználótól függ, a most vizsgált színtereken a nyelvválasztás joga általában nem a kommunikációban fölérendelt személyé (erre lásd Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999: 198). A kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati színterek közé olyan színterek tartoznak, amelyeken az emberek mindennapjaikban gyakran részt vesznek. Fontos, hogy az itt használt nyelvváltozatok az informális regiszterek közé tartoznak (kultúregyesület, bolt, vendéglő, sport). Mindegyik olyan színtér, ahol a központosítás mértéke csekély, s az érintett intézmények alkalmazottait rendszerint nem kötelezik az egyik vagy másik nyelv használatára (vö. Lanstyák–Simon 2002: 353).

A táblázatból látszik, hogy a feltüntetett színterek mindegyikén az adatközlők leggyakrabban magyarul kommunikálnak, de mindegyik színtéren használják a szlovákot is (az angol nyelvet egy harmadik generációs adatközlő említette). A kultúregyesületben (ez lehet akár kulturális célból megrendezett zsidó összejövetel) gyakrabban használt nyelv a magyar, ami abból is adódhat, hogy a városban valamivel több a magyar nyelven megrendezett kulturális esemény. Közrejátszhat az is, hogy ezeken az eseményeken több a magyar anyanyelvű résztvevő, és így több a magyar nyelvű ismerős is. Magyar nyelvet az adatközlők leggyakrabban a boltokban és a vendéglőkben használnak, azaz olyan színtereken, ahol a szlovák adatközlők szerint legkevésbé használható a szlovák nyelv. A sportban és (más) szórakozóhelyeken ritkábban használják a magyar nyelvet, viszont a sportban a szlovák sem gyakori.

A kevésbé centralizált színtereken a zsidó beszélőközösség ugyan gyakran használja a magyar nyelvet, de ha figyelembe vesszük, hogy a közösség még napjainkban is többségében magyar nyelvű, a szlovák nyelv használata meglehetősen gyakori egy többségében magyar nemzetiségűek lakta városban.

7.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános szintereken

43. táblázat: Zsidó adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	magyar+szlovák	magyar+szlovák+német	szlovák+héber	német
munkahelyen (dsz)	3	-	7	2	-	-
orvosnál	8	1	9	-	-	-
postán	14	-	4	-	-	-
bankban	13	1	5	-	-	-
bíróságon	2	5	3	-	-	-
rendőrségen	4	4	6	-	-	-
a városi hivatal	14	3	4	-	-	-
hivatalhoz címzett levél	1	12	3	1	1	-
szakmával kapcsolatos levél	-	9	5	-	-	1
egyházhoz címzett levél	2	4	3	-	-	-

Az erősebben központosított szinterek közé részben az államigazgatáshoz tartozókat (bíróság, hivatal, rendőrség), valamint más, „szintén központilag szervezett intézmények által meghatározott szintereket, ill. nyelvválasztási helyzeteket” (Lanstyák–Simon 2002: 355) soroltam (munkahely, orvos, posta, bank). A jelzett szinterek nyelvi sajátossága, hogy a hivatalba érkező személynek kevés lehetősége van a nyelvválasztásra, bár a dunaszerdahelyi hivatalokra jellemző, hogy *bennük a szóbeli ügyintézés nyelve általában az ügyfél nyelvválasztásához igazodik*. Az erősebben centralizált szinterek között az iskolákat is figyelembe kell venni, mivel azok nyelvhasználata is részben központosított.

A kötöttebb nyelvhasználat, elsősorban írásbeli megnyilatkozásoknál a szlovák nyelv helyzetének megerősödését idézi elő. A táblázatból látható, hogy a szlovák nyelv leginkább az írásbeliség nyelve. Itt is érvényes a Menyhárt József által megfogalmazott gondolat (amelyet alátámaszt a Gramma Nyelvi Irodában töltött éveim tapasztalata), miszerint a szlovákiai magyar anyanyelvű lakosok többsége nem él a magyar nyelv írásbeli használatának jogával (vö. Menyhárt 2002: 46–47, lásd még Menyhárt 2006: 121, illetve uo. 76. táblázat) – bár kétségtelen, hogy ezen adatközlők nagy része szlovák nyelven tanult meg hivatalos levelet írni, és magyar nyelvű hivatalos leveleket elfogadó hivatalok száma sem nagy, illetve az 1999-es kisebbségi nyelvtörvény óta folyamatosan nő a hivatalokkal kisebbségi nyelven érintkezők száma.

A kevés beszédlehetőséget nyújtó postán még 18 adatközlő használja a magyar nyelvet, s szlovákul ott mindössze négy adatközlő beszél (mind a négyen harmadgenerációsak). A többi szintéren, ahol gyakrabban kell megszólalni, a magyar nyelv folyamatosan visszaszorul, míg a szlovák nyelv előtérbe kerül. Az orvosi rendelőben már 10 adatközlő beszél szlovákul is, viszont a magyar Dunaszerdahelyen így is gyakori marad

Az adatközlők többsége a bíróságon és a rendőrségen használja leggyakrabban a szlovák nyelvet. A két intézmény abban különbözik a többitől, hogy szerkezete a többiekéhez képest erősebben szabályozott, illetve ez a két intézmény az, amelyik felügyel a jogrend betartására. A bíróságon kevés adatközlő járt, viszont a magyarhoz viszonyítva ott gyakrabban használják a szlovák nyelvet. A rendőrség nyelvhasználata is a bíróságéhoz hasonlóan alakul, adatközlőim itt használják leggyakrabban a szlovákot: tíz esetben (azt sem szabad elfelejteni, hogy Szlovákiában a rendőrség intézi a személyi igazolvány, útlevel, illetve vezetői engedély kiadását).

A kérdőívek alapján a másodgenerációsok többsége és a harmadgenerációsok mindegyike szlovák középiskolát – és általános iskolát – végzett, ahol olyan formális beszédhelyzetbe soha nem kerültek, ahol a beszélgetés bázisnyelve a magyar lett volna. Az egyik adatközlő bevallása szerint a gimnáziumban olyan eset is előfordult, ahol a tanár figyelmeztette őt, hogy az iskolában ne beszéljen magyarul – még a szünetben se (hasonló eset fordult elő a malomhelyi romákkal a Dunaszerdahelyhez közeli speciális iskolában – esetükben a romani használatát tiltották). Magyar tanítási nyelvű iskolába jellemzően csupán az idősek jártak. Ez azonban még a két világháború közötti időszakban, egy merőben más politikai rendszer idején volt. Gyermekük már szlovák iskolába jártak, s unokáik esetében a szlovák nyelv már a másodlagos szocializáció domináns nyelve volt. A kérdezettek esetében két családban az is előfordult, hogy a szlovák nyelvet az elsődleges szocializáció nyelveként sajátították el (a két család három adatközlőt takar, mivel hármójuk közül ketten tesvérek). Ők hárman szüleikkel főleg (vagy csak, mert az anya cseh származású) szlovákul beszélnek, így a magyart a környezettől vagy a nagyszülőktől sajátították el. Az interjúk folyamán olyan eset is előfordult, ahol a szlovákul rosszul tudó nagymama törve, mégis szlovákul beszélt magyar nyelven értő 16 éves unokájával (ez a példa épp a nagyszülők nyelvválasztásának tiszteletben tartása ellen szól).

A dunaszerdahelyi zsidó közösség fiatal tagjainak nagy része (valószínűleg az összes, mivel nem tudok olyan zsidó fiatalról, aki magyar iskolába járt volna), a középkorúak bizonyos része szlovák tanítási nyelvű iskolákat végzett. A magyar nyelv standard változatát csak passzívan használják, így mindnyájuk beszédében a már

bevéődött regiszterek dominálnak. Még akkor is az itteni nyelvváltozatot használták, mikor tisztáztuk, hogy nyelvészeti témájú munkához gyűjtök adatokat. Az idősök beszédében a szlovák nyelv érezhetően kevesebb teret kap. Saját bevallásuk szerint hatuk közül csak ketten beszélnek folyékonyan a szlovák nyelvet. Mindketten a közösség előjáróságába tartoznak (vagy tartoztak), tehát a szlovák nyelvre szükségük volt. Mivel a magyar nyelv Dunaszerdahelyen mindig gyakoribb használatú volt, mint a szlovák, ezért akinek nem volt szüksége a szlovák nyelvre, nem is sajátította el azt. Beszédükben azonban szintén megtalálhatóak a szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátosságai (főleg lexikai sajátosságok – erről bővebben lásd Lanstyák 1998), hiszen ők is a szlovákiai magyar beszélőközösség tagjai.

A vizsgált csoportban az iskolai nyelvhasználatban gyakori, valamint az otthoni informális beszédhelyzetekben is előfordul a szlovák nyelv használata. A szigorúan szabályozott iskolai helyzethez és az otthoni informális helyzethez viszonyítva, a hivatali nyelvhasználatban merőben más az alaphelyzet. Mivel a dunaszerdahelyi hivatalnokok nagy része kétnyelvű (a kisebb része szlovákdomináns-kétnyelvű, vagy magyar nyelven nem beszélő kétnyelvű), ezért a hivatali nyelvhasználat nyelvét többnyire nem a hivatalnokok határozzák meg. A dunaszerdahelyi hivatalokba érkező ügyfelek általában választhatnak: vagy magyarul, vagy szlovákul szólalnak meg.

Az adatközlők számára nyelvhasználat szempontjából a nyelvhasználati szinterek formalitása nem ad okot kódváltásra. Aki a legkövetlenebb helyzetben is a magyart használja, az a hivatalban is megtartja azt. Aki a familiáris beszédhelyzetekben használja a szlovák nyelvet, az természetesen a hivatalban is azt használja. A szlovákdomináns adatközlők azonban magyarul is beszélnek. Tehetik ezt többek között azért is, mivel a dunaszerdahelyi zsidó összejöveteleken (ahogy azt már említettem) az ott jelenlévők fő nyelvként a magyart használják.

Az 1945 után született dunaszerdahelyi zsidók nyelvhasználatában az ivrit folyamatosan több teret kap. Adatközlőim közül az összes nem elsőgenerációs zsidó tanult vagy tanul héberül és ivritet is, illetve használja is ezt a nyelvet.

Ebben a felmérésben közvetve három generáció nyelvhasználatát vizsgálom. Ahogy azt a **7.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken** című fejezetben láthattuk, az otthonról hozott nyelvnek nagy szerepe van a város formális szinterein történő kommunikáció alapnyelvének megválasztásában. A **7.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás szintere** című fejezetben olvashattuk, hogy hogyan az egyes generációk viszonyulnak a jiddishez és az

ivrithez. Ebben a fejezetben azt foglalom össze, hogyan alakul generációként az egyes nyelvek használata. Érdekes kiindulni a családi nyelvhasználatból, mivel tapasztalataim alapján általában a családban használt nyelv az, ami később az ember életében fő szerepet kap. Mivel a közösség már a XX. század előtt is létezett ezért a fő nyelv mindig a magyar volt. 1945-ig a magyar mellett fontos szerephez jutott a jiddis mint élő nyelv és a héber mint szakrális nyelv. Ebben az időben a szlovák nyelv – mint államnyelv – a fontossági sorrendben még csak az említett nyelvek után volt besorolható. Az idősek még szüleikkel, gyakrabban nagyszüleikkel történt beszélgetéseik során jiddist (is) használtak. (Ezt egyrészt a beszélgetésekből tudom, másrészt vö: Kornfeld 2007. A megkérdezettek közül is csak egyikük nem beszélt semmilyen szinten a jiddist, ám ő egy távoli faluban nőtt fel.) A nyelvek helyzete a második világháború után kezdett változni. Dunaszerdahelyen a jiddis visszaszorult, az Izraelbe kivándoroltakkal történő kapcsolattartás és a *zsidó nyelv* (= jiddis) presztízsváltozása miatt szerepét az ivrit vette át. A középkorúak a magyar nyelvet anyanyelvként sajátították el, a hébert (később az ivritet) pedig – zsidó szokáshoz híven – hároméves kortól szakrális nyelvként tanulták. Utóbb az iskolában már főleg a szlovák nyelv dominál, illetve ez a generáció már gyakrabban használja a szlovákot, mint szüleik. Ez hozzájárult ahhoz, hogy gyermekeiket is már szlovák iskolában taníttatják. Az okok általában az államnyelv presztízseiből, az iskoláztatás megkönnyítéséből, de valamelyik szülő nyelvéből is fakadnak. A leggyakrabban elhangzott ok az állam iránt érzett lojalitás, az államnyelv döntő fontossága volt. Így a fiatalok a magyar nyelvet csak iskolán kívül gyakorolják, és verbális repertoárjukban a szlovák nyelv a döntő szerep. Ezt mutatja az is, hogy az öt harmadgenerációs adatközlőből négyen magyar nyelvű beszédükben használtak a szlovákiai magyar nyelvváltozatra nem jellemző szlovák szavakat. Persze ebben szerepe volt annak is, hogy a hét megkérdezettből hárman otthon, szűkebb baráti körben és iskolában főleg (vagy csak) szlovák nyelvet használnak. Idegen nyelvek közül már főleg az angolé vagy a németé a fő szerep, a hébert (egyikük kivételével) csak alacsony szinten („nem beszéli, csak ért valamit”, „beszél is pár szót”) bírják. Míg a középkorúak valamelyest ismerték a jiddist, sőt talán a nagyszülőktől is hallották, a fiatalok ezt a nyelvet már nem ismerik, csak a német hatására értik valamelyest. A jiddis ismeretének mértékét nem tudom megállapítani – mivel semmilyen kompetenciával nem rendelkezem a jiddist illetően –, azonban mindkét, a jiddist értő fiatal saját bevallása szerint jól beszél németül. Ezért feltételezem, hogy a mai dunaszerdahelyi fiatalok közül, aki azt állítja, hogy valamelyest érti a jiddis nyelvet, inkább a német nyelvtanát és szókincsét ismeri. Ehhez persze járulhatnak a zsidó hitéletből és kultúrából ismert jiddis szavak, amelyek együttesen

adhatják a jiddis nyelv érzetét. Ez a tudás így pedig már nem azonos a jiddis nyelv tudásával, ismeretével. Nem is lehet, mert így a jiddisnek csak kevés szavát ismerik, és a jiddis némettől eltérő, más nyelvekből átvett szabályait sem ismerhetik (a jiddis nyelv német, héber és szláv szókincséről és egyes nyelvtani szabályairól lásd Weinreich 1975).

Három generáció, a holokauszt szörnyűsége, és két politikai rendszerváltás elég volt ahhoz, hogy a dunaszerdahelyi zsidó közösségben magyarról szlovákra történő nyelvi dominanciaváltás menjen végre. Ma még mindkét nyelv ismerete megvan (ami egy kétnyelvű beszélőközösségben természetes is), mindkét nyelvet aktívan használják.

Ha ez a tendencia az elkövetkezendőkben is folytatódik, akkor nemcsak dominanciaváltás, hanem nyelvcsere is végbemehet. „A kétnyelvű közösségekben (...) a nyelvek használata általában a különféle szituációknak és társadalmi funkcióknak megfelelően oszlik meg” (Bartha 1999: 123). Tehát a fiatal (és középkorú) zsidó adatközlőktől hallott nyelvválasztási szokások mindig bizonyos szituációkhoz kötődnek. Viszont a szlovák nyelv szerepe egyre jobban erősödik, az iskolai nyelvhasználaton keresztül egyre nagyobb teret kap. Így ennek használata a magyart egyre jobban a perifériára szorítja, s ki tudja, a következő nemzedék – amely valószínűleg szintén szlovák iskolát végez majd – a magyar nyelvet talán már csak alacsony szinten fogja ismerni. S mert a nyelvcsere úgy határozható meg, „mint egy nyelv szokásos használatáról egy másikra való áttérés” (Bartha 1999: 124), ami általában egy folyamat részeként valósul meg, ezért ez a dunaszerdahelyi zsidó beszélőközösség nyelvhasználatában is végbemehet. Peter Trudgill éppen a nyelvcsere folyamatjellegét kiemelve, ami a dunaszerdahelyi zsidó közösségre is valószínűleg érvényes, ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Az a folyamat, amelyben egy közösség (gyakran nyelvi kisebbség) fokozatosan elhagyja saját eredeti nyelvét, és a kétnyelvűség (néha hosszantartó) állapotán keresztül egy másik nyelvre tér át.” (Trudgill 1997: 55).

7.7 Etnikai identitástudat

44. táblázat: Zsidó adatközlők etnikai identitástudatának mértéke

mennyire érzi magát	5	4	3	2	1
- a szlovákiai magyarsághoz tartozónak	7	2	7		3
- a magyar nemzethez tartozónak	4	5	4	1	4
- zsidónak	15	4	-	-	-
- dunaszerdahelyinek	16	2	1	-	-

A másik két csoporthoz hasonlóan zsidó adatközlőimnek is egytől ötig terjedő számskálán kellett meghatározniuk, milyen mértékben azonosulnak a kérdésben jelzett identitástudatot jelölő kategóriákkal. Az etnikai identitástudattal foglalkozó kérdésre nem válaszolt mindenki, egy adatközlő kitért a válaszadás alól.

Zsidó adatközlőim legkevésbé a magyar nemzettel, valamint a szlovákiai magyarsággal tudtak azonosulni. Ezt adatközlőim egyrészt a legmagasabb érték (5-ös szám), a legnagyobb mértékű azonosulást jelölő szám nagyszámú elutasításával, másrészt a legkisebb értékek megjelölésével jelezték. A magyarságtól a szlovákiai magyarság felé történő közeledés valószínűleg a lakókörnyezetükkel magyarázható, hiszen a várost többségében szlovákiai magyarok lakják.

A legegységesebb válaszokat a „zsidósághoz” való viszonyulást kifejező kérdéshez kaptam. Tizenkilenc dunaszerdahelyi zsidó adatközlő közül 15-en a legerősebben a „zsidósághoz” tartozónak érezték magukat. A négyes értéket megjelölő adatközlőből hárman nem tartják be a vallási szokásokat sem, s nem használják az identitásjelölő hébert/ivritet és jiddist sem

Az egy kategóriára eső legtöbb választ, 5-ös érték, 17 adatközlő, a „dunaszerdahelyi” kategória kapta.

A fentiekből kiderült, hogy a 19 dunaszerdahelyi zsidó adatközlőt erősebb érzelmi szálak kötik szülővárosukhoz, mint a magyarsághoz, vagy akár a zsidósághoz. A *dunaszerdahelyi zsidó* megnevezést büszkén viselik, hiszen ezzel a Közép-Európában még nem is olyan régen nagy tekintélyű (magyar) zsidó közösség örökösiként tartják magukat számon.

7.8 Nyelvhasználati attitűdök

A nyelvi, nyelvhasználati attitűdvizsgálat első kérdése az ivrit és a zsidóság viszonya felől érdeklődött: adatközlőimet arról kérdeztem, hogy a mára az ivrit milyen mértékben vált a

zsidóság szimbólumává. A válaszok nem hoztak igazi meglepetést, a megkérdezettek többsége, 12 adatközlő szerint a zsidóság és az ivrit a világban ma már „szinte összeforr”. Adatközlőim szerint ez a nyelv egyértelműen a *zsidók nyelve*. Öt másik adatközlő szerint az ivrit ugyan fontos a zsidóság életében, de nemcsak ez jelenti a zsidóságot. Szerintük a zsidók az ivrit nélkül is zsidók maradnak, az összetartó erejüket „meg tudják őrizni az ivrit nélkül is”. A kérdésre két adatközlő nem válaszolt, illetve egy következő szerint a nyelvnek és a népnek „nincs köze egymáshoz”.

A soron következő kérdésben ugyancsak a nyelv és nemzet viszonyáról kérdeztem, csak itt az ivritet *jiddisre* cseréltem. A közép-európai zsidóság nyelve az 1948-as államalapításig a jiddis volt. Ma már sok helyen visszaszorult, helyét az ivrit vette át, ám a jiddis Izraelben mindmáig használatos nyelv, sőt egyes zsidó közösségek (pl. ultraortodoxok) csak ezen a nyelven hajlandók megszólalni. Az adatközlők értékítélete szerint sem beszélhetünk a jiddisről mint elfelejtett nyelvről, mivel a megkérdezettek fele (10) szerint a jiddis és a zsidóság még mindig összetartozik, „a két dolog szinte összeforr”. Az egyetlen jiddis anyanyelvű adatközlő úgy nyilatkozott a jiddis nyelvről, mint „*az egyetlen dolgról, ami összeköt*” [ti. a zsidóságot]. A dunaszerdahelyi zsidóság esetében azt sem szabad elfelejteni, hogy a második világháború végéig a jiddis Dunaszerdahelyen mindennapos használatú nyelv volt. Ennek a nyelvnek és a zsidó nemzetnek szoros kapcsolatában kételkedők már többen vannak, hét adatközlő válasza szerint a zsidók zsidók maradnak a jiddis nyelv ismerete nélkül is, illetve három adatközlő szerint ma már a jiddis nem áll kapcsolatban a zsidósággal.

Látható, hogy dunaszerdahelyi zsidó adatközlőim a zsidósághoz ma már inkább az ivritet kötik, bár a jiddis fontosságát sem tagadják. A XX. századra a héber nyelv már holt nyelvnek számított, s megreformálására csak 1948 után került sor (Kiss 1995: 245). Ez azt jelenti, hogy Dunaszerdahely zsidó közösségének nyelvi repertoárjában addig csak mint szakrális nyelv létezhetett, azaz olyan nyelv volt, amelyet főleg vagy kizáróan a Talmudból ismerhettek – így mindenképpen csak bizonyos regisztereit ismerhették. Ezt a feltevésemet alátámasztják a válaszok is, mert azt, hogy Dunaszerdahelyen az ivrit és a zsidóság szoros összefüggésben van, csak ketten állítják. A többség, 15 adatközlő azt állítja, hogy Dunaszerdahelyen a zsidóság egyes tagjai ugyan használják az ivritet, de a dunaszerdahelyi zsidóság tagjait ez még nem hozza közelebb egymáshoz. Az ivrit és a dunaszerdahelyi zsidóság között hárman nem éreznek semmilyen kapcsolatot.

A II. világháború előtt időkben a jiddis a dunaszerdahelyi zsidóság gyakran használt nyelve volt. A ma élő középkorú zsidók még esetenként hallhatták nagyszüleiktől,

szüleiktől, illetve az idősebb korosztály tagjai használ(hat)ták is azt. A II. világháborúból visszatért zsidók azonban nem voltak annyian, hogy ezt a nyelvet fenntarthatták volna, ill. a visszatértek az élet újrakezdésén fáradoztak, és a nyelv fenntartása nem volt számukra elsőrangú feladat (Engel 1995: 167). A megkérdezettek közül mindössze egy adatközlő szerint fonódik egybe az itteni zsidóság élete a jiddis nyelvvel (ez az adatközlő erre a négy kérdésre mindig igenlő választ adott). 11 adatközlő nem érzi a jiddis mai összetartó erejét, s öten már teljesen kihalt nyelvnek tekintik Dunaszerdahelyen. Három adatközlő mondott a kérdéshez saját véleményét, s ezekben a jiddist egyértelműen a régi időkhöz kötötték („*időseknek összetartó*”), illetve egyikük nem tudott a kérdésre válaszolni.

Minden adatközlő legalább két nyelven beszél. Mindannyian a szlovákiai magyar beszélőközösség tagjai, s mindannyian beszélnek magyarul, illetve szlovákul is. Ez az állítás valójában csupán a másik két csoporttal történő összehasonlítás esetén nyer értelmet, mivel a dunaszerdahelyi szlovák és cigány adatközlők nem mindannyian kétnyelvűek. Tíz zsidó adatközlő az említett nyelvek mellett beszéli az ivritet is. A jiddis nyelvet hét adatközlő használta (ketten valószínűleg a németnyelv-tudásukat érezték jiddistudásnak), tehát feltételezhető, hogy a dunaszerdahelyi zsidó közösség bizonyos része ma is ismeri ezeket a nyelveket. A közösség tagjai a magyar nyelvet és a szlovák nyelvet naponta aktívan használják, az ivrit és a jiddis pedig a közösségi etnikai identitástudat meghatározó eleme.

Fontosnak tartom megvizsgálni, hogy viszonyul a közösség az általa beszélt nyelvek oktatásához, mennyire tartja fontosnak az általa beszélt nyelvek továbbhagyományozódását, esetleg szervezett keretek közötti oktatását. A megkérdezettektől arra kerestem választ, hogy fontosnak tartják-e (születendő) gyermekeik nyelvtudását – mennyire érzik szükségesnek azt, hogy gyermekeik egyik vagy másik nyelvet legalább középfokú szinten elsajátítsák.

Az erősebben központosított nyelvhasználati szinterek nyelvhasználatában a közösség életében a szlovák nyelv egyre fontosabb szerepet kap (lásd a **7.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános szintereken**). Húsz adatközlő közül 17 számára fontos, hogy gyermekeikkel elsajátíttassa a szlovák nyelvet. A szlovák nyelv ismeretét elsősorban nem gyakorlati okokkal magyarázzák, indokolásukban elsősorban az államnyelv, illetve az állam iránt érzett lojalitásukat fejezik ki. A szlovák nyelv gyakorlati okok miatti elsajátítását mindössze hatan tartják fontosnak (pl. „*iskoláztatás miatt*”, „*megélhetés miatt*”). Az ivrit továbbadását, illetve továbbhagyományozását már kevesebb adatközlő érzi szükségesnek. Ezt csupán nyolcan

tartják fontosnak, a többi adatközlő inkább valamelyik világnyelvet taníttatná gyermekével. A nyelvek elsajátításában gyakoribbak a gyakorlati, materiális okok (ilyen okokat a szlovák nyelv esetében is láthattunk), a kulturális, érzelmi megfontolás (pl. vallásuk nyelve, hagyomány) adatközlőimnél háttérbe szorul. A kultúrnyelvek visszaszorulása, az idegen nyelvek gyakorlati haszna mutatkozik meg a jiddis esetében is, amely továbbadását csupán két adatközlő tartott fontosnak. Az indokokból messzemenő következtetést nem lehet levonni: egyik adatközlő a jiddis fennmaradásában a „*tradíció ápolását*” látja, a másik adatközlő a jiddishez csupán, mint egy idegen nyelvhez viszonyul („*több nyelven beszéljen*”).

A szlovák nyelvű iskoláztatás mellett érdekes megnézni, hogy a dunaszerdahelyi zsidó adatközlők hogyan viszonyulnak a magyar nyelvű oktatáshoz, fontosnak tartják-e, hogy gyermekeik magyar tanítási nyelvű iskolát végezzenek. Húsz adatközlő közül ötven tartották fontosnak, hogy gyermekeik magyar tanítási nyelvű iskolában kezdjék el tanulmányaikat. 15 adatközlő szerint nem fontos a magyar nyelvű iskoláztatás, mivel a magyar nyelvet a családban, valamint a városban is meg lehet tanulni, viszont az államnyelvet jól csak az iskolai oktatás keretei között lehet elsajátítani (lojalitás). A felhozott indokok újra az államnyelv gyakorlati szerepét és az államnyelven keresztül kifejtett lojalitást hangoztatják. Az államnyelvi iskoláztatást mint többségi nemzethez történő alkalmazkodást szemlélik, ahogy egyik az adatközlő mondta, „*a zsidók alkalmazkodással élnek túl mindent*”. Adatközlőim életében a szlovák nyelvű iskoláztatás és a magyar nyelv familiáris színtereken történő használata kiegészíti egymást. Ugyanazok, akik nem tartják fontosnak gyermekeik magyar nyelvű iskoláztatását, fontosnak tartják a magyar nyelv továbbélését. Abban a magas presztízsű helyzetben, ha gyermekük Izraelbe költözne 16 adatközlő szeretné, ha ott gyermeke továbbra is megtartaná a magyar nyelvet, mert ezzel egyrészt őrizné múltja egy részét (képviselné a dunaszerdahelyi zsidóságot), másrészt az otthonmaradt családjával, rokonaival továbbra is magyarul tarthatná a kapcsolatot (a dunaszerdahelyi zsidó közösséghez a magyar nyelv ismerete párosul). Amennyiben adatközlőimnek nem gyermekei, hanem más rokonai költöznének (vagy költöztek) Izraelbe, a magyar nyelv fenntartása már csupán tízük esetében lenne fontos.

Látható, hogy minél közelebb vannak a dunaszerdahelyi családhoz, annál fontosabbnak tartják a magyar nyelv megőrzését. A biztos életkörülmények, a biztos lét, valamint a szlovákiai állampolgárság számukra megköveteli a szlovák nyelv tökéletes elsajátítását és elsajátíttatását.

Adatközlőim nagy része születésük óta egy nagyobb, nem zsidó közösség tagjai is. Ennek következménye, hogy napjuk nagy részében elkerülhetetlenül érintkeznek nem zsidókkal is. A beszédpartner vallási hovatartozása ennek megfelelően mindössze két adatközlő számára volt fontos. Azonban náluk sem nacionalista megnyilvánulásról van szó, mindössze szűkebb baráti körükben több a zsidó. Ahogy egyik adatközlőm mondta: *„szívesebben vagyok velük, mint másokkal”*.

7.9 Összegzés – út a nyelvcseré felé

A dunaszerdahelyi zsidó beszélőközösség nyelvi repertoárja a szlovák és magyar nyelven kívül a szakrális óhébert és az élő ivritet, valamint – néhány személy verbális repertoárjában – a jiddist is tartalmazza. Az egyes nyelvek ismerete, valamint a nyelvtudás mértéke azonban generációnként különbözik. A nyelvtudás értékéből és a nyelvhasználatra vonatkozó kérdésekből látszik, hogy a közösség minden tagja beszél magyarul, illetve a mindennapok során használja is azt. Egyre jobban terjed azonban a szlovák nyelv használata: ma főleg a középkorúak és fiatalok mindennapjaiban tölt be fontos szerepet, s használata leginkább az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken gyakori (bár a kutatás szerint a szlovák minden nyelvhasználati szintércsoportban kisebb-nagyobb mértékben jelen van). Az ivritet és a jiddist főként az első- és másodgeneráció használja, bár kétségtelen, hogy ivrit nyelven a fiatal korosztály több tagja is tanul(t). A zsidó identitáshoz köthető nyelvek természetesen nem jelennek meg a város nyilvános szinterein, ezek általában az informális családi, közösségi nyelvhasználat részei. Általánosságban elmondható, hogy a háború előtti régi közösséget a jiddis, a mai közösséget az ivrit ismerete jellemzi.

A város nyilvános nyelvhasználati szinterein adatközlőim (és a közösség) nyelvhasználatában elsősorban a magyar nyelv dominál. A szinterek formalitásának növekedésével azonban érezhetően növekszik a szlovák nyelv használatának mértéke is. A magyar és szlovák nyelv használatának különbségei elsősorban a generációs különbségekben mutatkoznak meg. A szlovák nyelv használata leginkább a harmadgenerációs fiatalok nyelvhasználatában dominál: ebben a korosztályban a többivel ellentétben már szlovákdomináns-kétnyelvűek is élnek. Mivel a másod- és harmadgenerációs zsidók másodlagos szocializációjának nyelve a szlovák volt, így többségük a magyar nyelv formális stílusregisztereit nem ismeri (vagy ismeri, de nem

használja, mert bizonytalan tudásában). A szlovák nyelvű másodlagos szocializációt a harmadgeneráció néhány személyénél szlovák nyelvű elsődleges szocializáció előzi meg. Az általam harmadgenerációnak nevezett huszonéves dunaszerdahelyi zsidók száma 20 alatt van, barátaikat, ismerőseiket a szlovák nyelvű iskoláztatásból eredően a szlovák anyanyelvűek (és nemzetiségűek) közül választják. Ha a fenti tényeket és a harmadgeneráció nyelvhasználatában magyar nyelvről szlovákra történt dominanciaváltást, valamint a nyelvi, nyelvhasználati attitűdöket figyelembe vesszük, elmondható, hogy a dunaszerdahelyi zsidó közösségben megtörténtek a nyelvcsere utaló első jelek. Azt nem állítom, hogy a magyar nyelv a közösség nyelvi repertoárjából egy nemzedéken belül eltűnik, de az tény, hogy mára a dominanciaváltás megtörtént, ami idővel nyelvcserehez is vezethet.

A szlovák nyelv dominanciáját (amely elsősorban az informális beszédhelyzetekben jelentkezik) az iskolai nyelvhasználat is erősíti. A szlovák nyelvű iskoláztatás már a másodgenerációs adatközlőknél (és a közösség többi tagjainál) jelentős volt, s ez a harmadgenerációs zsidóknál mára már kizárólagossá vált.

Összegezve elmondható, hogy a dunaszerdahelyi zsidó közösség aktív kétnyelvű közösség. A magyar és szlovák nyelv mellett a közösség nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően angol, ivrit és szórványosan jiddis nyelven is beszél. A dunaszerdahelyi nyelvhasználatban elsődlegesen a magyar nyelv használata dominál, a magyar és szlovák nyelv használatának mértékében ma már generációs különbségek észlelhetők.

8. Összefoglalás

A XXI. századeleji Dunaszerdahely nyelvi képét két nyelv határozza meg: a magyar és a szlovák. Ezt elsődlegesen a város földrajzi fekvése befolyásolja, mivel Nyugat-Szlovákia Magyarország határához közeli részén helyezkedik el (lásd az 1. ábra térképes illusztrációját). A magyar nyelv használatának természetessége és elterjedtsége egyrészt a magyar lakosság számával, Magyarország közelségével magyarázható, illetve a (magyar) nyelvhatár távolságával magyarázható. A szlovák nyelv elsődlegesen mint államnyelv, illetve mint a város szlovák beszélőközösségének nyelv van jelen. A nyelv hadserege, az azt beszélő közösség tagjainak száma: ez a szám pedig a XX. századi Dunaszerdahely életében folyamatosan változott, s mind a mai napig változik – igaz valószínűleg már kisebb intenzitással. Mint oly sok másban, úgy tűnik a város nyelvhasználatára is a második világháború és az utána következő pár év volt nagy hatással. A háború megtizedelte a város cigány lakosságát, és az addig helyi szinten többségben élő zsidó lakosságot szinte eltüntette a város életéből. A túlélőkkel – szerencsére – mindkét etnikum tagjai visszatértek, így a háború utáni városépítésben, még ha jóval kevesebb létszámban is, ők is részt vehettek. A háború utáni évek nyelvpolitikai döntései azonban nem támogatták az állam kisebbségeit (vö. Lanstyák 1991, 2000a: 77–79). A kisebbségi nyelvek használatát tiltó szabályozások a tiltás évei alatt – 1945–1948 a teljes jogfosztottság évei – és az 1948-as fordulat utáni években a szlovák nyelv terjedését segítették elő (ez tisztán látszik a dunaszerdahelyi zsidó közösség nyelvhasználatán). A nyelvi szabályozások fokozatos enyhülése már az 1960–70-es években megkezdődött, amely a kisebbségi nyelvek közül leginkább az állami szinten legnagyobb kisebbséget alkotó magyarság nyelvének fokozatos kiterjesztését eredményezte. Mind Csehszlovákia, mind Szlovákia nyelvpolitikai ihletésű döntéseit nyelvtörvényekbe fektette, melyekkel kimondva és kimondatlanul – államnyelvtörvény, kisebbségi nyelvtörvény – a cseh és szlovák nyelvet védte. A rendszerváltozás utáni lassú változások a nyelvhasználatot, nyelvi jogokat is elérték. Elsősorban nemzetközi nyomásnak köszönhetően a szlovákiai kisebbségek fokozatosan több nyelvi joghoz jutottak (amit a szlovákiai politikum a magyarságot érintő, szlováksággal szembeni nyelvi többletjogként kezelte!), amelyek a magyar nyelv fokozatos kiterjesztését eredményezték: a „többletjogok” valójában a jogi-közigazgatási, államigazgatási és bizonyos közéleti szférákat érintettek. Főleg a kevésbé központosított szinterek, de némely erősebben központosított szintér nyelvhasználatát azonban nem szabályozták egyértelműen, ezzel teret engedek egyrészt a kisebbségi

nyelvek használatának, másrészt az erre reagáló időnkénti politikai vitáknak. A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásával módosulni látszik az utolsó nyelvtörvény alkotta kétes helyzet – mindemellett az is tény, hogy Szlovákia nem tartozik a kartát minden fenntartás nélkül elfogadó és érvényesítő országok közé (például 2007-ben az oktatási tárca több-kevesebb sikerrel próbálkozott a magyar nyelvű tankönyvekben szereplő helynevek szlovákosításával, valamint elérte, hogy a kisebbségi nyelvű iskolákban növeljék a szlováknyelv-órák számát, amely természetesen a kisebbségi nyelven tartott órák számának bizonyos mértékű csökkenésével, vagy az amúgy is túlterhelt diákok óraszámának növekedésével jár majd).

Mivel Dunaszerdahely lakosságának csaknem 80 %-a magyar nemzetiségű, s mivel Dunaszerdahely magyarok lakta területen helyezkedik el, nem meglepő, ha a város nyilvános színterein a magyar nyelv használata van többségben. Kutatásomban 60 nem magyar nemzetiségű adatközlő segítségével próbáltam bemutatni a város nyilvános színtereinek és a nem nyilvános familiáris színtereinek nyelvhasználatát. Ehhez azokat a nem magyar etnikumokat választottam, amelyek Dunaszerdahelyen számbeli arányukban a magyarságot követik (20 szlovák, 20 cigány és 20 zsidó adatközlő). Annak, hogy a magyarság nyelvhasználatával nem foglalkoztam, két oka van: egyrészt a dunaszerdahelyi magyar beszélőközösség része volt az 1995/1996-ban lezajlott, a Kárpát-medencei magyarságot érintő RSS-kutatásnak, másrészt a városban töltött 25 év tapasztalata alapján tudom, hogy a dunaszerdahelyi magyarság mind a nyilvános, mind a familiáris színtereken használt nyelve a magyar. Így valójában igazi értéket – és nívumot – csupán a nem magyar nemzetiségűek nyelvhasználatára jelenthet.

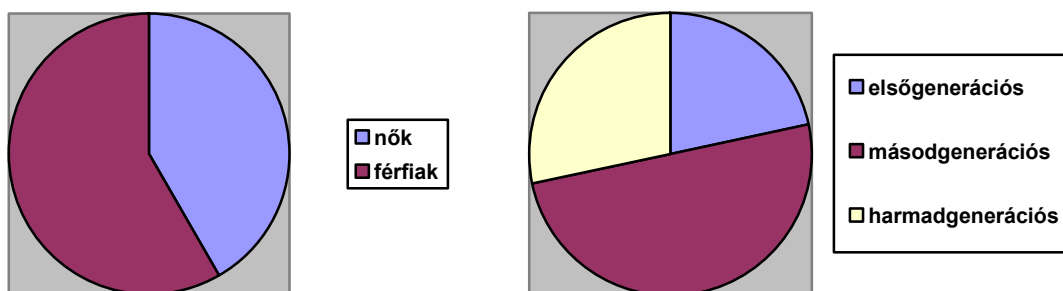
Munkámban három dunaszerdahelyi beszélőközösség nyelvhasználati és nyelvválasztási szokásairól írtam. Ebben a fejezetben összesítő táblázatok segítségével – az egyes témák szerinti sorrendben – ismertetem a kutatás során kapott eredményeket.

45. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása⁵⁴

adatközlők száma	férfi	nő	elsőgenerációs	másodgenerációs	harmadgenerációs
	35	25	13	30	17

⁵⁴ Az etnikumok szerinti táblázatok a 65., 83. és 147. oldalon találhatóak.

15. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása

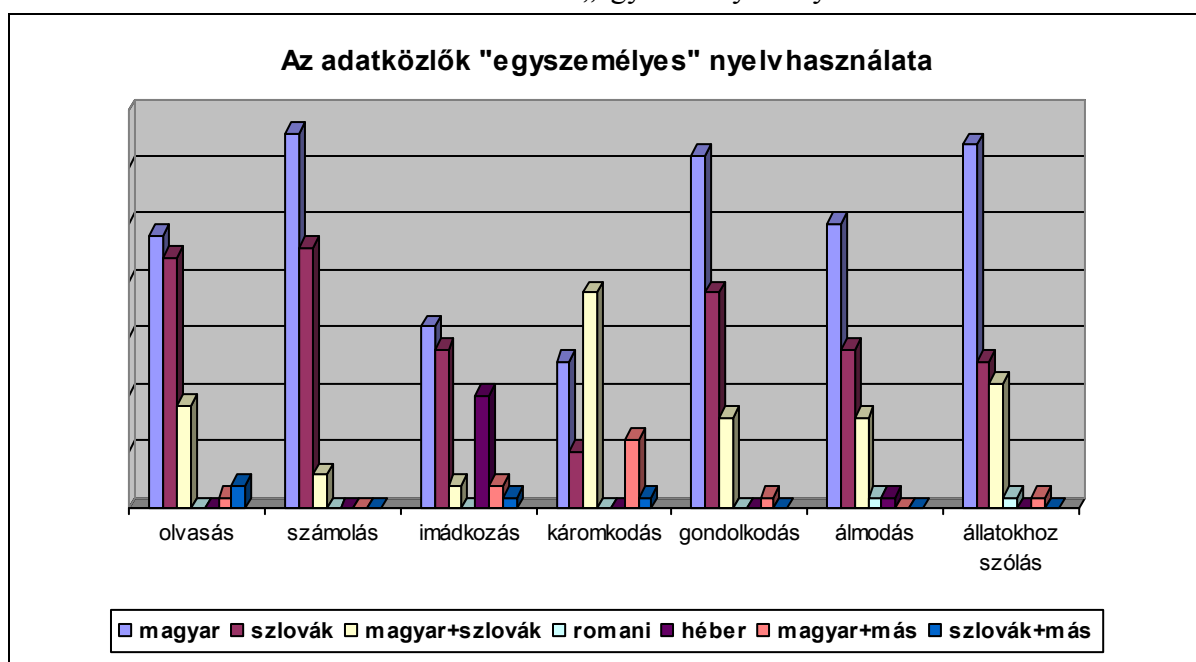
A kutatásban 60 adatközlő vett részt: a gyűjtés folyamán a nemek szerinti megoszlást nem vettem figyelembe. Kiválasztásukban Kornfeld Ferenc, Steckler Rudolf, valamint Füleky Ilona voltak segítségemre. A kutatásban való részvétel alapját egyrészt az etnikai hovatartozás képezte, másrészt az, hogy a kiválasztottak legalább 10 éve a város lakosai legyenek. Az első követelmény biztosította az etnikai csoporthoz való tartozást, a másik pedig, hogy az adatközlő nyelvhasználatát valóban a Dunaszerdahelyt érintő nyelvhasználati és nyelvválasztási szokások alakítsák.

Az adatközlők nemek, illetve generációk szerinti megoszlása – mivel nem játszott szerepet az adatközlők összeállításában – a következőképpen alakult. Ahogy az a fenti táblázatból és ábrából látszik, a nemek szerinti megoszlásban a férfiak vannak többségben (lásd 45. táblázatot és a 12. ábrát). A generációk szerinti eloszlás az általam másodgenerációnak nevezett, 25–60 év közötti adatközlők túlreprezentálását tükrözi. Legkevesebben a város „nyelvi életében” legkisebb szerepet játszó elsőgenerációs adatközlők, azaz a 60 év felettek vannak. Szerepük leginkább a látszólagosidő-vizsgálatban van, mivel ez a csoport élte meg a legtöbb nyelvi változást (ez legjobban a cigány és zsidó adatközlők esetében érvényes). Az általam harmadgenerációs adatközlőknek nevezett fiatal dunaszerdahelyiek nyelvhasználata a jövőbe mutat: az első- és másodgeneráció nyelvhasználati, illetve nyelvválasztási szokásainak, valamint a helyi nyelvhasználati szinterek ismeretében a harmadgenerációsok nyelvhasználatán keresztül könnyebben meghatározhatók a város szinterein még le nem zajlott, de változófélben lévő nyelvhasználati szokások.

46. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata⁵⁵

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	magyar+szlovák	romani	héber	magyar+más	szlovák+más
a legszívesebben olvasott nyelv	24	22	9	-	-	1	2
a számolás nyelve	33	23	3	-	-	-	-
az imádkozás nyelve	16	14	2	-	10	2	1
a káromkodás nyelve	13	5	19	-	-	6	1
a gondolkodás nyelve	31	19	8	-	-	1	-
az álmodás nyelve	25	14	8	1	1	-	-
állatokhoz szólás	32	13	11	1	-	1	-

16. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata

Mindhárom nyelvi-etnikai csoport nyelvi magánszférájában, azaz az „egyszemélyes nyelvhasználatában” a magyar és a szlovák nyelv jelenti a „kommunikáció” elsődleges nyelvét. Ha a csoportok nyelvi dominanciáját összevetjük a csoportok etnikai-nemzeti identitásával, akkor a 2 : 1-es magyar-szlovák arány a városban tapasztalható valóságot tükrözi, azaz, hogy Dunaszerdahelyen – a szlovákkal ellentétben – a magyar nyelvű

⁵⁵ Az etnikumok szerinti táblázatok a 73., 87. és 152. oldalon találhatóak.

beszélőközösség van – nyelvet – meghatározó helyzetben. Bár a vizsgálatban részt vevő csoportokhoz „nemzeti nyelvként” a héber, jiddis, valamint a romungró romani is köthető, ezek a legszemélyesebb nyelvhasználatban csupán egy-egy személynél jelennek meg, általában mint a magyar és a szlovák utáni nyelv. Ez a táblázatban mint a *magyar+más* és *szlovák+más* nyelv van feltüntetve. A táblázat adta korlátok miatt nem tudtam minden nyelvet megjeleníteni, így számos nyelvet – amelyet elsősorban a nagy nyelvismereti-nyelvhasználati relevanciával nem rendelkező káromkodásnál találhatunk – a *más* kategória tartalmaz: ezek azonban az egyes alfejezetek megfelelő táblázataiban visszakereshetők.

Az egyes szintereket – a rajtuk leggyakrabban használt nyelvek szerint – osztályozva látható, hogy a három beszélőközösség leggyakrabban a spontán számolás, gondolkodás, valamint az állatokhoz szólás esetén használja a magyar nyelvet. A szlovák nyelv elsősorban a szlovák nyelvű iskolázottságot feltételező olvasás, számolás, illetve – a szlovák csoport miatt – a gondolkodás szinterein hangsúlyosabb.

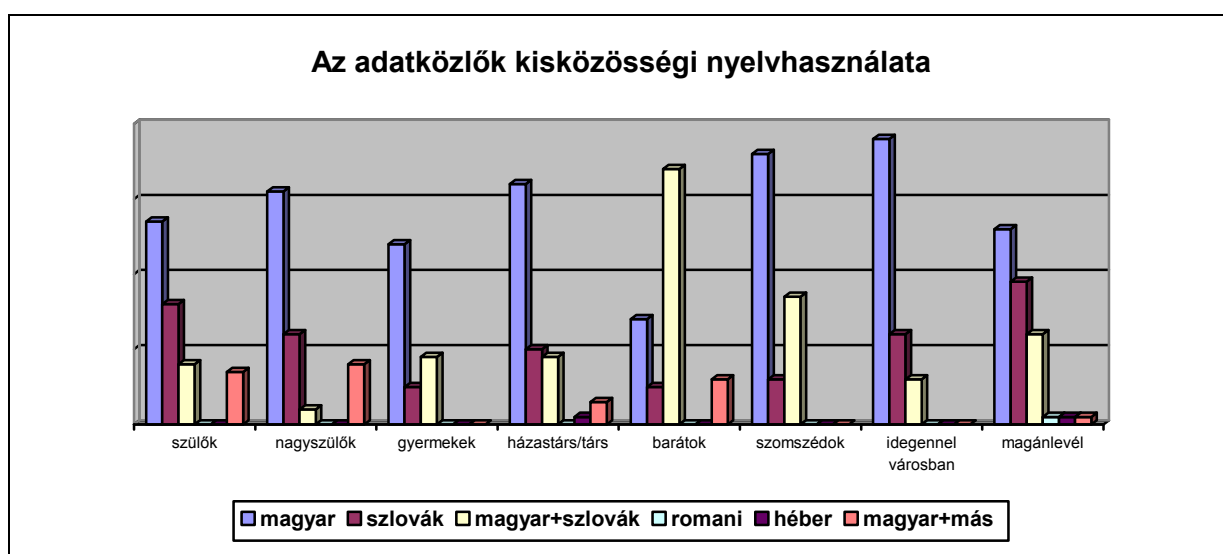
Az „egyszemélyes” nyelvhasználati szinterek között – a rajtuk használt nyelvek számának tekintetében – különleges helyet foglal el a káromkodás és az imádkozás. E két szintér sajátossága egyrészt a nyelvhasználat hatásának, másrészt a rajtuk használt nyelvek számának tekintetében tér el a többi „egyszemélyes” nyelvhasználati szintértől. Sem a káromkodás nyelve, sem az imádkozás nyelve nincs befolyással a város nyelvhasználatára: az imádkozás során használt szakrális szövegek, illetve a káromkodás betanult „szövegei” nem minden esetben rejtenek a nyelvhasználó számára valós fogalmi tartalmat (ellenben a többi szintér szövegeivel). Ezt támasztja alá a használt nyelvek száma is: ezen a két szintéren használták adatközlőim a legtöbb nyelvet – olyanokat is, amelyek ismeretét a nyelvtudás értékelésekor nem ismertek el vagy nem beszéltek magas szinten. Fontos azonban, hogy főleg a káromkodás, de az imádkozás nyelve erős identitásmeghatározó tényező. A káromkodás, főleg a fiatal cigányok nyelvében, a saját etnikai hovatartozás kifejezője is lehet.

A 16. ábra másik tanulsága, hogy a nyelvi magánszféra szinterein adatközlőim gyakran váltogatva használják a magyar és a szlovák nyelvet. Ez elsősorban a szlovák és zsidó adatközlők nyelvhasználatát tükrözi.

47. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők kisközösségi nyelvhasználata⁵⁶

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	magyar+szlovák	romani	héber	magyar+más
szülők	27	16	8	-	-	7
nagyszülők	31	12	2	-	-	8
gyermek	24	5	9	-	-	-
házastárs/társ	32	10	9	-	1	3
barátok	14	5	34	-	-	6
szomszédok	36	6	17	-	-	-
idegennel városban	38	12	6	-	-	-
magánlevél írása	26	19	12	1	1	1

17. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

A kisközösségi nyelvhasználat tanulságai nem térnek el jelentős mértékben az „egyszemélyes” nyelvhasználatétól: ahogy az előzőekben, ezeken a szintereken is a magyar nyelv használata a leggyakoribb. A nyelvek használatának gyakorisági sorrendje is az előző szinterekhez hasonló: a magyar nyelvet a szlovák és a magyar/szlovák együttes használata követi. A különbségek elsősorban a magyar/szlovák együttes használatának gyakoriságában és a *más nyelvek* használati gyakoriságában mutatkoznak. A magyar/szlovák nyelvek váltakozó használata elsősorban a „barátok” kategória sajátja. Az általam vizsgált nyelvhasználati szinterek közül ez az egyetlen, ahol a Dunaszerdahelyen leggyakrabban használt nyelvek felváltott használata gyakoribb a magyar és szlovák nyelv külön-külön használatától.

A *más nyelvek* kategóriáját illetően fontos, hogy az előző szintércsoporttól eltérően a kisközösségi nyelvhasználatból eltűnt a *szlovák+más* nyelvek kategóriája, azaz ezeken a

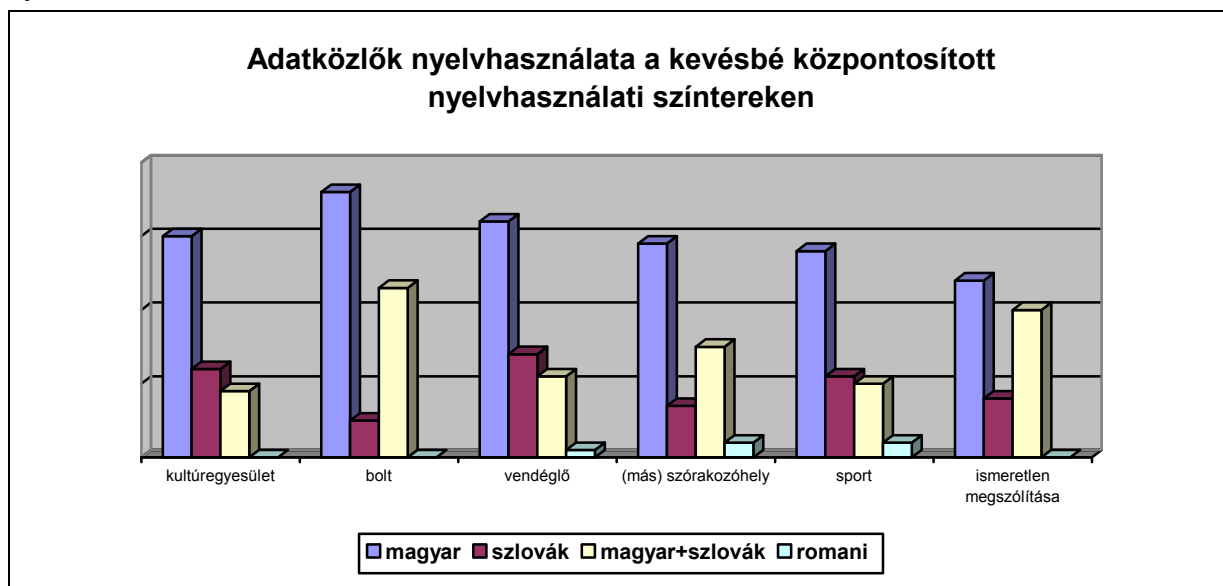
⁵⁶ Az etnikumok szerinti táblázatok a 75., 91. és 156. oldalon találhatóak.

színtereken a szlovák nyelv adatközlőimnél csak a magyar nyelvvel kombinálódott. A színterek tanulsága szerint a *más* kategória a romungró romanit, valamint a jiddist és ivirtet takarja. Ezek használata leggyakrabban a familiáris színtereken (szülők, nagyszülők, házastárs/társ) és az ismerősökkel (barát, magánlevél) folytatott kommunikációban jelentős. A familiáris nyelvhasználat továbbá egy másik dunaszerdahelyi nyelvhasználati tanulsággal is szolgál: a romungró, valamint a jiddis elsősorban az idősebb korosztály nyelvhasználatára jellemző. Használata az első- és másodgeneráció nyelvhasználatának sajátja, így ennek aktív használata leginkább a háború előtti és közvetlen utáni időszakra tehető. A mai harmadgeneráció (és részben másodgeneráció) családi nyelvhasználatát elsősorban a magyar és/vagy a szlovák használata jellemzik.

48. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyelvhasználati színtereken⁵⁷

<i>nyelvhasználat általában</i>	magyar	szlovák	magyar+ szlovák	romani
kultúregyesületben	30	12	9	-
boltban	36	5	23	-
vendéglőben	32	14	11	1
(más) szórakozóhelyen	29	7	15	2
sportban	28	11	10	2
ismertetlen megszólításakor	24	8	20	-

18. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyelvhasználati színtereken

A nyelvhasználati színterek „nyíltabbá válása”, illetve a központosítás mértékének növekedése más hatással van a magyar és szlovák nyelvre, illetve más hatással van a

⁵⁷ Az etnikumok szerinti táblázatok a 76., 93. és 158. oldalon találhatóak.

romungró romani és jiddis/ivrit nyelvekre. Főként a szinterek nyíltabbá válása, a „városba történő kilépés” és a központosítás csekély mértéke a magyar és szlovák együttes használatának gyakoribbá válását eredményezte. A magyar és szlovák nyelvek külön-külön használatában ez a változás nem okozott nagyobb módosulást: mindössze annyi történt, hogy néhány szintéren (pl. bolt, szórakozóhelyek, ismeretlenek megszólítása) a szlovák használatát a magyar/szlovák együttes használata váltotta fel. A *más nyelvek*, azaz például a romungró romani vagy a jiddis és ivrit használata szinte teljes mértékben visszaszorult. Csupán a barátokat, illetve az azonos etnikumúak jelenlétét feltételező szintereken, azaz a vendéglőkben/éttermekben, (más) szórakozóhelyeken, valamint a sportban fordult elő a romungró romani használata: valószínű azonban, hogy ez csupán néhány egyénre és nem az egész csoportra jellemző nyelvhasználati sajátosság.

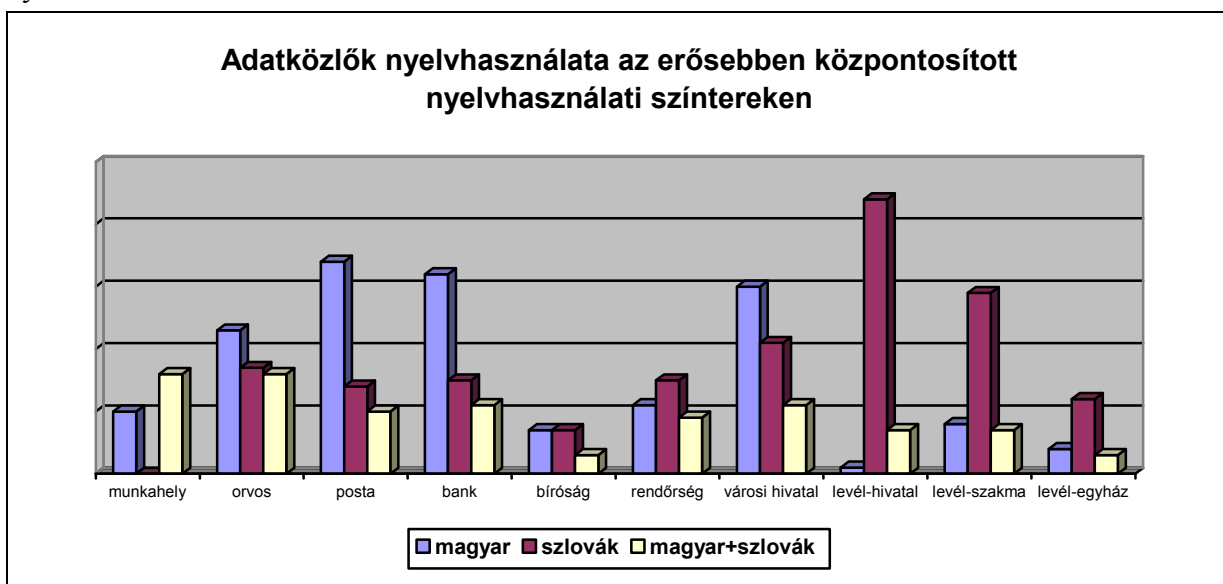
A szlovák adatközlők válaszaik szerint a dunaszerdahelyi nyilvános nyelvhasználati szinterek közül legkevésbé a boltokban lehet szlovák nyelven kommunikálni: a városban lakó szlovákok itt kényszerülnek legtöbbször a magyar nyelv használatára.

49. táblázat: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken⁵⁸

nyelvhasználat általában	magyar	szlovák	magyar+szlovák
munkahelyen (dsz)	10	-	16
orvosnál	23	17	16
postán	34	14	10
bankban	32	15	11
bíróságon	7	7	3
rendőrségen	11	15	9
a városi hivatal	30	21	11
hivatalhoz címzett levél	1	44	7
szakmával kapcsolatos levél	8	29	7
egyházhoz címzett levél	4	12	3

⁵⁸ Az etnikumok szerinti táblázatok a 77., 94. és 159. oldalon találhatóak.

19. ábra: A kutatásban részt vett adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken

A dunaszerdahelyi nyelvhasználati szinterek központosításának erősödése csupán néhány szintéren eredményezte a szlovák nyelv használatának dominanciáját – a 19 ábra tanulsága szerint alapjában véve az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereket is a magyar nyelv használata jellemezi. A szlovák nyelv elsősorban az erősen központosítás alatt álló rendőrség és bíróság nyelvhasználatára, valamint a formális levelezésre (úm. hivatalnak címzett levél, szakmával kapcsolatos levél és egyháznak címzett levél) jellemző.

A magyar és szlovák együttes használata főleg azokon a szintereken gyakori, amelyekeken nem csak, vagy főleg nem dunaszerdahelyiek vannak jelen: az orvos, illetve a dunaszerdahelyi munkahelyek.

Az **Összegzés** című fejezet táblázatait és ábráit összehasonlítva elmondható, hogy Dunaszerdahely nyelvhasználati szinterein a magyar nyelv használata a legjellemzőbb: kivétel ez alól csupán az írásos nyelvhasználat. Ugyanakkor a vizsgálat eredményeiből az is kimutatható, hogy az államnyelv használata sehol sincs korlátozva (szemben a szlovák nacionalisták által hangoztatottakkal, mely szerint a dél-szlovákiai szlovákok magyar – nyelvi – elnyomás alatt élnek). Az is nyilvánvaló, hogy a nyelvi magánszféra, illetve a kisközösségi szinterek nyelvhasználatát nem vagy csak kismértékben befolyásolják a városban élő többi etnikumok: ezeken a szintereken még használatosak a kisebbségi nyelvek, bár ezek egyre jobban a háttérbe szorulnak, teret engedve a magyar és szlovák nyelvnek.

A nyelvhasználat központosításának növekedése csak kis mértékben eredményezi a szlovák nyelv használatának megnövekedését – a szlovák egyértelmű térnyerése csupán az írott nyelvet érinti. A szlovák használatának gyarapodása a nyelvválasztásban pusztán lehetőségként jelenik meg, mivel a legtöbb esetben ez a szlovák és magyar nyelv váltakozó használatának növekedésében jelentkezik.

9. Utószó

A vizsgált közösségek közül a szlovákok és zsidók nyelvi repertoárjában az államnyelv a hangsúlyosabb nyelv. Mivel a szlovák nyelvet többségük (a zsidó csoport esetében főként a középkorúak és fiatalok) gyakrabban használja, ezért a magyar nyelvnek csak bizonyos regisztereit ismerik, illetve kevesebb regiszter használatában jártasak. Ez a tudás természetesen a mindennapi életben elegendő, így a magyar nyelv más regisztereinek és változatainak ismeretére közösségi szinten nincs szükségük. Magyar nyelv-tudásuk szintje azonban közvetve befolyásolja a magánszféra nyelvhasználatát is. A magyar nyelv alacsonyabb szintű ismerete, illetve anyanyelvük iránti érzéseik határozzák meg legszemélyesebb nyelvhasználatukat, az egyszemélyes nyelvhasználatot: ezen a szinten a szlovák nyelv használata a jellemző, míg a magyar nyelv ritkábban használatos.

A zsidó közösségek számára mindig fontos volt a hagyományok őrzése. A majdnem négyszáz éves múlttal rendelkező dunaszerdahelyi zsidó közösség életében a hagyományok ápolása nemcsak a tárgyi emlékek, hanem a közösség életében fontosabb szerepet betöltő vallási és történelmi jelentőségű (emlék)napok és ősi nyelvük megtartását is jelenti. A dunaszerdahelyi zsidó közösség nyelvi repertoárjában még ma is megtalálható a héber, újhéber és a jiddis. A II. világháború előtti időkben Dunaszerdahelyen a hébert (értelemszerűen az óhébert) leginkább szakrális nyelvként használták: a vallási nyelvhasználaton kívül Dunaszerdahelyen nem volt használatos. Ma már a középkorúak és a fiatalok egy része ismeri, sőt tanulja az ivritet. A jiddis nyelv Dunaszerdahelyen 1945 előtt a városban élő zsidó közösség beszélt nyelve volt (ezt a nyelvet nevezték *zsidó nyelvnek*). A háború után a jiddis fokozatosan kiszorult a használatból, helyét az ivrit vette át. A közösségben ma már csak az idősek ismerik a jiddist. A fiatalok jiddis nyelv-ismerete nem más, mint – a zsidó kultúrából vett – jiddis szavakkal tarkított német nyelv-ismeret. A mostani nagyszülők nemzedékének, azaz az elsőgenerációs zsidók halálával Dunaszerdahelyen valószínűleg a jiddis nyelv eltűnik, s tovább már csak a közösség emlékezetében fog élni.

A dunaszerdahelyi romungrók nyelvhasználatára a magyar nyelvet jellemző (bár kétségtelen, hogy a közösség egy szűk rétege még beszél a romungró romanit). A magyar nyelv fokozatos térnyerése a közösség kódkészletéből kiszorítja a romanit. Ma Dunaszerdahelyen a romani alacsony presztízsű nyelv, ismerete még a cigányok körében sem fontos. A városban főleg az idősebbek beszélik, azonban a használat esetükben is korlátozott: csupán szűk baráti társaságokban használják azt. A fiatalok romani nyelv-

tudása csupán kevés szó ismeretében merül ki: használatuknak meghatározott funkciója van – a *rromanes*, azaz a cigány identitás fontos kifejezőeszközei (hasonló esetről számol be Bořkovicová a prágai cigány közösségben is – lásd Bořkovicová 2006: 111).

A dunaszerdahelyi zsidó és cigány közösség jelenleg nyelvcsere folyamatában van. A zsidó közösség dunaszerdahelyi történelmében ez már többszörös nyelvcsere jelent, hiszen a közösség nyelve a XX. század elején a jiddis volt. Idős adatközlőim gyermekkorukban nagyszüleikkel, szüleikkel jiddis nyelven is beszéltek. Ez azt feltételezi, hogy a XIX. század végén a közösségben még a jiddis volt domináns, hiszen valószínűleg másként idős adatközlőimmal a nagyszülők nem beszéltek volna jiddis nyelven. Valószínűleg a magyar nyelvű környezet hatása, a magyar nyelvű dunaszerdahelyi társadalommal való kapcsolatfenntartás fontossága (a zsidók fő foglalkozása ekkor még a kereskedelem volt) okozta a magyar nyelvre történő dominanciaváltást. Ekkor a dunaszerdahelyi zsidó közösség életében a magyar nyelv elsődlegesen eszközfunkciójú nyelv volt (ellentétben a szakrális nyelvként használt héberrel és a jiddissel). A nyelv eszközfunkciója váltotta ki a következő nyelvi dominanciaváltást, ami idővel újabb nyelvcsere idézhet elő. Az ötvenes évektől (valószínűleg már a II. világháború befejezése utántól) Szlovákiában a szlovák nyelv hatékonyabb nyelvi eszköz volt, mint a magyar. A szlovák állam iránti lojalitás és a nyelv eszközfunkciójának túlértékelése a szlovák nyelv dominanciájának folyamatos növekedéséhez vezetett. A kétszeres nyelvcsereben az is közrejátszott, hogy a magyar nyelv és a szlovák nyelv a zsidó közösség életében etnikai és vallási identitástudatot nem fejezi ki – valójában nem kötődik zsidó voltukhoz. A vallási identitástudatot a szakrális nyelv, az óhéber, ivrit és a jiddis fejezi ki. Emellett a hébernek az etnikai identitástudat meghatározásában is döntő szerepe van (bár kétségtelen, hogy a közösség magát *magyar zsidó* közösségnek nevezi).

A dunaszerdahelyi romungrók jelenleg az első nyelvcsere folyamatában vannak. A romungró romanit csupán az idősek beszélnek, ezért azok halála után a romungró romani elterjesztésére kevés esély marad. Igaz, hogy a cigányok kevés hajlamot mutatnak a romani elsajátítására, de még ha élnének is ezzel az igénnyel, a tanítást intézményes keretek között nem tudnák megoldani. A cigány identitást (a *rromanest*) nyelvileg már főleg csak az ún. társalgási jegyek fejezik ki. Ezek használatának hátránya pedig az, hogy simábbá teszik a nyelvcsereét.

Dunaszerdahely beszélőközösségének nyelvi repertoárjában ma még legalább hat-hét gyakran használt nyelv van. Ezek közül leggyakrabban, különböző nemzetiségi összetételű közösségekben szinte kizárólag, a magyar és szlovák nyelv használatos.

A cigányok nyelvhasználatának értékelésekor kitértem a diglosszia kérdésére is. Két eltérő szerkezetű, nyelvű és háttérű közösség nyelvhasználatából, valamint a magyarországi és szlovákiai szakirodalomból kiindulva összefoglaltam a diglossziáról általam gondoltakat, valamint megkérdőjeleztem az általam hibásnak tekintett axiomatikus állítást: mely szerint minden kétnyelvű cigány közösség nyelvei egymással diglossziás viszonyban állnak. Úgy gondolom, ez a nyelvi tulajdonság elsősorban nem a csoportok nyelvi háttérétől, hanem azok szociális és társadalmi viszonyaitól függ. Azt persze nem tagadom, hogy Magyarországon és Szlovákiában az egyes cigány csoportok és azok életvitele között párhuzam vonható, azonban általános érvényű állítások megtétele előtt célszerű alapos vizsgálatokat folytatni. Fontosnak tartom, hogy a cigány csoportok diglossziájához a modern szakirodalom és kutatások szellemében közelítsünk: akár új modellek felállításával is, amelyek tartósságát, helyességét majd a szakmai közönség dönti el. A szlovákiai cigányok esetében olyan modellt kell kitalálni, amely nem két, hanem legalább három nyelvben gondolkodik és szem előtt tartja a nyelvváltozatokat is. Ez utóbbi különösen fontos, mivel a romani nyelvvel foglalkozó szakirodalom gyakran megfelel az arról a nagyon lényeges tényről, hogy a romani – mint az élő nyelvek általában – több nyelvváltozatot tartalmaz.

Szakirodalom

- A. Jászó Anna–Bódi Zoltán szerk. 2002. *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Alexin Zoltán–Csendes Dóra szerk. 2006. *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia (MSZNY 2006)*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- A Szlovák Köztársaság Alkotmánya
- A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1995. évi 270. számú törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről.
- A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1999. évi 184. számú törvénye a nemzeti kisebbségek nyelvének használatáról.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2007. Nyelvcserre két magyarországi oláh cigány közösségben – „A régiek a régi cigányt beszélnek, mi már kavarjuk”. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 244–266.
- Bartha Csilla 2006. „A régiek a régi cigányt beszélnek, mi már kavarjuk” – Nyelvcserre két magyarországi oláh cigány közösségben. In: Kálmán László szerk. *Kb. 120. A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlós András tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 411–440.
- Bartha Csilla szerk. 2007. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Borbély Anna szerk. 2000. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcserre. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- Bořkovicová, Mária 2006. *Romský etnolekt češtiny. Případová studie*. Praha: Signeta.
- Chambers, Jack K. 2002. Patterns of Variation including Change. In: Chambers, Jack K.–Trudgill, Peter–Schilling-Estes, Natalie szerk. *The Handbook of Language Variation and Change*, Oxford: Blackwell, 349–372.
- Chambers, Jack K.–Trudgill, Peter–Schilling-Estes, Natalie szerk. 2002. *The Handbook of Language Variation and Change*, Oxford: Blackwell.
- Coulmas, Florian szerk. 1997. *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.
- Csanda Gábor–Tóth Károly szerk. 2006. *Magyarok Szlovákiában III. Kultúra (1989–2006)*, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Dávid Zoltán 1994. A magyar-szlovák nyelvhatár változása századunkban. *Hitel*. 1994. Május 69–76.
- Elšík, Viktor kézirat. *Grammatical borrowing in Hungarian Romungro*.
Web: http://ulug.ff.cuni.cz/osobni/elsik/Elsik_2006_HungarianBorrowing.pdf
- *Elšík, Viktor 1997. Towards a morphology-based typology of Romani. In: Matras, Yaron–Bakker, Peter–Kyuchukov, Hristo szerk. *The typology and dialectology of Romani*. (= Current Issues in Linguistic Theory, 156.) Amsterdam: John Benjamins, 23–59.
- *Elšík, Viktor 2000. Romani nominal paradigms: their structure, diversity, and development. In: Elšík, Viktor–Matras, Yaron szerk. *Grammatical relations in*

- Romani: The noun phrase.* (= Current Issues in Linguistic Theory, 211.) Amsterdam: John Benjamins, 9–30.
- Elšík, Viktor 2003. Interdialect contact of Czech (and Slovak) Romani varieties. *International Journal of the Sociology of Language* 162, 41–62.
Web: http://ulug.ff.cuni.cz/osobni/elsik/Elsik_2003_Interdialect.pdf
- Elšík, Viktor 2005. Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. *Romano džaniben*, jevend, 162–186.
- Elšík, Viktor–Hübschmannová, Milena–Šebková, Hana 1999. The Southern Central (ahi-imperfect) Romani dialects of Slovakia and northern Hungary. In: Halwachs, Dieter–Florian Menz szerk. *Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext.* Klagenfurt: Drava Verlag, 277–390.
Web: http://ulug.ff.cuni.cz/osobni/elsik/Elsik_1999_Rumungro.pdf
- Engel Alfréd 1995. *A dunaszerdahelyi zsidó hitközösség emlékkönyve.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- ÉKSz². 2003. Pusztai Ferenc főszerk. *Magyar értelmező kéziszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2., átdolgozott kiadás.
- Fasold, Ralph 1984. Diglossia. In: *The Sociolinguistics of Society.* Oxford: Blackwell, 34–60.
- Fazekas József–Hunčík Péter szerk. 2004. *Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig.* Somorja-Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Fenyvesi Anna szerk. 2005. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language.* Amsterdam–New York: John Benjamins.
- Ferguson, Charles A. 1975. Diglossia. In: Pap Mária–Szépe György szerk. *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások.* Budapest: Gondolat Kiadó, 291–317.
- Fishman, Joshua A. 1967. Bilingualism with or without diglossia; Diglossia with or without bilingualism. *Journal of Social Issues*, 1967/2, 29–38.
- Fishman, Joshua A. 1985. Bilingualism and biculturalism as individual and as societal phenomena. In: Fishman, Joshua A. szerk. *The rise and fall of the ethnic revival: perspectives on language and ethnicity.* Berlin & New York: Mouton, 39–56.
- Fishman, Joshua A. szerk. 1985. *The rise and fall of the ethnic revival: perspectives on language and ethnicity.* Berlin & New York: Mouton.
- Forray R. Katalin 2007. Nyelvpolitika – A cigány nyelvek oktatásának helyzete. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében,* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 152–169.
- Forray Katalin szerk. 2000. *Romológia – Ciganológia.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Forray R. Katalin szerk. 2006. *Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz.* Pécs: PTE BTK NTI Romológiai és Nevelésszociológia Tanszék.
- Fraser, Sir Angus 2002. *A cigányok.* Budapest: Osiris Kiadó.
- FSU-SLDB 1991. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991. Podrobné údaje za obyvateľstvo.* Slovenská Republika: Federálny štatistický úrad.
- FSU-SLDB 2001. *Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001. Podrobné údaje za obyvateľstvo.* Slovenská Republika: Federálny štatistický úrad.

- Fülöp Lajos 2000. Gondolatok a regionális köznyelviségről. *Magyar nyelvjárások*. XXXVIII, 153–162.
- Garami Erika–Szántó János 1992. A magyarországi szlovákok identitástudata, *Regio* 1992/2., 113–134.
- Gecső Tamás szerk. 2003. *Természetes nyelvek – mesterséges nyelvek*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Gyönyör József 1989. *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a Csehszlovákiai nemzetiségekről*. Pozsony: Madách.
- Gyurgyík László 1994a. *Magyar mérleg – a szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Gyurgyík László 2004b. A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai. In: Fazekas József–Hunčík Péter szerk. *Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*. Somorja-Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 141–182.
- Gyurgyík László 2006. *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Mercurius Könyvek. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Halwachs, Dieter W. 2004. *Romani in Austria*.
Web: http://romani.uni-graz.at/romani/download/files/ling_rom_at_e.pdf
- Halwachs, Dieter–Florian Menz szerk. 1999. *Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Hegyí Ildikó 2003. Kreol nyelv-e a cigány? In: Gecső Tamás szerk. *Természetes nyelvek – mesterséges nyelvek*. Budapest: Tinta Kiadó, 55–68.
- Hoffmann Zsuzsa 2006. A diglosszia fogalmának problémái – a német nyelvű Svájc példáján. *Argumentum*, 2/160–166
Web: <http://argumentum.unideb.hu/2006-anyagok/HoffmannZs.pdf>
- Horecký, Ján 1999. K otázke literárnej rómčiny. In: Ondrejovič, Slavomír szerk. *Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi. Sociolinguistica slovacca 4.*, 165–172.
- Hübschmannová, Milena 1979. Bilingualism among the Slovak Rom. *International Journal of the Sociology of Language* 1979/19, 33–49.
- Hübschmannová, Milena–Bubenik, Vít 1997. Causatives in Slovak and Hungarian Romani. In: Matras, Yaron et al. szerk. *The Typology and Dialectology of Romani*. Amsterdam: John Benjamins, 133–146.
- Hübschmannová, Mária–Šebková, Hana–Žigová, Anna 1991. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jurová, Anna 1996. Cigányok-romák Szlovákiában 1945 után. *Régió* 7/2, 35–56.
- Jurová, Anna 1998. História Rómov na Slovensku stále neznáma (Úvaha o problémoch výskumu). *Človek a spoločnosť* 1998/3.
Web: <http://www.saske.sk/cas/3-98/diskusie.html>
- Jurová, Anna 2002. Historický vývoj rómskych osád na Slovensku a problematika vlastníckych vzťahov k pôde („nelegálne osady“). *Človek a spoločnosť* 2002/4.
Web: <http://www.saske.sk/cas/4-2002/jurova-st.html>

- Kaľavský, Michal 1997. Jazyk a identita v etnicky zmiešanom prostredí. In: Ondrejovič, Slavo szerk. *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda, 113–118.
- Kalinin, Valdemar New words (Neologisms) in the Romani Language (Baltic Roma Dialects). *Proceedings of the 11th International Conference on Minority Languages (ICML XI.) in Pécs, 5–6 July 2007.* (megjelenés alatt)
- Kálmán László szerk. 2006. *Kb. 120. A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlós András tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kemény István 1999. A magyarországi cigányság szerkezete a nyelvi változások tükrében. *Regio* 1999/1, 3–14.
- Kemény István–Janky Béla 2003a. A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok. *Beszélő* 10: 64–76.
- Kemény István–Janky Béla 2003b. A 2003. évi cigány felmérésről. In: Kállai Ernő szerk. *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 7–27.
- Kiss Gábor szerk. megj. alatt *Képes diákszótár 2*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kiss Jenő 1994/2002. Kétnyelvűség, kettősnyelvűség és diglosszia. *Magyar Nyelv*, 1994/1, 81–95., másodközlés: In: A. Jászó Anna–Bódi Zoltán szerk. *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest: Tinta Kiadó, 138–142.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1997. A magyar nyelvről – nyelvpolitikai megközelítésben. *Magyar Tudomány* 1997/8, 957–969.
- Kiss Jenő 2001. szerk. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kloss, Heinz 1976/2003. Über Diglossie. *Deutsche Sprache*, 1976/4, 313–323., másodközlés: O diglossii. In: Štefánik, Jozef szerk. *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press, 129–138.
- Kontra Miklós szerk. 1991. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Kontra Miklós–Hattyár Helga szerk. 2002. *Magyarok és nyelvtörvények*, Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás. (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- Kornfeld Ferenc 2007. *Az én városom Dunaszerdahely – „Kis Jeruzsálem”*. Dunaszerdahely: Sidó Ferenc.
- Kotvanová, Alena–Szép, Attila–Šebesta, Michal 2003. *Vládna politika a Rómovia 1948–2002*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií.
- Kovalcsik Katalin 1998. A cigány nyelv társadalmi helyzete. In: Lanstyák István–Szabómihály Gizella szerk. *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében, különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségre*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó és A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, 60–66.
- Kovalcsik Katalin szerk. 2002. *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*, ELTE-IFA-OM.
- KSH 2002. *Népszámlálás 2001*. 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Ladányi János–Szelényi Iván 2000. Ki a cigány? In: Forray Katalin szerk. *Romológia – Ciganológia*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 13–25.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. 2004. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Lakatos Szilvia 2006. A romani/lovári nyelv. In: Forray R. Katalin szerk. *Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz*. Pécs: PTE BTK NTI Romológiai és Nevelésszociológia Tanszék, 112–131.
- Lanstyák István 1990. Töprengések a szlovákiai magyarok kétnyelvűségéről. *Irodalmi Szemle* 33, 394–401.
- Lanstyák István 1991. A szlovák nyelv árnyékában. (A magyar nyelv helyzete Csehszlovákiában 1918–1991). Kontra Miklós szerk. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, Budapest: Magyarságtudató Intézet, 11–72.
- Lanstyák István 1993a/1998. Diglosszia és kétnyelvűség. *Kétnyelvűség*, 1993/1, 5–21., másodközlés: In: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás. (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 125–143.
- Lanstyák István 1993b/1998. Álom és valóság között. (Gondolatok nyelvünk egységéről). *Irodalmi Szemle* 36/6, 69–78; 36/7–8, 96–105., másodközlés: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 102–125.
- Lanstyák István 1994a/1998. A magyar-magyar diglosszia néhány kérdéséről. *Kétnyelvűség*, 1994/1, 17–28., másodközlés: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás. (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 166–183.
- Lanstyák István 1994b/1998. Kétnyelvűség és nemzeti nyelv. (Néhány gondolat a standard nyelvváltozatnak kétnyelvűségi helyzetben való elsajátításáról.) *Irodalmi Szemle* 37/2, 63–75., másodközlés: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 183–196.
- Lanstyák István 1995a/1998. A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány* 40/10, 1170–1185., másodközlés: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 326–344.
- Lanstyák István 1995b/1998. A magyar nyelv többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). *Magyar Nyelvőr* 119/3, 213–236., másodközlés: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 227–251.
- Lanstyák István 1995c. Többközpontú nyelv-e a magyar? *Irodalmi Szemle* 38/1, 72–83.
- Lanstyák István 1996a/1998. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára). *Új Forrás* 28/6, 25–38., másodközlés: Lanstyák István *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: Nap Kiadó, 158–172.
- Lanstyák István 1996b/1998. A magyar nyelv állami változatainak kodifikálásáról. *Magyar Nyelvőr* 120, 125–151., másodközlés: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 408–436.

- Lanstyák István 1998a. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Liliium Aurum.
- Lanstyák István 1998b. *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: Nap Kiadó.
- Lanstyák István 2000a. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2000b. Nyelvi hiány. *Irodalmi Szemle* 43/3–4, 91–99.
- Lanstyák István 2002a. A magyar nyelv jelene és jövője Szlovákiában. In: Lanstyák István–Szabómihály Gizella szerk. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 12–19.
- Lanstyák István 2002b. Magyar nyelvészeti kutatások Szlovákiában és a Gramma Nyelvi Iroda. In: Lanstyák István–Simon Szabolcs szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 201–219.
- Lanstyák István 2002c. Maďarčina na Slovensku – štúdia z variačnej sociolingvistiky. *Sociologický časopis* 38/4, 409–427.
- Lanstyák István 2006. A kölcsönzavak rendszerezéséről. In: Lanstyák István *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzésről, a kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 15–57.
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzésről, a kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István–Menyhárt József 2004. szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István–Simon Szabolcs 2002. A magyar és a szlovák nyelv választása három szlovákiai magyar településen. *Kisebbségkutatás* 11/2, 344–358.
- Lanstyák István–Simon Szabolcs szerk. 1998. *Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István–Simon Szabolcs szerk. 2002. *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség (Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középiskolások néhány csoportjának magyar nyelvhasználatában)*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella szerk. 1998. *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében, különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó és A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella szerk. 2002. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella 2005. Hungarian in Slovakia. In: Fenyvesi Anna szerk. *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam–New York: John Benjamins.
- Lanstyák István–Vančóné Kremmer Ildikó szerk. 2005. *Nyelvészetéről változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda.
- Lengyel Zsolt 2005. Nyelvelsajátítás, nyelvi fejlődés és a nyelvi környezet (pszicho- és szociolingvisztikai közelítés). In: Lanstyák István–Vančóné Kremmer Ildikó szerk. *Nyelvészetéről változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda, 121–153.

- Mann, Arne B. 1995. Premeny spoločenského postavenia Rómov na Slovensku po roku 1989, In: *Rómovia na Slovensku a v Európe. Z dokumentov medzinárodnej konferencie, Smolenice, 6. máj 1994.* Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy.
- Mann, Arne B. 2005. A szlovákiai romológiai kutatások áttekintése, In: Prónai Csaba szerk. *Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozatok marginalitásban,* Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 7–20.
- Marková, Ivana–Müllerová, Olga–Hoffmannová, Jana 1999. Od teorie dialogu k institucionální komunikaci. *Slovo a slovesnost*, 1999/60, 195–211.
- Matras, Yaron 2002. *Romani. A Linguistic Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Matras, Yaron 2005. *The status of Romani in Europe. Report submitted to the Council of Europe's Language Policy Division, October 2005*
Web: <http://romani.humanities.manchester.ac.uk/downloads/1/statusofromani.pdf>
- Matras, Yaron 2007. A romani jövője: A nyelvi pluralizmus politikája felé. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében,* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 128–146. eredeti forrás: 2005. The Future of Romani: Toward a policy of linguistic pluralism. *Roma Rights Quarterly* 1: 31–44.
Web:
http://www.llc.manchester.ac.uk/Research/Projects/romani/downloads/2/Matras_Pluralism.pdf
- Matras, Yaron–Bakker, Peter–Kyuchukov, Hristo szerk. 1997. *The typology and dialectology of Romani.* (= Current Issues in Linguistic Theory, 156.) Amsterdam: John Benjamins.
- Metodické vysvetlivky. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001.*
Web: http://www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie/def_sr/run.html
- Menyhárt József 1999. *Nyékvárkony nyelve.* Szakdolgozat. Pozsony: Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.
- Menyhárt József 2002. Nyelvünk és törvénye. (A hivatalos ügyintézés nyelve Dunaszerdahelyen és Nyékvárkonyban a kisebbségi nyelvhasználati törvény érvénybelépése óta). In: Lanstyák István–Simon Szabolcs szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 34–56.
- Menyhárt József 2004. A katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában. In: Lanstyák István–Menyhárt József szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről II.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 28–52.
- Menyhárt József 2006. *Nyékvárkony nyelve.* Doktori disszertáció, Budapest: ELTE Magyar Nyelvészet Doktori Iskola.
- Menyhárt József–M. Pintér Tibor 2007. Nyelvek és lehetőségeik Malomhelyen. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében,* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 293–307.
- Mesežnikov, Grigorij–Kollár, Miroslav szerk. 2000. *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti,* Bratislava: Inštitút pre verejnú otázk.
- Misad Katalin 1998. A magyar nyelv használata a hivatalos érintkezésben. In: Lanstyák István–Simon Szabolcs szerk. *Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségről.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 43–68.

- Novák Attila–M. Pintér Tibor 2006. Milyen a még jobb Humor? In: Alexin Zoltán–Csendes Dóra szerk. *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia (MSZNY 2006)*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 60–69.
- Ondrejovič, Slavomír szerk. 1997. *Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi. Sociolinguistica slovacca 4.*, Bratislava: Veda.
- Pálmainé Orsós Anna 2006. A magyarországi cigány nyelvek szociolingvisztikai, nyelvpolitikai megközelítése. In: Forray R. Katalin szerk. *Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz*. Pécs: PTE BTK NTI Romológiai és Nevelésszociológia Tanszék, 93–112.
- Pálmainé Orsós Anna 2007a. A beás nyelv Magyarországon. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 52–71.
- Pálmainé Orsós Anna 2007b. A beás nyelv megőrzésének lehetőségei. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 266–293.
- Pintér Tibor 2002. *Fejezetek a dunaszerdahelyi nyelvhasználatból (A szlovákok, zsidók, romák és vietnamiak nyelvi szokásai)*. Szakdolgozat. Bratislava/Pozsony: FF UK.
- Pintér Tibor 2003. Amit a modern nemzeti korpuszokról tudni kell. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003/3, 71–84.
- Pintér Tibor 2004a. Nyelvelsajátítás, nyelvmegtartás, nyelvcsere Dunaszerdahelyen. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 63–71.
- Pintér Tibor 2004b. Kisebbség és nyelvhasználat. In: Lanstyák István–Menyhárt József szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről II.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 52–93.
- M. Pintér Tibor 2007. „Határtalan” magyar nyelv – az első, határon túli magyar nyelvváltozatokat tartalmazó strukturált magyar nyelvi korpuszról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007/1, 165–182.
- Pintér, Tibor–Menyhárt, József 2005. Bilingvizmus v Malom Háji alebo jazyková situácia v rómskej komunite na Južnom Slovensku. In: Štefánik, Jozef szerk. *Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Zborník príspevkov z II. medzinárodného kolokvia o bilingvizme konaného 10. a 11. júna 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 77–83.
- Pap Mária–Szépe György szerk. 1975. *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- *Pauwels, Anne 1986. Diglossia, immigrant dialects and language maintenance in Australia. The case of Limburg and Swabian. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1986/1, 13–30.
- Prokop, Jozef szerk. 1995. *Rómsky jazyk v Slovenskej republike*. Bratislava: Štúdio -dd-.
- Prónai Csaba szerk. 2005. *Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozatok marginalitásban*, Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Püspöki Nagy Péter 1970. *Dunaszerdahely város címere. (Heraldikai és történelmi tanulmány)*, Dunaszerdahely: Városi Nemzeti Bizottság.
- Rácová, Anna 2007. Romany Word-Formation Bases as a Source of Neologization in the Slovak Carpathian Romany Language. In: Štekauer, Pavol szerk. *SKASE journal of Theoretical Linguistics. Special number – In Honour of Ján Horecký*, 2007/1, 127–131.
- Web: http://www.skase.sk/Volumes/JTL08/pdf_doc/19.pdf

- Rácová, Anna–Horecký, Ján 2000. *Slovenská karpatská rómčina. Opis systému*. Bratislava: Veda.
- Rácová, Anna–Horecký, Ján 2006. *Syntax slovenskej karpatskej rómčiny*. Bratislava: Iris.
- Ravasz József 2005. *A csallóközi romák identitástudata – Identita Rómov na Žitnom ostrove*. Dunaszerdahely: A Szlovákiai Romák Író- és Művészeti Társasága.
- Ravasz József 2006. *Dunaszerdahelyi primások és zenészdinasztiák*. Dunaszerdahely: A Szlovákiai Romák Író- és Művészeti Társasága.
- Réger Zita 1974. A lovári-magyar kétnyelvű cigánygyermek nyelvi problémái az iskoláskor elején. *Nyelvtudományi Közlemények* 76., 229–255.
- Réger Zita 1988. A cigány nyelv: kutatások és vitapontok. *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből IV.*, 155–178.
- Réger Zita 1979. Bilingual gypsy children in Hungary: Explorations in 'natural' second-language acquisition et an early age. *International Journal of the Sociology of Language* 1979, 59–82.
- Réger Zita 2002. *Cigány gyermekvilág*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Réger Zita 2007/1987. Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat magyarországi cigány nyelvi közösségekben. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 80–117., 1987. *Műhelymunkák a nyelvészet és társadalomtudományi köréből III.*, 1987. április, 31–89.
- Rékai Miklós 1997. *A munkácsi zsidók „terített asztala”*. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Sándor Anna 2004. *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Simon Szabolcs 2002. Szlovákiai magyarok és nyelvtörvények. In: Kontra Miklós–Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*, Budapest: Teleki László Alapítvány, 25–53.
- Shiffman, Harold F. 1997. Diglossia as a sociolinguistic situation. In: Coulmas, Florian szerk. *The Handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 204–215.
- Sku[n]tnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és kisebbségek. Kisebbségi adattár VIII*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Štekauer, Pavol szerk. 2007. *SKASE journal of Theoretical Linguistics. Special number – In Honour of Ján Horecký*.
Web: <http://www.skase.sk/Volumes/JTL08>
- Štefánik, Jozef 1996. International Bilingualism in Children. *Human Affairs* 6/2. 135–141.
- Štefánik, Jozef–Palcútová, Michaela–Lanstyák István 2004. Terminologický slovník. In: Štefánik, Jozef szerk. *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press, 283–294.
- Štefánik, Jozef szerk. 2004. *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Štefánik, Jozef szerk. 2005. *Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Zborník príspevkov z II. medzinárodného kolokvia o bilingvizme konaného 10. a 11. júna 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava.
- Szabómihály Gizella–Lanstyák István–Vančóné Kremmer Ildikó–Simon Szabolcs 2000. Idegen szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: Borbély Anna szerk.

- Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, 195–206.
- Szalai Andrea 2000. *Szociolingvisztikai szempontok a magyarországi cigánykutatásban.* In: Forray R. Katalin szerk. *Romológia–ciganológia.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus kiadó.
- Szalai Andrea 2002. A beások. In: Kovalcsik Katalin szerk. *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből,* ELTE-IFA-OM, 381–393.
- Szalai Andrea 2007a. Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében,* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 20–52.
- Szalai Andrea 2007b. Romani és beás nyelvészeti tanulmányok és oktatási segédanyagok válogatott magyar nyelvű bibliográfiája. In: Bartha Csilla szerk. *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében,* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 308–317.
- Tálos Endre 2001. A cigány és a beás nyelv Magyarországon. In: Kovalcsik Katalin szerk. *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből.* Budapest: IFA–OM–ELTE, 317–325.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2007. *Idegen szavak szótára.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* Szeged: JGYTF Kiadó.
- Útmutató a személyi kérdőív kitöltéséhez, 2001
 Web: http://www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie/def_sr/run.html
- Vašečka, Michal 2000. Rómóvia, In: Mesežnikov, Grigorij–Kollár, Miroslav szerk. *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti,* Bratislava: Inštitút pre verejnú otázky.
- *Várnagy Elemér–Vekerdi József 1979. *A cigány gyermekek nevelésének és oktatásának problémái.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- *Vekerdi József 1985. *Cigány nyelvjárási népmesék I.* Debrecen: Folklor és Etnográfia 19.
- Wardhaugh, Roland 1995. *Szociolingvisztika.* Budapest: Oziris-Századvég.
- Wei, Li 2000/2004. Dimensions of bilingualism. In: Wei, Li szerk. *The Bilingualism Reader.* London: Routledge, 3–25. 2004. Dimenzie bilingvizmu. In: Štefánik, Jozef szerk. *Antológia bilingvizmu.* Bratislava: Academic Electronic Press, 24–39.
- Weinreich, Uriel 1957/1974. *Languages in contact. Findings and problems.* The Hague–Paris: Mouton. (8. kiadás)
- Weinreich, Max 1975. A jiddis kialakulása és változása az askenázi zsidóság körében. In: Pap Mária–Szépe György szerk. *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások.* Budapest: Gondolat Kiadó, 209–251.
- <http://www.statistics.sk/>
http://corpus.nytud.hu/mnsz/bevezeto_hun.html
<http://ht.nytud.hu/>
<http://ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=present>
<http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=kozonsegszolgalat/kozigazgatas>
<http://www.gramma.sk/index.php?lang=hu&lparam=nyelvespolitika/nyelvi jogok>

I. Melléklet

1995. évi 270. számú tv.
**A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának törvénye
a Szlovák Köztársaság államnyelvéről**
(1995.november 15.)

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa abból a tényből kiindulva, hogy a szlovák nyelv a szlovák nemzet egyediségét kifejező legfontosabb ismertetőjegy, kulturális örökségének legbecselesebb értéke, továbbá a Szlovák Köztársaság szuverenitásának kifejezője, állampolgárainak olyan egyetemes érintkezési eszköze, mely a Szlovák Köztársaság egész területén szavatolja szabadságukat, egyenlő jogukat és egyenlő méltóságukat⁵⁹⁾, a következő törvényt alkotta:

1. § Bevezető rendelkezés

- (1) A Szlovák Köztársaság területén az államnyelv a szlovák nyelv.⁶⁰⁾
- (2) A szlovák nyelv előnyt élvez a Szlovák Köztársaság területén beszélt más nyelvekkel szemben.
- (3) Jelen törvény nem szabályozza az egyházi szertartások nyelvét, azt az egyházak és vallási közösségek előírásai szabályozzák.⁶¹⁾
- (4) Jelen törvény nem szabályozza a nemzetiségi kisebbségek és etnikai csoportok nyelvének használatát. E nyelvek használatát külön törvények szabályozzák.⁶²⁾

2.§

Az államnyelv és védelme

- (1) Az állam
 - a) az oktatási, tudományos és információs rendszerekben megteremti annak feltételeit, hogy a Szlovák Köztársaság minden állampolgára elsajátíthassa, valamint szóban és írásban használni tudja az államnyelvet,
 - b) gondoskodik az államnyelvnek, az államnyelv történeti fejlődésének tudományos kutatásáról, a nyelvjárások és a társadalmi nyelvváltozatok kutatásáról, az államnyelv kodifikálásáról és a nyelvi kultúra emeléséről.

⁵⁹⁾ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 12. cikk (1) bekezdés.

⁶⁰⁾ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 6. cikk (1) bekezdés.

⁶¹⁾ 1991. évi 308. számú törvény a vallásszabadságról, az egyházak és a vallási közösségek jogállásáról.

⁶²⁾ Például: a büntetőeljárásról szóló módosított 1961. évi 141. sz. törvény (Büntető Törvénykönyv), Polgári Perrendtartás; a módosított 1966. évi 81. számú törvény az időszaki kiadványokról és az egyéb tömegtájékoztató eszközökről; a módosított 1984. évi 29. számú SZNT-törvény az alap- és középiskolák rendszeréről (közoktatási törvény); a módosított 1991. évi 254. számú SZK NT-törvény a Szlovák Televízióról; a módosított 1991. évi 255. számú törvény a Szlovák Rádióról, az 1994. évi 191. számú SZK NT-törvény a településeknek nemzetiségi kisebbségi nyelven történő megjelöléséről.

(2) Az államnyelv kodifikált változatát a szlovakisztikai nyelvészeti szakmai műhelyek javaslata alapján a Szlovák Köztársaság Művelődési Minisztériuma (a továbbiakban: “művelődési minisztérium”) hirdeti ki.

(3) Az államnyelv kodifikált változatába történő, annak szabályszerűségeivel ellentétes mindennemű beavatkozás megengedhetetlen.

3.§

Az államnyelv használata a hivatalos érintkezésben

(1) Az állami szervek és szervezetek, a területi önkormányzatok és a közintézmények szervei⁶³⁾ (a továbbiakban: “közjogi szerv”) hatáskörük ellátása során a Szlovák Köztársaság egész területén kötelezően az államnyelvet használják. A közjogi szervnél munkaviszonyba vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyba történő felvétel alapfeltétele, az adott munkakörben a megegyezés szerinti munkavégzés előfeltétele az államnyelv megfelelő szintű szóbeli és írásbeli ismeretének tanúsítása.

(2) A közjogi szerv alkalmazottai és tisztségviselői, a közlekedési és távközlési vállalatok, a posta alkalmazottai, a fegyveres erők, a fegyveres rendvédelmi szervek és egyéb fegyveres testületek, valamint a tűzoltóság tagjai a hivatali érintkezésben az államnyelvet használják.

(3) Államnyelven

a) hirdetik ki a törvényeket, a kormányrendeleteket és az egyéb általánosan kötelező érvényű jogszabályokat – ideértve a területi önkormányzat rendeleteit is –, adják ki a határozatokat és egyéb közokiratokat,

b) folynak a közjogi szervek tanácskozásai,

c) folyik a hivatalos ügyvitel (anyakönyvek, jegyzőkönyvek, határozatok, statisztikák, nyilvántartások, mérleg, hivatalos feljegyzések, nyilvános célú tájékoztatás stb.), valamint az egyházaknak és vallási közösségeknek a nyilvánosság felé irányuló ügyvitele.

d) tüntetik fel a hivatalos településneveket és a településrészek nevét, az utcák és az egyéb közterületek nevét és más földrajzi megnevezéseket, valamint az állami kartográfiai munkák adatait, ideértve az ingatlan-nyilvántartási térképeket is; a települések más nyelvű megjelölését külön törvény szabályozza.⁶⁴⁾

e) vezetik a települési krónikákat. Az esetleges másnyelvű változat az államnyelvű szöveg fordítása.

(4) A közjogi szervek és az általuk alapított szervezetek az információs rendszerekben és az egymás közötti kapcsolatban is kötelezően az államnyelvet használják.

(5) A közjogi szervekhez intézett állampolgári beadványokat államnyelven nyújtják be.

⁶³⁾ Például a módosított 1991. évi 254. számú SZNT-törvény, a módosított 1991. évi 255. számú törvény, a módosított 1994. évi 273. számú törvény az egészségbiztosításról, az egészségbiztosítás finanszírozásáról, az Általános Egészségbiztosító Pénztár, a minisztériumi alárendeltségű, az ágazati, a vállalati és a civil egészségbiztosító pénztárak létesítéséről, a módosított 1994. évi 274. számú SZK NT-törvény a Társadalombiztosító Intézetről.

⁶⁴⁾ Az 1994. évi 191. számú SZK NT-törvény.

(6) A Szlovák Köztársaság minden állampolgárának joga van arra, hogy utónevét és családi nevét a szlovák helyesírás szabályainak megfelelő névformára illetéktelenesen módosítsa.⁶⁵⁾

4.§

Az államnyelv használata az oktatásügyben

(1) Az államnyelv oktatása alap- és középfokon valamennyi iskolában kötelező. Az államnyelvtől eltérő más nyelv oktatási és vizsgáztatási nyelvként külön törvények szabályozta mértékben használható.⁶⁶⁾

(2) A külföldi pedagógusok és lektorok kivételével a Szlovák Köztársaság területén működő valamennyi iskola és oktatási intézmény pedagógusai kötelesek az államnyelvet szóban és írásban ismerni és használni.

(3) A teljes pedagógiai dokumentáció vezetése államnyelven történik.

(4) A Szlovák Köztársaságban az oktató-nevelő tevékenység során használt tankönyvek és oktatási segédanyagok szlovák nyelvűek, ez alól kivételt a nemzetiségi kisebbségek és etnikai csoportok nyelvén és más idegen nyelven folyó oktatás céljaira készül tankönyvek és oktatási segédanyagok képeznek. Ezek kiadását és használatát külön előírások szabályozzák.⁶⁷⁾

(5) Az (1), (2) és (4) bekezdés rendelkezései nem vonatkoznak az államnyelv használatára a felsőoktatásban, az államnyelvtől eltérő más nyelveknek tantárgyként való oktatására vagy az államnyelvtől eltérő nyelvek nevelési és oktatási nyelvként való használatára⁸⁾, sem pedig a felsőoktatásban használt tankönyvekre és oktatási segédanyagokra.

5.§

Az államnyelv használata a tömegtájékoztató eszközökben, a kulturális és a nyilvános rendezvényeken

(1) A Szlovák Köztársaság egész területén a rádiós és televíziós műsorszórás államnyelven történik. Ez alól kivételt képeznek

a) az államnyelvű feliratozással ellátott vagy az államnyelvvvel való alapvető érthetőség feltételét teljesítő audiovizuális művekből, egyéb hang- és képfelvételekből álló idegen nyelvű rádióműsorok és idegen nyelvű televízióműsorok,

b) A Szlovák Rádió idegen nyelven sugárzott, külföldre irányuló adásai, televíziós és rádiós nyelvtanfolyamok és hasonló célú műsorok,

c) az eredeti szöveggel sugárzott zenei műsorok,

A nemzetiségi kisebbségek és etnikai csoportok nyelvén történő műsorszórást külön törvények szabályozzák.⁶⁸⁾

⁶⁵⁾ Az utónévről és a családi névről szóló 1993. évi 300. számú SZK NT -törvény 7.§. (1) bekezdése.

⁶⁶⁾ Az 1990. évi 171.számú és az 1994. évi 230. számú SZK NT-törvénnyel módosított 1984. évi 29. számú törvény 3. és 3a.§-a.

⁶⁷⁾ A módosított 1984. évi 29. számú törvény 40.§-a, Szlovák Köztársaság kormányának 282/1994. számú rendelete a tankönyvek és az oktatási segédanyagok használatáról.

⁶⁸⁾ A módosított 1991. évi 254. számú SZK NT- törvény 3.§ (3) bekezdése, a módosított 1991. évi 255. számú SZNT-törvény 5.§-a.

(2) A 12 éven aluli gyermekek számára készült audiovizuális alkotásokat államnyelvre kell szinkronizálni.

(3) A rádiós és televíziós műsorszórók, a bemondók, a műsorvezetők és a szerkesztők az adásban kötelezően az államnyelvet használják.

(4) A regionális vagy helyi televízióállomások, rádióállomások és rádióberendezések esetében a műsorszórás alapértelmezésben államnyelven történik. Más nyelvek használata csak a szóban forgó műsor államnyelvű változatának sugárzása előtt vagy után lehetséges.

(5) Az időszaki és az alkalmi kiadványok államnyelven jelennek meg. A más nyelvű sajtótermékek kiadását külön jogszabály szabályozza.⁶⁹⁾

(6) Államnyelven jelentetik meg a nyilvánosság számára készült alkalmi kiadványokat, a képtári, múzeumi, könyvtári katalógusokat, a filmszínházak, színházak, koncertek és egyéb kulturális rendezvények műsorát. Ezek szükség szerint másnyelvű fordításokat is tartalmazhatnak.

(7) A kulturális és oktató-nevelő célú rendezvények államnyelven vagy az államnyelvvél való alapvető érthetőség feltételét teljesítő más nyelven valósulnak meg. Ez alól kivételt a nemzetiségi kisebbségek, etnikai csoportok rendezvényei, külföldi vendégművészek fellépései és az eredeti szöveggel előadott zeneszámok képeznek. A műsorszámokat összekötő szöveg (konferálás) azonban először államnyelven hangzik el.

(8) A Szlovák Köztársaság területén megvalósuló rendezvény vagy előadás bármely résztvevőjének joga van felszólalását államnyelven előadni.

6.§

Az államnyelv használata a fegyveres erőknél, a fegyveres testületeknél és a tűzoltóságnál

(1) A Szlovák Köztársaság Hadseregében, a Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma alá tartozó fegyveres testületeknél, a Rendőrségnél, a Szlovák Információs Szolgálatnál, a Büntetés-végrehajtási Testületnél, a Szlovák Köztársaság Vasúti Rendőrségénél és az önkormányzati rendőrségnél a szolgálati kapcsolatokban az államnyelvet használják.

(2) A fegyveres erőknél, a fegyveres rendvédelmi szerveknél és egyéb fegyveres testületeknél, valamint a tűzoltóságnál az ügyvitel és az iratok vezetése államnyelven történik.

(3) Az (1) bekezdés rendelkezése nem vonatkozik a repülési feladatok ellátása alatt a légiereőre, valamint a fegyveres testületek nemzetközi tevékenységére.

7.§

Az államnyelv használata a bírósági és a közigazgatási hatósági eljárásban

⁶⁹⁾ A módosított 1966. évi 81. számú törvény az időszaki kiadványokról és az egyéb tömegtájékoztató eszközökről.

(1) Államnyelven valósul meg a bíróságok és az állampolgárok kölcsönös kapcsolata, a bírósági eljárás, a közigazgatási eljárás; a bíróságok és a közigazgatási szervek határozatát és a jegyzőkönyveket államnyelven fogalmazzák, illetve adják ki.

(2) Jelen szabályozás nem érinti a nemzetiségi kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó személyeknek vagy az államnyelvet nem ismerő külföldi személyeknek külön törvényekben meghatározott jogait.⁷⁰⁾

8.§

Az államnyelv használata a gazdasági életben, a szolgáltatásokban és az egészségügyben

(1) Fogyasztóvédelmi célból kötelező az államnyelv használata a hazai vagy importáru tartalmának megjelölésekor, főként élelmiszerek és gyógyszerek használati utasításaiban, jótállásokban, valamint egyéb, a fogyasztónak szánt tájékoztatásokban.⁷¹⁾

(2) A munkajogi viszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony esetében az írásbeli jogi aktusok szövegezése államnyelven történik.

(3) Államnyelven készül a pénzügyi és műszaki dokumentáció, a szlovák műszaki szabványok, a társulások, az egyesületek, a pártok, a politikai mozgalmak, a gazdasági társaságok alapszabálya.

(4) Az egészségügyi intézmények teljes ügyvitele szlovák nyelvű. Az egészségügyi személyzet a betegekkel rendszerint államnyelven érintkezik, az államnyelvet nem ismerő állampolgár vagy külföldi személy esetében olyan nyelven is, amelyen a beteggel kommunikálni lehet.

(5) A kötelmi viszonyokat szabályozó szerződések tárgyában közjogi szerv előtt folyó eljárások során csak az államnyelvű szöveg legitim.

(6) Kötelezően államnyelvűek a főként az üzletekben, sportlétesítményekben, vendéglátóipari egységekben, utcákon, utak mellett és fölött, repülőtereken, autóbusz-állomásokon és pályaudvarokon, vasúti kocsikban és tömegközlekedési eszközökön elhelyezett, a nyilvánosság tájékoztatását célzó feliratok, reklámok és közlemények. Ezek más nyelvre is lefordíthatók, a más nyelvű szövegek azonban csak az azonos nagyságú államnyelvű szöveg után következnek.

9.§

Felügyelet

A jelen törvényből eredő kötelezettségek teljesítését a művelődési minisztérium felügyeli. Amennyiben hiányosságokat tár fel, erre a tényre felhívja azoknak a jogi és természetes személyeknek a figyelmét, amelyek esetében ezeket a hiányosságokat megállapította, továbbá jogosult arra, hogy az érintettet a jogsértő állapot megszüntetésére kötelezze.

⁷⁰⁾ A Polgári Perrendtartás 18.§-a; az 1961. évi 141. számú törvény 2.§ (14) bekezdése; az 1967. évi 36. számú törvény a szakértőkről és tolmácsokról; az Igazságügy-minisztérium 37/1967. számú rendelete a szakértőkről és tolmácsokról szóló törvény végrehajtásáról.

⁷¹⁾ A fogyasztóvédelemről szóló 1992. évi 634. számú törvény 9.§ (1) és (2) bekezdése és a 11.§-a; az 1995. évi 152. számú SZK NT-törvény az élelmiszerekről.

10.§ Pénzbírság

(1) Ha az érintett a jogsértő állapotot nem szünteti meg, a művelődési minisztérium

- a) jogi személyekre a 4.§ (4) bek., a 8.§ (1), (3), (5) és (6) bekezdésében foglalt kötelezettségek megsértéséért 250 000 Sk,
- b) jogi személyekre az 5.§ (2) és (4). bekezdéseiben foglalt kötelezettségek megsértéséért 500 000 Sk,
- c) vállalkozói engedéllyel rendelkező természetes személyekre a 4.§ (4) bek.-ben, az 5.§ (2) és (4) bek.-ben és a 8. § (1), (3) és (5) bekezdéseiben foglalt kötelezettségek megsértéséért 50 000 Sk összegű bírságot szabhat ki.

(2) A művelődési minisztérium a bírság összegét a köteleességmulasztás súlyosságára való tekintettel szabja meg.

(2) Pénzbírság legfeljebb attól a naptól számított egy éven belül szabható ki, amikor a művelődési minisztérium a köteleességmulasztás tényét megállapította, legfeljebb azonban a kötelezettség megsértésétől számított három éven belül.

(4) A jelen törvény alapján kiszabott bírság kiegyenlítése az azt elrendelő határozat jogerőre emelkedését követő 30 napon belül esedékes. A bírság kiszabásával kapcsolatos eljárásra az államigazgatási eljárás rendjét szabályozó általános előírások vonatkoznak.⁷²⁾

(5) A jelen törvény alapján kirótt bírságok a Pro Slovakia állami kulturális alap bevételeit képezik.⁷³⁾

11.§

Közös és záró rendelkezések

(1) E törvény nem érinti a meghonosodott idegennyelvű neveket, szakkifejezéseket vagy az olyan új jelenségek megnevezését, melyeknek még nincs egyenértékű államnyelvű megfelelőjük.

(2) A jelen törvény rendelkezéseinek megtartásáért a közjogi szervek vezetői és más jogi és természetes személyek a felelősek [10.§(1) bek.].

(4) A tájékoztató tábláknak, feliratoknak és egyéb szövegeknek a jelen törvény szerinti módosításával járó kiadások az érintett hivatalokat és egyéb jogi és természetes személyeket terhelik. E módosításokat e törvény hatályba lépését követő egy éven belül meg kell valósítani.

(4) A 2.§ (1) bek. a) és b) pontja, a 3.§ (1), (2) és (3) bek. a), c), d) és e) pontja, a 4.§, az 5.§ (5) és (8) bek., a 6.§ (2) bek., és a 8.§ (1)–(5) bekezdései alkalmazásában államnyelven az államnyelv kodifikált változata [2.§ (2) bek.] értendő.

⁷²⁾ Az 1967. évi 71. számú törvény az államigazgatási eljárásról (államigazgatási eljárási rend).

⁷³⁾ A Pro Slovakia állami kulturális alapról szóló módosított 1991. évi 95. számú SZNT-törvény.

12.§

Hatályukat vesztő jogszabályok

Hatályát veszti a Szlovák Nemzeti Tanács 1990. évi 428. számú törvénye a Szlovák Köztársaságban használt hivatalos nyelvről.

13.§

E törvény 1996. január 1-jén lép hatályba a 10.§ kivételével, mely 1997. január 1-jén lép hatályba.

Módosítások:

1. Az Alkotmánybíróság határozata alapján *a 3.§ (5) bekezdése 1997.10.4-én hatályát veszítette.*

2. Az 1999. évi 5. számú SZK NT-törvény kihirdetésével, azaz *1999.1.21-étől:*

- *a 3.§ (3) bek. a) pontja* így hangzik: “hirdetik ki a törvényeket, a kormányrendeleteket és az egyéb általánosan kötelező érvényű jogszabályokat – ideértve a területi önkormányzatok rendeleteit is –, adják ki a határozatokat és egyéb közokiratokat; ez alól kivételt képeznek a nemzetiségi kisebbségek és etnikai csoportok nyelvét vagy más idegen nyelvet nevelési vagy oktatási nyelvként használó iskolák által kiadott bizonyítványok^{5a)}; e bizonyítványok kiadásának módját külön törvény szabályozza^{5b)}.”

^{5a)} Az alap- és középiskolák rendszeréről szóló módosított 1984. évi 29. számú törvény (közoktatási törvény) 3. és 3a.§-a.

^{5b)} Az oktatásügy államigazgatásáról és az iskolai önkormányzatokról szóló módosított 1990. évi 542. számú törvény 11.§-a.“

- *a 4.§ (3) bekezdése* így hangzik: “A teljes pedagógiai dokumentáció vezetése államnyelven történik; ez alól kivételt az olyan pedagógiai dokumentáció képez, melynek vezetését külön törvények szabályozzák^{8a)}; ezekben az iskolákban a pedagógiai dokumentáció vezetésének módját külön törvények szabályozzák.^{8b)}

^{8a)} A módosított 1984. évi 29. számú törvény 3.§-a,

^{8b)} A módosított 1990. évi 542. számú SZNT-törvény 11a§-a.”

3. Az 1999. évi 184. számú törvény alapján *a 10.§ 1999.9. 1-jével hatályát veszítette.*

Fordította: Szabómihály Gizella

II. melléklet

1999. évi 184 sz. tv.

Törvény

a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról

(1999. július 10.)

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa a Szlovák Köztársaság Alkotmányából és a Szlovák Köztársaság számára kötelező érvényű nemzetközi egyezményekből kiindulva, a Szlovák Köztársaság területén élő, a nemzetiségi kisebbségekhez tartozó szlovák állampolgárságú személyek alapvető jogainak és szabadságjogainak védelmét és fejlesztését tiszteletben tartva, a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatát szabályozó eddigi hatályos törvényeket figyelembe véve, elismerve és értékelve a Szlovák Köztársaság területén élő, a nemzetiségi kisebbségekhez tartozó szlovák állampolgárságú személyek anyanyelvének jelentőségét mint az állam kulturális gazdagságának egyik jelét, az integrálódó Európai Közösség feltételei között egy demokratikus, toleráns és prosperáló társadalom kialakulását szem előtt tartva, tudatosítva azt a tény, hogy a Szlovák Köztársaság államnyelve a szlovák nyelv, és a Szlovák Köztársaság területén élő, a nemzetiségi kisebbséghez tartozó szlovák állampolgárságú személyek nyelvének használatát kívánatos törvényben rögzíteni

az alábbi törvényt alkotta:

1. §

A Szlovák Köztársaság állampolgárának mint nemzetiségi kisebbséghez tartozó személynek az államnyelv használata mellett⁷⁴⁾ joga van a nemzetiségi kisebbség nyelvét (a továbbiakban: a "kisebbségi nyelvet") is használni. E törvény célja, hogy más törvényekhez kapcsolódva⁷⁵⁾ a kisebbségi nyelv hivatali érintkezésben való használatának szabályait is rögzítse.

2. §

(1) Ha a nemzetiségi kisebbséghez tartozó szlovák állampolgárságú személyek egy adott településen az utolsó népszámlálás adatai szerint a lakosságnak legalább 20%-át alkotják, e településen a hivatali érintkezés során használhatják a kisebbségi nyelvet.

⁷⁴⁾ A Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló 1995. évi 270. számú SZK NT-törvény 1.§ (4) bekezdése.

⁷⁵⁾ Például: Polgári Perrendtartás 18.§; a büntetőeljárásról szóló 1961. évi 141. sz. törvény (Büntető Törvénykönyv) 2.§ (14) bek.; a bíróságokról és a bírák jogállásáról szóló 1991. évi 335. sz. törvény 7.§ (3) bek.; a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának felépítéséről, az alkotmánybírósági eljárásról és az alkotmánybírák jogállásáról szóló 1993. évi 38. számú SZK NT-törvény 23.§; az utónévről és a családi névről szóló 1993. évi 300. számú SZK NT-törvény 2.§, (1) bek.; az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. sz. törvény 16.§, 19.§ (3) és (5) bek.; a településeknek nemzetiségi kisebbségi nyelven történő megjelöléséről szóló 1994. évi 191. sz. SZK NT-törvény 1.§ (1) bek.; a Szlovák Rádióról szóló 1991. évi 255. számú SZK NT-törvény 5.§ (2) bek.; a Szlovák Televízióról szóló 1991. évi 254. számú SZK NT-törvény 3.§ (3) bek.; a vallásszabadságról, az egyházak és vallási közösségek jogállásáról szóló 1991. évi 308. sz. SZK NT-törvény 5.§ (1) bek. (e) pont; az időszakos és alkalmi kiadványoknak, valamint az audiovizuális művek másolatainak köteles példányairól szóló 1997. évi 212. sz. törvény 2.§ (8) bek.

(2) Az (1) bekezdés szerinti települések jegyzékét a Szlovák Köztársaság kormánya kormányrendeletben állapítja meg.

(3) A nemzetiségi kisebbséghez tartozó szlovák állampolgárságú személyek az (1) bekezdés szerinti településen az államigazgatási szervhez és a területi önkormányzati szervhez (a továbbiakban: "közigazgatási szerv") címzett írásos beadványaikat kisebbségi nyelven is benyújthatják. Az (1) bekezdés szerinti településen a közigazgatási szerv az államnyelvű válasz mellett kisebbségi nyelvű választ is küld, ez alól kivételt a közokiratok képeznek.

(4) Az (1) bekezdés szerinti településen a közigazgatási szerv a közigazgatási eljárás során hozott határozatát⁷⁶⁾ az államnyelvű szövegezés mellett kérésre kisebbségi nyelvű hiteles fordításban is kiadja. Értelmezési vita esetén a határozat államnyelvű szövege a mérvadó.

(5) Az (1) bekezdés szerinti településen működő közigazgatási szervnek az épületen elhelyezett megnevezését kisebbségi nyelven is feltüntetik.

(6) Az (1) bekezdés szerinti településen működő területi önkormányzati szerv a saját hatáskörében kiadott űrlapokat kérésre kisebbségi nyelven is az állampolgárok rendelkezésére bocsátja.

3.§

(1) A 2.§ (1) bek. szerinti településen a területi önkormányzati szerv tanácskozása kisebbségi nyelven is folyhat, ha azzal valamennyi jelenlevő egyetért.

(2) A 2.§ (1) bek. szerinti településen a képviselő-testület tagja e szerv tanácskozásain a kisebbségi nyelvet is használhatja. Tolmácsolásról az önkormányzat gondoskodik.

(3) A 2.§ (1) bek. szerinti településeken a krónika kisebbségi nyelven is vezethető.

4.§

(1) A 2.§ (1) bek. szerinti települési önkormányzat a saját területén az utcaneveket és más helyi földrajzi jelöléseket kisebbségi nyelven is feltüntetheti.

(2) A 2.§ (1) bek. szerinti településeken a fontos információkat, főként az óvó, figyelmeztető és egészségügyi tájékoztató szövegeket a nyilvánosság számára hozzáférhető helyeken kisebbségi nyelven is feltüntetik.

(3) A 2.§ (1) bek. szerinti településen a közigazgatási szerv saját hatáskörében az általánosan kötelező érvényű jogszabályokról kérésre kisebbségi nyelven is tájékoztatást nyújt.

5.§

(1) A kisebbségi nyelvek bíróság előtti és más területeken való használatának jogát külön törvények szabályozzák²⁾.

⁷⁶⁾ Az államigazgatási eljárásról szóló 1967. évi 71. számú törvény hatályos szövege.

(2) A 2.§ (1) bek. nem vonatkozik a kisdedovó intézményekben folyó nevelésre, az alap- és a középiskolákra, valamint a közművelődésre. A kisebbségi nyelvnek e területeken való használatát külön törvények szabályozzák.⁷⁷⁾

6.§

Ha a Szlovák Köztársaságra nézve kötelező nemzetközi szerződés másképp nem rendelkezik, e törvény alkalmazásában érvényes, hogy a cseh nyelvnek a hivatali érintkezésben való használata megfelel az államnyelvvél való alapvető érthetőség feltételének.

7.§

(1) A közigazgatási szerv és alkalmazottai a hivatali érintkezésben az államnyelvet kötelesek használni¹⁾, e törvény és más törvények által meghatározott feltételek mellett a kisebbségi nyelvet is használhatják. A közigazgatási szerv és alkalmazottai nem kötelesek a kisebbségi nyelvet ismerni.

(2) A 2.§ (1) bekezdése szerinti településen a közigazgatási szerv köteles a jelen törvényben és más törvényekben rögzített kisebbségi nyelvhasználat feltételeit megteremteni.⁴⁾

8.§

Hatályát veszti a Szlovák Köztársaság államnyelvről szóló 1995. évi 270. számú SZK NT- törvény 10.§-a.

9.§

E törvény 1999. szeptember 1-jén lép hatályba.

Fordította: Szabó Mihály Gizella

⁷⁷⁾ Például: az alap- és középiskolák rendszeréről szóló 1984. évi 29. számú törvény (közoktatási törvény) 3.§ (1) és a 3a.§ hatályos szövege; az 1996. évi 222. sz. törvénnyel módosított 1993. évi 279. számú SZK NT-törvény az oktatási intézményekről.

III. melléklet

A kutatás kérdőívei

Zs Az itt következő adatokra a dunaszerdahelyi nyelvhasználat vizsgálatának céljából van szükségünk. Az adatokat bizalmasan kezeljük, és gondunk lesz rá, hogy illetéktelen személyek ne férjenek hozzá. Őszinte válaszaival nagy segítségünkre lehet. Ha valamelyik kérdésre nem kíván válaszolni, ne válaszoljon. Ha szükséges, egyszerre több választ is bekarikázhat. Köszönjük a segítségét.

0, A kitöltés időpontja:

1, Neve:

2, Neme: a, férfi b, nő

3, Születési helye:

4, Születési éve:

5, Vallása: a, római katolikus b, református c, evangélikus d, zsidó e, egyéb

6, Milyen nemzetiségűnek van vagy volt Ön beírva a személyi igazolványban vagy más dokumentumában (pl. iskolai bizonyítványában)?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, zsidó e, egyéb

7, Milyen nemzetiségűnek tartja magát?

8, A neve hogyan szerepel a személyi igazolványában?

9, Volt-e olyan személyi igazolványa, amelyben másképp áll a neve?

a, igen b, nem

10, Ha a előző kérdésre igennel válaszolt: mi volt a változás oka, célja, mikor és hogyan történt?

11, Anyanyelve: a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

12, Anyja anyanyelve: a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

13, Apja anyanyelve: a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

14, Eredeti foglalkozása:

15, Hol (melyik településen) dolgozik/tanul?

16, Milyen iskolákat végzett el?

a, 1 – 4. osztály

d, szakközépiskola

b, 5 – 8. osztály

e, gimnázium

c, szaktanintézet

f, szakosító („felépítményi”) iskola

g, főiskola, egyetem

Mikor és hol végezte az utolsót?

17, Hogyan szokott bemutatkozni egy dunaszerdahelyi embernek?

18, Ha Dunaszerdahelyen meglát egy idegent, és meg szeretné tőle kérdezni, hogy hány óra van, milyen nyelven kérdezné meg?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

19, Milyen nyelven beszél feleségével? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

20, Milyen nyelven/nyelveken beszél szűkebb családjában? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

21, Milyen nyelven/nyelveken beszél a dunaszerdahelyi városi hivatalban (anyakönyvi hivatal stb.)? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

22, Milyen nyelven/nyelveken beszél a bankban? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

23, Milyen nyelven/nyelveken beszél a város üzleteiben? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

24, Milyen nyelven/nyelveken olvas a legszívesebben? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

25, Milyen nyelven olvas még?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, cseh g, orosz h, német i, angol j, egyéb

26, Milyen nyelven fejezi ki magát a legszabatosabban?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

27, Kitől tanulta meg ezt a nyelvet?

a, családjától b, környezetétől c, iskolában d, könyvből e, máshonnan

28, Milyen nyelven álmodik?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

29, Milyen nyelven beszél az állatokhoz (ha szokott)?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

30, Milyen nyelven számol?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

31, Milyen nyelven gondolkodik?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

32, Befolyásolják-e gondolkodásának nyelvét a szűkebb környezetében jelenlévő beszélők?

a, igen b, nem

33, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Hogyan

34, Milyen nyelven imádkozik (ha szokott)?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

35, Milyen nyelven káromkodik (ha szokott)?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

36, Ha nem otthon (pl. kocsmában, szűkebb baráti körben) káromkodik, megváltoztatja-e a nyelvet, amelyen káromkodik?

a, igen b, nem

37, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen nyelvre változtatja?

38, Milyen nyelvet használ a felekezeti összejöveteleken?

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

39, Ezen kívül használ-e ott más nyelvet/nyelveket is?

a, igen b, nem

40, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen nyelvet/nyelveket?

41, Használja-e a héber vagy jiddis nyelvet felekezeti összejöveteleken kívüli fórumokon is?

a, igen b, nem

42, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: melyik nyelveket és milyen közösségi alkalmakkor

43, Általában milyen nyelven/nyelveken szokott Ön beszéni az alábbi táblázatban feltüntetett személyekkel? A megfelelő rubrikába tegyen egy X-et. Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges. Például, ha gyermekeivel több nyelven is szokott beszélni, akkor tegyen két X-et a „Gyermekeivel” sorba. (Kérem, a leggyakrabban használt nyelveket karikázza be.)

	magyar	szlovák	cigány	héber	jiddis	egyéb
Szüleivel						
Nagyszüleivel						
Gyermekeivel						
Házastársával						
Barátaival						
Szomszédaival						

44, Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket? A megfelelő rubrikába tegyen egy X-et.

	magyar	szlovák	cigány	héber	jiddis	egyéb
Anyanyelvi szinten						
Nagyon jól						
Jól						
Alig néhány szót						
Nem beszélek, csak értek						
Sehogy						

45, Rendszerint milyen nyelvet használ, amikor ...?

(Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges.)

	magyar	szlovák	cigány	héber	jiddis	egyéb
magánlevelet ír						
hivatalhoz címzett iratot fogalmaz						
szakmával kapcsolatos írást fogalmaz						
egyházhoz címzett levelet ír						

46, Ha Önnek egy saját kiskereskedése lenne (van) Dunaszerdahelyen, milyen nyelven/nyelveken írná ki a következő mondatot: (ha pl. 10 percre elszalad) „Mindjárt jövök.” (Egyszerre több lehetőséget is megjelölhet.)

a, magyar b, szlovák c, cigány d, héber e, jiddis f, egyéb

47, Hol tanulta meg a következő nyelveket?

	magyar	szlovák	cigány	héber	jiddis	egyéb
a szüleitől						
a nagyszüleitől						
gyerekként, játszótársaktól						
lakóhelyen, környezetemtől						
munkahelyemen						
az óvodában						
az iskolában, szakiskolában						
a főiskolán, egyetemen						
nyelvtanfolyamon, továbbképzésen						
más nyelvű vidéken élve, dolgozva (hol)						
a hadseregben						

sehol						
egyéb						

48, Ha ismeri a héber nyelvet: Milyen körülmények között (kor, hely, személy: pl. születésem óta, családban) sajátította el?

49, Ha ismeri a jiddis nyelvet: Milyen körülmények között (kor, hely, személy: pl. születésem óta, családban) sajátította el?

50, Milyen nyelvet/nyelveket használ a városban?

(Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges, és karikázza be a legjellemzőbbet.)

	magyar	szlovák	cigány	héber	jiddis	egyéb
kultúregyesületben						
boltban						
vendéglőben						
(más) szórakozóhelyen						
munkahelyen (csak, ha Dunaszerdahelyen dolgozik)						
orvosi rendelőben						
a postán						
a sportban						
bíróságon						
rendőrségen						
ismeretlen megszólításakor						

51, A megfelelő szám bekarikázásával határozza meg 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire érzi Ön magát (1 = egyáltalán nem; 5 = nagyon erősen) ...

- a szlovákiai magyarsághoz tartozónak 1 2 3 4 5
- a magyar nemzetéhez tartozónak 1 2 3 4 5
- a roma nemzetiséghez tartozónak 1 2 3 4 5
- a zsidósághoz tartozónak 1 2 3 4 5
- „dunaszerdahelyinek” 1 2 3 4 5

52, Előfordult-e már, hogy valaki Dunaszerdahelyen rászólt Önre, hogy ne beszéljen ...

(A megfelelőt kérem jelölje meg; egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges.)

magyarul	szlovákul	cigány nyelven	héberül	jiddisül	más nyelven

53, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen helyzetben fordult elő?

54, Tud-e olyan esetről, hogy ez Dunaszerdahelyen valamelyik ismerősével is megtörtént?

a, igen b, nem

55, Ön szerint a héber (a világon) mennyire „jele” a zsidóságnak?

a, nagyon, a két dolog szinte összeforr

b, a zsidóság (a világon) meg tudja őrizni összetartó erejét a héber nyelv nélkül is

c, a kettőnek nincs köze egymáshoz

d, egyéb

56, Ön szerint a jiddis (a világon) mennyire „jele” a zsidóságnak?

a, nagyon, a két dolog szinte összeforr

b, a zsidóság (a világon) meg tudja őrizni összetartó erejét a jiddis nyelv nélkül is

c, a kettőnek nincs köze egymáshoz

d, egyéb

57, Ön szerint a héber (Dunaszerdahelyen) mennyire „jele” a zsidóságnak?

a, nagyon, a két dolog szinte összeforr

b, a zsidóság Dunaszerdahelyen meg tudja őrizni összetartó erejét a héber nyelv nélkül is

c, a kettőnek nincs köze egymáshoz

d, egyéb

58, Ön szerint a jiddis (Dunaszerdahelyen) mennyire „jele” a zsidóságnak?

a, nagyon, a két dolog szinte összeforr

- b, a zsidóság Dunaszerdahelyen meg tudja őrizni összetartó erejét a jiddis nyelv nélkül is
 c, a kettőnek nincs köze egymáshoz
 d, egyéb
- 59, Megítélése szerint melyik nyelv szimbolizálja nagyobb mértékben a zsidóságot?
 a, héber b, jiddis c, nincs köztük különbség
- 60, Megítélése szerint melyik nyelv szimbolizálja nagyobb mértékben a dunaszerdahelyi zsidóságot?
 a, héber b, jiddis c, nincs köztük különbség
- 61, Ön szerint „a világ zsidósága” mennyire összetartó?
 a, nagyon, minden esetben az
 b, kevésbé, csak ha a helyzet megkívánja
 c, nincs köztük összetartás
 d, egyéb
- 62, Ön szerint „Dunaszerdahely zsidósága” mennyire összetartó?
 a, nagyon, minden esetben az
 b, kevésbé, csak ha a helyzet megkívánja
 c, nincs köztük összetartás
 d, egyéb
- 63, Ön szerint „a világ zsidósága” számára mennyire szükséges a gojokkal való kapcsolattartás?
 a, nagyon, mert egy világban élünk, s az összetartásra szükség van
 b, kevésbé, mert a gojok gyakran ellenségesen viselkednek a zsidókkal
 c, nem szükséges, mert a zsidók megvannak a gojok nélkül is
 d, nem tudom, mert ez a kérdés még nem foglalkoztatott
 e, egyéb
- 64, Ön szerint Dunaszerdahely mai lakossága hogy viszonyul az itteni zsidósághoz?
 a, nincsenek nemzetiségi ellentétek
 b, néha előfordulnak incidensek
- 65, Ha az előző kérdésre a *b)* választ jelölte meg: Az utóbbi évekből milyen esetekre emlékszik?
- 66, Ön szerint „Dunaszerdahely zsidósága” számára mennyire szükséges a gojokkal való kapcsolattartás?
 a, nagyon, mert egy városban élünk, s az összetartásra szükség van
 b, kevésbé, mert a gojok gyakran ellenségesen viselkednek a zsidókkal
 c, nem szükséges, mert a zsidók megvannak a gojok nélkül is
 d, nem tudom, mert ez a kérdés még nem foglalkoztatott
 e, egyéb
- 67, Mennyire ismeri Ön Dunaszerdahely zsidóságának történetét?
 a, nagyon, mert érdekel, hiszen ennek én is része vagyok
 b, kevésbé, mert úgy érzem, ennek ismeretével nem leszek több
 c, nem ismerem, mert nem foglalkoztam vele
 d, egyéb
- 68, Ha beszélget egy dunaszerdahelyi emberrel, fontos-e, hogy zsidó vagy sem?
 a, igen b, nem
- 69, Ha más országban (nem Izraelben) egy kippát viselő férfit látna, milyen nyelven szólna hozzá?
 a, héber b, jiddis c, angol d, német e, egyéb
- 70, Ha Izraelben egy kippát viselő férfit látna, milyen nyelven szólna hozzá?
 a, héber b, jiddis c, angol d, német e, egyéb

- 71, Ha Izrael egy elhagyatott helyén egy kippát viselő férfit látna, milyen nyelven szólna hozzá?
a, héber b, jiddis c, angol d, német e, egyéb
- 72, Ha Szlovákia nem magyarul látta városában egy kippát viselő férfit látna, milyen nyelven szólna hozzá?
a, héber b, jiddis c, angol d, német e, egyéb
- 73, Ha Dunaszerdahelyen egy ismertlen, kippát viselő férfit látna, milyen nyelven szólna hozzá?
a, héber b, jiddis c, angol d, német e, egyéb
- 74, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy gyermekei legalább köznyelvi szinten megtanulják a szlovák nyelvet?
a, igen b, nem
- 75, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 76, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy gyermekei legalább köznyelvi szinten megtanulják a héber nyelvet?
a, igen b, nem
- 77, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 78, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy gyermekei legalább köznyelvi szinten megtanulják a jiddis nyelvet?
a, igen b, nem
- 79, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 80, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy unokái legalább köznyelvi szinten megtanulják a szlovák nyelvet?
a, igen b, nem
- 81, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 82, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy unokái legalább köznyelvi szinten megtanulják a héber nyelvet?
a, igen b, nem
- 83, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 84, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy unokái legalább köznyelvi szinten megtanulják a jiddis nyelvet?
a, igen b, nem
- 85, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 86, Ha az Ön (legalább egyik) anyanyelve magyar: Fontosnak tartja-e, hogy gyermeke magyar iskolába járjon?
a, igen b, nem
Miért?
- 87, Ha Izraelben élne (élnének) gyermekei, fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy beszéljenek magyarul?
a, igen b, nem
Miért?
- 88, Ha Izraelben élne (élnének) unokái, fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy beszéljenek magyarul?
a, igen b, nem
Miért?
- 89, Ha Izraelben élne (élnének) más rokonai, fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy beszéljenek magyarul?
a, igen b, nem
Miért?

Kérem egészítse ki az alábbi mondatokat.

- 90, A mai gyerekek attól válnak ..., hogy mindent megkapnak.
a, önzökké b, önzővé
- 91, Melyik ... lakik Éva?
a, szobában b, szobán
- 92, Hol van Józsika? ... ment, de mindjárt visszajön.
a, Ebédelni b, Ebédre
- 93, Nekem ... nincs kulcsom.
a, ettől a szobától b, ehhez a szobához
- 94, A fiúk még tavaly jelentkeztek ...
a, tűzoltóknak b, tűzoltónak
- 95, A szerződő felek a megállapodást közjegyző előtt ... foglalták.
a, írásban b, írásba
- 96, A repülőgépek megsértették Irak ...
a, légi terét b, légterét
- 97, Fiúk, nem attól váltok ..., hogy elvégzitek az iskolát, hanem attól, hogy tüzet oltotok.
a, tűzoltókká b, tűzoltóvá
- 98, A tükör előtt hosszan ...
a, szépítkezett b, szépítette magát
- 99, Meglátogattam Pétert, s ..., vigyen el Pozsonyba.
a, megkértem b, megkértem őt
- 100, Péter magasabb ..., pedig egy évvel fiatalabb.
a, Gábortól b, Gábornál

Kérem írja be a megfelelő szót

- 101, A pozsonyi Comenius Egyetemnek 12 ... van.
- 102, A távolról érkezett tanulók ... laknak (hol)?
- 103, A teherautók üzemanyaga a ...
- 104, A negyvenéves nagynéném már nem dolgozik, mert az orvos ...
- 105, Megérkeztem a busszal, és a megállóban ...
- 106, Miután leérettségiztem, a fizikát oktató ... megdicsért.
- 107, Az ebédlőnkbe a régi helyett új, sok polcból és ajtós szekrényből öszerakott ...
vettünk.
- 108, A nagyon beteg nagymamámat tegnap epé... operálták.
- 109, Julis nem dolgozik, mert a szülés után ... van.
- 110, A munkahelyen lévő ... az a hely, ahol a munkások a szünetben szívesen veszik meg
tízórajukat.
- 111, Éhes vagy bogaram? Adjak egy kis ... (kenyér)?
- 112, Mari csak egy kis beszélgetés ... ment át a szomszédba.
- 113, Az üzlet betegség ... zárva van.

Kérem írja be a megfelelő alakot

- 114, Ennek a ... nincs ma szerencséje. (férfi)
- 115, ..., hogy igazad van. (Természetes)
- 116, Nem tudom, hogy ... a vendég. (-e, holnap, jön, meg)
- 117, Meg kell kérdezni, hogy ... , aki elesett. (-e, ő, nem, volt)
- 118, Ha a munkatársaim úgy akarnák, ... én többet is teljesíteni. (tudni)

- 119, Mi épp most ... az új kaput. (csináltat)
120, Én gyógyteát ritkán ... (iszik)
121, ...én szorgalmasabb lenni, ha akarnék. (tudni)
122, Annak a ... elveszett a pénztárcája. (férfi)

SZ Vami udané/napísané údaje sú potrebné pre výskum hovoreného jazyka v Dunajskej Strede. S údajmi sa bude zaobchádzať dôverne. Vaše úprimné odpovede nám budú veľkou pomocou. Ak na niektoré otázky nechcete odpovedať, **neodpovedzte**. Ak je potrebné, na jednu otázku môžete dať aj viac odpovedí. Ďakujem za Vašu spoluprácu a pomoc.

0, Dátum vyplnenia:

1, Meno:

2, Pohlavie: a, muž b, žena

3, Miesto narodenia:

4, Ak ste sa nenarodili v Dunajskej Strede: Čo bolo dôvodom vášho presťahovania?

5, Rok narodenia:

6, Náboženstvo: a, rímsko-katolícke b, evanjelické c, reformované d, židovské e, iné

7, Akej národnosti ste (boli) zapísaný/á v občianskom preukaze alebo v inom úradnom dokumente (napr. vo vysvedčení)?

a, slovenskej b, maďarskej c, rómskej d, českej e, židovskej

8, K akej národnosti sa priznávate

9, Národnosť Vášho manžela/manželky (druha/družky)

10, Ako je Vaše meno presne zapísané v občianskom preukaze teraz?

11, Mali ste ďalší občiansky preukaz, kde bolo Vaše meno inakšie zapísané ako teraz?

a, áno b, nie

12, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *áno*: Čo bolo dôvodom, cieľom zmeny, ako a kedy sa to stalo?

13, Váš materinský jazyk: a, slovenský b, maďarský c, český d, rómsky e, iné

14, Materinský jazyk Vašej matky: a, slovenský b, maďarský c, český d, rómsky e, iné

15, Materinský jazyk Vášho otca: a, slovenský b, maďarský c, český d, rómsky e, iné

16, Materinský jazyk Vášho manžela/ky (partnera/ky): a, slovenský b, maďarský c, český d, rómsky e, iné

17, Vaše pôvodné povolanie?

18, Kde (v ktorom meste) pracujete/študujete?

19, Kam (do ktorého mesta) ste chodili do základnej a strednej školy?

20, Aké školy ste absolvovali?

a, 1. – 4. roč.

d, strednú odbornú školu

b, 5. – 8. roč.

e, gymnázium

c, odborné učilište

f, nadstavbovú školu

g, vysokú školu/univerzitu

Kedy a kde ste absolvovali posledné štúdium?

21, Ako by ste sa predstavili neznámemu v Dunajskej Strede?

22, Keby ste sa chceli opýtať na presný čas od neznámeho v Dunajskej Strede, aký jazyk by ste použili?

a, slovenský b, maďarský c, český d, rómsky e, iné

23, Aký jazyk/ky používate... (Správnu odpoveď označte X. Do jedného riadku môžete dať aj viac X. Prosím, očísľujte jazyky podľa použiteľnosti.)

	slov. jazyk	maď. jazyk	český jazyk	rómsky jazyk	iné
Pri rozhovoroch s manželom/manželkou (partnerom/kou)					
v užšej rodine					

v DS úradoch					
v tunajších bankách					
v tunajších obchodoch					

24, V akom jazyku čítate najradšej?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

25, V akom jazyku/jazykoch čítate ešte?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

26, V akom jazyku sa vyjadrujete najlepšie?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

27, Od koho ste sa naučili tento (ot. 25) jazyk?

a, od rodiny b, od okolia c, v škole d, z knihy e, inde

28, V akom jazyku snívate?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

29, V akom jazyku rozprávate k zvieratám?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

30, V akom jazyku počítate?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

31, V akom jazyku rozmýšľate?

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

32, Oplyvňuje okolie (knihy, noviny, okolití ľudia, pracovisko...) Váš jazyk myslenia?

a, áno b, nie

33, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *áno*: Ako?

34, V akom jazyku sa modlíte?

a, v maďarskom b, v slovenskom c, v českom d, v rómskom e, nemám skúsenosti f, iné

35, V akom jazyku nadávate?

a, v maďarskom b, v slovenskom c, v českom d, v rómskom e, nemám skúsenosti f, iné

36, Ak používate nadávky inde než doma (medzi priateľmi, v nejakom zábavnom podniku, na vojenskej službe), zmeníte jazyk nadávky?

a, áno b, nie

37, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *áno*: Na aký jazyk zmeníte jazyk nadávky?

Prečo?

38, Pri nadávaní (napr. do piče, atď.) a hrešení (napr. boha tvojho, atď.) používate ten istý jazyk?

a, áno b, nie

39, Aký jazyk zvyknete používať v konverzácii s dolu uvedenými osobami? Správnu odpoveď označte X. Do jedného riadku môžete dať aj viac X. (Napríklad, keď sa so svojimi deťmi rozprávate viacerými jazykmi.) Prosím, najviac používané jazyky aj zakrúžkujte.

	slovenský j.	maďarský j.	český j.	rómsky j.	iný
Rodičia					
Starí rodičia					
Svoje deti					
Manžel/ka					
Priatelia					
Susedia					

40, Na akej úrovni ovládáte nasledujúce jazyky? Správnu odpoveď označte X.

	slovenský j.	maďarský j.	český j.	rómsky j.	iný

Na úrovni materinského jazyka					
Veľmi dobre					
Dobre					
Niekoľko slov					
Nerozprávam, len rozumiem					
Nijako					

41, Aký jazyk používate, keď ...?

Správnu odpoveď označte X.

	slovenský j.	maďarský j.	český j.	rómsky j.	iný
Píšete súkromný list					
Píšete úradný list					
Píšete list, týkajúci sa vášho povolania					
Píšete list cirkevi					

42, Keby ste v Dunajskej Strede mali vlastný obchod, v akom jazyku/jazykoch by ste vypísali nasledujúcu vetu: „Hneď prídem!“ (Môžete označiť aj viac možností.)

a, v slovenskom b, v maďarskom c, v českom d, v rómskom e, iné

Ak máte obchod, ako máte vypísané?

43, Odkiaľ, od koho ste sa naučili nasledujúce jazyky?

	slovenský j.	maďarský j.	český j.	rómsky j.	iné
Od rodičov					
Od starých rodičov					
Ako dieťa, od priateľov					
Na svojom bydlisku, od okolia					
V práci					
V škôlke					
V škole					
Na univerzite, vysokej škole					
Na jazykovom kurze					
V inojazykovom prostredí (kde)					
V armáde					
Nikde					
Iné					

44, Aký jazyk/jazyky používate v meste, keď ste...?

(Správnu odpoveď označte X. Prosím, najviac používané jazyky zakrúžkujte.)

	slovenský j.	maďarský j.	český j.	rómsky j.	iné
V kultúrnom spolku					
V obchode					
V reštaurácii					
V inom zábavnom podniku					
Na pracovisku (len ak pracujete v D.S.)					
U lekára					
Na pošte					
V športe					
Na súde					
Na polícii					
Pri oslovení neznámeho					

45, Zakrúžkovaním patričného čísla určte na škále 1 – 5, nakoľko sa cítite byť...(1= veľmi slabo, 5= veľmi silno)

-Slovákom	1 2 3 4 5
-Maďarom	1 2 3 4 5
-Dunajskostredčanom	1 2 3 4 5
-Občanom Slovenska	1 2 3 4 5

46, Stalo sa už Vám, že niekto Vás upozornil, aby ste nerozprávali...

(Prosím označte patričný jazyk. Môžete označiť aj viac jazykov.)

a, po slovensky b, po maďarsky c, po česky d, po rómsky e, iné

47, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *áno*: V akej situácii sa to stalo?

48, Poznáte prípad, že sa to stalo aj iným ľuďom v DS?

a, áno b, nie

49, Podľa Vás, nakoľko symbolizuje DS slovenský jazyk?

a, veľmi, lebo je to mesto na Slovensku

b, menej, lebo Slováci sú tu v menšine

c, menej, lebo DS charakterizujú slovenčina a maďarčina spolu a nie zvlášť

d, iné

50, Podľa Vás, nakoľko symbolizuje DS maďarský jazyk?

a, veľmi, lebo je to odjakživa maďarské mesto

b, málo, lebo je to mesto na Slovensku

c, menej, lebo DS charakterizujú slovenčina a maďarčina spolu a nie zvlášť

d, iné

51, Podľa Vás, ako ovládajú dunajskostredskí Maďari slovenský jazyk?

a, dobre, v každej situácii sa s ním uplatňujú

b, dobre, až na výslovnosť (prízvuk) takmer ako Slováci

c, dostačujúco, ako cudzí jazyk

d, menej, lebo sa tu uplatnia aj s maďarským jazykom

e, iné

52, Podľa Vás, je rozdiel v používaní slov. jazyka medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami DS Maďarov?

a, je, a veľký, lebo to závisí od ich vzdelanosti

b, nie, v DS takýto rozdiel neexistuje

c, je, ale nepatrný, lebo väčšina dunajskostredských Maďarov sa snaží naučiť po slovensky

d, iné

53, Ak ste v predchádzajúcej otázke označili odpoveď *a)*: Ako to závisí?

54, Podľa Vás, je rozdiel v používaní slov. jazyka medzi jednotlivými vekovými kategóriami DS Maďarov?

a, je veľký, lebo mládež sa nechce naučiť po slovensky

b, je, ale mladí sa časom po slovensky naučia

c, nie je

d, iné

55, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Maďarov vie najmenej po slovensky?

a, 0 – 20 rokov b, 20 – 30 rokov c, 30 – 40 rokov d, 40 – 50 rokov e, 50 – 60 rokov f, 60 –

56, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Maďarov vie najviac po slovensky?

a, 0 – 20 rokov b, 20 – 30 rokov c, 30 – 40 rokov d, 40 – 50 rokov e, 50 – 60 rokov f, 60 –

57, Podľa Vás, kedy sú dunajskostredskí Maďari ochotní komunikovať po slovensky?

a, vždy, lebo sú si vedomí toho, že žijú na Slovensku

b, niekedy, lebo sa spoliehajú na to, že dunajskostredskí Slováci vedia aj po maďarsky

c, málokedy, lebo v meste sú vo väčšine a myslia si, že prispôbiť sa majú Slováci

d, iné

58, Stalo sa Vám už, že dunajskostredský občan odmietol s Vami komunikovať po slovensky?

a, áno b, nie

59, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *áno*: v akej situácii a kedy sa to stalo?

- 60, Podľa Vás, sú v DS generačné rozdiely medzi Maďarmi v ochote komunikovať po slovensky?
a, áno b, nie
- 61, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Maďarov je najmenej ochotná komunikovať po slovensky?
a, 20 – 40 rokov b, 40 – 60 rokov c, 60 –
- 62, Podľa Vás, súvisí so vzdelaním ochota dunajskostredských Maďarov komunikovať po slovensky?
a, áno b, nie
- 63, Podľa Vás, ako ovládajú dunajskostredskí Slováci maďarský jazyk?
a, ako slovenský b, veľmi dobre c, dobre d, málo e, nijako f, neviem posúdiť
- 64, Podľa Vás, potrebuje Slovák vedieť v DS po maďarsky, ak sa chce uplatniť?
a, áno, veľmi b, áno, aspoň trochu c, takmer nie d, vôbec nie
- 65, Podľa Vás, aká je súdržnosť medzi dunajskostredskými Slovákmi?
a, veľká, lebo v meste vytvárajú menšinovú komunitu
b, malá, len keď si to vyžaduje situácia
c, nie je medzi nimi súdržnosť
d, iné
- 66, Podľa Vás, nakoľko je pre dunajskostredských Slovákov potrebná súdržnosť s dunajskostredskými Maďarmi (resp. inými národnosťami)?
a, veľmi, lebo žijeme spolu v jednom meste
b, menej, lebo Maďari sú tu niekedy nepriateľskí voči Slovákovi
c, netreba ju, lebo dunajskostredskí Slováci dokážu žiť aj bez Maďarov
d, neviem, nad touto otázkou som ešte nerozmýšľal/a
e, iné
- 67, Ako poznáte históriu DS?
a, veľmi, lebo ma zaujíma, veď som jej súčasťou aj ja
b, menej, lebo si myslím, že zaobídem aj bez tejto znalosti
c, nepoznám, lebo som sa ňou ešte nezaoberal/a
d, iné
- 68, Keď sa rozprávate s Dunajskostredčanom, je pre Vás dôležité, či je to Slovák alebo nie?
a, áno b, nie
Prečo?
- 69, Považujete to za dôležité, aby Vaše dieťa (ak žije v DS) vedel aspoň nespisovne po maďarsky?
a, áno b, nie
Prečo?
- 70, Považujete to za dôležité, aby Váš vnuk (ak žije v DS) vedel aspoň nespisovne po maďarsky?
a, áno b, nie
Prečo?
- 71, Ak máte dieťa: počas školopovinnej dochádzky navštevuje (navštevovalo) slovenskú alebo maďarskú školu?
a, maďarskú b, slovenskú
Prečo?
- 72, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Slovákov vie najlepšie po maďarsky?
a, 0 – 20 rokov b, 20 – 30 rokov c, 30 – 40 rokov d, 40 – 50 rokov e, 50 – 60 rokov f, 60 –
- 73, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Slovákov vie najmenej po maďarsky?

- a, 0 – 20 rokov b, 20 – 30 rokov c, 30 – 40 rokov d, 40 – 50 rokov e, 50 – 60 rokov f, 60 –
- 74, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Slovákov je najviac ochotná komunikovať po maďarsky?
a, 0 – 20 rokov b, 20 – 30 rokov c, 30 – 40 rokov d, 40 – 50 rokov e, 50 – 60 rokov f, 60 –
- 75, Podľa Vás, ktorá generácia dunajskostredských Slovákov je najmenej ochotná komunikovať po maďarsky?
a, 0 – 20 rokov b, 20 – 30 rokov c, 30 – 40 rokov d, 40 – 50 rokov e, 50 – 60 rokov f, 60 –
- 76, Podľa Vás, je rozdiel v používaní slovenského jazyka medzi rodenými Dunajskostredčanmi (Slovákmi) a prisťahovanými Slovákami?
a, áno b, nie
Ako?
- 77, Ako hodnotíte správanie dunajskostredských Maďarov voči dunajskostredským Slovákom?
- 78, Znepokojuje Vás, keď sa okolo Vás rozprávajú po maďarsky?
a, áno b, nie
Prečo?
- 79, Ak pracujete v DS, ako často sa dostávate do kontaktu s maďarčinou?
a, denne b, často c, málokedy d, iné
- 80, V akých situáciách sa dostávate do kontaktu s maďarčinou?
- 81, Kedy a kde ste boli naposledy v Maďarsku?
- 82, Máte takých príbuzných alebo priateľov v Maďarsku, s ktorými ste v blízkom kontakte (napr. pravidelne sa navštevujete, alebo si píšete listy)?
a, áno b, nie
- 83, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *áno*: Odkiaľ je, akým spôsobom a ako často sa stýkate?
- 84, Chodievate na také dunajskostredské kultúrne, zábavné podujatia, ktoré prebiehajú len/alebo prevažne v maďarčine?
a, áno b, nie
- 85, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *nie*: Prečo?
- 86, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *nie*: Keď sa v DS organizuje kultúrne, zábavné podujatie v slovenčine, zúčastníte sa ho?
a, áno b, nie
- 87, Pozeráte maďarské televízne stanice?
a, áno b, nie
- 88, Ak čítate časopis Dunajskostredský hlásnik alebo Žitný ostrov, prečítate tie články, ktoré sú napísané len po maďarsky?
a, áno b, nie c, len vtedy, keď ma veľmi zaujíma d, iné
- 89, Ak Vás v DS niekto osloví po maďarsky, snažíte sa mu odpovedať po maďarsky?
a, áno, vždy b, áno, ak je to staršia osoba c, nie d, iné
- 90, Keď sa rozprávate po slovensky: zvyknete v ňom používať maďarské slová, slovné spojenia?
a, áno
b, áno, niekedy
c, nie
d, závisí od toho, s kým sa rozprávam
e, iné
- 91, Ak ste na predchádzajúcu otázku odpovedali *nie*: Prosím, uveďte niekoľko prípadov

91, Podľa Vás, môže sa stať, že sa dunajskostredskí Slováci pomaďarčia?

a, áno b, nie c, iné

92, Ako vnímate, pociťujú na Vašej reči nedunajskostredskí Slováci, že pochádzate z maďarského prostredia?

R Az itt következő adatokra a dunaszerdahelyi nyelvhasználat vizsgálatának céljából van szükségünk. Az adatokat bizalmasan kezeljük, és gondunk lesz rá, hogy illetéktelen személyek ne férjenek hozzá. Őszinte válaszaival nagy segítségünkre lehet. Ha valamelyik kérdésre nem kíván válaszolni, ne válaszoljon. Ha szükséges, egyszerre több választ is bekarikázhat. Köszönjük a segítségét.

* Érez-e különbséget a roma – cigány megnevezésekben? Mi a véleménye a *cigány* szóról?

0, A kitöltés időpontja:

1, Neve:

2, Neme: a, férfi b, nő

3, Születési helye:

4, Születési éve:

5, Vallása: a, római katolikus b, református c, evangélikus d, zsidó e, egyéb

6, Milyen nemzetiségűnek van vagy volt Ön beírva a személyi igazolványban vagy más dokumentumában (pl. iskolai bizonyítványában)?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

7, Milyen nemzetiségűnek tartja magát?

8, A neve hogyan szerepel a személyi igazolványában?

9, Volt-e olyan személyi igazolványa, amelyben másképp áll a neve?

a, igen b, nem

10, Ha a előző kérdésre igennel válaszolt: mi volt a változás oka, célja, mikor és hogyan történt?

11, Anyanyelve: a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

12, Anyja anyanyelve: a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

13, Apja anyanyelve: a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

14, Férje/felesége (barátja/barátnője, élettársa): a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

15, Eredeti foglalkozása:

16, Hol (melyik településen) dolgozik/tanul?

17, Milyen iskolákat végzett el?

a, 1 – 4. osztály

d, szakközépiskola

b, 5 – 8. osztály

e, gimnázium

c, szaktanintézet

f, szakosító („felépítményi”) iskola

g, főiskola, egyetem

Mikor és hol végezte az utolsót?

18, Hogyan szokott bemutatkozni egy dunaszerdahelyi embernek?

19, Ha Dunaszerdahelyen meglát egy idegent, és meg szeretné tőle kérdezni, hogy hány óra van, milyen nyelven kérdezné meg?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

20, Kitől kérdezné meg inkább: romától vagy nem romától?

a, romától b, nem romától

21, Milyen nyelven beszél...? A megfelelő rubrikába tegyen egy X-et. Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges.

	cigány	magyar	szlovák	egyéb
feleségével				
szűkebb családjában				
a dunaszerdahelyi városi hivatalban				
a bankban				
a város üzleteiben				

22, Milyen nyelven/nyelveken olvas a legszívesebben? (Kérem 1-es számmal jelölje meg a legtöbbször használt nyelvet, a többit használatuk gyakorisága szerint számozza tovább.)

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

23, Milyen nyelven olvas még?

a, cigány b, magyar c, szlovák f, cseh g, orosz h, német i, angol j, egyéb

24, Milyen nyelven fejezi ki magát a legfolyékonyabban?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

25, Milyen nyelven beszél a legszívesebben?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

26, Kitől tanulta meg ezt a nyelvet?

a, családjától b, környezetétől c, iskolában d, könyvből e, máshonnan

27, Milyen nyelven álmodik?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

28, Milyen nyelven beszél az állatokhoz?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, nincs tapasztalatom e, egyéb

29, Milyen nyelven számol?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

30, Milyen nyelven gondolkodik?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

31, Az, hogy milyen nyelven gondolkodik, függ attól, hogy éppen milyen nyelven beszél vagy olvas?

a, igen b, nem

32, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Hogyan?

33, Milyen nyelven imádkozik?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, nincs tapasztalatom e, egyéb

34, Milyen nyelven káromkodik?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, nincs tapasztalatom e, egyéb

35, Ha nem otthon (pl. kocsában, szűkebb baráti körben, katonaságon) káromkodik, megváltoztatja-e a nyelvet, amelyen káromkodik?

a, igen b, nem

36, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen nyelvre változtatja?

Miért?

37, Csúnya beszédnél (pl. picsába, lófasz) és istenkáromlásnál (pl. szentségít, az istenit) ugyanazt a nyelvet használja?

a, igen b, nem

38, Milyen nyelvet/nyelveket használ leggyakrabban az olyan összejöveteleken, ahol csak dunaszerdahelyi romák vannak?

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

39, Ezen kívül használ-e ott más nyelvet/nyelveket is?

a, igen b, nem

40, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen nyelvet/nyelveket?

41, Használja-e a roma nyelvet Dunaszerdahelyen kívül is?

a, igen b, nem

42, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen alkalmakkor?

43, Általában milyen nyelven/nyelveken szokott Ön beszéni az alábbi táblázatban feltüntetett személyekkel? A megfelelő rubrikába tegyen egy X-et. Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges. Például, ha gyermekeivel több nyelven is szokott beszélni, akkor tegyen több X-et a „Gyermekeivel” sorba. (Kérem, a leggyakrabban használt nyelveket karikázza be.)

	cigány	magyar	szlovák	egyéb
--	--------	--------	---------	-------

Szüleivel				
Nagyszüleivel				
Gyermekeivel				
Házastársával				
Barátaival				
Szomszédjaival				

44, Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket? A megfelelő rubrikába tegyen egy X-et.

	cigány	magyar	szlovák	egyéb
Anyanyelvi szinten				
Nagyon jól				
Jól				
Alig néhány szót				
Nem beszélek, csak értek				
Sehogy				

45, Rendszerint milyen nyelvet használ, amikor ...?

(Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges.)

	cigány	magyar	szlovák	egyéb
magánlevelet ír				
hivatalhoz címzett iratot fogalmaz				
szakmával kapcsolatos írást fogalmaz				
egyházhoz címzett levelet ír				

46, Ha Önnek egy saját kiskereskedése lenne (van) Dunaszerdahelyen, milyen nyelven/nyelveken írná ki a következő mondatot: (ha pl. 10 percre elszalad) „Mindjárt jövök.” (Egyszerre több lehetőséget is megjelölhet.)

a, cigány b, magyar c, szlovák d, egyéb

Ha több nyelven írná ki, milyen sorrendben tenné azt?

47, Hol tanulta meg a következő nyelveket?

	cigány	magyar	szlovák	egyéb
a szüleitől				
a nagyszüleitől				
gyerekként, játszótársaktól				
lakóhelyen, környezetemtől				
munkahelyemen				
az óvodában				
az iskolában, szakiskolában				
a főiskolán, egyetemen				
nyelvtanfolyamon, továbbképzésen				
más nyelvű vidéken élve, dolgozva (hol)				
a hadseregben				
sehol				
egyéb				

48, Ha ismeri a roma nyelvet: Milyen körülmények között (kor, hely, személy: pl. születésem óta, családban) sajátította el?

49, Milyen nyelvet/nyelveket használ a városban?

(Egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges, és karikázza be a legjellemzőbbet.)

	cigány	magyar	szlovák	egyéb
kultúregyesületben				
boltban				
vendéglőben				
(más) szórakozóhelyen				
munkahelyen (csak, ha Dunaszerdahelyen dolgozik)				
orvosi rendelőben				
a postán				
a sportban				
bíróságon				

rendőrségen				
ismeretlen megszólításakor				

50, A megfelelő szám bekarikázásával határozza meg 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire érzi Ön magát (1 = egyáltalán nem; 5 = nagyon erősen) ...

- a szlovákiai magyarsághoz tartozónak 1 2 3 4 5
- a magyar nemzethez tartozónak 1 2 3 4 5
- a roma nemzetiséghez tartozónak 1 2 3 4 5
- „dunaszerdahelyinek” 1 2 3 4 5
- szlovák állampolgárnak 1 2 3 4 5

51, Előfordult-e már, hogy valaki Dunaszerdahelyen rászólt Önre, hogy ne beszéljen ...
(A megfelelőt kérem jelölje meg; egy sorba több X-et is tehet, ha szükséges.)

cigány nyelven	magyarul	szlovákul	más nyelven

52, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: milyen helyzetben fordult elő?

53, Tud-e olyan esetről, hogy ez Dunaszerdahelyen valamelyik ismerőseivel is megtörtént?
a, igen b, nem

54, Ön szerint a roma nyelv (a világon) mennyire „jele” a cigányságnak?

- a, nagyon, a két dolog szinte összeforr
- b, a roma nyelv már nem olyan erős összetartó erő (pl. a kultúra erősebb)
- c, a kettőnek nincs köze egymáshoz
- d, egyéb

55, Ön szerint a roma nyelv (Dunaszerdahelyen) mennyire „jele” a cigányságnak?

- a, nagyon, a két dolog szinte összeforr
- b, a romaság Dunaszerdahelyen meg tudja őrizni összetartó erejét a roma nyelv nélkül is
- c, a kettőnek nincs köze egymáshoz
- d, egyéb

56, Megítélése szerint melyik nyelv áll közelebb a dunaszerdahelyi cigánysághoz, milyen a további sorrend?

- a, roma b, magyar c, szlovák

57, Ön szerint Dunaszerdahely cigánysága mennyire összetartó?

- a, nagyon, minden esetben az
- b, kevésbé, csak ha a helyzet megkívánja
- c, nincs köztük összetartás
- d, egyéb

58, Ön szerint Dunaszerdahely cigánysága számára mennyire szükséges a dunaszerdahelyi magyarokkal való beszélgetés?

- a, nagyon, mert egy városban élünk, s az összetartásra szükség van
- b, kevésbé, mert a dunaszerdahelyi magyarok gyakran ellenségesen viselkednek az itteni romákkal
- c, nem szükséges, mert a romák megvannak nélkülük is
- d, nem tudom, mert ez a kérdés még nem foglalkoztatott
- e, egyéb

59, Ön szerint Dunaszerdahely mai lakossága hogy viszonyul az itteni cigánysághoz?

- a, nincsenek nemzetiségi ellentétek
- b, néha előfordulnak incidensek
- c, nagy a gyűlölet, elutasítás
- d, lenézik a romákat
- e, egyéb

60, Ha az előző kérdésre a b) választ jelölte meg: Az utóbbi évekből milyen esetekre emlékszik?

61, Mennyire ismeri Ön Dunaszerdahely cigányságának történetét?

- a, nagyon, mert érdekel, hiszen ennek én is része vagyok
 b, kevésbé, mert úgy érzem, ennek ismeretével nem leszek több
 c, nem ismerem, mert nem foglalkoztam vele
 d, egyéb
- 62, Ha beszélget egy dunaszerdahelyi emberrel, fontos-e, hogy roma vagy sem?
 a, igen b, nem
- 63, Ha Dunaszerdahelyen egy ismeretlen, nem dunaszerdahelyi romát látna, milyen nyelven szólítaná meg?
 a, roma b, magyar c, szlovák d, egyéb
- 64, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy gyermekei legalább köznyelvi szinten megtanulják a szlovák nyelvet?
 a, igen b, nem
- 65, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 66, Fontosnak tartja-e (tartaná-e), hogy gyermekei legalább köznyelvi szinten megtanulják a roma nyelvet?
 a, igen b, nem
- 67, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Ön számára miért fontos ez?
- 68, Ha az Ön (legalább egyik) anyanyelve magyar: Fontosnak tartja-e, hogy gyermeke magyar iskolába járjon?
 a, igen b, nem
- Miért?
- 69, Tapasztalata szerint a dunaszerdahelyi romák milyen szinten beszélik a szlovák nyelvet?
 a, jól, mert a megélhetésük függ tőle
 b, egyfajta szlovák – roma – magyar keveréket beszélnek csak
 c, a többség nem beszéli a szlovák nyelvet
 d, egyéb
- 70, Tapasztalata szerint a dunaszerdahelyi romák romanyelv-használatában van korosztálybeli különbség?
 a, van, mert már csak az idősek beszélik, és ők sem tisztán
 b, nincs különbség, mert a fiatalok és öregek is egyforma szinten használják
 c, egyéb
- 71, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Melyik generáció használja inkább?
- 72, Tapasztalata szerint Dunaszerdahelyen van-e nagy különbség a roma nyelvet beszélők és csak értők között?
 a, igen b, nem
- 73, Van olyan nem roma dunaszerdahelyi ismerőse, barátja, akivel szokott roma nyelven beszélgetni?
 a, van b, nincs
- 74, Ha az előző kérdés a) válaszát jelölte meg: Milyen körülmények között szokták használni a roma nyelvet?
- 75, Ha tapasztalata szerint van roma nyelvű kommunikáció Dunaszerdahelyen más-más korosztályhoz tartozó romák között, megmondható-e, hogy mely korosztályok között (0 – 20, 20 – 30, 30 – 40, 40 – 50, 50 – 60, 60 –)?
- 76, Előfordult-e már Önnel, hogy egy dunaszerdahelyi roma megtagadta a roma nyelvű kommunikációt?
 a, igen b, nem
- 77, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Mikor és milyen helyzetben fordult elő?
- 78, Tapasztalata szerint a dunaszerdahelyi „magyar romák” szoktak-e beszélgetni a dunaszerdahelyi „oláh cigányokkal”?

a, igen, gyakran

b, ritkán

c, nem szoktak

Ha igen, milyen nyelven teszik azt?

79, Használ Ön magyar nyelvű beszédében szlovák szavakat?

a, igen b, nem

80, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Kérem, írjon le párat.

81, Használ Ön magyar nyelvű beszédében roma szavakat?

a, igen b, nem

82, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Kérem, írjon le párat.

83, Használ Ön roma nyelvű beszédében magyar szavakat?

a, igen b, nem

84, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Kérem, írjon le párat.

85, Használ Ön roma nyelvű beszédében szlovák szavakat?

a, igen b, nem

86, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Kérem, írjon le párat.

87, Használ Ön szlovák nyelvű beszédében roma szavakat?

a, igen b, nem

88, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Kérem, írjon le párat.

89, Használ Ön szlovák nyelvű beszédében magyar szavakat?

a, igen b, nem

90, Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Kérem, írjon le párat.

91, Tapasztalata szerint a dunaszerdahelyi romák melyik korosztálya hajlandó leginkább szlovákul beszélni? (Ha úgy gondolja, megjelölhet több választ is.)

a, 0 – 20 év b, 20 – 30 év c, 30 – 40 év d, 40 – 50 év e, 50 – 60 év f, 60 –

92, Szokott Ön szlovák nyelvű újságot olvasni vagy szlovák nyelvű TV-műsort nézni?

a, igen b, nem

Melyiket és milyen időközönként szokta?

93, Ha van gyermeke: az alapiskolát szlovák vagy magyar nyelven végezte? (Ha Ön most iskolás, akkor is töltse ki.)

a, magyar b, szlovák

Miért?

94, Ha bármelyik roma társával összeszólalkozik, legtöbbször milyen nyelven teszi azt?

a, roma b, magyar c, szlovák

Kérem egészítse ki az alábbi mondatokat.

95, A mai gyerekek attól válnak ..., hogy mindent megkapnak.

a, önzökké b, önzővé

96, Melyik ... lakik Éva?

a, szobában b, szobán

97, Hol van Józsika? ... ment, de mindjárt visszajön.

a, Ebédelni b, Ebédre

98, Nekem ... nincs kulcsom.

a, ettől a szobától b, ehhez a szobához

99, A fiúk még tavaly jelentkeztek ...

a, tűzoltóknak b, tűzoltónak

100, A szerződő felek a megállapodást közjegyző előtt ... foglalták.

a, írásban b, írásba

101, A repülőgépek megsértették Irak ...

a, légi terét b, légterét

- 102, Fiúk, nem attól váltok ..., hogy elvégzitek az iskolát, hanem attól, hogy tüzet oltotok.
a, tűzoltókká b, tűzoltóvá
- 103, A tükör előtt hosszan ...
a, szépítkezett b, szépítette magát
- 104, Meglátogattam Pétert, s ..., vigyen el Pozsonyba.
a, megkértem b, megkértem őt
- 105, Péter magasabb ..., pedig egy évvel fiatalabb.
a, Gábortól b, Gábornál

Kérem írja be a megfelelő szót

- 106, A pozsonyi Comenius Egyetemnek 12 ... van.
- 107, A távrolól érkezett tanulók ... laknak (hol)?
- 108, A teherautók üzemanyaga a ...
- 109, A negyvenéves nagynéném már nem dolgozik, mert az orvos ...
- 110, Megérkeztem a busszal, és a megállóban ...
- 111, Miután leérettségiztem, a fizikát oktató ... megdicsért.
- 112, Az ebédlőnkbe a régi helyett új, sok polcból és ajtós szekrényből öszerakott ... vettünk.
- 113, A nagyon beteg nagymamámat tegnap epé... operálták.
- 114, Julis nem dolgozik, mert a szülés után ... van.
- 115, A munkahelyen lévő ... az a hely, ahol a munkások a szünetben szívesen veszik meg tízóraijukat.
- 116, Éhes vagy bogaram? Adjak egy kis ... (kenyér)?
- 117, Mari csak egy kis beszélgetés ... ment át a szomszédba.
- 118, Az üzlet betegség ... zárva van.

Kérem írja be a megfelelő alakot

- 119, Ennek a ... nincs ma szerencséje. (férfi)
- 120, ..., hogy igazad van. (Természetes)
- 121, Nem tudom, hogy ... a vendég. (-e, holnap, jön, meg)
- 122, Meg kell kérdezni, hogy ... , aki elesett. (-e, ő, nem, volt)
- 123, Ha a munkatársaim úgy akarnák, ... én többet is teljesíteni. (tudni)
- 124, Mi épp most ... az új kaput. (csináltat)
- 125, Én gyógyteát ritkán ... (iszik)
- 126, ...én szorgalmasabb lenni, ha akarnék. (tudni)
- 127, Annak a ... elveszett a pénztárcája. (férfi)

IV. melléklet

A romani Európában használt írásrendszereinek ábécéje

Központi transz-literáció	E-mail	Bulgária	Cseh és Szlovák Köztársaság	Macedónia	Magyarország	Finnország	Svédország	Románia
a	a	A	a	a	a	a	a	a
b	b	b	b	b	b	b	b	b
c	ts	ts	c	c	c	c	c	c / ç
č	ch	ch	č	č	ch	č	č	é
čh	ch	chh	čh	čh		čh	čh	ś
d	d	d	d	d	d	d	d	d / ð
dj	dy		đ		gy		dj	đ
e	e	e	e	e	e	e	e	e
f	f	f	f	f	f	f	f	f
g	g	g	g	g	g	g	g	g / q
h	h	h	h	h	h	h	h	h / ç
x	x	x	ch	h	x	x, ħ	x	x
i	i	i	i	i	i	i	i	i
dž	j, džh	dzh	dž	dž		dž	dž	ž
k	k	k	k	k	k	k	k	k / q
kh	kh	kh	kĥ	kh	kh	kh	kh	kh
l	l	l	l	l	l	l	l	l
m	m	m	m	m	m	m	m	m
n	n	n	n	n	n	n	n	n
nj	ny		ñ		ny		nj	n̄
p	p	p	p	p	p	p	p	p
ph	ph	ph	pĥ	pĥ	ph	ph	ph	pĥ
r	r	r	r	r	r	r	r	r
ř	rr						rr	rr
s	s	s	s	s	s	s	s	s / ç
š	sh	sh	š	š	sh	š	š	ś
t	t	t	t	t	t	t	t	t / ð
th	th	th	tĥ	tĥ	th	th	th	tĥ
tj	ty		tʃ		ty		tj	tʃ
u	u	u	u	u	u	u	u	u
v	v	v	v	v	v	v	v	v
ə	e	w	y					ă
j	y, j	y	j	j	j	j	j	j
z	z	z	z	z	z	z	z	z
ž	zh	zh	ž	ž	zh	ž	ž	ž

V. melléklet

Dunaszedahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 2001-ben

• Magyar	18 756
• Szlovák	3 588
• Roma	353
• Cseh	147
• Morva	3
• Ruszin	3
• Ukrán	2
• Német	14
• Lengyel	10
• Horvát	3
• Szerb	2
• Orosz	2
• Bolgár	3
• Zsidó	8
• Egyéb	21
• Ismeretlen	604
• Összesen	23 519

A Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001. Podrobné údaje za obyvateľstvo alapján

VI. melléklet

Dunaszedahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 2001-ben

1. Római katolikus
2. Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház
3. Görög katolikus
4. Református
5. Pravoszláv
6. Jehova tanúi
7. Metodista Evangélikus Egyház
8. Baptista Egyház
9. Cseh Testvérek
10. Adventista Egyház
11. Apostoli Egyház
12. Izraeliták
13. Ókatolikus Egyház
14. Keresztény Gyülekezetek
15. Csehszlovák Huszita Egyház

VII. melléklet

A zsidó holokauszt áldozatainak emlékére állított Memento emlékmű.

A cigány holokauszt áldozatainak emlékére állított emlékmű.

Tartalom

Táblázatok és ábrák jegyzéke.....	3
1. Előszó.....	6
2. Bevezetés.....	7
2.1 A disszertáció szerkezete.....	8
2.2 A szlovákiai magyar nyelvváltozatok rövid áttekintése.....	13
2.3 A szlovákiai magyarság nyelvi képe.....	15
2.4 Dunaszerdahely (és a Csallóköz) nyelvi képe.....	30
2.4.1 A könyvtár, iskola és hitélet nyelve.....	37
2.5 A szlovákiai magyarok kétnyelvűsége.....	40
2.6 Kontaktológiai sajátosságok, kontaktusjelenségek.....	41
2.7 A kisebbségi nyelvhasználat jogi háttere Szlovákiában (nyelvi kisebbségek lehetőségei).....	44
2.7.1 Hivatalos nyelvhasználat.....	46
2.7.2 Szóbeli ügyintézés.....	47
2.7.3 Írásbeli ügyintézés.....	47
2.8 A szlovákiai magyar nyelvhasználatot reprezentáló kiadványok (határtalanítás: korpusz, wordject, ht-adatbázis, szótárak).....	49
3. A vizsgálat leírása.....	58
3.1 A kutatás szinterei.....	58
3.2 Módszerek.....	62
3.3 Adatközlők.....	63
3.4 Megjegyzések.....	64
4. A dunaszerdahelyi szlovákok nyelvhasználata.....	65
4.1 Nyelvi háttér.....	66
4.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás szintere.....	69
4.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra).....	73
4.4 Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata.....	75
4.5 Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános szintereken.....	76
4.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános szintereken.....	77
4.7 Etnikai identitástudat.....	78
4.8 Nyelvhasználati attitűdök.....	79
4.9 Összegzés.....	81
5. A dunaszerdahelyi cigányok nyelvhasználata.....	83
5.1 Nyelvi háttér.....	84
5.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás szintere.....	84
5.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra).....	87
5.4 Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata.....	91
5.5 Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános szintereken.....	93
5.6 Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános szintereken.....	94

5.7 Etnikai identitástudat.....	97
5.8 Nyelvhasználati attitűdök.....	98
5.9 Malomhely – kitekintés egy Dunaszerdahely melletti cigánytelep nyelvhasználatára.....	101
5.9.1 A romák számaránya Szlovákiában.....	103
5.9.2 Nyelvhasználat Malomhelyen.....	107
5.9.3 Összegző megjegyzések.....	112
5.10 Összegzés.....	113
6. A magyarországi és szlovákiai romák diglossziája: pro és kontra.....	116
6.1 A diglosszia általános kérdései.....	116
6.2 A romani-párú kétnyelvűség mint diglosszia.....	117
6.3 Funkcióelkülönülés.....	123
6.4 Az E nyelvváltozat magas presztízse.....	129
6.5 Az E nyelvváltozat jelentős mennyiségű irodalmi öröksége.....	133
6.6 Elsajátítás.....	134
6.7 Standardizáltság.....	138
6.8 Stabilitás.....	141
6.9 Diglosszia vagy funkcionális kétnyelvűség.....	143
7. A dunaszerdahelyi zsidók nyelvhasználatára.....	147
7.1 Nyelvi háttér.....	148
7.2 A nyelvtudás értékelése és a nyelvvelsajátítás színtere.....	149
7.3 Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználatára (magánszféra).....	153
7.4 Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználatára.....	156
7.5 Az adatközlők nyelvhasználatára a kevésbé központosított nyilvános színtereken.....	158
7.6 Az adatközlők nyelvhasználatára az erősebben központosított nyilvános színtereken.....	159
7.7 Etnikai identitástudat.....	164
7.8 Nyelvhasználati attitűdök.....	164
7.9 Összegzés – út a nyelvcsere felé.....	168
8. Összefoglalás.....	170
9. Utószó.....	180
Szakirodalom.....	183
Mellékletek.....	193
I. 1995. évi 270. számú tv.: A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről.....	193
II. 1999. évi 184 sz. tv.: Törvény a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról.....	200
III. A kutatás kérdőívei.....	203
IV. A romani Európában használat írásrendszereinek ábécéje.....	225
V. Dunaszerdahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 2001-ben.....	226
VI. Dunaszerdahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 2001-ben.....	227
VII. Emlékművek.....	228
Tartalom.....	230